

Büyük Osmanlı Tarihi

Joseph von Hammer

Cilt 10

İÇİNDEKİLER

KIRKDOKUZUNCU KİTAP	7
Şark'ta Erkek Ve Kadın.....	7
Sultan İbrahim'in Cülusu.....	10
Cülusun Tebliği Ve Anlaşmanın Yenilenmesi.....	11
Birkaç Şehzadenin Doğumu; Zelzele Ve Yangın	14
Sikke'nin Yenilenmesi Ve Umumî Tahrîr	15
Azak Kalesinin Zabtı.....	17
Silahdar Mustafa Paşa'nın İdamı.....	20
Bazı Zorba Ve Şakilerin Cezalandırılması	21
Nasuhpaşa-Zade'nin İsyanı Ve İdamı	21
Mısır Valileri.....	25
Zülfekaar Ve Faik Paşaların İdamı	26
Cinci Hoca.....	28
Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın İdamı.....	30
Yeni Sadrazamın Gelişi.....	35
Pîyale Paşa'nın İdamı	36
Narhıcı Hasanın İdamı	37
Deli Kaasım	37
Mevlid-î Peygamberi Şenlikleri	38
Bazı Olaylar.....	39
Cinci Hoca Ve Şekerpare İçin Saray İnşâsı.....	40
Padişahın Edirne'ye Seyahati	41
Kırım Hanlığı'na İslam Giray'ın Tâyini.....	43
Lehistan, Rusya, Transilvanya İle Diplomatik Münasebetler.....	46
Baron Dö Çernin'in Sefareti	48
ELLİNCİ KİTAP	53
Sultan İbrahim'in Sefihâne Hayâtı.....	53
Kızlarağası Sümbül Ağa'nın Esareti.....	58
Padro Ottomano.....	58
Girit Adası.....	61
Aya Todori Ve Hanya'nın Fethi.....	68
İstanbul'da Hâdiseler.....	73
İngiltere Ve Fransa Elçileri	78
Elçi Greyfanklau	79
Kırım Hanı, Lehistan Ve Rusya.....	81
Mehmed Paşa'nın Vefatı	84
Kesmo'nun Zabtı.....	85

Kapdan Paşa'nın Şehâdeti.....	86
Fazlı Paşa'nın Düğünü Ve Cinci Hoca'nın Gözden Düşmesi.....	87
Sahte Abaza	88
Kırım'da, Kıbrıs'ta Ve Anadolu'da Karışıklıklar	88
Kandiye Muhasarası Hazırlıkları.....	89
Dalmaçya'da Osmanlı - Venedik Mücadeleleri.....	90
Sadrâzam Salim Paşa'nın İdamı.....	92
İdarî Değişiklikler.....	92
Harem Saltanatı Ve Düğünler	93
Anadolu'da Ve Bağdad'da İsyanlar	94
Kandiye Muhasarası.....	96
Vardar Alî Paşanın İsyanı.....	98
Ahmed Paşa'nın Düğünü	105
Kırım Aleyhine Lehistan Ve Rusya'nın Şikâyetleri.....	108
Samur Kürk Ve Anber Vergisi.....	109
Valide Sultan'ın Sürülmesi.....	110
Uğursuzluk Belirtileri	111
Yeniçeri Ve Ulemanın Orta Camiinde Toplanmaları.....	111
Sadrâzam Ahmed Paşa'nın Boğulması.....	114
Rumeli Kazaskerinin Öldürülmesi.....	117
ELLİBİRİNCİ KİTAP	126
Yeni Pâdişâhın Eyüp Câmii'nde Kılıç Kuşanması.....	126
Sofu Mehmed Paşa Sadrâzam.....	126
İhtiyar Ve Genç Valide-Sultânlar	127
Cinci Hoca'nın İdamı	128
Cülus Bahşişi	130
Hademe-i Hassa Odalarının Tanzîmi	130
Hademe İsyanı.....	133
Sipahilerin İsyanı.....	136
Sipahileri Yeniçerilerin Mahvetmesi	138
Eşkîya Reisi Haydaroglundun İdâmı	143
Sadrâzâmın Müzakereleri.....	145
Sofu Mehmed Paşa'nın Azli Ve İdamı	148
Asya Ve Avrupa Hükümetleri Elçileri.....	150
Gürcî Nebî'nin Üsküdar'da İsyanı	153
Girit'te Askerin Kıyamı.....	157
Kandiye Muhasarası.....	158

İlmîyye'deki Gelişmeler	159
Katırcıoğlu'nun Affedilmesi	162
Kara Murad Paşa'nın Sadarettten Azledilmesi	164
Yeni Tayinler Ve Aziller	167
Girit'te Ve Akdeniz Boğazında Deniz Vakaları	169
Bosna Vekaayii	171
Melek Ahmed Paşa'nın Sadâreti	172
Zarar Verici Mâlî Tedbirler	172
Van'da, Ayıntab'da, Suriye'de Karışıklıklar	174
İzmir Ve Selanik Kadılarının Azli	176
Sadrizam'la Ağalar Arasında İhtilaflar	176
Sofra İsrafları	177
Kadıızâdeliler'le Tarikat Ehli Arasındaki Çekişme	178
Şeyhülislâmın Değişmesi.....	180
Melek Ahmed Paşanın Azli	184
Esnaf Kıyamının Bastırılması	185
İhtiyar Valide Sultanın Öldürülmesi	187
ELLİİKİNCİ KİTAP.....	198
Sadrizam Siyavuş Paşa'nın Azli	198
Venedik, İspanya Ve Avusturya İle Siyasî Münasebetler	200
Abaza Hasan İle İbşir Paşa'nın İsyanı.....	202
Sipahiler Kanununun İhlâli.....	205
Derviş Mehmed Paşa'nın Kapdan Paşalığa Getirilmesi	205
Mes'ûd Efendi İle Sadrizam Gürcî Mehmed Paşa Rekabeti.....	207
Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadâreti.....	208
Malî Tedbirler	210
Kızlarağası İle Şeyhülislâmın Azledilmeleri.....	213
Kadıızâdeliler'le Şeyh Müridleri	215
Zelzele	216
Sarıkamış Kazakları (Zaporog Kazakları).....	216
Kırım Hânı.....	217
Tarhuncu'nun İdamı	218
Sadrizam Derviş Paşa'nın İdaresi	220
İdamlar Ve Müsadereler	222
Hindistan Ve Lehistan Elçileri	226
Kırım Hanı'nın Moldavya'daki Akınları	228
Venedik'le Deniz Muharebesi	229

Karadeniz Sahillerinde Moskoflar'la Yeniçerilerin Hasarları	231
Yeni Sadrazam İbşir Paşa	237
Dervîş Mehmed Paşa'nın Ölümü	241
İbşîr Paşa'nın İstanbul'a Girişi	241
Sadrazam İbşîr Paşa'nın İcraatı	245
Yeniçeri Ve Sipahilerin Ayaklanması, İbşîr Paşanın İdamı	247
Murad Paşa'dan Sonra Süleyman Paşa'nın Sadareti	252
Yeniçerilerin Kıyâmı	255
Siyavuş Paşa'nın Sadrazamlığa Getirilmesi Ve Vefatı	257
Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın Sadâreti	259
Hindistan Elçisinin Kabulü	260
Lehistan Elçileri	261
Çanakkale'de Deniz Muharebesi	263
Bozcaada Ve Limni'nin Venediklilerce Zabtı	264
Müftî Mes'ûd Efendi'nin Azli Ve İdamı.....	264
Melek Ahmed Paşa'nın Uzaklaştırılması, Diğer Değişiklikler	266
Köprülü'nün Sadârete Getirilişi	267

KIRKDOKUZUNCU KİTAP

Şark'ta Erkek Ve Kadın

Sultân Murad saltanatının kanlı dehşetlerinden Sultân îbrâ-hîm'in pek de merdçe sayılmıyacak olan tecrîd edilmiş hayâtına geçilirken, sarp dağlardan aşarak, incecik yolların keskin taşlarından ayakları şerha şerha olduktan sonra, kendisini birden bire sefahatin göbeğinde bularak kendini istirahat yastığına koyuveren seyyahın hislerine benzer bir his, inşam istilâ eder.

İbrâhîm, I. Mustafa gibi meczûb değildi; III. Murad gibi, bedenî kudretine hüccet olmak üzere yüz evlâd bırakmadı; târihte onun nâmını belirleyen, sâdece dizginlenemez sefahatidir. Şiddetli mizaçlar, kuvvetli tabiatlar -hükümet işlerini haleldar etmeksizin- zevklerin sihirli cazibesine kapıldıkları zaman muasırları, hattâ şiddetli bir münekkîd olan târih. Devlet üzerinde hiçbir vahim te'sîre yol açmayan bu ahlâkça kötülüğü kolayca affederler. Lâkin zevk işlerinde ifrata dalarak, hem cismini, hem ruhunu bîtâb

etmekle beraber, kadınların, nedimlerin tahakkümlerinden kendisini kurtarmayı da bilmeyen bir hükümdar, çağdaşları ve haleflerinin haklı olarak ağır isti hk a an altında kalır. Hanenin asayişini, ailenin vahdetini harâb eden taaddüd-i zevcât, en eski zamanlardan beri Asya ve Afrika'da erkekler, özellikle hükümdarlar için mutlak bir üstünlük vesîlesi sayılmıştır. Vakıa, erkeğin muhabbeti birkaç kadına inkısam edince, hiçbiri onun yegâne zevcesi ve hayât arkadaşı değildir; hepsi aynı aşağı dereceye düşmüşlerdir. rfiu i'tiyâd, zâten târih bakımından te'yîd edilmiş olan i'tirâz olunamaz muhakemelerle sabit olduğu üzere, katmerli bir yanlışlığa dayanmaktadır. Çünkü, ekseriyâ vâki olur ki, taaddüd-i zevcâta cevaz veren kaanun hükümleri hilâfına olmak üzere, bir zevce bütün nedimelere üstünlük sağlayarak, hakikatte bir melike gibi addolunur (Bu târih, Roksalan'da bunun parlak bir misâlini gösterir); bâ-zan da vâki olur ki, kadınların zayıf bir hükümdarın sebatsız muhabbetinde birbirlerine düşerek, saltanat kudretini aralarında parça parça taksim ederler. Nasıl ki, İbrahim'in saltanatı bunu isbât eder. Kadının erkeğe karşı bulunduğu dereceyi Asya ve Avrupa li-sanları açıkça tâ'yîn etmişlerdir. Lâkin Asya dillerinde ev sahibesi, evin idarecisi için husûsî bir kelime yoktur. Yalnız aile reisini tâ'yîn eden

kelimeleri vardır ki, Acemler «kedhudâ»¹ derler; kadının erkekle diğer münâsebetlerindeki mâhiyetlerin belirlenmesine delâlet eden kelimelere gelince, bunlar, mutlak bir mecburiyet yâ-hud yabancı gözlerin nüfuzuna tamâmiyle kapalı bir ikaametgâh mânâsını mutazammındırlar. Avrupalıların yanlış olarak «safa sürülen yer» mânâsını verdikleri «harem» kelimesi, asla girilmesi caiz olmayan muhterem bir mesken demektir. Acemlerdin «şebistân»lan gece odası, başka bir ifâdeyle yatacak yer demektir. Türklerin «odalık» kelimesi, Almanca'nın kadınlar odası demek olan «Frauenzim-mer» kelimesine muâdildir.

Kısacası, Şarklı, kadını insanî bir şahıs değil, yabancılar için nüfuzu kaabil olmayan bir harîm-i huzuzât (her türlü nazların içinde toplanmış olduğu yasak ve mukaddes bir şey), yalnız zevce'e münhasır bir oda² sayar. Hükümdarın vâlidesiyle en çok sevdiği sultân (kadın) ise başka türlü telâkki olunur. Bunların birincisi Vâ-lide-Sultân'dır ki, hükümdarı doğurmuş olan kadındır. İkincisi, Ha-sekî Sultân,³ yâni «en samîmi» demektir. Birincisi Harem dâiresini idare eder, ikincisi pâdişâhın husûsî hayâtına iştirak eder: Her ikisi, hükümdarın düşüncesinde gerek birlikte ve gerek ayrı ayrı icra eyledikleri husûsî te'sîrlerle saltanat melikesi olurlar.

tstibdâd ve esaretin beşiği olan Eski trân, yalnız harem dâirelerinde ve zevçlerinin üzerinde âmir durumunda olmuş değil, devlet ve kavimler üzerinde saltanat sürmüş birçok kadınlar arz etmektedir, islâmiyet'in meşru zevceler için tâyin ettiği dört adedi, Dârâ'nın dört karısında görülmektedir: Atûsa, İrtîstûne, Pârmîs, Fâi-dîme;⁴ Türk Roksalan'ından evvel Acem Roksalan'ı, yâni parlak demek olan «Ruşen» vardı. Bir periden doğmuş demek olan Pâzî-zatîs'in kanlı saltanatı Şark vekaayinüvislerine nazaran Perîzâde'-nin hükûmetine tekaddüm eylemiştir. Düşmanın yaklaştığını anı-zın haber alarak perîşân bir kıyafetle ata binmiş ve ancak galebe ettikten

¹ Hâlbuki Farsça'da İcedbâml' kelimesi vardır ki, evin hanımı demektir: 'kez-bAV İsmi bundan bozulmadır. Türklerin de «hayme ana.sı vardı ki, Osman Gflzfnfn validesine nfsbet «ftldlfcî zannedilen -Haymana, kazasının İsmi bu keTfcneoVndfr. K)*i yanda bu Jtelfrenin «ha. hflrffyte yazılması bir imlâ yanlışlığıdır, noHañi .hı. »e yazılması lâzımdır; çünkü türkçede «ha. harfi yoktur. (Mütercim)

² Müverrihin bu ifâdesi «odalık» kelimesine verdiği mânâdan dolayıcıdır. »Odalık», aynı odada birlikte yaşamaya abgınlık kadın demektir; hâlbuki Ham-mer «oda ittihâz olunan şey. mânâsı vermiş görünüyor. (MtHercim).

³ Haseki, Hâs -eski* dir M, bu unvan eskiden pâdişâhların ilk nikahlandıktan kadına tahsis olunurdu- (Osmanlı harem teşkilâtı ve saray kadınları hakkında daha sıhhatli ve şumullü malûmat için bkz : Ord. Prof. 1- H. Uzunçar-şih, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, İkinci basım. Ankara 1984; M. Zeki Pahalın, Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1971, 3 dld; İslâm Ansiklopedisi ilgili maddeleri, vd.)

⁴ Herodot, 3, 88. Atusa ve Fâidîme, Şahn&me'nin «Ateş» ve «Fatma, isimlerinde görülür.

sonra endamına çekidüzen vermiş olan «Rûdûgûne»nin⁵ ordu kuvvetiyle kudretini muhafaza eden Kösem Sultân'm cesareti tanzîr eder. Türkmen, Tatar, Türk târihlerinde birçok şöhretli kadınlar vardır ki. valide yâhud en sevgili olmak üzere oğullan, yâ-hud zevceleriyle saltanatı paylaşmışlardır.⁶ Ancak Arab vekaayi-nâmeleridir ki, siyâset safhasında görünen bir yâhud iki kadın gösterirler.⁷ Lâkin buna mukabil, birçok takva sahibesi, âlime, şâire⁸ zikr ederler ki, güzellik ve aşkın en mükemmel timsâlidirler.⁹ Emevî ve Abbasî halîfelerinin istibdadı, «şehenşâh» unvanını alan İran hükümdarlarından geri olmamakla beraber, Arablar, huyları i'tibâriyle, kadınlar hakkında daha nazikâne muamelede bulunurlardı ki, bu hâl Ehl-i Salîb ve Murâbitlar ma'rifetiyle Avrupa'ya yayılarak, Frenk şövalyelerinin kabalığına ta'dîl etmiştir.

Bu vak'alardan şu neticeler çıkarılır ki, bir taraftan kadınların hükümetteki iştiraki en mutlak istibdâd ile kaabil-i i'tilâftır ve diğer taraftan kadınlara düşkünlük sâikasıyla kendilerine gösterilen saygı ve ihtiram, kadınların hükümet işlerine karışmalarına hak vermez. Bundan başka, Asya istibdadı, bazı mu'teber tarihçilerin düşündükleri gibi, kadınlar hakkında, harem dâiresinde kapanıp kalmaları suretiyle yapılmış olan baskı usûlünden kaynaklanmadığı gibi, bu tazyik usûlü de istibdadın îcâbı değildir. Bunun da delili şudur ki: Cumhuriyet teşkil eden Yunanlılar'da kadınlar «Ginese» tâbir ettikleri yerlerde birer mahbûs hâlinde bulundurulmakta iken, Halîfeler ve Emirlerin devirlerinde civânmerdce bir nezâket şu küfesi açılarak, nisbeten yakın bir zamandan beri bu durum Avrupa'ya intikal ederek, letafeti artırılmıştır.

Arab ahlâkına göre meşru kadınlar, erkeğin en necîb duygularından kaynaklanan ihtiraamlara, muhabbetlerinin cazibesıyla kocalarının bütün heveslerine hâkim olmak hakkına, rakîbleri üzerinde inkârı kaabil olmayan bir üstünlüğe mâliktirler. Lâkin hükümet hakkı «El-hükmi limen galebe» kaaidesi ve eskiden beri gelen ftiyâdin' eseri olmak üzere erkeğe aittir ve

⁵ PolienDs, 8; 27. Polienos'un .Rûdûgûne.si Herodot'un «Fronogûne.si ve Şâh-nflme'nin <Rûdâbe> (Rûdâbih) si olmak gerekir.

⁶ Timur'un dokuz zevcesinden başka, Türk melikelerinin meşhurları şunlardır: Cengiz Hân'ın torunu Kayuk Hân'm atası Turagine; Emîr Çoban'ın kız torunu ve Olcayto'nun Ebû Sâid'in zevcesi Dilşâd Hâtûn (Bağdâd Hâtûn); onun kın Zâtı Blg (Satı-Blg) ki. Çoban Hanedanından Arpa Hân'ın zevce-sidir.

⁷ (Hazret-İ) Peygamber'in zevcesi Aişe (R.A.). Hâkim bl-EmriHah'ın hercşt-resi Sittü'1-mülk; Mısır'da Türk cariyesi Şeceretü'd-Dürr.

⁸ Endetüs şâiresi olan Rabia-i Adviiye (Endelüs değil, Irak'ta Basra'da ya-gairas. ve birçok mutasavvif ve âlimlerin yetişmesinde rol oynamış olan va evliyadan sayılan Hz. Rabia'dır. Hazırlayan) ve Sitt-i Nefise.

⁹ Abîle (Abla?), Selmâ. Leyla. Belkis.

bunda kadınların hissesi yoktur. Arablar'm kadınlar'a hürmet zerâfeti Türkîer'ce meçhuldür; bununla beraber Osmanlı târihi bize birçok defalar pâdişâhların cariyelere ve dîvân-ı hümâyûnun kadınların nüfuzuna mahkûm olduğunu göstermektedir. Rus Roksalan'm, Venedikli Bafa'mn, Rum Kösem'in Süleyman, III. Murâd, I. Ahmed zamanlarında ve onlarla Devlet üzerinde saltanat ettiklerini gördük: Ancak öyle yalnız bir kadının saltanatının neticeleri, İbrâhîm zamanında birçok nedimelerin müştereken nüfuzlarını kullanmalarından hâsıl olan hallerle kıyasla sa, bir saadet idi.¹⁰

Sultan İbrahim'in Cülusu

IV. Murad'ın irtihâlinden sonra, Devlet'in ileri gelenleri, yeni Pâdişâh'ın cülusunu haber vermek için, sevinç çığhklanyile şehzadelerin ikaametgâhı demek olan kafese koştuklan zaman, İbrahim, hükümdarın dünyâdaki soluğunu tamamlamış olmayıp da» henüz hayâtta olan yegâne biraderi bulunması hatâsına mukabil, kendisini, ömrünün geri kalan günlerinden mahrum etmek cezasına uğratmak için, böyle bir hileden istifâde etmek istiyor korku-suyle, kapısının sürmelerini çektirdi. Kapıyı kırmak için zor kullanmak mecburiyeti hâsıl oldu. Fakat ne kadar hürmet gösterilmek mümkünse gösterildi; İbrâhîm, Murâd'm vefatını validesi Kösem Sultân'ın bizzat tasdik edip de, müteveffa hükümdarın na'sını dâiresinin önüne getirmek suretiyle kat'î bir delil göstermesine kadar, kendisine arz olunan tebriklerin halisane olduğuna inanmak istemedi. Ondan sonradır ki, Sultân İbrâhîm taht odasına giderek, dîvân erkânının, ulemânın, ağaların ta'zîmâtım kabul ederek, biraderinin na'sını saray kapısına kadar götürdü. Sonra, an'aneye göre, Eyüb Câmii'nde kılıç kuşandı. Kösem Valide-Sultân, vaadi gereğince vezirleri makamlarında bırakarak, sönmüş olan iktidarını yeniden alevlendirmek için, birbirini müteâkib güzel cariyeler tak-dîm etmekten başka bir şeye bakmadı.

Kadîm zamanlardan beri şehvet-engîz Zühre'ye tahsis edilen ve isminden de anlaşılacağı gibi. İslâmiyet'te affâne ve dindârâne bir içtimaa mahsûs ve münhasır sayılan her cum'a günü Kösem Sultân, vezirler kendisine refakat etmekte bulundukları halde, oğlunun akametine yeni kurbanlar getirirdi. İbrâhîm, bir tek kadının bezm-i sohbetinde bulamadığı iktidarı, kadınların çokluğunda bulmak ümidiyle teselli buluyordu. Saray

¹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/311-315.

büyüklerini her cum'a günü P di  h n yatağına yeni bir câriye getirmeye mecbur eden haftalık te rifat, yalnız İbrahim'in saltanatı zamanında mer'  olmuştur; bu P di  h n vefatından sonra, eski bir âdet iade olundu: Senenin yedi mukaddes gecesinden¹¹ Kur'ân'ın n z l  gecesi olan Leyle-i Kadr*'de P di  h n Ayasofya'dan saraya d n   nde, devlet ileri gelenleri ellerinde renkli gerdek fenerleriyle kendisine refakat eder; o gece zât-ı  ahaneye bir câriye takdim olunurdu.¹²

C lusun Tebliği Ve Anlaşmanın Yenilenmesi

Dîvân-ı hümâyûn Sultân İbrahim'in c lusunu ecnebi h k metlerine haber verdi. Bir  avuş, Fransa'ya, Felemenk'e, İngiltere'ye gitmek için emir aldı; Müteferrika Mehmed Venedik'e gitti; bir a a, 60 süvari ile Viyana'ya gönderilerek, varı ından yedi gün sonra İm-parator*'un huzuruna kabulünde, Lehliler'e asla yardım edilmemek şartıyla sulhun bekaasını arzetti. Sultân Murad henüz hayâtta iken Lehistan hükümeti, Devlet'in hududunda Kodak Kalesi'nin in  sından dolayı çıkan ihtil f n halledilmesi için, Adalber Myaskovskfyi sefaretle İstanbul'a göndermişti. Sefir Osmanlı payitahtına vardığında saltanat tahtında Sultân İbrahim'i buldu. Yeni P di  h  kendisine arz edilen sulh teklifini kabul etti. Ruslarla bir ittifak akdinden vazgeçilmesi için bir  avuş ve Lehistan'a dönmek üzere bulunan Pzandota Dziriski n mmdaki mektupçu v sitasıyla Vladislav'a bir nâme gönderildi.¹³

Ruslar tarafından da, Sultân İbrahim'e c lusunu tebrik ve Azak Kalosi'nin istilâsından dolayı harb hâlinde bulunan Kazak ve Ta-, tarlar arasında efendilerinin tarafsız kalacağını te'm n eylemek üzere iki elçi gelmişti. Balyos Aloizio Kontarini yerine gelen Venedik maslahatg z arı Pietro Foskarini kapitülasyonları yeniledi.¹⁴ Kont D  Sezi ile sefir Peter Vik'e halef olan Fransız elçisi Mösyö D  L -hey ve İngiliz elçisi Sakvil eski muahedelerin devam etmesi hususunda te'min t aldılar. Lehistan ile anla ma, evvelce malûm olan ve ba lıcası hududun Kazak ve Tatarlarda

¹¹ Bu yedi gece Reg ib, M r c, Ber t, Kadir, Mevlidi Saadet  e iki bayramın ilk geceleri olmak gerekir (Mütercim).

¹² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/315-316.

¹³ IV. Vlai ftla* Tarihi. Kuynfcovskrnfn eseri. Var ova tab'ı 1823, s. 241 1679'da basılmış bir eserden naklen. Sultan İbrahim'in c lusunu bildiren, Lehistan Kralına yazılan narne Rels lk tt b Mehmed Efendi'nin inşasında dercedil-misliir. nu : 40.

¹⁴ Venedik Arşivi'nde bulunan ve Rets Mehmed Efendi'ntn inşasında yazılı olan bu kapitülasyon, Martens'te yoktur.

karşı karşılıklı olarak muhafazasını ve Lehliler tarafından Tatarlar'a senelik bir vergi Ödenmesini mutazammın bulunan şartlarla tasdik edildi. İran elçisi İbrâhîm Hân alenî bir kabul töreninde zât-ı şahaneye hediyelerini takdîm ederek, döndüğünde kendi milletinden Yedikule'de mahbûs olan esîrleri alıp birlikte götürmek ve İran'a karşı defalarca hıyanet gösteren TV. Murad'm arkadaşı- Emîr Gûne'nin îdâm

olunduğunu görmek¹⁵ (14 Temmuz 1641) tesellisine nail oldu. Emir Güne, Boğaziçi'nin Avrupa sahilinde bir köye ismini bırakmıştı ki, rezîlâne hayâtını sürdürdüğü yer olan muhteşem saray buradaydı. Sultân İbrâhîm, Emîr Gûne'nin IV. Murad için koydurmuş olduğu tahtı kaldırdıktan sonra, bu sarayı vezîr-i azama verdi.¹⁶

Avusturya ile siyâsî münâsebetler ve dâima yeni taarruzlarla sarsılan sulhun yenilenmesi haylî büyük güçlülere mâruz kalmaktan geri kalmadı. Türkler Aşağı İstirya'yı istilâ ettiler; Kont Draş-koviç Lutenberg'in malikânelerinden yalnız Mûr Innağı'yla ayrılan İmelnizn ve tstrahof köylerini itaat ettirdiler. Lutenberg'den yarım mil mesafede Vistiça'yı işgal ederek, hububat ve un olarak vergi aldılar; Ratisbon'a kadar bütün mıntıkeyi yağma ederek bu şehre yakın olan Dominzen ve Dordrinzen karyelerini Osmanlı hükûmetine tâbiyyetlerini tanımaya mecbur ettiler. Graç'ta toplanılan meşveret meclisi, bilhassa bağ bozumu mevsiminin yaklaşmakta olduğu; Ratisbon ve Lutenberg'deki gayet güzel bağların düşmana şikâr olmak tehlikesinde bulunduğu için, Osmanlıların ilerlemelerinden dehşete kapıldı. Bu vak'alar üzerine, Ratisbon Diyet meclisi, yeni Pâdişâhı cûlusundan dolayı tebrik için bir Macar'ın yâhud bir Al-man'ın entornons sıfatıyla Dîvân-ı hümâyûna gönderilmesi hakkında Kestenberg hâss müşaviri tarafından yapılan teklifi kabul etti. Bu memuriyet îzdenç nâmında bir Macar'a verilerek, İzdençi 26 Nîsân 1641 târihinde İstanbul'a vâsıl oldu. Dîvân tercümanı Zülfe-kaar hasta olduğundan i'timâdnâmelerin tercümelerine İtalyan ta-bîbi Grassi memur oldu.

Bilmukabele Pâdişâh tarafından Ratisbon'a gönderilen Mehmed Ağa -ki ömrünün otuz senesini Osmanlı saflarında vatani aleyhine kullanmıştı- Ratisbon'a elli kişilik bir maiyyet ile varıp, Diyet Meclisi tarafından alenî ve resmî surette kabul edildi (7 Ekim 1641). Sadrâzam, İstirya'da son olarak

¹⁵ Nâlmâ. Ravzatnî-Ebrar. Venedik Hulâsası'ndan : «Emir Güne 7 Ekimde sadrâzâmın sarayında boğuldu.» Feriye'de İdamına sebep olarak: «Vücûdu lâzım olmamakla* der.

¹⁶ Emîr Güne oğlunun katil Acem elçisinin desisesine hami olundu. Kâğıdhâne'-de bina etdigf kasr ve baĒçeyi pâdişâh aldı. Nâlmâ. c. 4, s. 5.

yapılan akınlar hakkında enternons îzdençi ile mukîm elçi Şmid'in ileri sürdükleri şikâyetlere mukabil, «olan olmuş» cevabıyla iktifa etti. Bununla beraber Kaniye, Ve-senz, Voboç akıncıları Eğersek kalesini ansızın ele geçirmiş, yaşlarına bakmaksızın kadın ve erkek bütün ahâlîsini öldürmüş, 300 esîr almış, kale dışındaki evleri baştan başa yakmış idiler. Sokollu'-nun torunlarından Kaniye beğlerbeği Hasan Paşa, -muhalefet ettikleri takdirde hepsinin burunlarını, kulaklarını kesmekle tehdîd ederek- Mûr ve Raab sahilleri üzerindeki köyler ahâlîsine vergi vermelerim emretti (5 Ocak 1641). Kostanviç ağası Petrinya genel kumandanına şikâyet zemininde yazdı ki, Bosna valisi kendisine her türlü taarruzdan uzak durmasını emretmiş olduğu halde, geçen kış Dobiça'ya Avusturyalılar tarafından taarruzlar vuku bulmuş ve genç Kont Tersaçnovi'ye asker sevk etmiştir. Mûsâ Paşa da kralın müşaviri Baron Kestenberg'e ve meşveret meclisi reîsi Kont Şlik'e bir kâğıd göndererek, hududun tahdidi için tâyin edilen komiseri beklemek üzere akdedilen mütâreke esnasında Batyani'nin Balaton Gö-lü'nü geçip Kopan mülhakatından tğol Palangasını yakmış ve dört köyü tahrîb etmiş olduğunu bildirdi (4 Nîsân 1641).

Bu daimî endişe verici durum sulhun yenilenmesini Avusturya'ya şiddetle arzu ettiriyordu. Lâkin sadrâzam, «hediye-i ihtirâ-mîyye» nâmı altında 200.000 ekü (guruş) verilmedikçe, muvafakat etmek istemiyordu. İmparator, diplomatik evrak arşivinden son ahid-nâmeyle çıkardı ki, bunda Avusturya'nın 200.000 guruşu «yalnız bir defalık» te'diye edeceği tasrîh olunmuştu. Sadrâzam son kapitülasyonların tasdikinde Sultân Murad'ın yaşının küçüklüğünün kötüye kullanıldığını, emr-i îlâhî mucibince Osmanlılar'ın üç şey, yâni İslâm'ın kabulü, cizye yâhud kılıç teklif etmeleri lâzım geleceği cevabım verdi. Buna rağmen sulh anlaşması İmparator nâmına -refakatinde iki Macar olduğu hâlde- Baron Kestenberg ve Pâdişâh nâmına kapıcı-başı Osman Ağa ile diğer üç ağa tarafından imza olundu. Bunun akdedildiği yer Son beldesidir kî, onbeş sene önce Zit-vatorok Muahedesi de burada yenilenmiş, Zitvatorok ahidnâmesi bu defa dokuz madde üzerine tasdik olunarak, şu kadar ki Bulundvar ile son defa Türkler tarafından feth olunan köylerin hududlarına dâir olan ihtilâf mevzuu meseleler bir hudud komisyonuna bırakılmıştır. Dikkate şayandır ki, Latince nüshanın yedinci maddesi yalnız Cizvitler'e âit iken, Türkçe nüshanın buna karşılık olan maddesi umumiyetle «dîn-i İseviyye» râhiblerine şâmildir.¹⁷

¹⁷ İhtimâl ki CizvRler'in1 «Yesûiyyûn» sftretinde tercümesi bu hataya yol açmış yâhud Cizvitlere verilen

Avusturya ile anlaşma yapıldıktan birkaç hafta sonra, İstanbul'a bir Rus elçisi geldi: Bunun ta'lîmâtı, Dîvân-ı Hümâyûndan Moskova'ya gönderilen çavuşun katlinden dolayı, Osmanlı Devleti'ne mazeret arzetmek ve Tatarların Rusya toprağına akınlarının durdurulması için taraf-ı şahaneden taahhüde bulunması şartıyla Çar'ın Azak kalesini terk etmeye hazır bulunduğu hakkında te'mînat vermesini âmir idi.

Bir Raguza elçisi ile Transilvanya'dan gönderilen dört memur Mayıs içinde mu'tâd vergileri getirdiler. Transilvanya'nın üç maslahatgüzarı memleketlerinin üç milletini, yâni Macarlar*,ı, Sakson-lar'ı, Segelileri (Çehler) temsil ediyorlardı. Dördüncüsü Rakoçi tarafından gönderilmişti. Rakoçi, mevkiinin oğluna bırakılmasını garantiye almak istiyordu. Senenin sona ermesinden evvel, Rakoçi'nin Varadlı Etiyen Karosi nâmında bir elçisi bir vergi ve hediyeler getirdi. Bu elçi, -İmparator elçisinin ancak ikiyüz ekü vermiş olduğu- Macar'dan dönme Devlet tercümanı Zülfekaar*a da ayrıca 2.000 ekü getirmişti.

Maksûd Hân isminde yeni bir Acem elçisi 150 kişilik bir maiy-yetle 22 Kasım târihinde İstanbul'a geldi ve istikbâline gönderilen 84 çavuş ile şehre dâhil oldu. Bu sefir Şah II. Abbâs'ın -pederi Şâh Safî'yi îdâm ettirdikten sonra-¹⁸ 14 Mayıs 1642 (14 Safer 1052) târihinde tahta çıkmış olduğu haberini getiriyordu. Mevcud muahedeler hükümlerine göre, Van Dağları'nda bulunan Millet (Milt veya Melt?) yıkılmasını talep etmekle görevli idi. Büyük bir iltifatla kabul edilmesine yol açan kıymetli hediyeleri aşağıdaki şeylerden ibaretti: Herbiri iki zira' olmak üzere yetmiş parça sırmalı kumaş, kadife çiçeklerle menkuş yirmi parça sırmalı kumaş, sırma işlemeli altmışbeş parça ipek kumaş, imame için yetmişdört dül-bend ve başka bir tâbirle Hind muslini, yetmişdört parça ipek ve canfes kumaş, anber ve misk dolu yedi şişe, otuz dört kabza kılıç, kırkdört ipek gâşiye, yirmisekiz ok kemani, altmış fağfûrî tabak, yirmialtı büyük kalıçe, üzerlerine sırmalı örtü örtülmüş elli deve, on hecin devesi, ondört cins at.¹⁹

Birkaç Şehzadenin Doğumu; Zelzele Ve Yangın

2 Ocak 1642 (30 Ramazan 1051) târihinde Sultân İbrahim'in bir oğlu

müsâadelerin ta'mirrinde beis «Örülmediği halde, Avusturyalıların maksadı anrak Cizvitler'in imtîya7ı olduğundan, ahidnâme-nin LATincesi. ona göre yazılmıştır (Mtitorcim).

¹⁸ «Şâh-ı Acem Sam bin San mevt olup oğh, Abb&s nâmı sabî Şâh. olmuştu, Naîmâ. s. 14. (Mütercim)

¹⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/316-319.

dünyâya geldi ki, daha sonraları IV, Mehmed nâmiyle saltanat etmiştir.²⁰ O sene Nîsân'm 15'inde dahî bir şehzade doğmuş,²¹ o da biraderi Sultân Mehmed'den sonra tahta çıkmıştır. Şehzade Mehmed'in dünyâya gelişi haftanın en mes'ûd günü sayılan Perşembe'ye rastlamış olmakla beraber, doğusundaki talihi keşfe memur olan müneccimler, o gece Teravîh Namazını müteâkib İstanbul'da bir yer sarsıntısı hissedilmiş ve birkaç gün önce yeniçeri kişi asındaki barut mahzeninin alev almasına sebep olan bir yangın vuku bulmuş olmasını, hayra alâmet saymadılar. Sultân İbrahim'in cülusunda dahî zelzeleler, yangınlar vukuu, kuyruklu yıldızlar doğması, yıldırımlar düşmesi (yıldız kayması zannedilen gök hâdiseleri) halk efkârını ürkütmüştü. Tebriz şehrinin büyük bir kısmını ve Moğol imparatorunun Şenb-i Gâzân adını taşıyan ve harabesi seyyahlar için henüz bir hayret konusu teşkil eden türbesini baştan başa yıkan bir zelzele, Sultân İbrahim'in hemen hemen cülusu anına rastlamış ve üç ay sonra Galata'da bir yangın zuhur etmiştir.

Bu muhtelif ahvâlin telkin ettiği kötü fallar, Şehzade Mehmed'in doğumu üzerine, şehirde üç gün süren ve Türkçe'de «donanma» tâbir olunan umûmî şenliklerle bir dereceye kadar unutulmuştur. Bu «donanma» kelimesi, Türkçe'de bayram, deniz kuvveti, şenlik olmak üzere üç mânâyâ geldiğinden, bir muzafferiyet, yâhud bir şehzadenin doğumu münâsebetiyle yapılması îlân edilen umûmî şenliklerde şehir hanelerinin süslenmesine, gemi direklerine bayraklar çekilmesine, toplar ve fişekler atılmasına da böyle denir.²²

Sikke'nin Yenilenmesi Ve Umumî Tahrîr

Sadârette bulunan Kara Mustafa Paşa -ki aslen Macar olduğu halde, yeniçeri neferliğinden kul kedhudâsı ve segbân-başı, Revan muhasarasında yeniçeri ağası, Bağdâd muhasarasından sonra, hücum sırasında vefat eden Tayyar Mehmed Paşa yerine vezîr-i âzam olmuştur- Devlet'i intizam ve askeri itaate büyük bir dikkat ve riâyetle idare etmiştir. Lâkin vak'alar, ıslahatçı teşebbüslerinin verdiği ümîdleri te'yîd etmedi. Kara Mustafa,

²⁰ Doğumuna târih : -Nurdur geMi Muhaimr.ed sulb-i İbrahim'den» (1051) Şâ-nî-i Vâni (Mütercim).

²¹ Sultan Süleyman'ın velâdeti târihi Nâimâ'da şöyle kayıtlıdır : 15 Muharrem 1052. (Mütercim).

²² «Ton» (don) astında at kısmının rengiyle berSher libas ve zînet mîlânâsına-dır. «Donanma» (tonanma) gemilerin teçhizi, şehirlerin tezyini demektir- Mâ-lfırdur ki bayramlarda dahi donanma yapılır; fakat bayrama donanma de-nilrrez. (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/319-320.

bütün nazar-ı dikkatini üç müthiş şeye atfetti: Sikkenin ıslâhı, is'ârın (zaruri ihtiyaç maddelerine fiat artışlarını kontrol altında tutmak için narh konulması işleri) tanzimi, Osmanlı memleketlerinin tahriri (umûmî sayım ve istatistik! kayıtların tanzimi). î'tibârî bir fiatla tedavül eden gurus ve duka -ki birincisi 120, ikincisi 250 akçeye çıkmıştır- yeni bir sikkenin tedavüle çıkarılmasıyla aslî rayiçlerine irca olundu. Gurus 80 akçeye, arslanlı gurus 70 akçeye, duka 160 akçeye geçmek üzere fiât tâyin edildi. Yalnız yiyecek eşya pazarları değil, at ve esîr pazarları da husûsî nizâmlar altına alınarak, müfettiş Hasan bu nizâmları o kadar şiddetle icra etti ki, hilâfında hareket edenleri tokmak cezasına çarptırarak, yâni başlarına ağır bir ağaç parçası vurmak suretiyle yere yıkıp ezerek, öldürdü. Avrupa ve Asya eyâletlerini tahrîre memur mübaşirler, vazifelerini daha az bir şiddetle yerine getirdiler. Nüfûsu tamâmiyle tahrîr ederek -Sultân II. Mehmed zamanında Rumeli ve Anadolu'da yapılmış olan son tahrîrden bu yana bâzı mahallerin nüfûsu azalmış, bâzıları bilâkis çoğalmış iken, vergileri vuku bulmuş olan bu değişikliklere göre değiştirilmemiş bulunduğundan- vergilerin daha âdilâne tevziine çalıştılar.

Bununla beraber bu sırada vergilerin tarhı için yapılmış olan faydalı ıslâhat uzun müddet devam etmedi. Çünkü otuz sene sonra müverrih Mehmed bin Hüseyin bin Nasûh, vüzerâ ve selâtîn vakıfları hakkında verilen muafiyetlerden dolayı, vergilendirme usûlünün haleldar edilmesinden şikâyet eder. IV. Murad'ın mükerrerler hakkında îdâm cezası da dâhil olmak üzere, içenlere en ağır cezalar tertîb etmiş olduğu bütün memnûiyyeti kanunu kaldırılmadığı için, tütünün verdiği tiryakilik keyfinin mübtelâları enfiye çekmek suretiyle cezadan kurtulmak yolunu buldular ki, «Münthebât-i Tevârîh» sahibi, bunların şu alışkanlığını aksırmak maksadına hamleder. Osmanlı vekayînâmeleri Osmanlı memleketlerinde buruna çekilecek tütünlerin kullanılmasını bu 1642 (1052) senesinde kaydederler. Sadrâzamın tarafsızca hakkaniyeti, kadı Hocaâde Mes'ûd Efendi'nin tahrirleri üzerine Bursa ahâlîsinin tahrîb etmiş oldukları- bir Hristiyan kilisesi hakkında da zuhur etti. Bu kadı, tslâm şerîatine mugayir olduğunu iddia ederek, yeni bir Rum kilisesinin inşâsına engel olmuştu. Sadrâzam kadıyı azletti ve Hristi-yanlar'ın yapmaya başladıkları kilise ve manastırda meydana getirilen tahribatın failleri hakkında tahkikat açtırmak üzere bir hey'et tâyin etti.

Kara Mustafa'nın gösterdiği şiddet, mutaassıb Müslüman ahâlî arasında umûmî bir hoşnudsuzluğa yol açarak, diğer üç kilisenin tahrîb

edilmesine sebep oldu. Azledilmiş olan Kadı Hoca-zâde Mes'ûd Efendi, sürgüne mahkûm edilmiş iken, sâhilhânesine çekilip ikaa-met etmesine izin verildi. Hoca-zâde, Sultân I. Ahmed'in hocasının oğlu idi. 20 sene müderris olmuştu; Haleb kadılığına tâ-yîn edilmişken, azledilerek, Bursa kadılığı nasb edilinceye kadar, 10 sene ma'-zûl kalmıştı. Kadılık berâtlarını 50.000 akçeye satmak i'tiyâdında bulunan mflftî Yahya Efendi, Hoca-zâde Efendi'nin uzun müddet mansıbdan mahrum bulunduğunu gözönüne alarak, Bursa kadılığı-nı meccânen tevcih eylemişti.²³ En büyük ilmî mesned olan me-şîhat-ı îslâmiyye'de (şeyhüli-slâmlik makamında) üç defa bulunan Yahya Efendi, ertesi sene, gayet faal bir müftî ve hüner sahibi bir nâzım şöhreti bırakarak, irtihâl etmiştir. Bir Dîvân'ı olduğu gibi, Kasîde-i Bürde'yi tahmis etmiş; mîrâsa dâir bir eser ve Cinân nâ-miyê tıbba dâir bir kitap yazmıştır. Bunlardan başka Gaffârî'nin Nigârîstân'ını tercüme etmiştir. Te'sîs etmiş olduğu medrese yanında medfûndur. Yahya Efendi'nin yerine Sa'deddîn Efendi'nin torunu, Es'ad Efendi-zâde Ebû Saîd Mehmed Efendi şeyhüli-slâm olmuş, bu zât da üç defa o makamda bulunmuştur.²⁴

Azak Kalesinin Zabtı

Sultân İbrahim'in saltanatının ikinci senesinde, beş seneden beri Kazaklar'ın elinde bulunan Azak Kalesi üzerine karadan ve denizden asker sevk edildi. Kapdân-paşahka bulunan Hüseyin Paşa'-nın yerine Siyâvuş Paşa tâ-yîn edildi. Hüseyin Paşa Özü Valiliği ile ordunun serdârlığına tâ-yîn edilerek, Bahâdır Giray idaresindeki Ta-tarlar'la birlikte hareket etmek emrini aldı.²⁵ Cezâir-i Bahr-i Sefîd beğleri tarafından tedârik olunan ve içlerinde birkaç bin yeniçeri ve sipahi²⁶ bulunan sekiz büyük kadırğa, muhalif rüzgârdan dolayı onüç gün Kavak'da kaldıktan ve sadrâzâmin

²³ İstanbul ve Edirne kadılıklarına tâ-yîn olunan iki zâtta ellişer bin akçe «müjde» almış iken, Mes'ûd Kfendi'nin çektiği şiddetli azle merhameten, mansıbının menşurunu Yahya Kfendi kendi eliyle vererek, .rr.Gjde» alınmamıştır. O vaktin usûlüne göre, bu türlü akçeler Bâb-ı Fetva memurlarının âidât (îrâd) lanndandı. Mevlevîyetlerin. niyabetlerin tevcihi sırasında bir mikdâr para alınması yakın zamanlara kadar devam etmiştir: nasıl ki Bâb-ı Âlî'de dahî teşrifat harcı alınırdı. Hammer bu hususta Yahya Efendi'ye haksız bir sù-i zanda bulunmuştur- (Mütercim)

²⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/320-322.

²⁵ Naîmâ'ya nazaran (c. 3, s. 458), kapdan paşanın dpgiştirilmesi ve Hüseyin Paşa'ıui Üzü'ye me'mûriyeti 105(1 senesi vak'alarındandır. Azak üzerine sevkîyât ve müverrihin bundan sonra hayan edeceği vak'alar ertesi seneye aittir: yâni Sultân İbrahim'in saltanatının ikinci senesindedir. (Mütercim)

²⁶ Natmâ, 500 yeniçeri ve bir nrîkdâr slpftl der. Leves (4, s. 26), yirmi yeniçeri der. (?). Mübftlfiğa İ'tiyâdında dan Evliya Çelebi elli firkateyn, iklyüz kayak, yırtısekiz sancak askeri, kırkbln Besarabya Tatarı, kırkbin Efttkh ve Boğdanlı, yirmibln Erdelli, seksen bin Kırım Tatarı gönderildiğini yazar. Maa-haza, Osmanlı askerinin sayıca çokluğuna rağmen, ric'atini söyler.

kilercilerinden bir Rus esîri vatanına dönmek ümidiyle donanma kürekçileri arasına karışmış olduğu halde ele geçirilerek, İstanbul halkının gözleri önünde Aksaray çarşısında asıldıktan sonra, Boğaz'dan Karadeniz'e çıktılar. Sarayın bütün bostancıları ve tersane adamları, tersane kedhudâsı Uzun Piyâle'nin kumandası altında olmak üzere kadırgalarda idiler. Rumeli timâr ve zeamet askeri -Valide tarafından bir sultân (kadın) in torunu olduğu için- «Sultân-zâde» denilen Silistire Vâlîsi Mehmed Paşa kumandasında bulunuyorlardı.

Azak kalesi, silâh taşımaya muktedir 14.000 erkek ile kocalarının savaşıçı duygularına iştirak eden 8.000 kadın tarafından müdâfaa ediliyordu. Lâkin mahsurlar, Kırım Hânı'yle Osmanlı kumandam arasındaki ittihadsızlık ve Osmanlı ordusunda telefata yol açan kıtlık ve bulaşıcı hastalık gibi hallerde, daha kuvvetli yardımcıları bulmuş oldular. Bundan dolayı üç ay muhasaradan sonra Osmanlılar -telef olan Eflâkh ve Moldavyalılar*-dan ve Tatarlar'dan başka- yeniçerilerden 7.000 ve diğer askerden 800 zayi ât vererek, çekilmeye mecbur oldular. Donanma Boğaziçi'ne /doğru yelken açtığı zaman, kadırgaların bir takımı Don mansabın-da karaya oturarak Kazaklar'ın eline geçti, İstanbul'a ulaşılınca Si-yâvuş Paşa azledildi. Yerine Uzun Piyâle tâyin edildi. Kırım Hânı Bahâdır Giray Azak'dan döndükten az sonra vefat etti. O vakte kadar Rodos'ta mahbûs tutulmuş olan küçük kardeşi Mehmed Giray, ona halef oldu. Yine Rodos'ta tutuklu bulunan Şahin Giray, Pâdi-şâh'ın emri üzerine, memuriyet mahalli olan Mısır'a giderken, Cezire önünde bekleyen Mustafa Paşa mâ'rifetiyle kati edilmişti.²⁷

Ertesi sene (1642) Azak üzerine yeni bir askerî kuvvet gönderildi. Mısır valiliğinden Silis tire valiliğine nakledilen ve o valiliği seferde dahî bulunmuş olan Sultân-zâde Mehmed Paşa -ki «Cuvan Kapıcı-başı» unvânıyla de yâd olunurdu- kara ordusu serdârıhğına ve Uzun Piyâle Kapdân deniz kuvvetleri kumandanlığına getirildi.²⁸ Zât-ı şâhâne, sefer masrafları için Kırım Hânı'na

²⁷ NatmS'nın Vecih'den naklen rivayetine göre, Şahin Giray kendi hâlinde oturmaktayken, bir câhil-i mehfîl, Osmanlı Devleti'nin kus isimli bir şahıstan ziyan göreceğini haber vermekle, onun bu bîhl sözüne İtimâd edilerek Şahin. Giray kati olunmuştur. Fakat şurası garlbdh* ki, birbucuk asır sonra yine Şahin Giray nftmuidaki Kırım Hânı. Kırım'ın Rusya eline geçmesine sebep olarak, o zaman Rodos'a sürülüp fdâimna ferman çıkarılmış ve kendisi Fran sız konsoloshanesine ağındığı halde, Rodos kadısı bulunan Siinbülzâde Vehbî konsoloshaneyi topa tutacağını söyleyerek Şahin Giray'ı oradan çıkarıp, bir kasidesinde söylediği üzere, «Gök gözlü mükârî» İdâm etmiştir- Konsoloshaneler chflric ez mülk» hakkına mâlik olmadığından şâir kadının tehdidi, milletler hukuku ahkâmına da mugayir değildi. Devletin büyük zarar göreceği kuş isimli kurse, anlaşılan bu sonraki Şahin Giray'dır! (Mütercim).

²⁸ Sultân İbrahim'in saltanatının ikinci senesinde* diye başlayan fıkralarda yazdı olan Azak vak'alan karışmış görüldüğünden, Naîmâ'ya nazaran bu vak'a-lann tertibi aşağıdaki şekilde tashih olunur :

mu't d olduğu üzere « izme parası» nâmiyle 12.000 altın gönderdi.

Baharın ilk günlerinde Mehmed Giray, Sultân-zâde'nin gelişini beklemek ve muhasaraya başlamak üzere 100.000 Tatar ile Azak'a gitti. Kazaklar Osmanlı ve Tatar birleşik kuvvetlerine mukavemet edemeyeceklerini bildiklerinden, şehre bir taraftan su bastırdıktan ve bir taraftan da ateş verdikten sonra, bırakıp gittiler. Bunun  zerine Azak hem su ile, hem ateşle tahrîb olunmuştur.    gün sonra Sultân-zâde Mehmed Paşa, Tatar ordusuyla birleşti. Hernekadar Azak kalesini fethetmediyse de, tamir etmeye muvaffak oldu. Kırım târihi, Azak'ın Deli Hüseyin tarafından muhasarasını, Tatarlar tarafından fethini, Sultân-zâde tarafından tamir edilmesini şarklılar tarafından birbirine mu dil vak'alardan olarak kaydeder. Sultân-zâde, bu suretle «Altun Ordu» H nlarının Kırım H nlarının,    asır evvel Azak'a gelip yerleşen Cenevizlilerin izinden gitmiştir. Kalenin muhafazasına yirmi takım yeniçeri, altı topçu, on cebeci, yedi-bin Tatar, yedi sancak beği, cem'an 20.000 kişi ile pekçok top bırakıldı.

Azak'ın Hüseyin Paşa tarafından muhasarasında ve Tatarlar tarafından fethinde Osmanlılar'ın en meşhur seyyahı olan Evliya  e-lebî, müezzin sıfatıyla Hüseyin Paşa'nın ve Kırım H m'n m maiy-yetinde bulunuyordu. Evliya, Sultân İbrahim'in cülusu senesi seyahate çıkmış ve macerası yirmi sene sürmüştür. İran ve Arabistan'a kadar Anadolu'yu, Habeş memleketine kadar Afrika'yı dolaşmış, Almanya'nın ve İsveç'in bir kısmından geçmiştir. Seyahatinin hik yelerini dört ciltte yazmıştır. Müezzin ve kâtib sıfatıyla valilerin maiyyetinde idarî işlerle uğraşarak, mahir bir idare memuru sıfatını almıştır. Evliya, bizzat şâhid olduğu vak'alar hakkında kıymetli vesikalar bırakmıştır. Lâkin açıkça mübalağaya temayülü ci-hetiyle ihtiyatla başvurulmak ve bilhassa târîh-i kadîm hakkındaki if delerini oldukça başvurulmak ve bilhassa târîh-i kadîm hakkındaki if delerini oldukça ihtiyatk r a kabul etmek gerekir. Bil'akis g rd ğu yerlerin tarifleri tam mı

1050 senesinde Siyfvuş Paşa kapd nh a ve sabık kapdân Hüseyin Paşa  z  valiliğine tâyin olundu. 1051 MuharrenVinde Hüseyin Paşa Azak fethine ve H n ve Kapdân ile birlikte gitmeğe memur oldu. O sene Azak alınamadı; bozgunluk zuhura geldi. Donanma döndü. Kırım Hânı Bah d r Giray Azak'ta hastalanmıştı, Gözleve'ye geldiğiade vefat ederek, yerine Mehmed Giray tâyin edilip kara tarafından gönderildi. Bozguna uğramış donanmanın İstanbul'a girmesine müsâade olunması için şeyhülislâm Yahya Efendi tavassutta bulunarak, «Seferlerde bâzan fetih husul bulamaması asri Peygambe-r de dahî görülmüştür; egerçi Azak fethi gelecek seneye kaldı; fakat düşman da çok rahned r edildi* suretinde m ruz tta bulunması üzerine, müsâade gösterildi. Yine 1051'de, Mısır'dan azledilmiş olup Silist re valiliğine değil, darbh ne nez retine tâyin edilmiş olan Sultân-zâde Mehmed Paşa, serdâr-lıkla Azak fethine memur oldu. Siyâvuş Paşa dahî kapd nlıktan azl edilip, kapd nlık bir müddet kimseye verilmiyerek, sadrâzam bir zaman bizzat donanma işleriyle meşgul oldu. Daha sonra Sult nz de Azak seferine gitmiştir . ki, Hammer'in «Cezâir-i Bahr-i Sefid beğleri. sözleriyle başlayarak verdiği tafsilatın tam mı bu sefere aittir. Buna göre Sultân-zâde'nin Azak seferine me'mûriyeti yalnız bir defadır. (Mütercim).

tamâmına hakikate uygundur.²⁹

Silahdar Mustafa Paşa'nın İdamı

Azak'ın fethedildiği sene sadrâzam Kara Mustafa Paşa, IV. Mu-rad'ın nedimi olan Silâhdâr Mustafa Paşa'mn defiyle tehlikeli bir rakîbden kurtulmuştu. Kudretli Silâhdâr Mustafa'nın i'tibârdan düşmesinin ilk alâmeti, himâyesi altındaki Kına-oğlu'nun îdâmı olmuştur. Kına-oğlu'nun Teke ve Aydın taraflarındaki isyanları IV. Mu-rad devrinde cezasız kalmıştı. Lâkin sonra Sivas valiliğine nakledilmesi üzerine ahâlînin şikâyetlerine binâen İstanbul'a getirilerek, emlâki müsadere olundu ve Ayasofya karşısında bir kasab dükkânı önünde asıldı (20 Ocak 1642 - 18 Şevval 1051). Himaye ettiği kişi hakkında vukua gelen bu muamele, Silâhdâr'ın da akıbetini hisset-tirebilirdi. Sultân İbrahim'in cûlusunu müteâkib Silâhdâr Mustafa Paşa Budin Valiliğine tâîîn edilmişti. Ancak eyâleti merkezine gitmeden önce Mûsâ Paşa ile becaîş olunarak, Mûsâ Paşa bu suretle üçüncü defa olarak, Devlet'in en mühim hudud eyâletlerinden olan Budin'e memur olmuştur ki, bu zât yeni istihkâmlar ilâve ettiği «Mûsâ Paşa Palangasında nâmını zamanımıza kadar muhafaza etmiştir. Mustafa Paşa, bu târihin içine aldığımız vak'alannda gördüğümüz üzere, Canpulad ve diğerleri gibi kudretli ve korkunç nedimleri için bir felâket kapısı olmuş olan Tamişvar'a gönderildi. IV. Murad'ın eski mahremi ikbâl günlerinde büyük servet top-îamıştı. Sû-î istimleri cümlesinden olmak üzere askerî maaşlarına mahsûs olan ve senede 80.000 gurus tutan Kıbrıs vergisini üç dört senedir cebe indirmişti. Vezîr-i âzam Mustafa Paşa, mîrîye ait mallarını kötüye kullanmasını sebep ittihaz ederek, hakkında tahkikat açılmasını emretti. Tahkikata şiddetle devam olunarak, Kaya Sul-tân'm kedhudâsı Mevkufâtçı Mehmed Efendi'nin yaptığı entrikalar da Kara Mustafa Paşa'nın mesaîsini kolaylaştırdı. Mehmed Efendi, Silâhdâr Mustafa Paşa'nın dönmesi müsâadesini almak ve IV. Mu-rad'ın tasavvur etmiş olduğu veçhile, onun kerîmesi olan Kaya Sultân ile izdivacım kolaylaştırmak için Vâlîde-Sultânı ikna etmeye çalışıyordu. Tahkîkatin neticesi, Silâhdâr*'ın i'tirâf ettiği 50.000 gurus servetinin hükümet hazînesine alınmasından ibaret oldu. Lâkin ! sadrâzam, Vâîide-Sultânın ağzından kaçırıldığı birkaç sözden izdivaç plânını anlamış olması üzerine, Silâhdâr hakkında îdâm emri almak için bunu fırsat

²⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/322-325.

bildi. Edirne bostancı-başısı Sinan Ağa kırk cellâd-la birlikte kanlı irâdenin icrasına memur oldu. Silâhdâr'ın İstanbul'daki hanesinde saklamış olduğu beşbin kese kıymetinde altın ve gü-Jmüş bir sofrâ takımı ile birçok nakid hazîneye alındı. Kara Mustafa Paşa, daha sonra vaktiyle Münşeat sahibi tevkiî Ferîdûn'a âit bulunmuş ve Emîr Gûne'nin îdâmında kendisine hediye edilmiş olan muhteşem sarayda Pâdişâh'a parlak bir ziyafet verdi (1 Safer 1052 -1 Mayıs 1642). O sırada, Valide Sultânın Üsküdar'da yaptırdığı câ-l mi ve hamamın inşâsı hitâm bulmuştur. Silâhdâr, Vâlîde-Sultânın rızâsı olmaksızın boğdurulmuş olmakla beraber sadrâzam, bir müddet daha güçlü iktidarını muhafaza edebildi. Ertesi sene -ki üç hafta zarfında iki şehzadenin yâni ileride tahta çıkacak olan Ahmed ile on aylıkken vefat eden Murad'ın velâdetlerini görmüştür- Kara Mustafa Paşa'nın düşüşüne şâhid oldu (1 Muharrem 1053 - 22 Mart 1643).³⁰

Bazı Zorba Ve Şakilerin Cezalandırılması

Sadrâzâmın îdamından az evvel, silâhlı bir vaziyette yakalanan zorba bir âsî ile eyâletlerinde zulüm icra ettikleri tahakkuk eden birkaç vâlî kati edilmişti. Kara Mustafa'nın şiddeti o zamana kadar gerek eyâletlerde, gerek İstanbul'da isyan fikrini bastırmaktı. Si-listre'den Bosna'ya gönderilen Hüseyin Paşa yeni eyâletinde isyâm te'dîb etmiş, ve Bağdâd Vâlîsi Derviş Mehmed Paşa Arab sergerdelerini mağlûb ederek, eyâletinin merkezine 600*den ziyâde baş göndermişti.

Edirne ve Selanik arasındaki yollarda eşkıyalık eden ve «Hey-dök» (Hayduk) denilen haydutların üzerine, esasen avda Pâdişâh'a refakat etmek üzere ihdas olunan ve muahharan Belgrad, Kaniye, Eğri, Budin arasında «nöbetçi» unvânıyla hudud muhafazasına memur edilen avcı yeniçeriler gönderilmişti. Bu askerin, bostancıların ve segbânların yardımlarıyla, Edirne bostancı-başısı Kırkkilise'de Heydökler'e hücum ederek onları hezimete uğrattı.³¹

Nasuhpaşa-Zade'nin İsyanı Ve İdamı

³⁰ Şehzade Ahmed. İkinci haseki Muazzez Hamm'dan 6 Zilhicce 1052 ve 15 Şubat Rûmt Çarşamba günü ve Şehzade Murâd. 1053 senesi Muha irem'inin ilk günü doğmuşlardır- Nalmâ (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/325-326.

³¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/326-327.

19 Ağustos 1642 (23 Cumâdelulâ)*de İstanbul'da büyük bir zelzele vuku bularak, ağır siyâsî vak'aların meydana geleceğine alâmet sayılmış ve bu kehânet, müteakiben, asalet ve servetine pek mağrur olan Devlet askeriyle sadrâzam Nasûh Paşa'nın oğlu arasında cereyan eden öldürme hadiseleriyle te'yîd edilmiştir. Babasıyla gurur duyan Nasûhpaşa-zâde Hüseyin Beğ, sadrâzam hakkında hakaretâ-miz sözler sarfetmiş, yeniçerinin en aşağı sınıfından yetişme olduğu için «Çorbacı» diye lâkab takmış, okuma yazma bilmediğini söyleyerek tahkir etmişti. Bundan başka, hudud valilerinin tuğrây-ı hümayûnu ihtiva eden ferman vermelerini yasaklayan emirlere itaat etmek istemiyordu. Bu husustaki nizâma itaatkâr davranmasını ihtar için gönderilen sadrâzam ağasına:

- «Tuğra çekmek bana mirastır; ben vezîr oğlu vezirim, senin paşan gibi Arnavud serserisi değilim!» cevâbını vermişti.

Bu şekilde alenen tahkire uğrayan ağa, İstanbul'a döndüğü zaman, eğer Nasûhpaşa-zâde, Erzurum'da Abaza'nın yaptığını yapacak olursa, Devlet için bir muhatara olacağını sadrâzama ihtar etti. Bunun üzerine Kara Mustafa, Nasûhpaşa-zâde'yi Erzurum'dan Haleb'e gönderdi. Lâkin Nasûhpaşa-zâde memuriyet mahalline varır varmaz, Haleb eyâleti Kalahk Siyâvuş Paşa'ya tevcih edildi. Daha o zamanlar Devlet'in mansıbları muntazaman satılmakta olduğundan, Nasuhpaşa-zâde:

- «Ben bu memuriyet için elli kese verdim» diyerek, Haleb'i halefinin mütesellimine, yâni vekiline teslim hususunda engel çıkardı. Mütesellim, vazifesini ifâ edemeden İstanbul'a dönerek, Nasûhpaşa-zâde'nin muamelesinden şikâyet etti. Nasûhpaşa-zâde'nin Sivas'a nasbim ve muhalefet gösterirse silâhla tenkil olunmasını mu-ta zam m in bir hatt-ı hümayûn çıkarıldı. Sadrâzam da, Nasûhpaşa-zâde'nin- Sivas valiliğinde yerine geçeceği İbrahim Paşa'ya -ki Abaza Paşa'nın yetiştirmesi olup «Kör Hazine-dar» unvânıyla anılırdı- şu mealde bir kâğıd yazdı:

«Senin memuriyetin Nasûhpaşa-oğlu'na ancak lüzûm-i âcile meb-ni sûret-i zahirede tevcih olunmuştur; Sivas'ı zabt etmeye gelirse ne suretle olursa olsun kendini mahv et.»

İbrâhîm Paşa, askeriyle, Haleb'de topladığı segbân ve sancala-nyle gelmekte olan Nasûhpaşa-zâde üzerine yürüdü. İki rakîb Kayseri civarında karşılaştılar. İbrâhîm Paşa mağlûb oldu ve Öldürüldü. Nasûhpaşa-zâde Sivas'ı zabta tenezzül etmeyip, daha yüksek ve harîsâne bir emelle, İstanbul'daki dostlarına ve payitaht yolu üzerindeki eyâletlerin paşalarına, sadrâzam ile dâvasını Pâdişâh'ın huzurunda halletmek üzere devlet

merkezine gitmekte olduğunu yazdı. Bu haber İstanbul'u heyecana düşürdü, dükkânlar kapandı, fe-s d erbabı şehirde yayılan korku ve tel şt n istif deye kalkıştılar. Kara Mustafa Paşa dükkânları açtırdı, Nasûhpaşa-zâde'nin gelişi hakkında söz s ylenilmesini yasak etti, birçok kimseyi tevkif ettirdi. Bel lıların en ileri gelenlerinden oniki kadarını, emsalinin gözünü korkutmak için, payitahtın muhtelif sokaklarında astırdı. Anadolu beğlerbeğı  iftelerli Osman Paşa, serdarlık ile Nasûhpaşa-zâde üzerine gönderildi.

Nasûhpaşa-zâde ise  zmit civarına kadar gelmişti. Bu haber üzerine sadrâzam, yeniçeri ve bostancıları  zmit'e gitmek üzere gemilere bindirdi, kendisi de  s nin c r'etk r ne maksadına mâni olmak için, İstanbul yolu üzerinde bir mevkî tuttu. Payitaht ihtisâb ağısı şâbân Aga, Tmva sahrasında (Kazdağı semti) Anadolu'dan levend toplamaya gönderildi. İstanbul'dan Kaytas Ağı kumandasıyla gönderilen asker  zmit yakınında Hoca sahrasında Hamîd sancak-beğı ş hsuvar Beg askeriyle birleşti. Osman Paşa'nın Nasûhpaşa-zâde üzerine hücum etmekte g sterdiğı tereddüd  s  ile müttefik olduğı hakkında şübheye yol açarak, Kaytas'm adamları alenen suçlamaya başladılar. Osman Paşa umûmun g sterdiğı sabırsızlığı bakarak Al  Pak h K' y i civarında cen' e girişti. Lâkin Kaytas Ağı ve birkaç yüz neferle birlikte öldürüldü. Nasıl hpaşa-zâde, esîr alınmasını ve firarilerin t k bine men' ederek müşkilâta rastlamaksızın Üsküdar  zerine yürümeye devam etti. 30 Haz r n   43 (Reb  evvel 1053)'de

Bulgurlu Tepesi'ne³² çadır kurdu. Bu mevkî öyle muhteşem bir noktadır ki, Karadeniz'i, Marmara'yı, Boğaziçi'ni, yedi tepe üzerine kurulmuş İstanbul'u, payitahtın sinesinde gönül okşayıcı uzantılar teşkil eden «Altın Boynuz» tâbir edilen limanı gözler önüne sererdi.

Eğer Nasûhpaşa-zâde, Osmanlı generallerinin teredd dlerinden istifâde ile hemen Üsküdar  zerine yürümüş olsaydı, İstanbul'un uğıradığı hayret o kadar büyüktü ki, Üsküdar'ı birkaç süvari ile zabt edebilecekti. Ancak hâle ve entrikalarla çevriliydi. Kendisini mahvetmekte faydaları olup, Üsküdar karşısına v s l olunca mühr-i h m y nu alacağını yazmış olan adamların sözüne fazlaca güvenerek, galebesinden istif deye bakmayıp    haftayı o yalan vaadleri beklemekle geçirdi. Kedhud s  Bekir, kendisini o beyhude

³² Reb  levvelin ev etmda vezîr-i  zam Üsküdar'a asker ve toplar ge ir p yeniçeri ağısı ve altı bölük neferatıyla ge t p G rc  Mehmed Paşa ser-asker t y n olundu. Safidet   Pâdişâh ve maiyyeti Üsküdar bağısine varup karar  td ler. Nasohpaga-zâde dahî gelüp askeriyle Bulgurlu hav lisinde Seyr n Be-devtyesi n m mahalle n z l oldu. N m , s- 24, ve 25 (Mütercim).

ümîdlerle oyalatmak için güç sarfetti. Nasûhpaşa-zâde, kedhudânın hıyaneti hakkında İstanbul'da bulunan kardeşi Alî Beğ'den kurtulmasına vesile olabilecek ihtarlar almış ise de, bunlara inanmamış idi. Bununla beraber kardeşinin endişe ve ıztırâbmı teskin için Bekir'i azletti, fakat hayâtına ilişmedi. Onun yerine, vaktiyle Abaza'nın hizmetinde bulunmuş olan Müsellim Mehmed Ağa nâmında fesatçı bir herifi getirdi.

Sadrâzam, Nasûhpaşa-zâde'ye gönderilen aldatıcı mektuplarla kanâat etmiyerek, onun mahvı için başka vâsıtalar da kullandı. Asînin eski adamlarından birini buldurarak, Nasûhpaşa-zâde'nin, öte tarafa geçtikten sonra Rumeli valiliğine tâîn edileceğini söyleyip, ikna etmek üzere gönderdi. Nasûhpaşa-zâde bu tuzağa tutuldu: Kara Mustafa Paşa'ya bir itâat-nâme yazarak Boğaziçi'nden Rumeli'ne geçti. Ancak sâdedillîğinden dolayı ümîd ettiği Rumeli eyâletinin berâtının gelmediğini, kendi askeri kumandanlarının terk ettiği or-dugâhdâ bayraklarını başaşağı çekerek sadrâzâmın ayağına kapanmaya gittiklerini görünce, yalnız on kişi ve oğlu ile birlikte kaçıp Pravadi'ye iltica etti. Oğlunu Sevne (Süne)³³ Çiftliği'nde bırakıp Kırım Hâm'nın nezdine gitmek ve ona dehalet etmek niyetiyle Ruscuk'a doğru gitti. Ruscuk'a varacağı sırada 40 bostancı ile bos-tancı-başı yetiştirdi; zincire vurularak İstanbul'a götürüldü. Henüz on-altı yaşında bulunan oğlu da sadrâzâmın kedhudâsı tarafından Sûne (Sona; veya Sevne?) Çiftliğinde tutuldu (Temmuz 1633 - Rebûl-âhir 1653). Nasûhpaşa-zâde, Kara Mustafa Paşa'nın huzuruna getirilerek, bâzı müverrihlerin rivayetlerine göre ağır hakaretlere uğradı ve işkence içinde îdâm edildi. Ertesi gün başı, saray kapısında teşhir edildi. Kardeşi Alî, Çekmece'ye gitmek üzere kayığa bindirildi ve orada ortadan kaldırıldı; diğer iki kardeşi Yûsuf ve Ömer habsolundu. Eski kedhudâsı Bekir Gelibolu'da tutulup öldürüldü ve ondan sonraki kedhudâsı Deli Müsellim ve kâtibi Bakî Ağa³⁴ zincire vuruldu. Nasûhpaşa-zâde'nin oğlu Mehmed ve biraderi Alî Beğ¹-in oğlu -pederlerinin idamından sonra Canpulad ve Fahreddîn'in çocukları hakkında yapıldığı gibi-saray hademesi arasına alındı.

Nasûh Paşa'nın torunu ve Nasûnpaşa-zâde'nin oğlu Mehmed³⁵ sonraları pederinden ve büyük-pederinden daha mütevâzîâne ve tehlikesiz bir şerefe nail olmuştur: Sultân îbrâhîmin cûlusundan başlayarak otuz

³³ Nafcnft'da Prevadi köyünde Zona nâm mahalde olan çiftliğini. (Mütercim).

³⁴ Urfalı Bîlkt Efendi, sonra şefaate kurtulmuştur. Natmâ, s. 30 (Mütercim).

³⁵ Ele Seçtiği vakit yukarıda yazıldığı gibi onaltı yaşında olmakla bprAber güze! imiş. Seyyidliğinden dolayı nakibSleşrfın şefaatiyle kurtulmuştur. Nai-' mft'dan.

senelik bir t arih yazmış ve buna «M ntehab t-i Tev -r h» nâmını vermiştir. Mükemmel malûmatı ve emsali nâdir b r b taraflık ile temayüz eder; pederinin idamını naklettiği sırada kaa-t iler hakkında babasının kinini g decek hiçbir şiddetli t b r kullanmadığı gibi, dâima kendisince tab  olan veyâhud ihtiyatın gerektirdiği bir i'tidâl gösterir.³⁶

Mısır Valileri

Nas hp a-zâde'nin idamından sonra vukua gelen idarî değişiklikler sırasında, Mısır valiliğinde bulunmuş olan Bostancı Mustafa ve Sultân-zâde Mehmed Paşa'ların Kubbealtı vez retine tâyin edilmeleri dikkat çekicidir. Sultân-zâde Mehmed Paşa'dan Azak seferi münâsebetiyle bahsetmiştik. Mısır eyâletinde halefi olan Bostancı Mustafa Paşa, Sultân İbrahim'in cülusu sıralarında İstanbul'a çağrılarak hapse atılmış ve hazîneye sekiz milyon akçe nakid cezası vermeye mahkûm edilmişti. Serbest bırakıldıktan ve    milyon akçesi daha müsadere olunduktan sonra affedilerek Kubbealtı vezirliğine getirildi. Mustafa Paşa'nın yerine, Vâlide-Sultân'ın rızâsı hilâfına, Mısır valiliğine gönderilen Maksûd Paşa, eyâleti tam bir ad letle idare etti ve önceki yıllarda İran seferi ihtiyaçları için veya kendinden öncekilerin tama'ıyla konulan vergileri kaldırdı. Bu vergilerden kaldırdıkları, kırk  eşitenden az değildi. Lâkin Maksûd Paşa'nın iyi idaresine veba salgını tekabül etti. Bu  fet o kadar şiddetle hüküm sürdü ki, bir gün Kaahire'de yalnız Câmi' l-Ezher'de 92 defa cenaze namazı kılınmış ve zamanın m verrihlerine göre, meydanda tabutlar bir kervanın birbirine sıkışmış develeri gibi yekdiğerini tâkîb etmiştir.

230 köy büsbütün boşaldı; askerden de birçok telefata vukua gelerek, hazîneye bunların birikmiş maaşlarından 172.000 altın kaldı. Bu durum, müfettişlerin ve mültezimlerin isyanına yol açtı. Bunlar senelik mukaataalardan peşin verilmesi gereken üçte birini ödemekten imtina ederek, bunun vebadan zuhur eden telefattan dolayı hazîneye kalan mebl ğdan mahsûb edilmesini istediler; ancak istekleri kabul olunmaması üzerine v lı Maksûd Paşa'yı azlettiler. Maksûd Paşa'nın idaresi zamanında bir cuma günü denize bir gemi indirilmışti; halk camilerde namaz kılmakta iken tersanede  alışan 600 Hristiyan esirinden 150'si zincirlerini kırarak

³⁶ Pek nadir tarihlerden olan SuHan-zade Mehmed Paşa Târihi'nin yazma bir nüshası Dresden Kütüphanesinde şark Yazmaları arasında mevcuttur.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/327-330.

büyük bir kadirgayı zabtedip sahilden açılmış ve tâkîblerine gönderilen kayıklar yetişememişti. Pâdişâh Maksûd Paşa'nın asker tarafından azledildiğini haber alınca, Sultân Murad'ın dâyesinin kocası olup hazır bulunan ihtiyar vezîr Eyyûb Paşa'ya³⁷ dönerek:

- «Mısır valiliğini sana tevcih ettim» dedi.

Eyyûb Paşa yer öperek kendisinin bu hizmete lâîk olmadığı beyân ile lûtf-ı şahaneyi kabul etmemek istedi. Lâkin Sultân tbrâ-hîm:

- «Verilmiş verilmiştir, git faâlâne hareket et!» cevâbını verdi.

Binâenaleyh Eyyûb, Kaahire'ye gitmeye mecbur oldu. Fakat kâtibi ile kedhudâsının elinde oyuncak oldu ve bunlar eski vâlî zamanında lâğv edilen vergileri tekrar koydular. -Kedhudâ, az önce idâm olunan Silâhdâr'ın nişanlısı Kaya Sultân'in işlerini idare eden Mev-kufâtçı Mehmed Efendi idi. Kara Mustafa Paşa, Eyyûb Paşa'nın ma-iyyetine tâîin etmek suretiyle bu entrikacıyı İstanbul'dan uzaklaştırdığına memnun idi.³⁸

Zülfekaar Ve Faik Paşaların İdamı

Nasûhpaşa-zâde'nin başlıca taraftarlarından Zülfekaar Paşa, bu aralık, isyanının cezasını gördü. Safed sancağından azledilmesi üzerine Nasûhpaşa-zâde'nin gönderdiği mektuplara kanarak, suç orta-ğıyle birleşmek üzere Konya'ya kadar ilerlemişti. Lâkin Dîvân-ı Hümâyûn, kendisini Kıbrıs valiliğine tâîin etmek ve derhâl memuriyet mahalline gitmesi için emir vermek yolunda tedbîr alınca, hareketini durdurdu. Bu tedbîr, daha önce Nasûhpaşa-zâde'ye Sivas eyâletini tevcih etmek ve bir taraftan da Sivas valisine şehir kapılarını açmamasını bildirmek yolunda alınmış olan aldatıcı muameleye benzer bir hareketten ibaretti. Bununla beraber, bu defa da Zülfekaar Paşa'nın Ada'ya girmesine mâni olunması için kadiya ve Kıbrıs askeri ağasına gizli tâlîmât tebliğ olundu. İstanbul ihtisâb ağası (belediye

³⁷ Eyyûb Paşa nişancı idi. Nalmâ'dan (Mütercim).

³⁸ Pâdişâh, sadrâzamı saraya çağırıp : «Mısır'ı Eyyûb lalama verdim, dedikde Kara Mustafa Paşa : «Güzel olmuş pâdişâhım, amma benimle birlikte Mısır'da bulunan Mevkufâtçı Mehmed beraber giderse iyi olur, yalnız giderse emvâl-i amiriyeyi tahsilinde fütur göstermesi melhuzdur» dedi. Pâdişâh derhâl divât ve kalem isteyip : «Sen ki Mevkufâtçı Mehmed Efendi'sin, seni Eyyûb lalama divân efendisi İtmişem, gidesin» diye hatt-ı hümâyûn verdi. Mevkufâtçı gerçi Mısır'a bir dereceye kadar râğbet göstermişti; ancak bu irâde çıkınca düşündü. Kaya Sultân hâslarından ve mevkufâtçıktan her sene birçok paralar aldığı halde, bunları bırakıp da uzak bir yere gitmeyi mü-nâsib görmedi; istifa için pâdişâha müracaat etü. Sultân İbrahim ise çîn-i cebin gösterip: «Başını kesercm, git, Mısır emvalinin hesabım senden İs-terem» cevâbım vermesiyle, mecburen azimet eyledi. Naitmâ'dan, s. 70. Hammer'in Pâdişâh İle Eyyûb Paşa arasında yazdığı konuşma bundan galat olsa gerektir (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/330-331.

reîsi, şehremini) Şâbân Ağa da, zahiren Ada'daki yeniçerilerin kumandasını uhdesine almak ve hakikatte Sultân fbrâ-hîm'in Zülfekaar Paşa hakkında sâdır olan irâdesini infaz etmek üzere Kıbrıs'a gitti. Şâbân Ağa, Kapdân Piyâle Paşa gelinceye kadar yeni valinin emniyetsizliğini izâle edecek surette hareket etti. Piyâle Kalabra sahillerinde altı ay dolaştıktan sonra, ganimet olarak aldığı iki hırsız gemisi, iki tartana,³⁹ 200 esîr, birçok eşya ile Kıbrıs'a geldi.⁴⁰ Şâbân Ağa'mn teklifi üzerine, Kapdân Paşa Zülfe-kaar'ı amiral gemisine (bastarda) davet etti. Ziyafet esnasında Zül-fekaar'ın başı bedeninden ayrılarak Şâbân Ağa, Pâdişâh irâdesinin icra olunduğunu isbât eden bu kanlı hüccetle döndü.

Bundan az mühim olmayan bir îdâm da Rumeli Vâlîsi Faik Paşa'nın ortadan kaldırılmasıdır. Faik Paşa Sultân II. Mehmed zamanında Mora'ya sevk edilen ordu kumandanı olup kabri hâlâ Malkara'da görülmekte olan Turhan (Turahân) neslindendi. Defalarca hakkında irtikâb suçlaması yapılmış ve hattâ IV. Murad zamanında sadrâzam Husrev Paşa zulüm ve kötülüklerinden dolayı kendisine bin değnek vurdurmuştu. Senede 30.000 guruş îrâdı olduğu ve ihtiyarlığı sebebiyle artık para biriktirmekten vazgeçmesi lâzım geldiği halde, yine de zulümlerine nihayet yoktu. Sofya Kadısı Muizzeddîn Sincârî Mehmed Efendi, Faik Paşa'nın azli için, memleket ahâlîsinin şikâyetlerini hamilen İstanbul'a geldi. Pâdişâh'ın emri üzerine Faik Paşa, kapıcı-başî Şahbaz Ağa vâsıtasıyla, mukayyiden (tutuklu, bağlı olarak) getirildi; Nasûhpaşa-zâde aleyhine kendisinden faydalı hizmetler görmüş olan sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın her türlü mesaîsi semeresiz kaldı. Faik Paşa, Kadı'mn suçlamalarına mukabil, ancak Rumeli valiliğinde selefi olan Dilâver Paşa'nın şehâ-detine dayanıyordu. Lâkin Dilâver Paşa, ya hakîkata bağlılığından dolayı, yâhud sadrâzâmın yakında sukuut edeceğini anladığı için, Kadı'mn bütün memleket ahâlîsine hürmete mazhar olmuş namuslu bir adam olduğunu tasdik etti. Kendisinden fetva talep olunan Şeyhülislâm Yahya Efendi dahî:

- «Bunun katli vâcib olalı otuz yıldır»⁴¹ cevâbını verdi.

Bununla beraber Turhan (Turahan) neslinden olan Faik Paşa'nın başı saray avlusunun ortasında kesildi (16 Mart 1643 - 25 Zilhicce 1052).⁴²

Bu idam ne kadar haklı olursa olsun, ne Pâdişâh'm, ne de sadrâzâmın

³⁹ Üç köşeli bir yelkenli gemi.

⁴⁰ Kapdân Piyâle Paşa'ya da Zülfekaar Paşa'mn tdâmı için emir verilmiştir. Nalmft'dan (Mütercim).

⁴¹ Nalmft'dan aynen, c. 4, s. 40 (Mütercim).

⁴² Naîmâ «âşîM zilhicce- târihini gösterir- (Mütercim)

adaleti eseri değildi; hattâ sadrâzam, Faik Paşa'yı kurtarmak için yapılan teşebbüslerin akim kaldığını görünce, istifa etmek derecesine kadar koruduğu şahsın tarafını tuttu. Faik Paşa'nın cezalandırılmış olması Kara Mustafa Paşa aleyhine kurulmuş bir tertibin neticesi idi. Çünkü sadrâzamanın düşmanları, himayesinde bulunan Faik Paşa'nın îdâm edildiğini görüp de kendi başının da kesileceği korkusuna düşmesini arzu ediyorlardı. Bu fesâd o zamandan beri Valide Kösem Sultân ile beraber devlet işlerinin idaresine iştirak ederek ortak olan üç kuvvetli şahıstan kaynaklanıyordu. Bir kadının te'sîri altında ve merdlik vasıflarından tecrid olmuş bir Pâ-dişâh'ın nâmına hareket eden bu üçlü kadro, Kubbealtı vezîri Suî-tân-zâde Mehmed Paşa, Pâdişâhın mîrâhoru Yûsuf⁴³ ile -Osmanlı Devleti'nde Pâdişâh hocalığında bulunanların hepsinden ziyâde kötü şöhret kazanmış olan- Cinci Hoca'dan teşekkül etmişti.

Kaanûnî Süleyman zamanından, Rüstem Paşa'nın ve II. Selîm zamanından Piyâle Paşa'nın zevceleri bulunan sultânların neslinden bulunduğu için «Sultân-zâde» diye anılan Mehmed Paşa, Sultân II. Osman'ın Hotin seferine gidişi esnasında saraydan çıkmış, insan mî-zâcına aşinalık vasıflarından dolayı «Sultân-zâde Cuvân Kapıcı» lâkabını muhafaza etmiştir. Sultân İbrahim saltanatında Mısır valisi ve daha sonra Rumeli beğlerbeğliğiyle Azak kalesi üzerine ikinci defa sevk edilen askere serdâr olarak, nihayet Kubbealtı vezirliğine tâyin olunmuş ve haksız olmaksızın kendisine rakîb addeden Kara Mustafa Paşa tarafından Şâm valiliğine gönderilmişti. Kara Mustafa Paşa için vazifesi gereği dâima huzûr-ı şahanede bulunan mîrâ-hor Yûsuf, daha korkunç bir rakîb idi. Sultân tbrâhîm, biraderi Murâd'ın ihtiyata aykırı olan cömerdliğini tamâmiyle taklîd ederek Yûsufa (silâhdârlık'la beraber) musâhiblik memuriyetini ve üç tuğlu vezir rütbesini vermişti. Murâd'ın nedimi olan Silâhdâr'a ne türlü atıfetler cömertçe verilmişse Yûsuf Paşa da onlara nail oldu, hattâ kedhudâ tâyin etmesine de müsâade edildi.⁴⁴

Cinci Hoca

Lâkin sadrâzamanın en kudretli düşmanı, Osmanlı üçlüsü (trium-vira) nün dikkate şâyân târihî şahsiyeti -Anadolu'da Zağferânbolu (Safranbolu) kazası

⁴³ Nalm&ya nazaran, bu târihte rikâbdîr Yûsuf Ağa silâhdârlık ve ikinci ve-ztrlikle musfthib-i aehryari olmuştu ki, bu zât Girit fâtihi Yûsuf Paşa'dır. (Mütercim)-

⁴⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/332-334.

köylerinden birinin ahâlîsinden ve büyük tasavvuf  eyhi Sadreddîn Konev  ahfadından olan- Cinci Hoca Hüseyin'dir. Bir deriyle beraber İstanbul'da öğrenim görmüştü. Ancak  er'  ilimlerden ziyâde, sihirle ilgili ilimler ve hastalıkların ted v si için efsunla i tig l ettiğinden ilmiye mer tibinde y kselemedi. Hattâ muallimleri onun bu h linden dolayı utanırlardı.⁴⁵ Fakat Cind Hüseyin'in ulemâ nazarında hak r görülmesine en ziyâde yol açan durum, sarayda nail olduğu ikbâl idi. Cind'nin validesi, oğlunun babasından irsen devrald   efsunlarla hayret edilecek  if lar vermekte olduğunu ve u rad   nüzul ve iktidarsızlık darbelerine karşı ta-biblerin yoğun mes isinden bir fayda görmeyen Pâdişâh'm sıhhatine kavu abilece ini sarayda bulunan b z  tanıdıkları v sitasıyla Vâlide-Sultân'a telkin etti. Pâdişâh, Cinci Hüseyin'in mâlik olduğu ta-biat st  kudreti haber alarak tecrübede bulunmak istedi. Sultân 1b-r h m, -gerek kendi hayâline aldanm   olsun, gerek hakîkaten hâlinde bir değişiklik vuku bulsun-büyücünün ilminden daha ilk tecrübede bir iyilik müşahede etmesi üzerine, bahtiyar tabibi atıflara bo du. G m   ev n ⁴⁶ ve kıymetli kumaşlar verdi ve münhal olan kapıcı ve müteferrika mansıplarının tahsisatlarını, Cinci'ye tah-s s etti. Henüz «kırklı», yâni günde 40 akçe alır müderrislerden değilken «altm   » payesini de tevcih etti. Müftî Yahya Efendi bu tevcihin kurulu düzene tamâmiyle aykırı olduğunu arzetti; lâkin birkaç gün sonra, bir hatt-ı hümâyûn, bu ihtara rağmen, Cinci'yi müderris rütbesine ve daha sonra «h ce» (hoca; muallim-i sultan ) ma-kaamına terf  eyledi.  şte Cinci, o zamandan itibaren ulemâ ve halk lisânında «Cinci Hoca» lâkabını almıştır. N m  bize kadar v s  olmam   ve ancak «Nasihat» adlı eserinde o zaman Osmanlı saray ve idâresinin teşekkül şekli hakkında kıymetli vesikalar bırakm   olan bir vezirin akıllıca arızaları, Pâdişâh'm kuvvetini yok etmeye çalışan bu üçlü kadronun te's rine karşı u ra maya muktedir olamam  tır.⁴⁷

⁴⁵ Cinci Hüseyin Efendi mukaddema  eyh Mehmed Efendi'ye dfti m nd ol-musidi. (Yâni onun talebelerindendi);  elebi, Süleymâniye Medresesinden Iz-mir kazasına  ırd kda Molla Hüseyin'i istihkar ile m l zım yapmad ktan başka mansıba da beraber götürmedi. Hüseyin, efendisinin b z  ihvan ve ehib-b sından isti f  idüp onlar da  elebi'den : .Bu zavallıya yaz k r; bu kadar vak tdir size d ni mendlik itdi, birlikde alınız, diye rica itdiler. Çelebi : .Bizim namusumuz vardır; kadınlara, çocuklara afsun okur bir adamı beraber götürüp de mansıba rez l mi olalım» cevâbını virm  idi.» Nafm   s. 36-37- Naîmâ bunu yazdıktan sonra : -Cenâb-ı Hakk'm hikmetine akıl  rmez; efendisinin  r eylediği efs ngerlik Cinci'ye sermaye-i  zzet oldu.. m -t l  sm  Srfid eder. (Mütercim)

⁴⁶ «Cinci'ye defaten 4sahn medresesi' verilmi idiU. Na ma, s. 36. Hairaner bunu «gümüş evânî» anlam  tır. Cinci'ye sahn medresesiyle birlikte vazifeler, muayyen t ve mükemmel d  emesiyle büyük bir saray ihsan olunmu tu. (Mütercim).

⁴⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/334-335.

Sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın İdamı

Sadrâzâmın üç düşmanı, onu mahvetmek için birleştiler; kendisi de gerek Sultân İbrahim'e, gerek Harem'e hoş gelmeyen faaliyetleriyle onlara yardım etmiş oldu. Hattâ hasımlarının düşmeleri için gereken sebepleri hazırlıyor zannında bulunurken, kendi düşüşünü hızlandırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Yeniçeri ocağında münhal olan mansıblann kaldırılması, o kadar zararlı olan avarız vergisinin iadesi, vergi tahsilinde gösterilen şiddet (Bundan dolayıdır ki Menemen kadısını şehir ahâlîsi öldürmüşlerdi), hâsılı bütün bu birikmiş hatalı hareketler, Kara Mustafa Paşa hakkında asker ve ahâlînin kinini celbetmişti. Nasıl ki, Sultân Murad'ın eski nedimi Silâhdâr'm îdamı da Valide Sultân'ın düşmanlığını gerektirmişti. Kara Mustafa, Harem-i Hümayûn'daki kedhudâ kadını da incitmek bedbahtlığına uğradı. Kedhudâ kadın beşyüz araba odun istemiş idi; sadrâzam, mühim işlerle meşgul olduğundan, odunun tedârikinde gecikti. Bir gün dîvânda bulunduğu halde, ta'tîl için belirlenmiş olan vaktin girmesinden iki saat önce, huzûr-ı şahaneye gelmek üzere emir aldı. Pâdişâh kendisini görünce:

- «Kâhya kadın için emrettiğim odun bu vakte kadar niçin verilmedi?» dedi.

Kara Mustafa Paşa:

- «Pâdişâhım, tenbîh edelim, verilsin.» dedikten sonra, ihtiyat-kârlıktan ziyâde cür'etkârlık göstererek:

- «Pâdişâhım, ben senin vezirinin; böyle küçük bir şey için dîvânı bozdurup da beni çağırıyorsun. 500 çeki odun 15.000 akçe eder; bunun için mühim devlet işlerini ta'tîl ettiriyorsunuz da tebea, hazîne, serhadler ahvâlinden bir şey suâl buyurmuyorsunuz?» sözlerini ilâve etmişti.

Müftî Yahya Efendi, Hüseyin Efendi⁴⁸ vâsıtasıyla bu görüşmeden haberdâr olunca, sadrâzama, ihtiyat ve basiret üzere bulunmasını ve Pâdişâh'a mühim görünen hususları ehemmiyetsiz görmemesini gizlice ihtar etti. Kara Mustafa Paşa ise bu ihtar:

- «Benim hakikat-i hâli söyleyişim, Pâdişâh'a muhabbetimden dolayı değil midir? Müdâhene mi edeyim? Esir olarak yaşamaktansa hür olarak Ölmek evlâdır» sözleriyle mukabele etti.⁴⁹

⁴⁸ Hüseyin Efendi, sadrâzâmın mahremlerinden olup bu fıkrayı nakleden zâttır. Naîmâ. (Mütercim)

⁴⁹ Naîmâ diyor ki: «Hüseyin Efendi Pâdişâh ile vezirin mükâlemesini Kara Mustafa Paşa'dan işitdikde aklı başından giderek Şeyhülislâm Yahya Efen-di'ye müracaatla arz-ı mâcerâ itmiş, Yahya Efendi hemân gözlerini açarak ve ellerini kaldırarak «Âmân sakınsun! Pâdişâhlara böyle söylenmez. Umûr-ı mühimme

Kara Mustafa Paşa, Silâhdâr Yûsuf Paşa'yı mahvetmeye karar vererek - sarayda ilk yapılacak geçit resminde çorba yemekten imtina ederek silâhdânın sadrâzama nüfuz bakımından üstünlüğünü hoşnudsuzluk sebebi olarak göstermeye ikna etmek için yeniçeri zabıtlarına dağıtmak üzere yeniçeri kedhudâsına yüz kese akçe verdi. Lâkin bu entrika, onu îcâd edenin aleyhine döndü. Epeyce zamandan beri sadrâzamdan memnun olmayan yeniçeri zabıtları, en akıllı müşavirlerinden olan Muslihiddîn Ağâ'ya başvurdular; o da yeniçeri ağasını bu işten haberdâr etti. Yeniçeri ağası Kara Mustafa'nın entrikasını zât-ı şahaneye haber verince, Sultân îbrâhîm, Muslihiddîn Ağâ'yı huzuruna getirterek, tasavvur edilen fesadı naklettirdi; ondan sonra şunu sordu:

- «Ben şimdi lalamı öldürsem, kullarım bana incinirler mi?» Muslihiddîn Ağâ şöyle cevâb verdi:

- «Hâşâ Pâdişâhım, cümlesinin boynu kıldan incedir, hepsi mu-tî'dirler; sadrâzâmın katli onları memnuniyete gark edecektir.»

Ertesi günü (22 Mart 1643 - 1 Muharrem 1053), Pâdişâh kafes arkasından dîvânı gözlüyordu. Sadrâzâmın bâzı iş sahiplerine kabalık ve şiddetle muamele ettiğini görerek dîvânın ta'tîli için eliyle iki defa kafese vurdu. Kara Mustafa Paşa, dîvân sonunda mu'tad olduğu üzere huzûr-ı şahaneye girmek istediği halde, kabul olunmadı. Mahremlerinden biri, Muslihiddîn Ağâ'nın Pâdişâh'a macerayı haber vermiş olduğunu bildirmesi üzerine, Kara Mustafa Paşa koynuna bir Mushaf-ı Şerif alarak saraya gitti; demir kapıdan içeri girip: Pâdişâh'ı yürüyerek gezinir buldu. Sultân îbrâhîm hiddetle:

- «Lala! Ne acâîb ki babanın evine gider gibi da'vetsiz geliyorsun!» dedi.

Sadrâzam, hareketini haklı göstermeye çalıştı.⁵⁰ O zamana kadar yeniçerilerin dizginlerini zabıtmaya çalışmıştı. Şimdi itaatsizlik göstermeleri, kendisinin iktidardan düştüğünü anlamış olmalarından kaynaklanıyordu. Sultân îbrâhîm:

- «Yalan söylüyorsun! Fitneyi çıkarmak isteyen sensin; mühr-i

dediği hep olur biter- Pâdişâhın emirlerini îcrâ etmelidir; umûr-ı muazzama pâdişâhın söylediği işlerdir. Bizden oğlunuza selâm söyle, böyle huşunet göstermesin,» demiş. Hüseyin Efendi Şeyhülislâm'm selâmını ve ihtarını teblîğ etükde sadrâzam cevaben: cMansıb için yalan söylemek ve müdârâ itmek bana güç gelir. Benim sa'yım kendi devleti içündür- Herkes bir taraftan söz söyleyerek pâdişâhı ağzâb içim nifaka başladılar, hangi birine müdârâ ideyim? Böyle yaşamaktan ölmek yegdür.» demiş.» Naîmâ, s. 50. (Mütercim)

⁵⁰ «Kara Mustafa Paşa. getirdiği Mushaf üzerine de yemin etmiş ise de Pâdi-şâh'a kanâat gelmemiş idi. Naîmâ'dan (Mütercim).

hümâyûnuma senden lâîk birini bulurum» dedi ve hazır bulunan bostancıbaşıya dönerek: «Al şunu!» diye seslendi.

Bostancı-başı bu emrin mühüre mi, yoksa sadrâzâmın şahsına mı âit olduğunu bilemiyerek, Kara Mustafa'ya en rnüsâid olan şık-

kın lehinde tefsir etti. Bunun üzerine sadrâzam, ölüm korkusuyla, hanesine döndü.⁵¹ Hemen kıyafet değiştirerek harem dâiresinin damından kaçtı.

Bostancı-başı yalnız mühürle huzûr-ı şahaneye dönünce, Pâdişâh bu yanlış yorumlamaya şiddetle öfkelenerek: - «Hâinin başını şimdi getir!» diye bağırdı.⁵²

Bostancı-başı derhâl 500 bostancı ile sadrâzâmın konağına gitti. Kapıları kapalı bulması üzerine cebren açtırdı ve adamlarını firâ-rîyi takibe gönderdi. Kara Mustafa, harem dâiresinin arka tarafındaki Nalli-Mescid tarafında bir ot yığını altında saklanmıştı. Gece kaçmayı düşünüyordu. Lâkin sadrâzâmın sarayı duvarı üstünden bakmakta olan bir bostancı, yığının hareket etmekte olduğunu görerek, arkadaşlarından birkaçıyla şüphe edilen yere koştu. Kara Mustafa kılıcını çekti; fakat faydasız bir müdâfaadan sonra, saldırganların sayıca çokluğuna mağlûb oldu. Pâdişâhın mükerrer emriyle, bağlı olarak Hocapaşa Çarşısı'na götürülüp çeşme önünde cellâd Kara Ali tarafından boğuldu.⁵³ Cesedi Sultân îbrâhîm'in yanına götürüldü; sonra, yaptırmış olduğu türbeye gömdüler.

Bedbaht vezîr-i âzâmın sarayı aranarak bir heybe içinde otuz-bin duka (filori) bulundu. Lâkin başka kıymetli bir şey bulunmadı. Şu kadar ki, bir odada gizlenmiş bir taht ve bunun üzerinde Kara Mustafa Paşa ile devletin büyük memurlarından diğer dört zâ-tm çelik çivilerle mihli tasvirleri bulundu. Halkın bâtil inançları bu tahtı bir sihir mahsûlü şeklinde değerlendirdi. Hattâ sadrâzama sihir dersleri verdiği zannedilen bir mağribî yakıldı. Bu tasvirlerin bir sihir maksadiyle toplanmış olması -o zaman sihre, ilm-i nücû-ma, tılsımların kuvvetine dâir yalnız Asya'da değil, Avrupa'da da-hî mevcûd olan i'tikada göre- pek muhtemeldir. Bununla beraber resime meraklı olan Mustafa'nın bu tasvirleri, yasak şeylerden olması cihetiyle bir odada saklamış olması da mümkündür, islâm, insanı tasvir eden her türlü

⁵¹ «Kara Mustafa, adamlarına silâhlanmalarını emretmiş ise de onlar emre itaat etmediler. Naîtnâ'dan- (Mütercim)

⁵² Sultan îbrîhîm, bostancı-başıya : «Tîz kâfir! Ya başı. ya başın!» demişti. Keza.

⁵³ Hocapaşa Çarşısı*nda Tırnakçı Sarayı Kapısı ve Sebilhane önünde, alâ-me-lâi'n-nâs Kara Ali tarafından kemend ile boğulmuş idi. Keza.

şekli eserleri men* eder; bu resimleri Hil-kat'm yaratıcılığını istihfaf ve tahkir addederek, rûz-ı mahşerde tablo ve heykellerin bunları yapanlardan dünyâda verememiş oldukları canı isteyeceklerini telkîn eyler.⁵⁴

Kara Mustafa'nın çizdiğimiz tasvirine birkaç hat daha ilâve edeceğiz. Tabiatı, en çok kininin şiddetinde görülürdü. Akrabasından zulüm işlemiş olan birini Arnavudluk'ta îdâm etmiş olan Na-sûh Paşa'ya can düşmanı olması bu tabîatından dolaydır. Kara Mustafa, memuriyetleri satmazdı; yalnız mu'tâd olan aidatı alırdı. Hüseyin Efendi, bir gün kendisini - memuriyet berâtlarından para almaya cür*et eden- tezkirecisi Ahmed Efendi'ye pek Öfkelenmiş bir halde buldu. Ahmed Efendi'nin oldukça mahir ve bütün gün yorulmaksızın çalışmaya muktedir bîr kâtib olduğunu söyleyerek, affı için tavassutta bulundu. Kara Mustafa, bu şefaata üzerine, Ahmed Efendi'yi. yerine diğeri tâyin edilmişken, vazifesinde bırakmaya muvafakat etti. Hüseyin Efendi çıkmak üzere iken vezîr-i âzam çağırıp dedi ki:

- «Dur, bu haramzadenin bir ayıbı daha var: Dîvâna, yâhud benim sarayıma geldiği zaman libâsı o kadar perişandır ki, kapamasının altından uçkuru görünür. Rica ederim, Allah aşkına söyle, münâsib surette giyinmeyi öğrensin!»⁵⁵

⁵⁴ İslâm'da tasvir (resim)'in men'i, putlara ibâdeti kaldırmak hükmüne mebnî olduğu ve hâlâ Hristiyanlık'ta bazı mezheplerde kilise resimlerinin hangi bâtlı itikadlara yer verdiği, izaha muhtaç değildir. (Mütercim)

⁵⁵ Naîrcâ bu fıkrayı, Hüseyin Efendi'nin lisâsından şöyle nakleder: «Bîr gün Kara Mustafa Paşa'nın huzuruna duhûl için saraya vardığımda tezkireci Ahmed Efendi'yi içeriden mer'ûb çıkar gördüm: Beşerâî inütegayyır ve perişan olmuş. Bu ol Ahmed Efendi'dir İd sonra defterdar ve veztr-i âzam olup kati plunmusdur. Tegayyür ve telâşından suâl itdftm. Vezir kendisine gazab itdiğt cihetle havf-ı cana düşdüğünü beyân ile şefaata istedi; «Var, odana sabr eyle. nice dur görelim» diyüp içeri girdim. Vezlr-l âzami münfail ve gazabnâk buldum. Beni gördükde : «Neredesin behey adam!, dedi. Beni dahi : «Buyurun sultânım; Simanızda fîsâr-ı melal görülüyor; aslı nedir, ne makule emri müşkil zuhur itiraşdır?. diye mütecfhilâne suâl ildiğimde «Şul veledi'z-zinâya ne dirsın? Benim virdlğim berâtları derkenar idüp begler-begilerini haklar imi;; şimdi kati itsem gerekdir. dfdi. «Ya yirine istihdam içfin kimi tedârik buyurdunuz?» dediğimde «Göynüklü MahmOd'a haber gönderdim, şimdi gelir* dedi. Ben «Aman sultânım! Evvelâ Göynüklü Mahırûd pîr-l zâifdir; huzurunuzda ayak. Özere durmağa kaadir değildir, tez-kirecUlğ güç hîdmetdir; ammtt bu haramzade bütün gön ayakda dunnak-dan âciz değildir, ve birden otuz mektûb buyursamz bir sâatte yazmağa zahmet çekmez: sorî'öl-kalem. râsih kâtibdir. Saniyen bunca zamandır siz bum istihdam İderefc ktffe-1 umflnıza mahrem Udiniz; şimdi Öldirirsensiz kan itmiş olursunuz. Bu makûle adamların kanı ne şeydir ki onunla eteğinizi tel vîs ideceksiniz? Eğer azl idersensiz mahrenvi esrarınız mahrem-i â'dâmz olmak lâzım gelir, didim. «Yâ itdiği yanına kalsın ıra?» dedi; «Ma'kuli budur ki rûsûh-ı kitabetine nazaran yine tenbîh ve atâb ile itkifa ve hîdmetinds ibkaa olunsun» didim. #Sen bu veledü'z-zinâya baskı ol! Senin hatırın için öyle idelim- dedi. Ahvâline nezâreti taahhud ile getirüp el öpdüræek için Çıkmak istedim. Arkamdan çağrup dedi ki : «Hüseyin Efendi, bu haramzadenin bir büyük ayıbı daha vardır: Dîvânda ve burada ayakda dururken uçkun sarkup karşımızda görünür. Esvabî perişân; kapaması açılıp uçkun göründijinden haberi olmaz. Allah'ı seversen şu edebîse tenbîh eyle! Uç-kurımı saklayup libâsım adam gibi geysün!» Ahmed Efendi "ye buralarını an-latdıktan sonra getirüp el öpdirerek htdmetinde ibkaa itdirdim.. Vak'amn nakledicisi Hüseyin Efendi, daha sonraları bu Ahmed Efendi'nin sadrâzam olup huzuruna gittiğinde sıkılıp istiskal gösterdiğini (varlığından huzursuzluk duyduğunu) ilâve etmiştir. (Mütercim).

Kara Mustafa'nın idarî işlerde mahareti, müesseseleri, yaptırdığı binalar nâmına şeref vermiştir. Sultân İbrahim'in cülusunda, Venedik sefinelerinin minarelerini yıkmış oldukları Avlonya şehrine verdikleri zararların tazminatı olmak üzere, Venedik hükümetinden 250.000 duka talep etmiştir⁵⁶ Henüz kapdân-paşa iken mühim tasarruflarda bulunarak Akdeniz'de bulunan kadirgaların adedini kırk'a çıkardı. Sadârete yükseldiğinde sipahilerin miktarını 12.000'e, yeniçerilerin miktarını 16.000'e indirdi. Yukarıda zikr olunduğu üzere tahrîr ile, sikkenin ayarlanması ile meşgul oldu. İdaresi zamanında her üç ayda bir, asker, maaşlarını çifte gurus (80 paralık) olarak muntazam alırdı; yeni saray hademesine dîvândan akçe tahsis ve her sene hazînedan «kaftan parası» tâîn etti. Beş sene zarfında 6.000 kese tasarruf etmiştir.⁵⁷ Okur yazar olmamakla beraber sadrâzam için bu türlü mâlûmât-ı asliyyenin ne kadar lâzım olduğunu takdir etmez değildi: Dâima şöyle söylerdi:

- «'l'tirâf ederim ki, şu bulunduğum memuriyete lâıyk değilim; daha muktediri bulunmadığı için geldim.»

Yalnız kendisinden sonrakilere hareket düstûru olan müesseseleriyle değil, hayır için yaptırdığı binalarla da nâmını ebedîleştir-miştir. Mekke'de, Arafat'dan gelen suyun mecrasında bulunup ancak dört parmak miktarı kesilmiş olan siyah taşı bir o kadar daha kestirerek suyu çoğalttı. «Ayn-ı Zerka» üzerine bir kale bina ettirdi ki .muhafızları için Mekke'ye senelik 2.500 altın gönderdi.⁵⁸ Galata'da Kurşunlu Mahzen bitişiğinde olup kapatılmış oîan kiliseyi camie çevirtti. Tokad ve Sivas arasında, harâb olmuş olan Meh-med Paşa Hanı'm yeniledi. Burada cami ve hamam yaptırarak ve etraftan dört-beş yüz hâne getirterek «Sivas Yenişehiri» nâmıyla mâruf bir kasaba ihya etti. Edirne'de Mihâl Beğ Köprüsü'nün tâmî-ri için 20.000 gurusdan ziyâde harcadı ve Çorlu'da bir ve Filibe ile Tatarpazarcığı arasında Kuruçay üzerinde bir köprü inşâ ettirdi. Eğ-ri'de, hamam, mekteb, baruthane yaptırdı. İstanbul ve Üsküdar'da çeşmeler ve Rumeli'de geçilmesi çok güç yollarda kaldırımlar (yaya kaldırımı değil, taş döşeli yolun kendisi) ve su bulunmaz yerlerde çeşmeler inşâ ettiği gibi, Parmakkapı'da

⁵⁶ Naîmâ'ya nazaran alınan tazminat «elli bin müşa'sa' kırmızı filori. olup 45-000'i Pâdişâh'a teslim olunmuş, ve 5-000'i sadrâzama kalmıştır. (Mütercim).

⁵⁷ Yâni beş sene zarfında bütün maaşları ve masrafları (.dedikten sonra 6.000 kese akçe artırıp hazîne-i âmireye (iç-hazîne) teslim etmiştir. Naîmâ'dan. (Mütercim).

⁵⁸ Matmfl «Kal'a-1 mezbûre müstahfazlanna mevftcib ve hayrat* sâlsresi leva-ziraiyle evkaafından beher sene fldbın begyüz sikke-i hasene irsal olunur.» diyor, c 4, s. 58. (Mütercim)

medresesi, çeşmesi, türbesi vardır.⁵⁹

Yeni Sadrazamın Gelişi

Sadâret mührü, o zaman Şâm Vâlîsi bulunan Sultân-zâde Meh-med Paşa'ya gönderildi. Ken'ân Paşa, onun gelişine kadar kaymakam tâyin olup fakat günlük işlerle meşgul olarak, mühim işlere bakmadı ve defterhâne açılmadı.⁶⁰ Kara Mustafa Paşa zamanındaki kedhudâ beğ yeniçeri ağası kapısında kahve içerken boğulup, cesedi kapı önüne bırakıldı. Mîmâr Kaasım, tersane emini Narhçi Hasan, kapıcılar kâtibi Hüseyin Efendi⁶¹ tezkireci Ahmed Efendi, yeni kedhudâ Mehmed, kapıcı Receb -ki hepsi eski sadrâzamın mahremlerinden olmak üzere maruf idiler- habse atıldılar. Lâkin Mehmed ve Receb hemen müteakiben saliverildiler. Müftî Yahya Efendi, verdiği fetvadın yahud Kara Mustafa Paşa'mn katli hakkında sükûtu tercih etmesinden dolayı bir samur kürk ve bin altın aldı. thiyâr tavâşî Dilâver Ağa, Vâlî Maksûd Paşa aleyhine şikâyetlerle, Kara Mustafa Paşa'mn idâmmdan iki gün evvel İstanbul'a gelmişti. Lâkin sadrâzamdan korktuğu için, üzerindeki arzihâlleri verememişti. Bu kâğıdlar hakkında kendisine Pâdişâh tarafından suâl sorulduğunda, yakında gelecek olan birkaç Mısırh'nm ellerinde bulunduğunu söylemişti. Ancak Mısırlılar, arzihâllerin Dilâver'de bulunduğunu söylediklerinden, ihtiyar harem ağasının hayâtı tehlikeye düştü. Düşmanları dârü's-saâde ağasının yerine tâyin edilmek üzere Kara Mustafa Paşa tarafından getirildiğini yaydılar. Mısırlılar, Dilâver Ağa'mn zorlama neticesinde gönderildiğine şehâdet etmeleri üzerine kurtulabildî.

Bu aralık vukua gelen birçok idarî değişiklikler arasında Ha-leb Vâlîsi Siyâvuş Paşa'nm azlini zikretmek lâzım gelir ki, zulümlerinden dolayı İstanbul'a celb olunmuş ve müteakiben Receb Paşa zevcesi Gevher Hân Sultân'ın kızı Safiyye Hanım ile izdivaç etmiştir. IV. Murad zamanında, Pâdişâh aleyhine hıyanet ile suçlanmış olanları sürgün etmekle görevli olan Edirne bostancı-başısı Sinan Ağa, bunların dört binden ziyâdesini - ellerindeki malları almak için- boğmuş olduğundan, bu türlü alçaklıklarla

⁵⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/335-341.

⁶⁰ Defterhâne: Bu tâbir idftrt ıstıhlardan olup malların tasarruf muamelelerinin yapıldığı ve kayıtlarının muhafaza edildiği yer demektir. Arfız ile ilgili işler, timâr, zeamet ve haslara alt kayıtlar burada tutulur. Tahsis sırasında has. Umar ve zeamet kaydedilen köylerin tescili, bunların ahâlisinin miktarı. Aşar vs. rösûmât, bunlarla flgfl! tevcih berâtları her türlü kayıtların tutulduğu yerdir. (Hazırlayan)

⁶¹ Baz» vak'alan naklettiği yukarıda zikredilen Hüseyin Efendi'dir. (Mütercim)

elde ettiği servetten dolayı sorguya çekilerek (sürülmek suretiyle) Tırhala san-cak-beğliğine gönderildi. Yeniçeri ağası Bosna'ya sürgün edildi; bunun kedhudâsı efendisiyle birlikte Edirae-kapısı'ndan çıkarken geri getirtilip, üçyüz değnek vurularak, yarı ölü hâlinde bir kilim içinde götürüldü.

Yeni sadrâzam Şam'dan İstanbul'a vâsıl oldu (10 Mart 1644 -1 Muharrem 1054). Şehre girişinin üçüncü günü dîvânda bulunarak bâzı idâri tevcihâtta bulundu. Gürcî Mehmed Paşa Şâm Vâlîsi, kaymakam Ken'ân Paşa Anadolu Vâlîsi, çavuş-başı Torak Ağa Karaman Vâlîsi, vezir Osman Paşa Budin Vâlîsi oldular.⁶²

Piyâle Paşa'nın İdamı

KapdAn Piyâle Paşa Tarabulus-ı Garb'e son seferinde Mehmed Davı'yı davet etmişti. Lâkin Mehmed Dayı⁶³ Kapdân Halîl Paşa'nın Sefer Dayı'yı davetinde ettiği muameleye uğramak korkusuyla, davete icabetten kaçınarak, kendisinin ziyaretine bedel oğlu Mehmed Kapdân vâsıtasıyla kıymetli hediyeler gönderdi. Gelen eşya içinde iki sofralık altın ve iki sofralık gümüş sahan ve hâlis altından birçok gülleler vardı. Altın sahanların kenarına Pâdişâh'ın adı yazıldığı gibi gümüş sahanlardan bir takımının kenarına yine Pâdişâh'ın ve bir takımının kenarına da sadrâzâmın isimleri yazılmıştı. Piyâle İstanbul'a vardığında bir takım altın ve bir takım gümüş sahanları Pâdişâha, bir takım gümüş sahanları da sadrâzâma vererek, altın sahanlardan bir takımını Sultân İbrâhîm için gönderilmiş bulunan altın gülleleri kendine saklamıştı. Humâr-oğlu -askerî disipline aykırı bir hareketinden dolayı kendisine değnek vurdurmuş ve tâlib olduğu tersane kedhudâlığını engellemiş olduğu için-• bir müddetten beri, velî-i nimeti olan Piyâle'ye kızıyordu. Naîmâ'nın tâbiri veçhile «Humâr-oğlu eşeklik idüp» hırsıyla istediği mansıbı Galata kadısı bulunan Cinci vâsıta3iyle ele geçirmek için velî-i nimetinin sahan ve gülleler hakkındaki muamelesini haber verdi. Humâr-oğlu'nun bu hiyaneti üzerine, Piyâle huzûr-ı şâ-hâneye getirildi, bir taraftan da hanesi araştırılarak üzerlerinde Pâdişâh'ın adı yazılı sahanların

⁶² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/341-342.

⁶³ Dayı: tdftrt bir ıstılahtır. Tunus'ta, Barbaros'un kurduğu ve Yemen fâtihi Sinan Paşa'nın tamamladığı idare teşkil Atında, İdarî işler «dîvân» a bırakılmıştır. Dtvfln, kendi Üyeleri arasından birini «dayı. unvâniyle reis seçer ve memleket! İdare ederdf. Dayılık, eski Türkler'deki «Alplık, müessesesine benzerdi. Dayılar Akdeniz'in açık sularında denize boyun eğdiren. Hristiyan donanmalarım dize getiren ve bu suretle isimleri etrafında bir şeref hâlesi meydana getiren kimselerden seçilirlerdi. Tunus'ta ayrıca bunların dışında bir de İstanbul'dan gönderilen vAUler de bulunmakla beraber, gerçekte İdare dayıların elinde yürütülürdü. Vâlileç, bir nevi Pâdişâh'ın oradaki mümessili idiler. (E. Kiunç)

ele geçmesi üzerine, derhâl boğuldu. Piyâle'nin mansıbına Bekir Paşa vâris oldu; fakat bu da tersane ked-hudâhğım Humâr-oğlu'na vermiyerek vardıyan-başı (yâni liman muhafızı) Kurd Çelebî'ye verdi. Rekir Paşa'nın nasbindan birkaç gün sonra Pâdişâh, onun için bir iltifat olmak üzere, tersaneyi ziyaretine gitti. Sultân İbrâhîm döndükten sonra Bekir Paşa, Naîmâ'nın ifâdesine göre «bir resm-i pâ-y-endâz-ı teşrif» dörtbin altın ve on kese çil akçe gönderdi.⁶⁴

Narhçı Hasanın İdamı

Son sadrâzâmın zamanında merhamet tanımaz şiddetiyle fena bir şöhret kazanmış olan emvâl-i emîriyye tahsildarı Narhçı Hasan Efendi, velî-i nimeti idam olunduğu vakit, silâhdânn şefaati sayesinde, öldürölmek yerine Rodos'a sürölmekle kurtulmuş iken, defterdar Mevlevi Mehmed Paşa'nın telkinleri üzerine îdâma mahkûm oldu. Buna rağmen, yetimlerin mallarının müsaderesinin caiz ola-mıyacağı hakkında müftî tarafından yapılan ihtardan dolayı, met-rûkâtı sekiz yaşında bulunan bir oğluna bırakıldı.⁶⁵

Deli Kaasım

Şimdiye kadar saray ve şehir mîmârlığı kayd-ı hayât ile verilirdi. Bu âdet, Sultân İbrâhîm zamanında, Mîmâr Kaasım'ı azliy-

le, ilk defa olmak üzere bozuldu. Mîmânn «Deli» lâkabıyla anılan bir nâmdaşı kendisi için bîr bahtıyarlık olmak üzere, Pâdişâh'ın na-zar-ı dikkatini celbetti. Dâvudpaşa'daki yazlık sarayda ikaamet etmekte bulunan Sultân İbrâhîm, bir gün at ile gezerken Deli Kaa-sım'ın Silivri-kapısı önündeki çiftliğinin önünden geçti. Bu çiftlik, evvelce PâSişâh'ın emriyle tahrîb edilmişti. İhtiyâr Kaasım, Pâdişâh'ın ayaklarına kapandı; Sultân İbrâhîm dedi ki:

- «İhtiyâr deli! Şu Kara Mustafa dedikleri Arnavud tuhaf bir usta değil mi idi?»
- «Pâdişâhım, gençliğinden beri Öyle idi.»
- «Gençliğini nereden biliyorsun?»
- «Ahır hizmetkârı olarak altı ay yanında bulunmuştur.»

⁶⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/342-343.

⁶⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/343.

- «Ya sen ne vakitten beri benim hizmetimdesin?»
 - «Pâdişâhım, seksen senelik ömrümden altmışım hizmetinde geçirdim. Bununla beraber bana haksızlık ettin, bahçemi yıkırdın. Senden kime şikâyet edeyim?»
 - «Keder etme, bahçeni yaptıracağım; Kaasım nâmında Pâdl-gâh yok ise de, bundan sonra Kaasım Bahçesi nâmıyla yâd olunacaktır.»
- Hakîkaten, Silivri-kapısı karşısında «Kaasım Bahçesi» nâmiyle anılır ki, burasını Sultân I. Selîm'in vezirine nisbetle «Kaasım Paşa» denilen mahal ile karı ştırm amalıdır.⁶⁶

Mevlid-i Peygamberi Şenlikleri

19 Mayıs 1644 (12 Rebûlevvel 1054) (Perşembe) (Sultân Ah-med Câmiî'nde) Mevlid-i Hazret-i Peygamberi cem'iyyeti oldu. Ulemâ arasında carî olan usûl-i tekaddüm bu cem'iyyette bozuldu. Henüz Anadolu kazaskeri payesinde olan ve bundan dolayı Rumeli kazaskerlerinden sonra gelmesi lâzım gelen Cinci Hoca, bil'akis onlara tekaddüm ederek mihrabın sol tarafında müftînin yanında bulundu. Sağ tarafında sadrâzam var idi; zât-ı şahane yukarıdaki maksurede bulunarak⁶⁷ orada müftîyi, Sultân-zâde'yi (ayn ayn) huzuruna davet etti. Pâdişâh, birincisi ile oturduğu yerden, ikincisi ile ayakta görüştü, Sultân-zâde zât-ı şâhâne ile musâfaha şerefine nail oldu. Rumeli kazaskeri Muîd Ahmed Efendi, Cinci Hoca'nın protokol sırasında kendisine tekaddüm etmesinden bozularak, cem'iyyet-ten sonra kedhudâsım sadrâzama gönderip hoşnudsuzluğunu izhâr etti. Sultân-zâde,

⁶⁶ Bu karşılıklı konuşma Naîmfl'da şöyle kayıtlıdır: (c. 4, s. 71) ; .Deli Kaasım Ağa'ntn Silivri kapısı hâricinde olan bağçesi hasbe'l-fermân yer He beraber ohnış iken Pâdişâh Dâvddpasa'dan araba ile geliyorken çiftliği önüne uğradıkda karşı çıkup atınm ayağına düşüp marfiar-ı letâif ve eltâf-ı bî-hisâb olup (Pâdişâh) «Ne dfrsln, koca deli! Şu Arnavud aceb muârmid değil mi İdi?» diyü Kara Mustafa Pasa'yi yfid itdiler. Deli Kaasım cevâb virüp «Pâ-dişfhum, U kfcükden beri böyle muânnid idi» didi. tYâ sen anım küçüklüğün! ne bilürsin?» didikde .Pâdişâhıma, evvel benüm hidmetkörüm id« altı ay atum umar itmişdür» didi. «Yâ sen ecdâduma kaç yıldır hıdmet idersin?» didikde «Altmış yıldır eedâd-ı izâmuna hıdmet iderem, hâlâ seksen yaşındayım didikde .Behey deli! Koca (İhtiyar) ma'tflh imişsin (bunamışsm). diyB buyurdılar. O mahal Deli Kaasım yir öpüp «Pâdişâhum, zulöm gören pâdlşâhuma se&rdür, şekva İder; bana sen zurnı itdfn, bağçeciğümü harâb İtdördln: brn İdme varayım?» didikde -Elem çekme! Yine yapıdınram. diyüp tekrar ta'mirine tenbîh eyledi. Ve Deli Kaasım'a İltifâten «Yolda bfr gelecek vardır: egerci Kaasım adhi pâdişâh ohnamışdur; amma senön hâtrın için anun ismini Kaasım koyayım» diyü mezîd HUFât idfip Deli Kaasım yine merei-l enam oldu.» (İmlası dahi aynendir, yalnız noktalama işaretleri konulmuştur) Gdrölüyor ki, Hammer «yolda gelecek: var. tâbirinin bir çocuk doğ masını beklemek demek olduğunu anlamayıp, çiftliğe .Kaasım. ismini verdir-miştir. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/343-344.

⁶⁷ Pâdişâh, maksûre-İ fevkaanfnin kafeslerini açup cem'iyyete öç defa selâm virerek sonra oturmuş idi.» Nafr.â'dan (Mütercim).

kazasker efendinin infialinden istifâde edip de lâyük olduğu makamı kendisine para ile satın aldirabileceğini düşünerek:

- «Bunun müftî olmaktan başka çâresi yoktur» cevâbını verdi.

Muîd Ahmed Efendi, sadrâzâmın sözlerinin mânâsını anladı, yetmiş kese akçe hediye etti. Lâkin Sultân-zâde vâadinin icrasını ebe-diyyen te'hîr ej'ledi. Bununla beraber sonraları (sadâretten azlinden sonra) Girit'e gittiğinde, bu işi Sultân İbrahim'in kendisine dâima iltifât-kâr davrandığı Silâhdâr Yûsuf Paşa'ya tavsiye etti. Yûsuf Paşa daha otuz kese aldı. Muîd Ahmed Efendi müftîliğe yükseltilerek Cinci Hoca'ya tekaddüm etti.⁶⁸

Bazı Olaylar

Yûsuf Paşa, bir müddetten beri Şâm eyâletine tâyin olunmuş ve eyâletini bir mütesellim vâsıtasıyla idare etmekteyken, Bekir Paşa'nın yerine kapdânlığa getirildi. Sabık samsoncu Hamza Ağa ve tersane kedhudâsı Hüseyin, Sakız'a sürüldüler: Birincisi, kendisine verilen yaya beğliğini (piyade zabıtlığı) kabul etmeyip bu haksız rütbe tenzilinden dolayı münasebetsiz sözler söylemiş; ikincisi, Kap-dân Paşa'nın tersaneye geldiği bir gün vazifesi başında bulunmamıştı. Tersane kedhudâsının bir günlük yokluğu, uzun müddetten beri olan hizmetlerinin semerelerini kaybettirmişse de, sonraları affedilerek İstanbul'a getirtilmiştir. Üç defa Budin Vâlîsi olan Mûsâ Paşa (azledilerek İstanbul'a gelmiş olduğu halde) sadrazamlığa tâ-Hb olmuş olmakla suçlanarak, Sivas Valiliğine gönderildi.

Çoktan beri te'dîb edilmeyi hak eden üç âsî -ki biri Husrev Paşa hizmetinde bulunan Uzun Yûsuf, biri bostancı ocağından yetişme Matrakçı Selîm, üçüncüsü âsîlerin kâhyası olup saklandığı yerden erken çıkmış olan Kma-oğlu'dur- îdâm olundular.

Azak kalesinin fethinden sonra Kazaklar'a karşı parlak muvaffakiyetler kazanmış olan cesur Kefe Vâlîsi İslâm Paşa dahî aynı hâle uğradı. Kendisi Azak'ta iken Kefe'de bulunan oğlu Çerkeş Ağa'-mn yaptığı zulümler ölümüne bahane oldu. Fakat katlinin hakîkî sebebi Pâdişâh'm, ihmalkâr ve safâ-perest hayâtından dolayı, affe-demediği kadr ü kıymeti idi.

Tunuslu Şeyh Mehmed nâmında bir mağribî, Kara Mustafa Pa-ga'ya intisabı dhetiyle Mağrib'de ganimetlerin taksimi vazifesini görmek üzere bir

⁶⁸ Naîmâ'nın (s- 76) İfâdesine göre, Muîd Ahmed Efendi'den alınan paralar bilâhare Sultan İbrahim'e verilmiş, Ahmed Efendi fetva makaamına gelebil' mek için yüz keseye kadar fedâkârlık etmiştir. (Mütercim) Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/345.

emir almış, Mağrib ocak halkının engellemeleri üzerine İstanbul'a gelerek. Kara Mustafa'nın düşüşüne rastlamış olduğundan bir tarafa sürülmüş idi. Yine Mağrib'e giderek eski vazifeyi araştırmaya başlaması üzerine, payitahta getirtilerek katlolundu.⁶⁹ Belgrad yeniçerileri serdârı Alî Beğ, dîvânın bâzı emirlerini uygulamamasından dolayı, zincire vurularak İstanbul'a getirildi. Pâdişâhın ikaametgâhı olan Dâvudpaşa Bahçesi, Alî Beğ'in idamına şâ-hid olmuş ve işkence yapılmıştır. Yeniçeri acemî-oğlanlanmn-

bu kanlı ibretten itaat dersi alsınlar diye, kesilmiş başı onların kış-lalarına atıldı.

Mısır Vâîsi olup birçok vergileri kaldırmış olmakla beraber, askerin her istediğini yapamamış olduğu için, hakkında şikâyetler zuhur eden Maksûd Paşa, Pâdişâh'ın Yalı Köşkü'nde bulunduğu sırada gemi ile sahile çıktı. Sultân İbrâhîm birkaç defalar:

- «Maksûd Mısır'da o Arnavud'a sihirbazlar arar imiş; görünce öldürürüm» demişti.

Bu defa Maksûd Paşa'nın gemisi, gelişine işaret olmak üzere top atınca, Pâdişâh:

- «Maksûd geldi!» demiş ve karaya ayak basar basmaz, cellâd tarafından yakalanarak, bir söz söylemesine müsâade olunmaksızın boğulmuştur.

Kırkkilise ve Çatalca taraflarında ortaya çıkarak bir çiftliği basıp, mallarını ve gizli mücevherlerini söyletmek için sahibini şişte kebâb etmiş, zevcesini kızgın bakır tepsi üzerine yatırmış, kızının memesine kezâlik kızgın at nalı koymuş olan haydudlar tâkîb edildi ve İstiranca Dağları eteğinde yakalandılar. Ekserisi kati olunup, bir takımı kazığa vuruldu.

Tayy kabilesinin bir şubesi olup Ebû Rîş takımından Hâlid Ac-câc. yâni Topal Hâlid nâmında bir Arab şakisi, Bağdâd ve Haleb yolu üzerinde yer tutarak birkaç kervanı durdurmuş ve yağma etmişti. Bu şaki genç bir Çerkeş kölesi tarafından öldürülmüş, bunun vücûdunun ortadan kaldırılması Devlet'in bu taraflarda âsâyîşini te'mîn etmiştir.⁷⁰

Cinci Hoca Ve Şekerpare İçin Saray İnşâsı

⁶⁹ Bu fıkra. Nnitr.â'ya (s. 110) müracaatla düzeltilerek yazıldı. (Mütercim)

⁷⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/345-347.

Cinci Hoca'nın te'sîri günden güne artmakta, onun müntesib-leri - yaşları ve mertebeleriyle pâdişâhın lutûflanna müstehak zevata tercihân-terakkilere nail olmaktadır, özellikle Cerrah şeyhi müteveffa İbrâhîm Efendi ile Cinci Hoca'nın pederi arasında tanışıklık bulunduğu için Şeyh'in oğlunu mühim bir hizmete tâ'în ettirmiş, Şeyhülislâm Efendi'nin Hayreddîn Paşa Medresesi'ni tevcih etmiş olduğu Osman Çelebi'yi, müftînin malûmatı olmadan, arada birçok medreseleri atlatarak, Süleymâniye Medresesi'ne kadar terfi ettirmişti. Mustafa Paşa'nın idamında muvakkaten Gelibolu'ya sürdürmek suretiyle hayâtını koruduğu Mîmâr Kaasım'ı da me'mûri-yetine iade ettirdi. Cinci, vaktiyle kendisine 100 altın hediye etmek ve sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın huzuruna kabul ettirmek suretiyle lutufta bulunmuş olduğu için, Mîmâr Kaasım'a minnetdâr idi. Kaasım Ağa'nın me'mûriyetine iadesi şu şekilde vuku bulmuştur: Zât-i şâhâne, yeni mîmâra, daha Önce Kaasım Ağa'nın yapmış olduğu ahır gibi bir ahır yapmasını emretmişti. Yeni mîmârın masraf listesi 15.000 guruşu buluyordu. Hoca, öteki ahıra bundan çok daha az para sarf edildiğini Pâdişâh'a ifâde etti. Eski ahırın masraf defteri 3.050 guruştan ibaret olduğu tahakkuk etmekle, mîmâr değiştirildi ve Kaasım Ağa yine tâ'în edildi.

Hoca için masrafı hazînedan verilerek muhteşem bir saray yapıldı. Bu saraya iki milyon akçeye kadar para sarfed ilmesi ne izin çıkarılmıştı. Pâdişâh'ın göözdelerinden Şekerpâre de bir saray ve bir bahçe aldı: Şehremini kedhudâ sıfatiyle hizmetine verilerek, bu zât müteakiben sipâhî generali, yeniçeri generali, vezîr unvânıyla defterdar, musâhib-i şehriyârı mansıplarına nail oldu. Yeni vezîr damadını Şekerbolî (Şekerpâre)'ye kedhudâ tâ'în ettirdi; o da birkaç gün sonra kapıcı-başı ve vezîr unvânıyla yeniçeri ağası oldu; bu da yeni bir şeydi: Çünkü o zamana kadar hiçbir yeniçeri ağası vezîr olmamıştı.⁷¹

Padişahın Edirne'ye Seyahati

Cinci Hoca ile Şekerpâre Sultân İbrahim'i bir Edirne seyahatine ikna ettiler. Hoca'dan, reîs Hasan Hilmî Efendi'den, kapudâr (?) ve silâhdâr Kapdân Yûsuf Paşa'dan başka kimse Pâdişâh ile beraber bulunmayacaktı. Sultân İbrâhîm, İstanbul hâricinde birinci merhale olan Haramîderesi'ne vâsıl olduğunda, sadrâzam maiyyet-i şâ-hâneye iltihak ederek, birlikte

⁷¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/347-348.

bulunmasına müsâade istedi; lâkin Pâdişâh şu cevâbı verdi:

- «Ben sayd ve teferrüce gidiyorum; vezîr ve kazaskerler birlikte, bulunursa her taraftan halk gelir; onlar dîvâna müracaat etsinler; en mahrem yakınlarımdan başka kimse beraber gelmesin!»

Ereğli civarında Ranklı köyüne varıldığında, musâhib Mir Acem Anevkebdan ayrılarak ileri gidip, otağ-ı hümayûn kurulan mahallin hem havasının ağır, hem de susuz olduğunu Pâdişâhla arzemesini Ereğli naibine söyledi, Nâib efendi böyle şey yazmak vazifesi hâricinde olduğunu ifâde ettiyse de, Acem:

- «Eğer Pâdişâh oradan hoşlanmazsa sonra sen pişman olursun» dedi.

Tehdîd üzerine nâib, bir kâğıda taleb olunan mülâhazaları yazdı; lâkin Sultân İbrâhîm bundan haberdâr olunca, naibi getirterek yazılan bu satırların kendisi tarafından yazılıp yazılmadığını sordu. Nâib tasdîk cevâbı vermesi üzerine İbrâhîm gazaba gelerek:

- «Sen bir nâib parçası iken beni mülküme kondurmazsın, alın şunu öldürün!» dedi.

Bostancılar irâdeyi infaz etmek üzereyken, silâhdâr PâdişâVm ayağına kapanarak naibin canını kurtardı. Çorlu naibi (Balı-zâde mahdumu) bu vak'adan o kadar korktu ki, İbrahim'in gelmesini beklemeksizin kaçtı: Pâdişâh onun mansıbını, hatt-ı hümayûn ile, işe yaramaz bir ihtiyara verdi.

Edirne'de Pâdişâh yakalanmış olan birkaç hırsız öldürttü. Bunlardan biri, cellâdın dprdest edeceği sırada:

- «Ben yeniçeriyim!» dedi.

Pâdişâh:

- «Ben de pâdişâhım!» diyerek ve bu adamın ellerini, ayaklarını kırarak çarşı içine attırdı.

Sultân İbrâhîm, Edirne odununu İstanbul odunu kadar güzel yanmaz bularak, veyâhud bunu birinden işiterek, İstanbul'dan odun getirilmesini emretmiş, bu irâde halkın dedikodusuna sebep olmuştur.⁷² Sadrâzam bu fırsattan istifâde ederek, Pâdişâh'a sür'atle geri dönmesi gerektiğini arzetti; sokaklarda, meydanlarda -yeniçerilerin isyanlarında mu'tâd prensipleri olan Orta Câmii'nde bir fesâd zuhuru korkusunu verecek- fitne uyandıracak kâğıdılar bırakıldığını bildirdi. Mehmed Paşa, bir isyan zuhuru ihtimâli hakkında yaydığı rivayetleri tasdik ettirmek için, hapishaneden onbeş-yir-mi

⁷² Naîmâ bu odunların İstanbul'dan hamallar arkasında gönderildiğini kaydeder ve çıkan dedikodudan bahsederken «Pâdişâh Edirne'ye giderken yeniçeriler Sdet-i tnustemirreleri üzere bahşîş isterler; avda bana yeniçeri lâzım de3Ü-dir. diyerek geri çevirmiş bulunduğunu ilâve eder. (s. 32) (Mütercim).

c n  çıkardı, P di   'ın d n   nde tasavvur olunan karı ıklıkların tertib isi olarak bunları gösterdi. Bu bedbahtların ba ları kesilerek cesedleri denize atılıp kesilmiş ba ları  ehrin  ar ılarında teşhir olundu.

P di    av ve harem saf sıyla vakit geçirmek üzere Edirne'de iken Haleb Valili ini  br   m Paşa'ya vermişti, t br   m Paşa Haleb'e vardığında,   l n müstakil hâkimi olan Eb  R   a iretinden Emîr Assaf ı, ziyafet bahanesiyle bir tuza a d   rm  ti. Emîr, Pa- a'nın çadırına gireceği esnada, valinin muhafazasına me'm r maiy-yeti halkından -t feklerine  ifte kurşun koymuş olan- dört kişinin dördü birden ateş ettiler; ancak kur unlar, em rin elbisesi altına giymiş bulunduğu    kat zırhın ancak birinden geçerek diğerlerini delememi ti. Emîr Ass f in s dik adamları her taraftan onu ku a-tarak hay tım kurtardılar. Ass f pek uzak olmayan çadırlarına döndüğünde, Paşa'nın ordug hını maiyyeti askerine terketti. Bunlar   l çocuklarının harblerine mahsûs naralarla hücum ettiler.⁷³  brahim Paşa, ber berindekilerden birçoğunu ve ziyafet takımlarını bıraktıktan sonra, Haleb'e g   kaçabildi. «Paşa   l p di   na ziy -fet veriyormu » diyerek seyre çıkmış olan Haleb ileri gelenleri de Arablar'ın ya masına   radılar.  br   m Paşa Ass fa ziyafet vermiş olmasından, yâhud daha doğrusu muvaffak olamamasından dolayı azledildai. Emir, P di    tarafından bir hil'at ve hayâtı mabf z kaldığından memnuniyeti belirten bir k  ıd aldı (Ağustos 1644 - Cu-m del hir 1054). Sultân  brahim Edirne'den döndüğünde, eskiden büyük nüfuz sahibi olan, Sultân Murâd'ın sil hd rına ni anlanmış bulunan kardeşinin çocuğu Kaya Sultani, Erzurum muhafazasından getirtilen Tırnakçı Melek Ahmed Paşa'yla nikahladı.  ki  ehzadenin doğumu (Sel m ve Osman) Osmanlı hanedanının bekaasına yeniden iki te'm n t vermiş oldu.⁷⁴

Kırım Hanlı ı'na  slam Giray'ın Tâyini

Yukarıda yazdığımız gibi, Selâmet Giray'ın k  k oğlu Mehmed Giray Kırım Hanlı ı tahtını işgal ediyordu. Mehmed Giray'ın, kendisinden daha ya lı kardeşi olan  l m Giray, büyük biraderleri Bahâdır Giray zamanında «kalgay» mansıbında bulunmuştu.⁷⁵ Cengiz Hân'ın irs  kaaidesi gereğince

⁷³ Naîmâ .zılıti didükleri velvele, diyor, c. 4. s. 108. (Mütercim)

⁷⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/348-350.

⁷⁵  l m Giray, daha önce Leh ve Moskoflar'la cengde esir olarak Lehistan Kralı kendisini yedi sene h betmi ti. Naîmâ'dan, s. 82- (Mütercim)

İslâm Giray, Bahâdır Giray'ın vefatından sonra kendisinin tahta çıkacağını ümîd edebilirdi. Lâkin sadrâzam Kara Mustafa Paşa, onun hanlığına karşı konulamaz bir mania olmuştu. İslâm Giray, ümidini kaybettiğinden beri Akdeniz ' Boğazı'nın Avrupa tarafında Sultaniye Kalesi'nde⁷⁶ ikaamet ediyordu. Orada ikaamet ederken Şârihü'l-Menâr-zâde⁷⁷ kendisini ziyaret etti. Bu zât, İslâm Giray'la konuşurken, babası Selâmet Gi-ray'ın tahtına nail olması ihtimâlinden bahsetti. Selâmet Giray Lehistan'da pederinin bulunduğu hapisnede ikaamet etmiş olduğu cihetle Şârihü'l-Menâr-zâde:

- «İnşa*allah pederinizin tahtına vâsıl olursunuz» mülâhazasında bulunmuştu.

İslâm Giray müteveffa biraderinin ki tabi arın dan, onun yazısıyla yazılmış bir Hafız Dîvânı'nı muhatabına verip o da'bundan fal açtı. Hân'ın arzusuna ve evvelki temenniye muvafık bir mısra tesadûf etti.⁷⁸ Lâkin sadrâzam Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra İslâm Giray, adamı Sefer Ağa vâsıtasıyla, pederinin tahtına tâlib olduğunda, Mehmed Giray, bunların Kırım'da ihtilâl çıkarmak istediklerini bildirerek İstanbul'daki adamlarını aleyhlerine sevk-etmiş, gerek Hân, gerek Sefer Ağa Rodos'a sürüldüler. Mehmed Giray, bir taraftan kardeşinden, bir taraftan da Volga (Etil) nehri tarikiyle Kırım'ı istilâ etmek isteyen Kalmuklar'dan korkuyordu. Kalmuklar, Büyük ve Küçük Kabartay aşiretleri reîsi Alayık Beğ tarafından mağlûb edildi. Bu cengde, Kırım Hfını'nın Kalmuklar aleyhine Çerkesler'e imdâd için gönderdiği Salanış Mirza⁷⁹ bir ok ile telef oldu. Hakşamak Beğ ve Antunak Beğ nâmında iki kardeş Çerkeş beğliği için çekişiyorlardı. Bunların husûmetleri Bahâdır Giray zamanından başlamıştı. Bahâdır Giray, ikisine de şeref vermek isteyerek herbirine ellîşer segbân ile birer ağa göndermiş, fakat henüz çocuk bulunan kendi oğlunun terbiyesini Antunak Beğ'e tevdi etmişti. Antunak silâh elde, Hakşamak üzerine yürüdü; Hakşamak, Azak Valisi Siyâvuş Paşa'ya sığındı. Antunak'm taleplerine rağmen, Siyâvuş Paşa,

⁷⁶ Naîmâ'da «Hisâr-ı Sultaniye» denilmiştir; Anadolu tarafında bulunan «Kal*a-i Sultaniye»dir- İslâm Giray'ı 7iy3ret ettiği şimdi görülecek olan Şârihü'l-Me-nfir-zftde Gelibolu'da idi. Hammer bundan Rumeli yakasında Sultaniye kalesi olduğunu zannetmiştir. Şârihü'l-Menâr-zâde' Gelibolu'dan karşıya geçmiş olacaktı. (Mütercim)

⁷⁷ Naîmfl'nın me hazlarından olan müverrih.

⁷⁸ Naîmâ bunun «Yûsuf kem Rosto bâ-zâid be-Ken'ân gamm-ı mihver. (?) cms-râi olduğunu tasrîh ediyor. Hafızdan fal açma alışkanlığında olanların hepsi elbette buna tesadûf etmiş, ve herkesin dönmesini beklediği bir Yûsuf'u olacağı cihetle, mısrai ve gazelin geri kalan kısımlarım hâle muvafık bulmuşlardı. Hüner, o gazel gibi hâl-i fîşin&yâne söz söyleyebilmektedir. Bunu keramet addetmek de pek mübalâğa olmaz. (Mütercim)

⁷⁹ Natmft'da bu isimler cKalmak», «Alayok», «Saltanaş.dır.

rakibini Antunak'a teslim etmekten çekindi. Hakşamak İstanbul'a gönderilerek Sultân I. Ahmed'in berâtıyla verilen «Çerkeş Beği» unvanı tasdik olundu. Kefe Vâlisi İslâm Paşa, Çerkeş toprağına taarruz etmiş olmak bahanesi yâhud sebebi ile kati edildi. Kırım Hânı Mehmed Giray, İslâm Paşa'nın teşebbüslerine ortak olmak töhmetiyle azledilerek -yarımadanın hükümdarlığı uhdesine verilmek üzere davet edilen- biraderinin yerine Rodos'a sürüldü. Yeni hân, Pâdişâh'ın huzuruna çıktığı zaman, Pâdişâh bir havuz kenarında, altın işlemeli bir yastığa bir yanıla dayanmış, başında bir takye ile oturuyordu. Hân, yer öperek ayağı kalktı; Sultân İbrahim hiç hâlini bozmayarak:

- «Bak, İslâm, seni işte hân etdim. Göreyim seni, benim dostuma dost, düşmanıma düşman olmalısın.» dedi.

Hân tekrar yer öpüp kalktı:

- «Cenâb-ı Hak saâdetli hünkârımın vücûdunu hatâlardan saklasın, inşâ'allah hizmette kusur etmem; hemân hünkârımın duası benimle beraber olsun.» cevâbını verdi.

Pâdişâh;

- «Benim duam seninle beraberdir. Bana sadıkane hizmet et, benden başkasının sözünü dinleme!» dedi.

Ondan sonra kaç yaşında olduğunu ve inip binmekte nasıl olduğunu sordu. Hân:

- «Kırk yaşındayım; inmeğe, binmeğe henüz başlamışım; devletinde iyiyim, pâdişâhım.» dedi.

Sırmalı kumaşa (serâsire) kaplı bir samur kürk verildi, yakasını öpüp giydi; bir de murassa kılıç verildi, onu da kuşandı (Haziran 1644 - Rebûlâhir 1054).

Hân, huzûr-ı şahaneden çıkınca, Pâdişâhsın sözlerine mağrûri-yetle sadrâzama dedi ki:

- «Madem ki beni Kırım Hânı yaptınız, ümîd ederim ki, yazdıklarımı nazar-ı i'tibâra alırsınız, düşmanlarla ne muamele edilmek lâzım geleceğini bildirmekle uğraşmazsınız. Memleketin işlerine karışmayınız, ben ne yapacağımı bilirim. Benimle düşman arasında ittifak korkusu yoktur. Onlarla benîm aramda yalnız kılıç vardır.»

Sultân-zâde Mehmed Paşa, yüze gülücü olduğu için bu gereksiz sözlere şöyle cevap verdi:

- «Cenâb-ı Hak tevfiğ ihsan buyursun, biz sizin hiçbir işinize karışmak istemeyiz.»

Hân, GÖzleve'ye vardığında Şehremini Selmân Çelebî'yi öldürdü; Antunak'ı himaye ederek, onu «Çerkeş Beği» olarak tanıdı. Hak-şamak'ı îdâma mahkûm etti. Biraderi Kaasım Giray'ı kalgay tayin etti ve Gaazî Giray'ı nûreddînlikte bıraktı. İslâm'ı Kırım tahtına oturtmak için İstanbul'da birçok entrikalar çevirmiş olan Sefer Ağa, baş-ağahğa, yâni asker başkumandanlığına geçti. Kalgay az zaman içinde vefat ettiğinden onun mansıbı nûreddîn Gaazî Giray'a, nû-reddînlik de biraderi Âdil Giray'a verildi. Mehmed Giray'ın ve fs.-lâm Giray'ın kardeşi olup hailesi Hanzâde Hanım ile beraber irfanı ve manzum eserleriyle imtiyaz kazanmış olan Bahâdır jGiray zamanında Kırım müftîsi Hâfizeddîn'in vefatına işaret etmeyi unutmuştuk. Bu Hâfizeddîn'dir ki bir fetvasıyla Mansûr kabîlesinîn imhasının meşru olduğunu beyân etmiş ve bu imha işinde o zaman Bahâdır Giray'm kalgayı bulunan îslâm Giray, en'fazla gayret göstermiştir.⁸⁰

Lehistan, Rusya, Transilvanya İle Diplomatik Münasebetler

Devlet'in Avrupa hududunda Lehistan ve Rusya ile yapılan anlaşma, Kazak ve Tatarlar tarafından yeniden bozulduğu gibi Avusturya ile iyi münâsebetler dahî hakîkten bir nifak ateşi olan Traiv-

silvanya Prensi Rakoçi'nin entrikalarıyla daha ziyâde bozuldu. Sultân İbrahim'in cûlûslmdan sonra, Kırım Hân'ı Kral Vladislas*a bir sefaret göndererek III. Sigismund zamanında mukaveleye bağlanmış ve 2.000 koç postu ile ince kumaşlardan ve 6.000 çift çizmeden tertîb edilmiş bulunan hediye istemişti. Vladislas, Tatar memurlarını Gusdin'de alıkoyarak Hân'ın tahkir edici muamelesinden dolayı Aleksandr Utfinovski vâsıtasıyla Pâdişâh'a şikâyet etti. İbrâhîm cevaben, isteklerinden vazgeçmesi için Hân'a emir verdiğini tebliğ etti. Bununla beraber Rusya aleyhine gidecek bir Türk ordusunun Lehistan toprağından geçmesine müsâade istedi. Lâkin bu teşebbüsten bir netice çıkmadı. Üç sene sonra, Krakovia kalesi kumandanı, Tatarlar'ın akınlarından şikâyet etmek ve Zaborok Kazakları tarafından mukabele-i bi'l-misil ile tehdîd edilmek üzere Şimyeleki nâmında bir zabitini İstanbul'a gönderdi. 1644 senesinde Nikola Bi-yeganovski Ohamtovo'da Tatarlar'ın aleyhine kazanılan galebeyi haber vermek üzere, yine kale kumandanı tarafından İstanbul'a gönderildi. Biyeganovski payitahta, yüzseksen kişilik bir maiyyet ile girdi. Lâkin takdim edecek bir

⁸⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/350-351.

hediyesi olmadığı için soğuk kabul edildi.

Kazaklar Azak'ı terkettikleri zaman,  ar Mi el, sadrâzama gönderdiği mektupta sulhun bekaasını te'm n ve Tatarlarla Kefe'deki Türk askerinin kendi arazisi üzerindeki akınlarından şikâyet etti. 1645*te yeni  ar Aleksı Mihailoviç, hediyeleri ve c lus haberi ile, İstanbul'a Etiyen Vasili'yi ve bir mâliye memurunu gönderdi. Sefirler ihtiramla kabul olunarak d n  lerinde,  ar'a Pâdişâh'ın tebriklerini tebliğ ve dostluğun bekaası te'm n tını yenilemek üzere, bir müteferrika kendilerine refakat etti. Sultân İbrâhîm, mektubunda, Kazakların Karadeniz sahillerindeki faaliyetlerinin kontrol altına alınması ve Moskova Carlan tarafından eskiden beri verile-gelen verginin Kırım Hânı İslâm Giray'a te'diye edilmesi lâzım geleceğini yazıyordu.⁸¹

Avusturya ile bir i'til f daha m  kil ta uğruyordu. Son ( hri) mus lehasını tâkib eden sene Kako i ile İsveç ordusu ba -generalı T rstenson arasında, Rakoçi'nin kaçıları Jan Hanri Bisterfeld ve İsveç memuru Jak Rebinstok vasıtalarıyla, İmparator Ferdinand aleyhine yedi maddelik taarruz  ve ted f   bir ittifak⁸² akdedilmi ti. Rakoçi, kendi maslahatgüzarı ve İsveç ve Fransa sefirleri v -sıtasıyla, Avusturya memleketlerinde harb etmesi için Bâb-ı Hümâ-y n'dan müsâade istemişti. Transilvanya Prensi Ka av ile Eper'i ve Leven i'yi eline aldığı zaman, 10.000 duka Transilvanya vergisinden mâada bunun iki misli diğer bir vergi ve yedi vezir için senelik hediyeler vaad ederek, Yukarı Macaristan hükümdarlığını almak için İstanbul'da m z kereye giri mi ti. Sultân-zâde Mehmed Paşa, kararlaştırılan 20.000 dukanın ilk defa ödenecek olan kısmı te'diye olunur olunmaz hükümdarlık ber tının gönderileceği cevâbını verdi. Zeamet ve timâr s hibleri, Macaristan hududuna gönderilmek üzere  ağırıldılar.

Rakoçi'nin har s ne tasavvurlarının husul , Moravya ve Ostria'-dan geçerek Viyana kapılarına kadar muzaffer ne ilerlemiş olan T rstenson'un muvaffakiyetleriyle de kolayla mı tı. Lâkin Rakoçi'nin Bu iamb tarafından mağlûb edilmesi İmparator'dun Son Muahedesi tasdiknamesini İstanbul'a

⁸¹ «Kırım Hftm tsISM Giray H n d net  sel met h ye kad'mden Moskov  ar-lan tarafından gönderilen vfręleri mu'tfld üzere vakt   zem niyle İrsal cy-leyeslz.»

⁸² Katona'da (32, s. 211), dercedilrr:   ve Avusturya Arşivi'nde mevcut bulunun bu ahidnâme L tin, Alman, Macar lisanlarında yazılmış ve Veysamburg'da 16 Eylül 1643 tarihli olup T rstenson tarafından Moravya'da kâin Tobicao'daki ordug hında tasdik olunuru tur. Arşiv'de Rakoçi ve T rstenson arasındaki muhabere evrakının tamamı ve Rebenstok, D lahey ile Bisterfeld'in ele geçirilen mektupları vardır.  u mektuplara bakınız: Rakoçi'den T rstenson'a, Veysamburg. 4 Mayıs 1643; Bisterfeld'den T rstenson'a. 12 Mayıs 1643; T rs-tenon'dan Rakoçi'ye, Tobicao. 8 ve 11 Temmuz 1643; Rcbenstok'dan T rstcn-son'a Fogara . 10 ve 26 Eylül 1643; Rakoçi'den T rstemon'a, 16 Kasım; Re-brn - tr k' an Torstenson'a. yine aynı tarihte, vs.

gönderdiği sefaretin, uzun zaman bekledikten sonra şu aralık gelmesi durumu değiştirdi. İmparatorun memurları Avusturya menfaatlerine kazanılan Boğdân Prensi Le-pol tarafından gösterilen muavenet üzerine, Rakoçi'yi bundan böyle tutmaktan vazgeçmeleri için hudûd valilerine ve her türlü taarruzdan beri durması için Rakoçi'ye emir verilmesi başarısına nail oldular. Avusturya ile Rakoçi arasında Viyana'da anlaşma imzalandı. Şu şartla ki, Erdel Prensi'nin istediği ondört komitelik (kaza) yerine Betlen'in mâlik olduğu yedi komîtelik ölünceye kadar kendisine terk olunacak; bunlardan ikisi, yâni Zatmar ve Sabolic komiteleri evlâdı intikali kaabil olup onlar tarafından hayatları boyunca tasarruf olunacak; bunlardan mâada Macaristan'da Tokay, Tarçal, Rekeç, Eçed gibi birçok emlâkin tasarrufu kendisine bırakılacaktı (8 Ağustos 1645). Bâb-ı Hümâyûn da yakında 15.000 dukaya çıkarılan Transilvanya vergisinin 10.000 dukaya indirilmesi hakkında Rakoçi tarafından yapılan teklife muvafakat gösterdi.⁸³

Baron Dö Çernin'in Sefareti

Son Muâhede'sinin yenilenmesini müteâkib, Bâb-ı Hümâyûn Avusturya'dan büyük bir sefaret gönderilmesini istemişti. Ancak Rakoçi'nin hâli ahidnâmesinin bekaasım henüz şüpheli gösterdiğinden İmparator, İstanbul'daki mukîm elçisi Şmid'in yerine Volvatlı Alek-sandr Grayfanklao'yu tâyin etmekle iktifa etti ki, bu elçi bütün karışıklıklara ve diğerleri arasında Valastayn ittifakına dâhil olmuştu. Transilvanya işlerinin düzeltilmesi hususunda râhib Felâvar ve Selepçenili Jorj, Grayfanklao'nun refakatına verildi. Sefire verilen ta'lîmât zabtedilmiş olan kalelerin iadesi ve mütekabilen bir sefaret için müzâkere etmesi hakkında idi. Getirdiği hediyeler, 1.300 ekü kıymetinde gümüş bir sandıktan ibaretti: Elçinin huzura kabulü günü, Hüseyin Paşa'nın başı bîr mızrak üzerinde payitahtta teşhir edildi (10 Haziran 1643). Sultân İbrâhîm, İmparatorun nâmesine cevaben, Osman Ağa vâsıtasıyla mektup gönderdi (2 Ağustos 1643). Selepçenili Viyana'ya döndüğünde palatinin (valinin) elçileri Jan Sem-leki ve Etiyen Hanko ile beraber, Rakoçi'ye yardım etmekten vazgeçirmek için, Budin Vâlîsi Mûsâ Paşa nezdine gitmeye memur oldular (Nîsân 1644).⁸⁴ Mûsâ, cevâb olarak, Rakoçi'nin Macaristan'ı zabt etmek için değil,

⁸³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/352-355.

⁸⁴ Mûsâ Paşa bu sene içinde azl olunmuş ve halefi Osmftn Pasa, Budln'e gel* iriig olduğunu 1644 Ağustosunda İmparator*» bildirmiştir.

Homonay'ın kendisine «Arabacı» ve «Arabacı-oğlu», karısına «fahişe» demek suretiyle vâki olan tahkirinden dolayı intikam almak için silâha sarılmış olduğunu, ve bununla beraber împarator'un Devlet'e tâbi prenslerle sulh hâlinde bulunup bulunmamasının Budin valisine bir taallûku olmayıp Pâdişâh'ın Peş-te'de, Sofya'da, Belgrad'da, Eğri'de bulunan 50.000 askeriyle bütün Roma împaratorluğu'na haddini bildirmeye muktedir bulunduğunu söyledi.

Rakoçi'nin adamları Misel Maurer ve Baltazar Sedesi'nin entrikalarına galebe etmek için müşavere meclisi kâtibi Sanler, fevkalâde sefaretle İstanbul'a gönderildi. Nihayet Baron Dö Çernin -ki 28 sene önce Viyana Muahedesi tasdiknamesini hâmil olarak mızıkası önde, bayraklarını açarak İstanbul'a girmiş olan ilk sefirdir- şimdiye kadar dört defa yenilenen Komorn ahidnâmesinin bekaasına çalışmak ve Budin Vâlîsi Mûsâ Paşa tarafından şiddetle desteklenen Rakoçi'nin teşebbüslerine karşı uğraşmak vazifesiyle, Bâb-ı Hümâ-yûn'a gönderildi. Baron do Çernin'in getirdiği hediyeler arasında suyu bittikçe asma saat gibi anahtarlarla kurulur bir çeşme, 30 gümüş sahan, yine gümüşten leğenler, ibrikler nazar-ı dikkati celbe-diordu.⁸⁵

Baron Dö Çernin'in kabulü için belirlenen gün yağmurlu idi. Hediyeler saraya gönderilmişti. Çavuş-başı yola çıkması için sefiri sıkıştırdı. Sefir yağmurdan dolayı muhalefet ederek çavuş-başıya:

- «Böyle çamur ve yağmur içinde hediyeler o kadar nazar-ı dikkati celbetmez; benim için değilse kendiniz için bu merasimi te*-hîr etmelisiniz.» dedi.

En eski çavuşlardan pervasız konuşması ile mâruf olan Pîrî Çavuş şöyle cevap verdi:

- «Alay ve hediyelerin güzel bir havada, fena bir havadan ziyâde halkın gözüne daha hoş görüneceğini biz de biliriz; kabul resmi için bu günü tâyin etmiş olan Pâdişâhsın sözü dönmez. Sizin bir mülakat talebinde bulunduğunuz kendisine arz edilince «Sefir haylî zahmet çekmiştir; onun gibi bahçelerde, kırlarda serbest yaşamaya alışmış bir adam hanenin

⁸⁵ «Pîşkeş gümüşden masnû* bir şadırvan idi ki kum saati gibi çevrilerek aşağıdan yukarı su sıçrayup tâ sakafını döğerdi; saat miftâhı gibi miftâhlarıyla bunlup mînlîsîb fiskiye velveleleri vaz* olundukda gSh bir, gâh üç, gâh beş, gâh onbeş defadan ziyâde su sıçrayup akardı; tamam suyu dökdükde evvel bir canibi döndirilerek yine hemfln ol su san'at ile sıçrayup habbesi zayı' olmazdı, ve kunlurdi, yine bozjlurdi. Burma mihlar ile saat şeklinde zabıta ve rabitaları var idi. Bu şadırvandan mâada otuz aded sîm sahan kî tîlâ ile endûde idi. Kezâlik bir çîmî, bir leğen ve ibrik ki gılâflar içinde evânî-i ficHa idi.» Naîmü, c. 4. s- 99 ve 100- {Mütercim}

duvarları içinde daha fazla sıkılmamalıdır; salı günü mülakata gelsin, ondan sonra rahatla seyahatine devam eder.» sözlerini söylemek lûtfunda bulunmuştur. Şimdi Pâdişâh sizi bekliyor; eğer siz bizim ricalarımıza muvafakat göstermiyecek olursanız, ısrarınız sadrâzâmın başının düşmesine yol açar.»

Sefîr:

- «İstediğiniz gibi yapalım; lâkin beni böyle sıkıştırmanız gerekmezdi.» dedi.

Pîrî Çavuş, tercümanın yardımıyla söze başladı:

- «Pâdişâh sizi çoktan beri bekliyor; daha fazla gecikmek, sizin hayâtınızı tehlikeye koymak demektir. Sizi sıkıştırdığımız faydanızadır.»

Baron Çernin, Sultân İbrahim'e Almanca bir nutuk îrâd etti. Pâdişâh, Avusturya sarayının kendisini göndermekte uzun müddet gecikmiş olmasından dolayı şiddetli ta'rîzlerde bulunarak, dedi ki:

- «Bu ne demektir? Niçin daha evvel gelmediniz? İmparatorunuz bilmiyor mu ki beş seneden beri cûlus ettim? Bu hâl, dostâne muamele değildir. Bari, müzâkerelere başlamak için tam bir me'zû-niyete mâlik inisiniz?»

Sefire yardıma memur mâbeynciler, hareketlerini Pâdişâh'ın sözüne uydurdular. Yere kapanması için o kadar şiddetle icbar ettiler, o kadar acele hareketler yaptırıldılar ki, 4.000 duka kıymetinde bir yüzüğü parmağından düştü.

Ertesi gün, bir saray zabiti gelerek yüzüğü elçiye getirdi. Bir gün evvelki kabulüyle ilk me'mûriyetindeki kabulü arasında bulunan farktan şikâyet göstermekten kendisini alamadı. On gün sonra, Çernin, isteklerini yazılı olarak arzetti. Bu teklifler şunlardı: Karşılıklı olarak mutantan birer sefaret gönderilmesi; İsveç ile ittifakını kesmesi için Rakoçi'ye emir verilmesi; Son'da yenilenmiş olan anlaşmanın tasdiki ve bir hudûd komisyonu tâyini. Bu muhtelif istekler kabul olundu. Lâkin veda kabulünde Beyt-i Mukaddes anahtarları hakkında ileri sürdüğü talepler reddedildi. Bizzat Hazret-i Peygamber'in temellükünü Rumlar'a bırakmış olduğu Mukaddes Mahaller'in, onlardan alınamıyacağı cevâbı verildi. Rumlar, temellük haklarını Hazret-i PeygamberMn verdiği inanan ve yedi sene önce İstanbul'da yenilenen ahidnâme bina ediyorlardı.

1645 baharında Çernin, İbrâhîm Paşa nâmında bir sefir refakatine verilmiş olduğu halde, Viyana'ya döndü.⁸⁶ İmparator bu elçiye kendisinin ve maiyyetinin yiyeceği için 200 florinlik zahire ve çeşitli eşya ve 230 filorin nakid tâyin etti. Bâb-ı Hümâyûn'un Avusturya'ya dostâne nümayişleri ve Rakoçi'nin entrikalarının kesilmesi, Venedik ile bir muharebenin başlamasından kaynaklanmış olmak gerekir ki, bunun sebebini ve nasıl cereyan ettiğini gelecek kitabta nakledeceğiz.⁸⁷

⁸⁶ Çernin, 5 Mart 1645 târihiyle İmparatora şunları yıyor : -Dan Ich bis hero dreyen R. Kaisem getreulichen zur hechster Regulatur gedient und niemals von dessen leibichsten Erzhaus gewischen, wie auch alhler grossen namen verlassen, und solite ich anjezo in E. M. Dlensten zu Kostantlnopel di Suppen versehöten, das wolle Gott nlt.»

Çernin'in İtimftdnâmesi cevâbları Şark Encümen-i Dânişi İnşfısı'nda derce-dilmiştir ki, Pâdişâh'ın cevâbı 7 ve sadrâzâmın cevâbı 22 numaradadır- Reis Efendinin inşasında 52 numara ile kayıtlıdır. Mukîm elçi Şmid tarafından yazılan ve bu Mtabta zikredilen çeşitli raporlardan başka yine bu elçinin memuriyetinin sonuna doğru; İtnparator'a takdim ettiği umûmi rapordan bahsetmeliyiz ki, «Târih İçin Hazîne-i Evrak» mecmuasının 20. yayın yılında Mart sayısında mevcuttur.

⁸⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/355-358.

ELLİNCİ KİTAP

Sultan İbrahim'in Sefihâne Hayâtı

Kızlarağası Sünbül Ağa'nın Esareti

Padro Ottomano

Girit Adası

Aya Todorı Ve Hanya'nın Fethi

İstanbul'da Hâdiseler

İngiltere Ve Fransa Elçileri

Elçi Greyfanklau

Kırım Hanı, Lehistan Ve Rusya

Mehmed Paşa'nın Vefatı

Kesmo'nun Zabtı

Kapdan Paşa'nın Şehâdeti.....

Fazlı Paşa'nın Düğünü Ve Cinci Hoca'nın Gözden Düşmesi

Sahte Abaza

Kırım'da, Kıbrıs'ta Ve Anadolu'da Karışıklıklar

Kandiye Muhasarası Hazırlıkları.....

Dalmaçya'da Osmanlı - Venedik Mücadeleleri

Sadrâzam Salim Paşa'nın İdamı

İdarî Değişiklikler

Harem Saltanatı Ve Düğünler

Anadolu'da Ve Bağdad'da İsyanlar

Kandiye Muhasarası.....

Vardar Alî Paşanın İsyanı

Ahmed Paşa'nın Düğünü

Kırım Aleyhine Lehistan Ve Rusya'nın Şikâyetleri.....

Samur Kürk Ve Anber Vergisi.....

Valide Sultan'ın Sürülmesi

Uğursuzluk Belirtileri

Yeniçeri Ve Ulemanın Orta Camiinde Toplanmaları

Sadrazam Ahmed Paşa'nın Boğulması.....

Rumeli Kazaskerinin Öldürülmesi

ELLİNCİ KİTAP

Sultan İbrahim'in Sefihâne Hayâtı

Mütemadiyen yenilik peşinde koşan arzulan her ân yeni bir zevk aramakta olan Sultân İbrahim, muhayyile gücünün îcâd edebildiği ve saltanat kudretinin sağlanmasına müsâid olduğu her türlü sefthâne durumlara gark olup gitmekteydi. Padişahlığının başlangıcında Osmanlı hanedanının yegâne mümessili bulunduğu vakit, bütün vezirler, kadınlara olan temayüllerini teşvik ederek güzel cariyeler takdiminde birbirine rekabet etmeyi vazife saydılar. Kendisi de şehir hâricinde atla bir gezinti yaptığı veyâhud bir eğlenceye gittiği zaman, evlâd ihsan etmesi için Cenâb-ı Hakk'a dua etmek üzere kapıcılara dört-beş kese para verirdi. Altı kadar şehzadenin doğması nesilsiz olarak ölmek hakkındaki korkusunu izâle etmekle beraber, zevklere olan meylini asla azaltmadı; kadınların te'sîri kuvvet buldukça da kendi kuvveti zaaf buldu. 24 yaşına gelmiş olan hararetili ve bünyesi kuvvetli delikanlı, birçok kadına mâlik bulunduğu vakit tabîi gücü i'tidâl haddi bilmeyen arzularına o kadar sadıkane hizmet ederdi ki, yatağım' yirmidört saat içinde birbirini takiben yir-midört câriye ziyaret edebilirdi.⁸⁸ Bu türlü ifratların neticesinden bütün bünyesinin müteessir olması gecikmedi. Sefahatin sonucu olarak uğradığı zaaf ve hüzün ve iz tır âba düşkünlük vs. hakkında fikrine müracaat ettiği tabîb Hammâl-zâde Efendi, kendisine i'tidâl ve istirahatın başka bir ilâç tavsiye etmediğinden, gözden düşerek Büyükkada'ya sürüldü. Hammâl-zâde'nin mansıbı -şüphesiz ki daha hoşgörölü bir ilme sahip olan- tsâ Efendi'ye verildi.'

Sultân îbrâhîm herşeyden ziyâde kadınları, kokulan, kürkleri severdi. Onun için harem dâiresi tıbbî kokular neşreden güzel ve yumuşak kürklerle müzeyyen bir safa yatağından başka bir şey değildi. Câriye, anber, kürk satın alınacağı vakit hiç para hesabı kaydında bulunmazdı; saltanatında cariyelerin kıymeti o kadar arttı ki, hiçbirisi 500 Kuruştan aşağı satılmaz, en güzelleri ise 2.000'e kadar Çıkardı. Kokladığı yâhud asabına kuvvet vermek için kaynar kahve içinde hallettiği anberin miskaji 15-20 guruşa kadar yüksek fiyata çıktı. Bir gece, geç vakit haremden anber bulunamadı; saray ümerâsından biri Galata'daki bir İngiliz tacirinde piramit şeklinde bir anber

⁸⁸ Zübde, .Hattâ İm» geldi..

parçası olup ömründe bundan daha büyüğünü görmemiş olduğunu söyledi. Derhâl Galata'ya gönderilen adamlar, taciri korku ve heyecan içinde uykudan kaldırdılar ve henüz sabaha iki saat varken saray kapısına getirdiler. İngiiz güneşin doğuşunu beklemeye mecbur oldu. Lâkin ondan sonra huzûr-ı şahaneye kabul olunarak anber parçasını pek istifadeli bir surette, yâni 13.000 guruşa sattı, îbrâhîm kürk israfını o dereceye götürdü ki, Sibiryâ sincabı, vaşak, kakûm moda oldu, samurun kıymeti on misline çıktı. Pâdişâh'ın kadınlara, itriyyfita. mükeltet rubalara, oyuna ibtilâsı gittikçe arttı. Sultân îbrâhîm -nezâketleri, revnakları, dîlcû kokulan ile kadınların misâli olduğu için- çiçekleri severdi. Padişahlık imamesinin mu'tfid ziyneti olan mücevher iğneli sorguç yerine saçlarına, kulak-ların arkasına çiçekler takardı; bu ise Osmanlılarca hoş görünmezdi.

îbrâhîm. zevk zamanları için, içi dışı samur kürk ile müzeyyen bir libas icâd etti. Yalnız kendisine mahsus olmak üzere diğeri bir elbise daha icâd etti ki, kıymetli taşlarla süslü kopçalarının her biri 8.000 guruş tutardı. Harem kadınlarının elbiselerindeki ihtişam o zamana kadar ve o zamandan beri görülmüş olanları gölgede bıraktı. En güzel İngiliz çukalan, en yumuşak Fransız ipeklileri, en kıymetli Venedik kadife ve sırmalı çukaları sarayda gözleri kamaştıracak bir bollukta idi. Akdeniz Boğazı'na nefis kumaşlarla dolu bir gemi geldiği İstanbul'da işitilince, eğer tesadüfen kuzey rüzgârları girmesine mâni olursa, Pâdişâhın cariyeleri beklenen gemiye mahsûs adamlarını gönderirler ve bunlar emtiayı para vermeden cebren alırlardı. İngiltere elçisi, milletinden birkaç İngiliz tacirin uğradığı bu türlü taarruzlardan dolayı tazminat almak istedi. Şark'ta, memurların yaptığı zulmünü halk nazanna kapalı olan hükümdânın şevketli huzuruna ulaştırmak için, kulun müracaat edebileceği iki vâsıta vardır. Vaktâ ki şâh, yâhud pâdişâh, atına binerek sarayından çıkar, mazlum kâğıddan yapılmış bir kaftan ile ortaya çıkar. Demektir ki, kâğıd kaftanî şahsın şikâyetleri bunun üzerine yazılacak olsa sığdırmak mümkün değildir. Yâhud baş üzerinde yanar bir fanus ile ortaya çıkılır ki, Şarklıların mecazî lisanlarına göre, intikam istemek üzere göğe yükselen elem feryâdanın tasvir eder.⁸⁹ İngiliz elçisi, hoşnûdsuzluğunu göstermek için bu ikinci yolu seçti.

Limanda bulunan onüç geminin toplannı aldırdı, lombarlarını kapatarak, serenlerine fanuslar yaktırdı. Bu suretle donanmış olan şu küçük

⁸⁹ «Dûd-i ahlâkı göklere çıkmakta» (Amasından kinaye olmak Özere, mazlumların başlarına hasır konarak tutuşturdukları «Başıma hasır yakar da şikâyet ederim- tarzında eskiden kalmış bir tâbirden anlaşılır. (Mütercim)

filo, saray önüne demir attı. Dalga dalga etrafa yayılan ışıktan ilk önce görmüş olan gümrük emîni, hemen sadrâzama haber verdi. Sadrâzam, İngiliz tacirlerinin isteklerinin yerine getirileceğine dâir mutantan vaadlerle gemilere memurlar göndermekte sür'at gösterdi. Elçi, vatandaşlarıyla görüşükten sonra, ateşleri sön-dürttü. Gemiler saraydan görülmeksizin, yâhud görülmek istenilmek-sizin Galata'ya döndüler.⁹⁰

Sultân îbrâhîm, kadınlarla geçirmedeği zamanı kemancı, tram-petci gibi mugannilere ve rakkaslara tahsîs etmişti. Pek neş'eli bir vaktinde Ahmed nâmında bir çingene soytarıyı yeniçeri ağası nasb etmiş ve bir muhasara ile muharebe tasvir eder Kör Musullu-oğlu nâmında bir ateşbaza kapdân-paşa unvanını vermişti. Lâkin Ahmed ve Musullu-oğlu ihsan olunan bu tehlikeli şerefleri -yeniçeriler ve gemiciler tarafından parça parça edileceklerinden haklı olarak korkup- kendilerinin selâmeti için reddettiler. Bununla beraber, IV. MehmedMn cûlusunda, tevcih olunmak istenilen makamları kabul ettikleri için değil, yalnızca Sultân îbrâhîm'in böyle bir niyette bulunmuş olmasından dolayı, hükümet kadırgalarında küreğe vurulmaktan kurtulamadılar. İşte Sultân îbrâhîm, gündüzlerini bu türlü adamların refakatiyle geçirirdi. Geceleri, önünde meş'aleler, Davud Paşa Sarayı'ndan çıkıp şehrin sokaklarını dolaşır ve dâima bir yerden bir yere, bir safadan bir safâya intikal ederek büyük saraya giderdi. Harem kadınlarından yedisi «hasekî» unvanını almış ve son olarak bu unvan, meşhur «Telli»ye verilmiştir.

Bu yedi gözdesinden her birinin husûsî sarayı, kedhudâsı bulunur, her biri «paşmak bahâsı» olmak üzere bir sancağın varidatını alır, kendilerine kıymetli taşlarla ziynetlenmiş sandallar, arabalar tahsîs edilirdi. Pâdişâh nazarında iltifata mazhar olan sultanlardan (kadın) başka, ayrıca gözde cariyeleri vardı ki, bunların en şöretlileri «Şekerpare» ve «Şeker-bolî» idi. Sultanların paşmak bahâsı olmak üzere sancakları bulunur⁹¹ cariyeler ise

⁹⁰ «Yedi pare İngiliz kalyonu Galata önünde derya ortasında ak bayrak diktin etrtff-ı seftne her İngiliz birer bakraç zift yakup gayr-ı ma'tûd vaz ile cânib-î saltanata bes-î şekva gösterdiler. Meğer elli bin guriş mukaabilesin-de ahld-n&me virilöp yüzde üç gümrük ile iktifa meşrut iken yBzde altı gu-rus istenüp ve takriben beş bin gurişluk roetâ'lan İştira ile akçesi te'hlr olunduğundan gayrı harbde augarye şeklinde gitmeleri ferman buyurulduğun-dan mfiteezl olup cümle ingiliz taifesi palyoslanyle sefinelere girerek, H sân-ı hâl ile .üzlerimizden bu mezâlim reF buyurulsun, yâhûd sefinelerimizle umûmen âteşlere vanam» dimek isterlerindş. Ba'de*I-istifsâr ma'lûm-ı hümâyûn oldukda çavuş-başı gönderilüp illetleri İzâle ve irzâ olundılar.» Naî-mâ, c. 4, s. 372-373. (Mütercim)

⁹¹ Zühde, varak : 3. Bu tafsilât hakkında hiçbir vesîka -pederinin vefatından sonra hademe-i sultanî arasına kaydedilerek sarayın husûsî ahvâline şahid olmuş bulunan- Nasûhpaşa-zâde oğlunun eserinden ziyâde izahlı ve wsîka değerinde değildir. Muttali olduğumuz tafsilâtta başka, daha tafsilât yazmış olması mümkündür, çünkü Dresden Kfitilnhânesi'ndeki kendi el yazısından çıkma nüshada üçüncü varakanın ikinci

devletin en büyük makamlarının satışını inhisar altına alırlardı.

Sultân tbrâhîm, zevklerini mütemadiyen değiştirmekle beraber kuvve-i muhayyilesi yine tatminsizlik içinde bulunurdu. Bir gün Üsküdar civarında atla gezerken, zevkin derecesinin şeklin genişliğiyle mütenâsib olması lâzım geleceğini düşünerek, oldukça büyük cüsseli ve son derece şişman bir kadın araştırılması için derhâl memurlar gönderildi. Gayet iri yapılı bir Ermeni kadın bularak saraya getirdiler. Bu yeni gözde, Pâdişâh'ın gözünde öyle sür'atle itibâr kazandı ki, kısa zamanda bütün rakîblerini geçti. Lâkin Vâlidesultan bu kadın Ermeni'nin her gün artan nüfuzunu kıskanarak, bir gün kendisini bir ziyafete davet edip boğdurdu. Pâdişâh ânî bir nüzul inerek öldüğüne kanaat getirmekle beraber, kaybindan dolayı asla avunamıyor göründü.

Sultân İbrahim'in cülusunda sarayın en mühim mevkîlerinden bulunan ve safa esîri bir pâdişâh zamanında elbette te'sîri fazla olacak olan kızlar-ağası mevkîi ihtiyar hadım Sünbül*de⁹² idi. Sün-bül, hadımlarda en sık görülen isimlerdendir. Çünkü bunlara sün-bül, lâle, nergis gibi çiçeklerin, yâhud anber, misk, kâfur gibi itriyatın adları verilmesi mu'tâd olmuştur. Anlaşıldığına göre kadınlarda muhafazalarına memur hadımların çehrelerini görmekten hâsıl olacak te'sîr tamâmiyle isimlerinin hâtıra getireceği hoşlukla karşılanmak istenmiştir. İhtiyar hadım Sünbül'ün bir haremi vardı ki, îzâha hacet olmadığı veçhile, tabîatiyle zevcine bir faydası olamazdı. Ancak hadımların evlenmeleri, pek eski zamanlardan beri Şark'-da yerleşip kalmış düşüncelere göre, bulundukları yüksek mevkie münâsib bir debdebe hükmündedir.

Arab, Acem, Türk rivayetlerine nazaran Firavunun büyük hazinedarı «Potifar» da bir hadım idi ki, bu hâl zevcesi Zeliha'nın güzel Yûsufa aşk-ı sûzânım⁹³ tamâmiyle îzâh eder. İran'da Şe-heşâh sarayında yalnız saray ve harem kedhudâlıkları değil, baş hazinedarlık ve baş-mâbeyncilik de yalnız hadımlara veriliirdi. Çünkü kadîm Şark âdetlerine göre, hazîne odası yatak odasının yanında bulunur ve bu dâirelere girmek için hadımlardan başkasına müsâade edilmezdi. Sarayın en büyük dört mansıbına hadımlardan başkasının tâîyîn olunamamasını îcâb ettiren bu kadîm şark

sahffesinin yansı yırtılmıştır.

⁹² Hammer, bu hadıma «SOnbGllü. nâmını veriyorsa da, bizim târihlerde hep •Sünbül Ağâ. diye kayıtlı olduğundan, tercümede doğrusu tercih edildi. (Mütercim)

⁹³ Almanlar'm «aşkı sûzân» dedikleri -Lychnis chalce donica» çiçeği Şark'tâ «Hüsn-i Yûsuf- İsmiyle mâruflar.

usûlü, baş-mâbeyncilik makamı müstesna olmak üzere, Osmanlılarca dahî intikal etmiştir. Zîrâ sarayın büyük idarecisi (kapı-ağası), haremın idarecisi (kızlar-ağası) pâdişâhın hazinedarı (hazinedar) mutlaka hadımdır. Bu büyük memurların pâdişâh nezdinde mahremiyete nail olmak için dûcâr oldukları mahrumiyet, Özellikle âzâ noksanlıklarına rağmen manevî güce mâlik bulunurlarsa, vezirlerin dahilî dâirelere onlar gibi serbest girme hakkına nail olmamalarına mukabil bir teselli konusu addedilebilir. Hadımlarla kadınlar arasında, dâirenin daha da daraltılmasıyla, pâdişâhın gözdesi durumundaki kadınlar ve Valide Sultan arasındaki üstünlük mes'elesi rakîblerin maharet dereceleri veyshud hükümdarın tabîat ve hevesleri ile hallo-lunmuştur.

Pâdişâh üzerinde hükümünü icra eden kadın (valide veyâhud iltifât-gerde) hadımların reîsi ile iyi uyum içerisinde oldukça, haremın rahatı emniyet altındadır. Lâkin Sultân İbrâhîm gibi zevk müb-telâsı bir hükümdarın zamanında gözdelerin Pâdişâhın fikirlerini tesir altına almak için birbiriyle yâhud Vâlide-Sultân ile uğraşırlarsa, ekseriya hadımlar reîsi (kızlar-ağası) mağlûb olan tarafla birlikte düşer. Sünbül Ağa da bu hâle uğradı. İbrâhîm'in cûlusundan az sonra, 450 gurusâ bir güzel câriye almıştı. Bunu kız olmak üzere aldığı halde, erkek çocuk dünyâyâ getirdi. O cariyeyi, bu sırada doğmuş olan Şehzade Mehmed'in süt-ninelîği için tavsiye etti. İbrâhîm genç süt ninenin çocuğu için öyle muhabbet besledi ki, alenen kendi oğluna tercih etti, Pâdişâh'ın bu temayülü, ilk oğlu olan Şehzâde'nin validesini gerek câriye, gerek hâmisi olan Sünbül Ağa hakkında öfkeye düşürdü. Bir gün Sultân İbrâhîm, kadınları ve ço-cuklarıyla birlikte -bunları birbirini müteâkib havuza atmalctan ibaret olan- sevdiği eğlence ile meşgul iken, Hasekî Sultân oğlunun süt ninesi hakkında uzun müddetten beri sakladığı kîni tahkîr edici sözlerle açığa vurdu. İbrâhîm, hiddetli bir darbeye, oğlu Meh-med'i Hasekî Sultân'ın kucağından çekti, küfrederek bir attı ki, derhâl imdadına yetişilmemiş olsa orada mutlaka telef olacaktı. Şehzâde'nin düşerken yaralanmış olan alnında -pederinin izâle edilemez bir delîl olmak üzere- yaranın izi kalmıştır. Kızlar-ağası, bu gibi ahvâl içinde, memuriyetinin felâkete yol açabileceğini düşünerek, Hac için Mekke'ye gitmek ve harem yöneticilerinin mu'tâd inzivâgâhı olan Mısır'a çekilmek üzere müsâade istedi. Hadımlar reîsi mevkîi Taşyatar Ağa'ya⁹⁴ verildi. Sünbül Ağa, üç pâdişâh zamanında toplamış olduğu hazîneleri, câriye ile oğlunu, Kaahire kadısı tâyin olunmuş olan Bursalı Mehmed Efendi'yi. diğer

⁹⁴ Taşyatar Alt Ağa. Naîmâ, c. 4. s- 92 RavMtöl Ebrâr, s. 625 (Mütercim).

bir takım hacıları alarak reîs fbrâhîm Çelebî'nin inşâ etmiş olduğu bir gemiye bindi.⁹⁵

Kızlarağası Sünbül Ağa'nın Esareti

Sünbül Ağa o kadar aceleyle gitti ki, geminin tamâmiyle teçhiz edilmesini beklemedi. Bunun içine ancak dört top konulmuş, diğer iki gemi ile yedi kayık beraberinde olduğu halde yola çıkmıştı. Altı Malta kadırgası bunları tâkîb ederek Karpatos açıklarında gemilere taarruz ettiler. îbrâhîm Çelebî ve Sünbül Ağa vurularak öldüler. Hadımın hazîneleri, 30 kadın, 350 esir, Kaahire kadısı, süt ninenin çocuğu gaaliblere av oldu.⁹⁶ Kadı ile çocuk sonraları muhtelif yollarla şöret kazanmışlardır.⁹⁷

Padro Ottomano

Kaahire kadısı fidye-i necat ile kurtularak derece derece şeyhülislâmlık makamına kadar çıkmıştır. Maltalılar'ın Osmanlı şehzadesi dedikleri süt nine oğlu, Malta tarikatının ve Pâdişâhın mas-rafiyle⁹⁸ büyütülerek Domihiken papası rubasına girdi ve Osmanlı hanedanı saltanatı neslinden olmak üzere «Padro Ottomano»⁹⁹ adıyla bütün Avrupa'yı dolaştı. Bu adam, Avrupa tarihçilerinin Osmanlı şehzadesi olmak üzere istihale ettirdikleri üçüncü serseridir, ihtiyaç zamanında Osmanlı tahtına iddiacı çıkarmak üzere bu türlü düzmece işlere revâc vermek, o zaman hükümdarlarının siyâseti bakımından mühim bir şeydi. Otuz sene önce (Hammer'in târihi kaleme aldığı zamana göre) bir Rum kadının Yahya adı verilen oğlu, Sultân I. Ahmed'in biraderi olmak üzere ortaya çıkarak, bu sıfatla Varşova'yı» Prag'ı, Floransa'yı Napoli'yi ve Roma'yı ziyaret etmişti. XV. asırda dahî Fâtih Sultân

⁹⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/359-364.

⁹⁶ İbrâhîm Çelebî reisin sefinesi Ağa'nın acesesinden top ve barutunu ve şâir harb gereçlerini teknil edemeyip yalnız on top koymuştu. Bunu pekçok mallarla tedariksiz çıktığını haber alan altı Malta çekdirnesi Girit'te saklanarak beklediler. Bunların gemiyi beklemekte oldukları Rodos'ta Sünbül Ağa'ya haber verildi. Rodoslular bir müddet eğleşmelerini istediler, sefine reisi bu Malta gemileriyle başa çıkılamıyacağım hatırlattı. Sünbül Ağa ile kadı efendi ısrar ederek yola çıktılar- Girit'e varıldıkta düşman gemileri zuhur ederek Ağa ve reis şehîd ve kadı ile sefinede bulunan altı yüz kişiden sağ kalan altmış kişi estr oldu. Gemi de zabt edildi. Kadı bu vak'adan dolayı «Esîrt* lakabını almıştır. (Naînf'tan telhis, s. 93). {Mütercim}

⁹⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/365.365.

⁹⁸ Bu fıkranın bizim târihlerde tatbik edildiği yer yoktur. «Süt ninenin oğlu» mes'elesi esasen sahlı olsa bile, terbiyesi için Pâdişâh tarafından para sar-fedilmesi Avrupalıların bu serseri üzerine kurdukları efsânenen dolayı uydurulmuş olsa gerektir. (Mütercim)

⁹⁹ Yâni «Osmanlı Papası!-». (Mütercim)

Mehmed'in g y  oğlu olan bir gahsın Papa III. Ka kat'in eliyle vaft z edilmiş, İmparator III. Frederik tarafından gaayet m s adek r bir şekilde kabul görmüş, bütün seyahatlerinde ona refakat etmiş, Leyta nehri üzerinde Br k arazisi varidatına nail olarak Hohenfeld ailesinden bir kız almak üzereyken  lm   olduğunu görüyoruz. İmparator'un iltifatı, pâdişâh ile sözde akrabalığı, Papa ile m nevi yakınlığı cihetiyle meşhur olan bu serseri, târihte «Kalikstus Ottomanus» ismiyle m ruftur.

Malta donanması, S n l n gemilerini zabtettikten sonra, peksimet almak ve atları çıkarmak için, o zaman Venedikliler elinde bulunan Girit adasının güney sahilinde Kalismen limanında demirlemi ti. Bu hâl, Pâdişâh'ın Venedik'e harb il nına karar vermesine yol açtı. Venedik'e harb il n edilmesini silâhdâr ile kapdân-pa a çoktan beri te v k ediyorlardı. Doğrudan doğruya Maltahtar aleyhine olmayan bu intikam, Pâdişâh'ın siy  i maksadlarına daha uygun geliyordu: Zira Girit'in fethi, Malta'nın fethinden daha kolaydı. Bununla beraber Osmanlı atlarının Kalimsen'e çıkarılması, Pâdişâh'ın Girit toprağı üzerinde muzafferiyete nail olacağına yanılmaz bir işaret sayıldığından, halkı Girit  engine te v k için kâfi bir sebepti. Rodos'un ve Kıbrıs'ın fetihlerinden az bir zaman önce, her iki adaya bir Osmanlı gemisi yana arak at çıkarmıştı. Osmanlı Devleti ve Venedik arasında hus metin yenilenmesi sırasında dahî aynı hâl vâki' olduğundan, halk efkârı Osmanlı atlarının çiğnedikleri toprağın İslâm'ın muhafızlarına  it olması gerekeceğine hükmederek, Girit'te Osmanlı ordusunun yakında muzafferiyete nail olacağı neticesini çıkarmıştı. Bu târihte gördük ki, Kıbrıs adasının fethi arzusunu, II. Sel m'e Yahûdî Don Josef Nassi telkîn etmiştir.¹⁰⁰ Girit'in Osmanlı Devleti'ne intikali de, Dalmaçya'da Verane denilen mahal halkından iken Yûsuf nâmiyle kapd nlık makamına kadar yükselen Josef Maskovi  isminde bir ecnebinin te v kleriyle olmuştur.

Verana ile Zara ve Sebeniko arasındaki araz ye re yet olmak üzere mutasarrıf bulunan Al  Ağa'nın kölesi olarak doğmuş bulunan Josef Maskovi , hayâtının ilk zamanlarında haylî me akkatler g rm  tir. Nadin beği Sinan'ın ahır hizmetk rlığında iken, o kadar zaruret içinde idi ki, bir gün ihtiya r bir kadın, hâline acıyarak bir çift ayakkabı verdi. Bosnasaray'da ikaameti esnasında,  ehresindeki güzellik ve zekâ, oradan geçen bir kapıcı-ba ının nazar-ı dikkatini celbetti. Onun v sitasıyla, günde yedi akçe ile saray

¹⁰⁰ Kıbrıs fethiyle ilgili bu yanlış m l hazaya dair, bu kitabın o bahsinde gerekli not konulmuştu. Girit fethiyle ilgili olarak, Türk atlarının çiğnediği toprağın fethedileceği şeklindeki halk efkârı da. ird ll  vicdanın bu fethi arzuladığı   k-linde yorumlanabilir. (Hazırlayan)

kapıcısı hizmetine geçerek, daha sonraları baltacı, bostancı oldu. Pâdişâhın lûtfu sayesinde silâhdâr Mustafa'ya halef olarak, sadrâzam Mustafa Paşa'nın idamından sonra vezârete ve kapdân-paşalığa tâyin edilmekle şöhreti arttı. İlk efendileri olan AH ve Sinan beğler, verdikleri yanlış ma'lûmât ile Venedik hakkındaki husûmetini ziyâdeleştiriyor-lardı. Nadin'de kendisine ayakkabı vermiş olan velinimetine, ihsanının cezası olmak üzere beşyüz guruş gönderdiği gibi, doğum yeri olan Verana'da bir cami inşâsını emretmişti. Caminin üzerine dönecek kiremitlerin Pulya'dan mı, yoksa Macaristan'dan mı getirileceği sorulması üzerine, gerekli olan kiremitleri vaktinde bizzat getireceğini söyledi. Venedik balyosu bu cevâbı, dîvâna, sulhun bozulacağına delâlet eder bir söz olarak arzetti. Yûsufun Venedik aleyhine kini bir kat daha şiddetlendi ve Sünbül Ağa gemilerinin zabte-dilmesi, Venedik hakkındaki kötü niyetinin husulüne bir vesile oldu. Ada'nın fethi hususundaki düşüncesini icraya her zaman hazır bulunan Yûsuf, zahiren Malta üzerine toplanan kara ve deniz kuvvetlerinin serdârlığına getirildi. Pâdişâh da, geçmişteki lütuflanna ilâve olarak, henüz ikibuçuk yaşında olan Fatma nâmındaki kızını nişanladı.

Baharın ilk günlerinde yardımcı kuvvetleriyle birlikte Selanik'te bulunmaları için Rumeli beğlerine emir verildi. Devletin Asya kıt'asında Kastamonu, Saruhan, Hamîd, Teke, Ankara, Aydın, Kır-şehri, Niğde, Aksaray, Sivas, Çorum, Amasya, Bozaduk (Yozgat) sancak-beğleri, Sakız karşısında Çeşme limanında toplanmak için ferman aldılar. İstanbul'da donanmaya 15.000 kantar barut, 50.000 gülle, 50 büyük top, kazma, kürek, her türlü muhasara gereçleri konuldu. Garb Ocakları dayıları (Mahallî askerlerin reisleri) -ki ayrılıkçı fikirleriyle son zamanlarda Bâb-ı Hümâyûn'un hoşnûdsuzlu-ğunu davet etmiş ve kendilerim intizam dâiresine sokmaya memur olan valileri, itaate bedel mahbûs veya rehin olmak üzere alıkoymuş idiler- pâdişâha hizmetlerinde sadâkatlerini arzetmek üzere elçiler gönderdiler. Dayıların son gönderdikleri adamlar, Sultân îbrâhîm tarafından iyi kabul edilmemişlerdi. Pâdişâh onlara:

- «Foça ve Karaburun nahiyelerinde vergi verir köylü olduğunuz halde memleketlerinizi terkederek Mağrib sahillerinde yerleştiniz de şimdi firavunluk ediyorsunuz?» diye hitâb etmişti.

Bu azarlamaya rağmen, Mağrib Ocakları ve Dayılar Bâb-ı Hümâyûna daha ziyâde itaat gösterdiler. Vâlî İbrahim Paşa'nın kedhudâsı Hızır Ağa'yı 50 gün Cezayir'de tevkif ederek, dönmesine müsâade etmemiş idiler; muharebeye hazırlanmak üzere bir çavuş vâ-sıtasıyla emir alır almaz, Hızır

Ağa'yı bıraktılar. Bunların ganimete nail olmak ümidi, Pâdişâh'ın şiddetli sözlerinden daha çok tesir etti. Cezâyirli'lerin sekiz kadırgası, İstanbul limanında yelken açmak üzere hazırlıklarda bulunan 73 kadırgaya iltihak etti. Bu kuvvete iki mauna ile «Sultâne»¹⁰¹ isminde büyük bir kalyonu, 10 İskenderiye sefinesini, 2 Tunus gemisini, Felemenkililer ve İngilizler tarafından kiralanmış olan 10 gemiyi, nakliye hizmetlerinde kullanılan 300 karamürsel kayığını ilâve etmek lâzım gelir.¹⁰² İçinde 7.000 yeniçeri, 14.000 sipâhî, 50.000 timâr ve zeamet sahibi, 30.000 piyade bulunan donanma, 30 Nîsân 1645 (4 Rebîülevvel 1055) târihinde İstanbul'dan çıktı.¹⁰³

Girit Adası

Mâlikiyeti için. yirmibeş senelik kanlı bir mücâdele başladığını göreceğimiz Girit Adası'nın vaziyeti, ahâlîsi ve târihi hakkında burada bâzı tafsilât vermek faydadan hâli olmayacaktır. Avrupa arazîsinin en güneyinde bulunan Girit'in genişliği 9, uzunluğu 36 mildir. Yunan mitolojisine nazaran, Girit ismi Hesperidler'in¹⁰⁴ birinden yâhud Jüpiter'in «tde» adlı periden hâsıl olan oğlu «Kres»den gelir. Bu adaya, Girit Jüpiterinin medfeni olmak itibariyle, Jüpiter'in süt anası «Makaronezos» yâni «Mes'ûd Ada» denildiği gibi Aeria, Ka-tonia, Dolihe, Idea ve Küretis yâhud Telhinia, Daktilos yâhud Ko-ribantes dahi denilirdi. Girit, madencilikğin mücidleri olan Ida Dağı Yüz Daktileri ile meşhurdur. Adanın yüz şehri arasında şunları zikredeceğiz: Knossos, Gortinia, Kidonia ki birincisi okları, ikincisi yayları, üçüncüsü ayvaları ile mâruftur; Prezus, ki Epimenid ve Fisa-gor hakimlerin ziyaret etmiş oldukları meşhur Dikte Dağı Mağara-sı'nda doğmuş olan Dikte Jüpiteri şerefine bu şehirde bir mâbed yaptırılmıştır; Kaeno, kî Jüpiter'le - Minos'un aşkının takibinden kurtulmak için kendini denize atmış ve Diana tarafından balık ağıyla kurtarılmış olduğu için Diana Diktina yâni «Balık ağı atan» nâmına kurtarıcısına izafeten bir mâbed inşâ ettirmiş olan- peri Karina'mn kızı, avcı peri Britumartis'in¹⁰⁵ vatanıdır; Amnizus, ki Lu-sin

¹⁰¹ Hammer'de böyle yazılı ise de doğrusu «Sultaniye» olacaktır. (Müt)

¹⁰² Sultân İbrâhîm, tedârikât-ı umûr-ı gazada kemfîm i'tinâlan cihetiyle her gün bizzat tersfine-i âmireye giderek donanma sefâininin ve muhasara levazımının ihzarına kendilerini ikdam ve ihtirâm iderleridi. Naîmâ'dan. c. s. 4. s. 120 (Mütercim).

¹⁰³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/365-368.

¹⁰⁴ Jüpiter'in ofihî Atlas'ın üç kızının ismidir. (Mütercim)

¹⁰⁵ Britomartis yalnız doğumu Kaeno'da değil, Girit'm diğer iki şehrinde yâni Keronezos ile Olus'da dahi tebci edildirdi. Bu şehirlerde perinin Girit lâbirenti raimân olan Daidake tarafından tahta üzerine işlenmiş heykeli görüldürdü.

mağarası ve mabedi ile Minos tersanesi burada bulunurdu. Apet-ra, ki sanatkâr perilerin bir tegannî mücâdelesinde mağlûb ettikleri deniz perileri kanadlarını burada çıkarmışlardır; bir de Festos, ki Knossos ve Kidonia gibi Minos tarafından inşâ edilmiştir ve Laton Fitia¹⁰⁶ (Kesîrû'l-Evlâd) ile Afrodite Skotia'ya (Esrarengiz) burada ibâdet edilirdi; Festos ahâlîsi oldukça şiddetli nükteleriyle tanınmış olup, daha çocukluklarından itibaren istihza ve hicve alıştırdı.

Girit'in yeni şehirlerinden Osmanlılar tarafından fethedildiklerini söylediğimiz sırada bahsedeceğiz. Girit'in meşhur dağları şunlardır: Ida Dağı, ki takriben ortada bulunur ve senenin büyük kısmında karla örtülüdür; Dikte Dağı, ki doğu kısımda bulunur ve Britomaris'in validesi peri Dikte'ye izafeten böyle isimlendirilmiştir. Daha doğuda bulunan Beyaz Dağlar (bugün Sfakia), ki ahâlîsi hürriyetleriyle övünür ve savaşçı ahlâklarından dolayı Maynotlar'a benzetilebilir. Adanın denize doğru 16 burnu olup, bunlar dört yöne dağılmışlardır: Kuzeyde, Psakon, Kiamon, Drepanon, Ritimna, Dion, Zefirion, Ketion, bugünkü isimleriyle Kapospada, Meleka, Drepano, Retimo, Sassoso, Sansuan, Sidero burunları; doğuda, Karpa-tos (Skarpanto) adasından dolayı böyle isimlendirilmiş olan Karpat Denizi'nde Samonim, Ampelos ve Eritreum, bugünkü isimleriyle Salomo, Ksakro ve Diagdro burunları; güneyde Afrika'ya karşı Leondi, Matala ve Trivadi burunları; batıda Yunan Denizi'nde ise, burunların en büyüğü olan ve denize karşı geniş ve yassı bir veçhe gösterdiği için Krio Matapon yâni «Teke aln» diye isimlendirilmiş olan burun. Bu münâsebetle şuna da nazar-ı dikkatleri celbedeceğiz. Boğaziçi'nde Tophane burnuyla Torid burnu dahi buna benzer bir sebeple o isimle isimlendirilmiştir. Ve bu yarımadanın şimdiki ismi olan Kırım'ın Sember isminden ziyâde Kriomatapon isminin birinci kısmından gelmiş olması mümkündür. Kriomatapon burnu karşısında ve dört-beş mil mesafede Klod Adası bulunur, bu ada son-

radan Gozoro ve zamanımızda Gavdos diye isimlendirilmiştir. Ka-pakrio burnundan sonra hemen Keronezos burnu gelir ki, buna zamanımızda Kapokurbo derler. Bundan sonra Kimaros burnu gelir ki, bunun da yeni ismi Kapokaraboza'dır.

Girit adası mahsuldar olması sebebiyle, yağlı, mer'aları bol, bereketli diye vasıflandırılmıştır. Çamlarının, ayva ağaçlarının, bağlarının, incir

¹⁰⁶ Laton mabedinde nikab bayramı kutlanırdı- Çünkü Galate erkek çocuk hâline girdiği vakit nikahını (yüzündeki örtüyü) orada atmıştı.

ağaçlarının ve buğdaylarının bolluğu bu vasfı haklı gösterir. Giritliler, ilk ekinleri ekmiş olmak şerefi için Atinalılar ve ateşi îcâd etmiş olmak şerefi için de Promete ile kendilerini ra-k b sayarlardı. Onların iddiasına göre, Demetrius, ilk defa olarak adada, toprak içerisinden bol mahs l çıkarmış ve Daktiler de ilk defa olarak Berekintos Dağı üzerinde çakıl taşları arasından ateş  ıkartmışlardı.

Girit'in şarablan ve bilhassa kaynamış şarabları pek makbuld . İda Dağı'ndaki anlar, ballarının lezzeti itibariyle Hibla Dağı anlarının rekabetinden hiçbir veçhile korkmazlardı. Ada yüzeyinin hâsıl ettiği kokulu nebatlardan bilhassa -yılan zehirine karşı kuvvetli bir panzehir olduğu sanılan ve hakîkten örümceklerin hus s  bir cinsinden başka zehirli bütün hayvanları adadan ka ırtmış olan- Girit otu (baklet 'l-gaz l) şâyân-ı dikkat idi. Bilakis keçi ve köpek gibi eh leştirilmiş hayvanlar boldu. Yunan hurafelerine nazaran Dikte Dağı mağarasında Jüpiter'in keçiler s t anası, köpekler bekçisi oldukları için bunlar hur f ttaki an'aneye göre, takd s edilirdi. Adada ne tilki, ne de kurt vardı (Herkül bunların hepsini bitirmişti); fakat Kidonia'da geyik ve yaban domuzu ile Gortinia'da kırmızı tüylü ve dört boynuzlu koçlar bulunurdu. Girit'in atlan Tos-kana, Sicilya ve Asya atlan ile kıyaslanabilirdi. Adada bir de örümcek ve akreb sokmasına karşı bir t lsım sayılan, altın benekli kıymetli bir taş vardı.

Omiros'un Eteokretler adı altında tanıdđı, Girit'in en eski ahâlîsi, kendilerini adadan (adanın kendisinden) neş'et etmiş sayarlardı. İda'nın Daktiler*ı ile onlann torunlan olan K retler ve Kori-bantlar -Frigya'da dahî bir İda Dağı ve Rea Frigya'nın hizmetinde Daktiler ve Koribantlar bulunduğu için- Frigya'dan hicret etmiş olduklan zannedilir. Bunlar adanın ilk sahiplerine, mızrakla avlamayı, hayvanları terbiye ve toprağı sürmeyi öğrettiler. Traklar, Felajlar, Elinoslar, belki de Fenikeliler adaya çıkarak, herbirinin ayrı ayrı mezheblerini müşterek bir hurafeler mezhebi olarak bir-, leştirdiler.

Bil hare Minos ile Radamante'nin isimleri adanın kanunlarına bağlandı. Fakat bunların akılcıca kurdukları müesseseler, Girit sâkinlerinin, gerek Yunan gerek Roma h kimiyetleri zamanında yalancılık ve hıyanetle fena bir şöhret kazanmalanna mâni olamamıştır. «Giritlileşmek» yalan söylemenin müteradifi ve «Giritli ahdi» eski Tunus ahâlîsi olan Kartacalılar nazarında ahdinden hiçbir surette dönmez demektir.

Demir, ilk defa olarak İda Dağı üzerinde izabe edilmiş, kılıç ve miğfer ilk defa olarak orada im l edilmiş, Girit akrebi denilen harb maki naşı orada

îcâd edilmiştir. Girit ahâlîsi vücûtlarını cimnastik oyunlanyla idman ettirirler, tegannî ve şiir mücadeleleriyle meşgul olurlardı. İlk defa olarak şiirlerini hurma yapraklarına yazanların kendileri olduğunu iddia ederlerdi. Jüpiter'e şu nâmlarla ibâdet ederlerdi: Heteros, yâni ittifaklar hâmîsi, Hekatombeos (Ahâlî kendine her sene -belki de adanın yüz şehri olduğu için- yüz hayvan kurbân ederdi); Arbius, Taleus ve Biennius; Dikte Dağı üzerinde Jüpiter'in kulaksız ve sakalsız heykeli görölürdü. Hermes, Edas yâni bütün mallan tevzi eden nâmiyle; Febos Dromayos yâni koşucu nâ-miyle tebçil olunurdu. Hekatomfonia bayramlarında Mars'a, Elliotia bayramlarında Oropa'ya âyîn ile kurbanlar keserlerdi. Mitras ile Kadmos, Epimenid ve Diogene'nin dahî mâbedleri vardı. Bütün bu mezheblere ve adanın idaresi için konulmuş olan akıllıca kanunlara rağmen, ahlâk pek bozuktu. Erkek ve kızkardeşler arasında izdivaca müsâade edildikten başka, erkek çocukların kaçırılmasına bile izin verilmişti. Bu çocuklar iki ay kendilerini kaçırان efendilerinin zevklerine hizmet ettikten sonra ebeveynlerine merasimle geri verilirdi. Ahâlînin muhtelif sınıflan, esirlerle hür adamlar arasında fark kat'î bir şekilde tâyîn edilmişti.

Esîrler ya mîrî mal yâhud husûsî şahıslann mülkü olurdu; birincilere Menuitler, ikincilere Afamiotlar ve ahâlîye kur*a ile da-ğıtıldıkları için Klarotlar denilirdi. İlotlar Sparta'ya nisbetle ne ise, Afamiotlar yâhud Klarotlar da Girit'e nisbetle o idi. Romahlar'da-ki Saturnal bayramlarına rastlayan Merkür bayramlarında esirler emrederler ve efendileri itaat ederler, sofrada hizmet ederlerdi. Hür adamlar, genç delikanlılar, burjuvalar, şövalyeler, ihtiyarlar ve memurlar diye tabakalara ayrılmıştı. Delikanlılar muhtelif sınıflara (Akele) ayrılarak sıkı bir terbiye görürler ve yay ile taş atmaya mahsûs ipi oldukça maharetle kullanırlardı. Burjuva sınıflan He-tair (cemiyetler) diye isimlendirilerek her şehirde -biri Andreion yâni hemşehriler için erkeklere mahsûs hâne, diğeri Koimetrion yâni yabancılara mahsûs hâne denilen- iki hâne bulunurdu. Şövalyeler ile ihtiyarlar yâhud müşavirler Sparta'daki şövalyelerle müşavirler aynı haklara ve imtiyazlara nail olmuşlardı. Kozmoslar da bu şehirdeki Eforlara mukabil idi, şu kadar, ki, birinciler ikincilerin iki misli yâni on taneydi.

Girit'in muhtelif kısımlarındaki ahâlî hemen dâima aralarında muharebe ederlerdi. Fakat müşterek düşmana karşı müdâfaa gerektiğinde şahsî husûmetleri tamâmiyle unutarak Sinkra Tismos nâ-miyle bir cemiyet teşkil ederlerdi. Giritliler'in, adada doğmuş olduklarını iddia ettikleri ilâhlardan ve büyük kanun-koyucu olan Minos ile Radamante'den,

Agamemnon'un m tfeikleri olan  domene ile Merio'dan ve Sicilya'da, Dardani'de, Mile'de, Manisa'da, Sakız'da, Peparetos'ta Ksantos'ta müstemlekeler te'sis etmiş olan reîs Otinos, Tuser, Dardanus, Miletus, Sarpedon, Stafilos'dan mâada, Girit'in t arih  isimlerinden şunları zikretmeliyiz: Yedi  kil'den biri Nilon; Antik  ağların en büyük filozoflarından Epimenid; Yunan şehirlerine dâir bir t arihin müellifi Heraklid: kendi ismiyle adlandırılan dans ve ahengin icâd edicisi Pirikius; ilk defa olarak ve bayram kıyafetiyle, Febos'a bir payan tegannî etmiş olan Krisotemis; Efes'te Diana mabedinin m m arı Ktezifon; yüz düşmanı katlettikten sonra, ilk defa olarak, Ares'in şerefine Hekatomfonia bayramını icra etmiş olan Aristomen;  ran hükümdarı Keyk vus'un tercih eylediği r kıs (dansçı) Zeno ve Büyük  skender'in postacısı Filonides.

Ada'd'a ah linin Sen Pol tarafından Hristiyan edilmesinden sonra piskoposlar ve din uğrunda kendilerini feda etmiş adamlar olup bunların isimleri kilise t arihinde Feda ler defterinde kayıtlıdır.

Truva'nın fethinden itibaren, bütün Yunan hükümetleri gibi, Girit t arihi ve hurafelerin bulutlu örtüsü ile daha az kapalıdır.  do-mene'nin ve Merio'nun vefatından sonra hükümet şekli aristokrasiye dönüştü. Lik rg ile Zalokus Sparta ve Lukris'e vermiş oldukları kanunları kısmen kısmen bu aristokrasiden almışlardır. Adanın kanun koyucuları olan Minos  le Radamante'nin şanı bu d ny dan öbür dünyâya geçmiş ve bunlar cehennemde h kimlik vaz fesini üzerlerine almışlardır. Onların kanunları savaşçı ve bundan dolayı Giritlilerin ahlâkına uygun idi. Giritliler cengden evvel, genç çocuklarının en güzelini süslerler ve Eros için kurban ederlerdi. T arih bize Giritliler! gâh haricî düşmanlara karşı, gâh yekdiğerleriyle muharebe hâlinde g st n r. Onların savaşçı tel kkileri istirahatı razı olamazdı. Altı Hnhili nmhArebp vnrrhr: Birincisinde Knoslar

hemen tekmi  adayı zabt ederek Liktos'u, mukavemetinin cezası olarak, tahrîb ettiler.  kincisi Knoslar ile Goritinienler arasında olmuş, fakat Roma'dan gönderilmiş olan Apius'un m dftthelesi umûmî bir s k n husule getirmiştir. Üçüncüsü yine aynı milletler arasında vuku bularak, konsolos Moisius'un aracılığıyla geçici olarak teskin edilmiş ise de, altı ay sonra yeni bir şiddetle tekrar başlamıştır. Dördüncüsü Spartalı Garamides, beşincisi de Atina sefirleri tarafından itmam edilmiştir. Altıncısında Knoslar ile Goritinienler Ravkos ah lisini yok etmek için onlara karşı aralarında ittifak etmişlerdir.

Giritlilerin yekdiğerini müteâkib harb ettikleri ecnebi düşmanlar,

evvelâ, -Truva muhasarasında Yunan kumandanlarından biri olan Androgen'in vefatı intikamını almak isteyen- Atinalılar ile Dedal'ın ihracına mecbur etmek istedikleri Sicilyalılarıdır. DedaTin Minos'u katletmesi üzerine, Giritliler, Palihni ve Prezus ahâlîsi müstesna olmak üzere, Sicilya'ya akın etmişler ve Kamikos'u beş sene muhasara etmişlerdir. Fakat kıtlık kendilerini ric'ate mecbur ettiğinden, tekrar gemilerine bindiler; bir fırtına donanmayı dağıttı ve sahile atılarak Girit'e dönemeyenler Kaîabra'da Yapisria ve Mesa-pia (zamanımızda Mesania) müstemlekelerini te'sîs ettiler. Prezus ahâlîsi ile diğer Yunanlılar, sekeneden mahrum kalmış olan Girid'i işgal ettiler. Giritliler, Yunanlıların iranlılarda karşı muharebelerine hiç iştirak etmemişlerdir. Çünkü istişare eyledikleri Delf Kâhini, îran altını ile satın alınmış olması muhtemel bulunan şu cevâbı vermişti: «Sersemeler, Menelas'ın müdâfaası için Minos'un size gönderdiği musibetleri ancak kendinize atfediniz!»

Giritîiler'in Spartalılar'la yaptıkları bir muharebede Epimenid esîr edilmiş ve öldürülmüştür. Giritliler Rodoslular'a karşı da harp etmişlerdir. Fakat Yunan tarihçilerinin söyledikleri diğer iki akını kime karşı yaptıklarını söylemek müşküldür. Suriye hükümdarı An-tiokus'un iki torunu arasındaki muharebede Giritliler, korkak Alek-sandr'a karşı cesur Demetro'ya taraftar olmuşlardır. Mitridâd'a götürmüş oldukları imdâd, Romalıların kinini celb etmelerine sebep olmuştur. Triumvir'in babası Antuan adada bir akın yapmaya memur olduğu vakit, muzafferiyetten o kadar emîn idi ki, alacağı esirler için zincirlerle dolu bir gemiyi birlikte götürmüştü. Fakat Giritliler bu hodpesendâne gururun intikamını aldılar; adalılar Antuan'ın donanmasını batırdılar, muharebe esnasında esîr aldıkları Romalıları*! gemilerin serenlerine astılar ve bu suretle muzafferen döndüler. Bir müddet sonra Metellos bütün adayı demir ve ateşle tahrîbettî; özellikle Knossos'u, Eritre'yi ve beldelerin anası olan Kidonia'yı yağma etti. Zulmü o derecedeydi ki, zafır edilmiş olan mevkiler ahâlîsinden bir çoğu, uğradıkları işkencelerden kurtulmak için, kendilerini zehirlediler; diğer bâzıları da Pompe'ye itaat ettiler. Bu suretle Metellos gaalibiyetten ancak zafer şerefini ve -zâten Antuan'-ın mağlûbiyetine rağmen ona dahî verilmiş olan- «Giritli» unvanını kazandı.

Romalılar fethettikleri adaya nezâret için, orada bir müstemleke te'sîs ettiler. Knossos Romalı valinin hükümet merkezi oldu. An-tuan, Giritlileri esîr etmek istemiş olan büyük pederinin aksine olarak, onlara serbesti vermek istedi. Brutus ve Kassius, Oktav'm kudretinin artmış olduğunu

gördükleri vakit, Suriye'ye mukabil Girit'i bıraktılar. Antuan, evvelâ Girit'i serbest bırakmak istemiş olduğu halde, Fenike, Filistin. Suriye ve Kıbrıs adası gibi Girit'i dahi Kleo-patra ile m n sebetlerinden doğmuş olan çocuklarına malik ne olarak verdi. Tiber istibdadını em n olarak te'sis ettikten sonra, senatoya sözde bir iktidar vererek -il h  Og st' n kanununu istihs l ve bu suretle taarruzdan ma's n melce' olmak payesini elde etmek için- İmparatorluk şehirlerinden gelen talebler hakkında karar vermesine müsâade ettiği vakit, Giritliler, kul olmak isteyen herkesin istediği inayeti istirham ettiler. Her mutasarrıfın vefatında, idareyi muvakkaten «kestor» ile muavinleri üzerlerine alırlardı. İhtil f konusu olan hürriyetin son m d f ilerinden biri, Petos Trazea, Neron zamanında, pek kudretle ve mütekebbir Klodius Timarkos'u itham etmek cesaretini göstererek, onu adadan sürdürdü. Konstan-tin zamanında Roma İmparatorluğunun taksimi sırasında, Girit Konstantin'e düştü.

Müslüman vekaayın  mel eri Hristiyanlık târihini 653. senesinde, Halîfe Osman'ın generali Muaviye'nin emri altında olarak, Arablar'ın ilk. defa Girit'e çıktıklarından bahsederler. Misel Balbus zamanında, Kurtuba'dan tard edilmiş olan Rabz kabilesi Arablar'ı, bir müddet İskenderiye'de kaldıktan sonra, Girifte teessüs ederek, orada 834 sene futundular. İhraçlarından 5 sene evvel (345/956), Arablar Girit sularında bir Yunan donanmasını mağlûb ettiler; fakat Makedonyalı BazıTin torunu Romanos zamanında general Nikefor Fokas, onları Girit'ten tamamen çıkarttı. Kostantiniyye'nin Boduan ve Dan-dplo tarafından zabtından sonra ada, birincisinin hissesine isabet etti.

Daha sonra C neviz korsanlarının avı oldu; Monfera dukası Bo-nifas Girit'i korsanlardan alarak bilâhare Venediklilere sattı. Cumh riyetin (Venedik) senatosu Girit'i iki zeamete ayırdı. Zeametlerden 132'si süvarilere, 48'i piyadelere verilmişti. Venediklilerin h kimiyeti vakit vakit isyanlarla zedelendi. Bunların en tehlikelisi Aleksis Kaleragos'un isyanı olup hakîkî bir harpti ve ancak Cumhuriyet ile mes'ûd  s  arasında kat'  bir sulh ahidn mesi ile sona erdi. 50 sene sonra Venedikliler, beş sene zarfında yekdiğerini müteakiben zuhur eden iki isyanı daha bastırdılar. Ada Yunanlılar ve Cenevizliler tarafından yardıma mazhar olmakla beraber, itaate mecbur oldu ve onu müteâkib    târihi asır, adanın Osmanlılar tarafından fethine kadar, dikkate şâyân hiçbir şey göstermez.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/368-375.

Aya Todor Ve Hanya'nın Fethi

Sultân İbrâhîm Anadolu ve Rumeli askerini nakledecek gemilerin ilk toplanma yeri olmak üzere Sakız'ı ve ikinci toplanma yeri olarak İnebahtı'nın güneydeki en ur noktası olan Karistos'u¹⁰⁸ t -y n etmişti. Sakız ve Karistos arasında Osmanlı gemileri bir fırtına ile dağılarak bir takımı Mikona'ya ve diğer bir takımı Tine'ye düştüler. Midilli beği Velî Beğ, Donanmayı yemden Mora'da Sikla Bur-nu'nun batısındaki Termis¹⁰⁹ limanında toplamak üzere emir aldı. 98 gemi Rumeli askeriyle Termis'e yanaştılar. Serdâr Yûsuf Paşa, ordunun beğlerine, ağalarına el  pt rd kten sonra ve bir Frenk gemisini yakalayan Karabatak Beğ'e kaftan giydirek mükâfat verdikten sonra, Girit'e müteveccihen yola  ıktr. Monembazia, diğer adıyla Malovazi Napolisi açıklarında poyraz o "kadar şiddetle esti ki, donanma limana sığınmaya mecbur oldu. Bu manevrayı yapamayan gemilerin bir takımı Mayna Burnu'na, bir takımı  erigo'ya doğrudular.  erigo¹¹⁰ önlerine demir atan dokuz kadırga ve bir kalyon Venedik proveditoruna¹¹¹ bir memur göndererek, mu'tâd olan kahve ve şeker hediyesini istediler. Talepleri m şkil tsızca karşıldı. O zamana kadar donanmanın nereye gideceğine dâir bir şey hissedilmemişti. Ancak Venedik'ten mühimmat ile Retmo'ya (Reti-mo; Resmo) gönderilen bir sefinenin¹¹² zabtı -her ne kadar  tiraz olunmamış ise de- sevkıyatın maksadını sezdiriyordu. Tutulan geminin taifesi esîr edilerek kadırgalara taksim olundu. 28 Mayıs 1645'-de (2 Rebîülâhir 1055) sabık kapdân paşanın oğlu Bekir, Yûsuf Paşa tarafından beğlerbeğilikle Tunus'a gönderildi. Ondan sonra donanma muazzam bir debdebe ile Navarin¹¹³ limanına girdi. Serdâr, şehrin önünde demir atmış olan 17 kalyona, Malta'ya doğru yelken a maları için emir verdi. Askeri istirahat etmek üzere karaya çıkardı. Tunus ve Trablus beğlerbeğileri 8 kadırga ile vâsıl olunca ordu  mer sını el öpmek merasimine kabul etti ve hepsine h 'at-ler giydirdi.

   hafta ikaametten sonra 20 Haziran'da (25 Rebîülâhir) Yûsuf Paşa

¹⁰⁸ Naîmâ'da .Kızıl Hisar., s. 121 (Mütercim).

¹⁰⁹ «Morada sev hili  bd r ve sahrası letafetle meşhur olan Nermiş n m hisar limanı.» Naîmâ'dan (Mütercim).

¹¹⁰ Bizim eski t arihlerde « uka ada sı» dır. (Mütercim)

¹¹¹ Venedik mülkiye memuru, vâlî. mutasarrıf. (Mütercim)

¹¹² Sab -reftâr, i i barut, d ne, kurşun, bumbara, tüfek, fitil «e m lam l gemi» Natmfl. (Mütercim)

¹¹³ Nafm 'da .Navftrin.. (Mütercim)

yeniden yelken açtı. Ancak açığa çıkmadan evvel, donanma kapd nlarını toplayarak seferin Girit adasının üzerine olduğuna dâir olup o zamana kadar gizli tutulmuş olan hatt-ı h m y nu okudu ve Hanya Burnu  zerine y neltmelerini emretti. Donanma müsâid r  g r ile sevk olunarak,  erigo önünden büyük bir intizamla geçip demir attı (23 Haz r n - 28 Rebîülâhir). Ertesi günün akşamı ufukta Girit dağları göründü; gemilerin fenerleri yakıldı. R zg r arzu edilen cihette şiddetle esmekte olduğundan, Yûsuf o gece -Venediklilerin gözetleme noktası yapmış oldukları- Sıkal-ya nâmındaki boş adaya.¹¹⁴ Sahile  ıkarılan bir miktar asker, Venedik karakol neferlerini tutarak gemilere getirdiler.

24 Haz r n'da Osmanlılar Kapospada Burnu'nu dolaşarak Hanya'nın 18 mil alt tarafında bulunan Goniye Körfezi'ne girdiler. Gece esnasında Hanya  zerine yürüyerek ertesı gün - n  olduğu kadar büyük bir tehlikenin ba ladığını gören ah l yi muazzam bir dehşet içinde bırakarak-  ehrin karşısındaki tepelere çadır kurdular.¹¹⁵ Hanya'nın kuzeybatısında ve az bir mesafede, çevresi   -dört milden ibaret k  k bir ada vardır ki, eskiden ‐Koite‐ ve  imdi

‐Azîz Todero‐¹¹⁶ nâmiyle m ruftur. Bu ada, biri diğerinden bir mil uzak ve her ikisi 12 zira' yüksekliğinde, 6 zira* kalınlığında, içine top konulmuş bir sed ile çevrili iki kule ile müdâfaa edilmekteydi. Osmanlı ordusunun sahile çıkararak Hanya'ya yöneldiği gece Amasya sancak-be i Ahmed Paşa, T rhala be i Ahmed Be , yeniçeriler ve Ma rib Ocakları askerleriyle birlikte Todero'ya ayak basıp Venediklilerin terketmi  oldukları yukarı kaleyi zabt ettiler. G ne  doğarken ikinci kaleyi de aldılar. Mu't d olduğu üzere 40 kişi- den ibaret olup proveditor Navaciero'nun imdâd kuvveti olarak kendilerine 25 kişi göndermiş olduğu muhafızlar, miktarları pek fazla olan Osmanlılar'a karşı mukaavemet edemezlerdi. Venedik zabiti Biacio Gioliani teslim olmak istemiyerek bir l  ma ateş verdi ve bunun üzerine hücum edenlerden 500 kişi telef oldu. Todero'nun zabtından sonra, 80 kadırgadan müteşekkil olan

¹¹⁴ Girit yakınında Skelya n m ada. Na ma, s.  23. (Mütercim)

¹¹⁵ Nafm 'nın tayinine göre 25 Rebîülâhir,  ar amba günü Av r n'den çıkılıp o gece  uka adasına pelindi; cuma akşamı Girit dağları seçilip cuma ertesı seheri, Girt Vin Kılıç Burnu dola ılarak, Girit ile Todori arasında liman misâli bir mevzide (Hammer'm Goniye dediği yer olacaktır) karaya çıkıldı. Serdarın güzel bir tedbiri olmak üzere köylerin ah lisinden ve özellikle kadın ve çocuklardan tutulanlar fa d edilmekte ve asker yakıp yıkmaktan men' edilmekte olduğundan memleketin ah tlisi her taraftan zahire getirme e ve adamn blftm eline d  mesini nr z etmeğe ba ladılar. Bu durum, Venedikli-ler'In adada iyi şöhret bırakmadıklarını gösterir. (Mütercim)

¹¹⁶ Hammer'de ‐Sen Todero. denilen bu mahal Na ma'nın Aya Todori ve Todori suretlerinde yazdığı mahaldir- (Mütercim)

bütün donanma -Osmanlıların zabt etmiş oldukları müstahkem mevki ile korunmakta bulunan- Hanya limanına girdi.

27 Hazîrân 1645*de muhasara topları ve bütün mühimmat sahile çıkarılarak, şehre hâkim olan Konstantin Tepesi üzerine metris açılmaya başlandı.

Rumeli beglerbeği Hasan Paşa, Alaca Hisar, Avlonya, tıbasan beğleri ve 7 büyük muhasara topu ile Konstantin Tepesi üzerine yerleşmişti. Yeniçeri kedhudâsı Murad, bu topların muhafazası altında, metrisleri işgal ediyordu. Sağ cenâhda Tırhala, KÖstendil, Is-kenderiyye (İşkodra) beğleri 4 top ile, denizin karşısına düşen sol cenâhda Üsküb, Selanik, Ohri, Vulçetrin beğleri 6 top ile bulunmakta idiler. Haseki Alî Ağa ve samsoncu-başı yeniçerilerle ilk hatlarda idiler. Dukakin sancak-beği Alî Beğ ile sipahileri serdengeçtiler, Tunus askeri, kaleye adam ve mühimmat ile yardım verilmesini önlemek üzere Süde Körfezi'ne konuldular.

Kane (Hanya), yâni kadîm Kidonia -ki Girit adasının üçüncü payitahtıdır- ^ bu ismini İspanya Arabları'nın adaya geldiklerinde vermiş oldukları «Hendek» nâmından almıştır. İspanya Arabları bu hususta Hicret'in beşinci senesi Medîne-i Münevvere'de büyük bir muharebeye mevki olan Hendek'i açtırmış olan Hazret-i Peygamber*! örnek almışlardır. Rabz ismiyle mâruf olan Endelüs Arabları, zikredilen «hendek» kelimesini sâdece tahkîm etmiş oldukları şehre değil, bütün adaya vermiş ve ada Ortaçağ'da genel olarak Korîpsus ismiyle yâd olunmuştur. Sekiz asır önce îslâm bayrağının dalgalandığı bir noktaya asker çıkarılması, Osmanlılar için bütün adanın fethine delâlet eden bir hayır alâmetiydi. Venediklilerin idaresi altında, Hanya ehemmiyet ve istihkâmlarıyla adanın dördüncü mevkî ve Kazalia adıyla anılıp Aprikorna, Kisamo, Selino, Aya-nikita, Sfakia (İsfakiye) şehirleriyle 244 köyü ihtiva eden bir kazanın merkezi idi. Kale, paralelkenar şeklinde bir dörtgen teşkil ederek herbirinin üzerinde 20 top bulunan 7 burç ile müdâfaa edilmekteydi. Her istihkâmın arkasında, herbirinde 15 top bulunan 9 tabya vardı. Sedlerin Önünde ve arkasında dolmalar yapılmıştı ki, bunların her biri 20 top ile muhafaza edilirdi. Bodrumlarda pekçok kurşun ve barut bulunurdu. Duvarları, beş süvârî yanyana geçecek kadar penis olduğu gibi, bu duvarlara istinâd eden dolmaların üzerinden 20 süvârî geçebilirdi. Hendek 15 zira* derinliğinde ve 72 zira* genişliğinde idi. Deniz tarafında bulunan tersane kurşun ile örtülü 23 mahzen ve tezgâhı ihtiva ediyordu. Venedikli proveditor, mahir mühendis Voeret'in muâvenetiyle müdhiş bir savunma hazırlığında bulundu. Sabionera ve Retmo kapıları

kapatılarak toprak duvar çekildi. İstihk mların iyi halde bulunmayan kısımları tamir edildi. Lâkin siperler her tarafta bar b idi. Osmanlılar, Retmo kapısını yıkmak için Kostantin Kilisesi'nin karşısında 6 topluk bir batarya kurdular.    gün sonra, diğer    batarya -ki biri Yahudi mezarlığında, ikincisi Aya-Lazari'de,     c s  yine Kostantin Te-pesi'nde ve fakat  ehrin daha yakınındaydı- istihk mlara karşı ateş açtılar.

Muhasaranın 11TntA günü (13 Temmuz 1645 - 19 Cumâdelulâ 1055) Osmanlılar'a yardım getiren 50 Cezayir gemisi ada açıklarında göründü. Osmanlı donanması birçok sel m topları atarak istikbâle  ıktı. Cezayir askeri, S de limanında demirlemek üzere, istihk mların ateşi altından geçti.

17 Temmuz (23 Cum delul Vda, ada serdârı Kornaro'nun. Kont Fenarolo kumandasında mahsurların imdadına gönderdiği 500 kişi, Türkler'e ma l b oldular. Muhasara edenler. Ayadimitri istihkâm-larımın dış hendek duvarına yerleştikten sonra,  ehrin proveditor-larr.Morosini, Badero, Kornaro -Osmanlılاردın başlıca kuvvetlerinin yönelmiş bulunduğu- Retmo, Sabionera, Ayadimitri istihkâmlarını kahramanca savundular.

Girit adasına asker çıkarılmasından dolayı memnuniyeti beyân için P di nh'in, samur kürklü ve sırmalı iki kaftan ile birlikte serdara göndermiş olduğu bir hatt-ı hümâyûnun gelişi, Osmanlı askerinin  ecaatini artırdı.

27 Temmuz'da, Ayaditnitri istihk mının altına ustalıkla konulmuş olan bir l  im ate lenerek, bir gedik açtı. Türkler  ehre girmek için buradan hücum g sterdilerse de, muvaffak olamadılar.    gün sonra diğer bir l  im atıldıysa da, bundan daha fazla bir ne-t ce g r lemedi i gibi, mahsurlara teslîm ihtarını mutazammın olarak Hanya d hiline bir okla d   r len mektuba da cevap alınamadı.

6-17 Ağustos t arihleri arasında Osmanlılar iki defa daha şiddetli hücum ettiler. Bunlara da mukaavemet gösterildi. Serdâr, birbirini tâkîb eden zayıat üzerine   b n Ağa'nın kumandası altında, yardım istemek için İstanbul'a kadırgalar gönderdi. Lâkin muhafızlar bir     c  hücumu bek emiyerek teslîm bayra ım çektiler. Rehin m badelesinden sonra, sekenenin serbest çekilip gitmelerini, can ve mallarının mahfuz bulunduğunu belirten bir teslîm mukavelenamesi imzalandı (17 Ağustos - 24 Cum del hire). Yûsuf Paşa, proveditor Navaciero'nun  ehir anahtarlarını teslîm etmek üzere bizzat gelmesini istediğinden, serdârı bu talepten vazgeçirmek üzere m lik -neli süvariler kumandanı Antonin Zankorolo Osmanlı ordugâhına gönderildi. Yeniçeri ağası tarafından Osmanlı kumandanına takdim edildi. Çadıra girdiğinde, iki gümüş kupa ile nefis

şarap verildi, 22 Ağustos'ta 3 Türk kadırgası ve 2 Cezayir gemisi mahsurların eşyasını aldı. Ertesi gün, mahsurlar kadınları ve çocukları ile şehirden çıkıp iki saf hâlinde yollarına dizilmiş olan Osmanlı ordusu arasından, asla hakarete uğramaksızın, geçtiler (25 Ağustos 1645 - 3 Re-ceb 1055).

Hanya'nın Santa Nikola Baş-Kilisesi ile diğer iki kilise camie tahvil edildi ve birincisi «Hünkâr Camii» ve diğer ikisi «Yûsuf Paşa Camii» ve «Mûsâ Paşa Camii» (26) diye adlandırıldı. O gün, kapıcılar kedhudâsı Hüseyin Ağa ile yeniçeri ümerâsından Ömer Ağa, kalenin teslîm olduğu müjdesiyle, İstanbul'a gönderildi.

Hanya'nın fethinden dolayı İstanbul'da üç gün üç gece şenlik ve donanma yapıldı. Kapıcılar kedhudâsı, Pâdişâh tarafından samur kürklü bir hil'at ve bir murassa kılıç götürmek üzere, serdârın nezdine dönmekle görevlendirildi, Kırım Hânı'na ve bütün eyâlet valilerine zafer-nâmeler yazıldı. Yûsuf Paşa, Hanya'da asker, silâh ve yiyecek, mühimmat bırakarak şehrin Osmanlılar elinde bekaa-

sini temin etmekle meşgul oldu. Osmanlılar'ın muzafferiyeti münâ-sebetiyle yapılan tevcîhât arasında Pîrî Beğ torunlarından Hanya fethi müverrihi Fahrî Beğ'in Rumeli defterdarlığına tâî'n edildiğini zikretmeliyiz.

Kalenin tesliminden bir ay sonra (26 Eylül - 5 Şâbân) kapıcılar kedhudâsı şeref hediyeleriyle gelerek, bunlar mutantan bir dîvânda tevzî olundu.

Venedik gemileri ancak o zaman görünmeye başladılar. Maren Kapello kumandasında bulunan Girit donanması, uzun müddet Sü-de limanında hareketsiz kaldıktan sonra, nihayet yelken açtı. Amiral Ciorolamo Morosini kumandasında bulunan kuvvetli bir donanma Miño ile Arkentiera ve înebahtt ile Malovazi arasında dolaştı ise de, tesadüften dâima kaçınan Osmanlı donanmasını bulamadı. İstanbul'dan gönderilen yardım kuvveti, birkaç küçük Öncü çarpışmasından sonra, ciddî bir muharebeye tutuşmadan Hanya'ya vâsıl oldu. 4.000 sipâhî. yeni yazılan 4.000 yeniçeri, topçular, cebeciler, istihkâmları tutmakla görevli 4.000 asker. Hasan Paşa kumandasında Hanya muhafazasına tâî'n olundu. Askerin diğer kısmı gemilere bindirilerek Cezayir, Tunus, Tarablus yardımcı kuvvetleri -başlıca reislerine hiPatler giydirilmesinden sonra- terhîs edildiler.

21 Ekim 1645 (1 Ramazan 1055)'de, serdâr donanmaya yelken açtırarak. Karistos'a gitti ve orada askere ruhsat verdi. Yûsuf Paşa'nın, muhalif rüzgârlardan dolayı Karistos'ta kaldığı sırada Ah-med Paşa, pirinç, buğday, peksimed ve diğer levazım ile dolu 2 kadırga ve 8 kalyon'la

Hanya'ya geldi. Mısır gemileri de o kadar yiyecek getirdiler ki. pirincin kilosu 28 akçeye indi. Gemi taifesi ve asker arasında hastalıklar çıkarak bu erzak bolluğu ile bir tezâd teşkil etti. Müteakiben haber alındı ki, sabık Budin beğlerbeği Deli Hüseyin Paşa Hanya Vâlîsi tâyin olunarak (karadan) Monembazia'-ya gelmiştir. Yûsuf Paşa, Karistos'dan Sakız'a yelken açtı. Hava mü-sâid olmadığı için donanmayı bu adada bırakarak, kendisi iki kadirga ile İstanbul'a gitti. Bayram günü İstanbul'a vâsıl olarak Sultân îbrâhîm tarafından iltifatlarla kabul edilip rikâb-ı hümâyûnda bulunmak şerefine nail oldu. Altı gün sonra, Sakız'da kalmış olan donanma, Mûsâ Paşa kumandasıyla İstanbul'a geldi ve zât-ı şâhâne donanmayı ziyaret etti.

Budin valiliğinde. Hanzndo Rultân'm kocası bulunan sabık Di-yârbokir Valisinin yerine geçmiş olan Deli Hüseyin Paşa, çıkan bir fırtınadan dolayı Monembazia'da durmaya mecbur oldu. Denizin şiddetine bakmıyarak çıkmak istemesi üzerine birkaç gemi kaybederek dönmeye mecburiyet gördü. 60'tan ziyâde eşkıya kadirga ve gemilerinin Girit ile muvasalayı tamamen kesmiş bulundukları hakkında alınan haber üzerine, Monembazia'dan Romania Napolisi'ne döndü ve müşkül bir vaziyette bulunduğunu oradan Bâb-ı Hümâ-yûn'a arzetti. Tersane kedhudâsı Ammârzâde 7 kadirga ile imdadına gönderildi. Akdeniz Boğazı'ndan çıktıktan sonra fırtınaya tutulmuş olmakla beraber Ammâr-zâde, 28 Ocak 1646 (11 Zilhicce 1055)*-de Romania Napolisi'ne vardı. Hüseyin Paşa derhâl Girit'e doğru yelken açtı. Beş gün sonra. Hanya muhafızlarının sevinç tezahüratı arasında, adaya vardı. Adada kıtlık o dereceye gelmişti ki, peksimed in okkası 40 akçeye, tuz 90 akçeye çıkmıştı. Lâkin 25.000 kile buğday ile un ve peksimed tevzî olunarak refah hâsıl oldu. Eski vâlî Hasan Paşa İstanbul'a gitmek üzere gemiye bindi. Halefi Hüseyin Paşa ertesi günü Süde tarafına bir akın yaparak, adaya dehşet saldı.¹¹⁷

İstanbul'da Hâdiseler

Hanya seferi sırasında İstanbul'da Şeyhülislâm Ebû Saîd Efendi azledilerek yerine kazasker Saîd Ahmed Efendi getirilmişti. Venedik ile muharebenin başlıca tahrikçilerinden olan Cinci Hoca, harbin başlangıcında ordu ve donanmanın yiyecek noksanından ıztırâ-ba düşmesi üzerine, itibârını kaybetmişti. O dereceye kadar ki, yaptığı bâzı tevcîhâtı sadrâzam

¹¹⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/375-381.

hükümsüz tuttu. Lâkin Hanya'nın fethi yeniden ikbâline sebep oldu. Haremin nüfuzu Pâdişâh'tan, şimdiye kadar yürürlükte bulunan usûlün hepsine aykırı olarak, bir takım terakkiler için müsâade aldı. Yeniçeri ağası, askerin bir isyanından dolayı azledilince Pâdişâh'm gözdelerinden Şekerpâre'nin kedhudâsı Mûsâ Ağa onun yerine geçti. Bundan mâada üç tuğlu vezîr rütbesini alarak eskiden Siyâvuş Paşa'ya verilen hâsslara nail oldu. Evvelce Mûsâ Paşa'ya verilen hâsslar dahî musahibe Hadîce Hâtun'un mâbeyncisi Baltacı Hüseyin'e verildi.¹¹⁸ Kızlar-ağası Taşyatır (Alî) Ağa'nın yerine, Celâli İbrâhîm Ağa getirildi. Kadirga beğlerinden Turgud Beğ boğuldu. Nasûhpaşa-zâde'nin Üsküdar üzerine yürümesinin başlıca tahrikçilerinden âsî Galatah Müslim'in başı kesildi.

Bu sırada, 30 saat devam eden şiddetli bir yangın İstanbul'un büyük bir kısmını yaktı. Unsurîar'm bu merhametsizliği bununla

kalmadı; kötü hava şartları, fırtınalar, su baskınları da şehre dehşet verdi.¹¹⁹ Mekke'de Beyt-i Muazzam'ı su istilâ ederek, üç gün içine girilemedi.

Bu aralık, müftî Ebû Saîd Efendi'nin azlinden sonra, devlet idaresinde vukua gelen en büyük değişiklik, sadrâzam Sultan-zâde Meh-med Paşa'mn düşmesidir. Mehmed Paşa, sadâretinin başlarında, kendisini unutmamakla beraber, zât-ı şahaneye külliyetli paralar tak-dîm ederek hizmet arzetmişti. Önceleri, Silâhdâr Mukbil Yûsuf Paşa ile iyi geçindi. Lâkin müteakiben, onun nüfuzunu kendisi kazanarak, ona zarar vermek için fırsat kollamaya başladı. Silâhdâr Paşa'mn Cinci Hoca ile ittifak edip de, kendisinin düşüncesine aykırı olmak üzere Girit seferini açtırmış olduğundan beri, Yûsuf Paşa'ya husûmeti artmıştı. Muharebenin muvaffakiyete mazhar olması üzerine, yeni bir muzafferî yetin bahşettiği nüfuz ile dönmekte olan Yûsuf Paşa'yı uzaklaştırmayı düşündü. Lâkin valilikle Mısır'a göndermek isterken, buna muvaffak olamadı. Yûsuf Paşa, hediye olmak üzere, Pâdişâh'a ancak birkaç esîr ile Mısır granitinden iki sütün getirmiş olduğu cihetle, sadrâzam, muhafızların bütün hazîneleriy-le birlikte çekilip gitmelerine müsâade için, Venedikliler'den pek çok paralar almış olduğu suçlamasını yaptı ve muhafazası her sene büyük masrafları îcâb ettiren âdî bir kalenin zabtı için devlet hazînesinin tüketilmiş olduğunu ilâve etti. Sultân İbrâhîm, Sultân-zâ-

¹¹⁸ Bu da -Şekerpâre gibi- Pâdişâh'ın geceleri tatlı tatlı masallarla eğlendiren tatlı dilli bir kadındır. Baltacı Hüseyin de. onun mâbeyncisi değil, kocası-dtr. (Mütercim)

¹¹⁹ Bu aralık Avrupa'da Tunus Dayısı Âmân (Ahmed) Dnyı'mn büyük oğlu Ma-met'in (Mehmed) Palermo'da Hristiyan dînini İcâbûl ettiğinden bahseden iki kitap neşrolunmuştur.

de'nin telkinlerine kapılarak, g y  suçlu olan Yûsuf Paşa'mn hapsini emretmi ken, Valide Sultân ile Cinci Hoca, Devlet'e büyük bir ülke ilâve eden bir adamın hapisle mükâfat görmesinin ne kadar haksızlık olacağını arzettiler ve sadrâzamı, Girit seferine muhalefet için, Venedik balyosundan 60.000 duka almış ve Yûsuf Paşa'ya adam ve akçe gönderilmesine muhalefetle başka fütuhatı  mk nsız bırakmış olmakla suçladılar.¹²⁰

Sultân  br h m, karşılıklı  ik yetlerini dinlemek için, silâhdâr ile sadrâzamı huzuruna çağırdı. Sultân-zâde, makamının kendisine vermekte olduğu tam sel hiyete güvenerek, hasmına, kibirli ve tah-k r edici sözler söyledi. Ve ezcümle -Pâdişâh ile nedimi arasında cereyan etmiş olan münâsebetlere telmih olmak üzere- «Genç efendi gibi muamele etmekten vaz geç!» mealinde bir söz söyledi.¹²¹ Hâlbuki Sult nz de Civan Kapıcı-ba ı lakabını hak etmiş olduğu cihetle, bu söz onun ağzına yakı mazdı. Sadrâzam, ondan sonra dîvâna gitti. Pâdişâh yemeğinin gelmesini beklerken, kapıcılar kedhu-d sı gelerek mühr-i h m y nu istedi. Yûsuf Paşa'mn kabul etmemesi üzerine sadrazamlık, vezirlere henüz yemek verilmeden, defterdar Salih Paşa'ya tevcih olundu (17 Aralık 1645 - 28  evval 1055). Bosna'da doğmuş ve Kara Mustafa Paşa'mn himâyesi altında bulunmuş olan Salih Paşa, dâhili idarede s r'atle terakki ederek def-ter-emîni olmuştu. Kanuna mugayir olarak muahharan yeniçeri ağası olmuş ve daha sonra  ark us llerine alenî surette aykırı olmak üzere defterdarlığa geçmişti. Salih Paşa'dan kalan memuriyet, zevcesi  ekerp re'nin te's ri sayesinde yeniçeri ağası Mûsâ Paşa'ya verildi. Yine  ekerp re'nin n f zuyla yeniçeri ağalığı Pirin cz de'ye tevcih olundu. Samsoncu-ba ı, kedhudâ beğ oldu.

Salih Paşa'mn sadârete yükselmesinden beri, henüz bir ay geçmişti ki, Devlet'in payitahtı, Hanya fâtihi Yûsuf Paşa'mn fec  ölümüyle çalkalandı (21 Ocak 1646 - 4 Zilhicce 1055). Sözünde  tid l-sizlik ile tanınan Silâhdâr Paşa Pâdişâh ile bir m nazaasını hayatiyle  dedi.

Sueto'nun Tiber hakkında kullandığı «kanla pekle tirilmi  çamur» sözüne t m m n siyle uyuyordu. Bir gün Yûsuf Paşa'yı çağırarak Girit adasının fethini ikmâl için 30 gemi ile gitmesini emretti. Silâhdâr, gemilerin

¹²⁰ Bu suçlamayı Valide Sultân'la Cinci Hoca d gil. bizzat Yûsuf Paşa'mn  leri sttrd ft  Naîmâ'nın if lpsinrfen anlaşılmaktadır, s. 175 (Mütercim).

¹²¹ Bu söz, Naîmâ'da aynen dercedildiği üzere, « elebiliği taoya»dır. «Koya-, «bırak, bırak ya!, demektir-«Celeb (i)  lk ise, Hammer'in verdiği mânâya göre « elebiliği* demek gibi görünüyorsa da, maksad «acemiliği, devlet içlerinden anlamazca söz söylemesini» demek olsa gerektir. Hammer'in bulduğu telmih bir zandan ib rettir. (Mütercim)

tersanede bulunduğunu, ve henüz kış ortasında bulunulduğunu cevaben söyledi. Bu muhalefetten öfkelenen îbrâhîm, eski kızgınlıklarını da hatırlayarak, Hanya'daki kâfirleri, mütemeddîn bir Müslüman'ın vazifesi olduğu veçhile, kamilen îdâm etmeyip de hazîneleriyle birlikte çekilip gitmelerine müsâade etmiş olduğunu şiddetli bir dille ihtar etti. Yûsuf Paşa:

- «Ben elimden geldiği kadar hizmet ettim; bir başka kulunuz da gitsin, benim kadar yapsın!» dedi. Pâdişâh, gazaba gelerek:

- «Git diyorum, yoksa seni öldürürüm.» sözlerini sarfetti. Lâkin Yûsuf, şimdiki hâlini unutup zât-ı şahaneye bağlılığına, eski münâsebetlerine ve aralarında akrabalık bulunmasına bakarak:

- «Pâdişâhım, siz deniz işini bilmiyorsunuz; kürekçilerimiz yoktur, kürekçisiz ise denize çikılmaz.» dedi.

Sultân îbrâhîm:

- «Mel'ûn! Deniz işini sen mi bana Öğreteceksin!» deyip bostancıbaşıya dönerek: «Çabuk, başını bana getir!» dedi.

Bostancı-başı, irâde-i şahaneyi derhâl infaz etmedi. Lâkin bedbaht Yûsufu -sürgüne yâhud îdâma mahkûm olan vezirlerin götürüldüğü mu'tâd yer olan Çamlı Köşk'e götürdü. Sadrâzam Salih Paşa ve defterdar Mûsâ Paşa, îbrâhîm'in ayağına kapanarak silâh-dârın affını istirham ettilerse de, te'siri olmadı. Pâdişâh'ın dâmâdı bulunan Yûsuf Paşa dahî o gece bir çocuğu dünyâya geldiğini bildirmek ve Sultân îbrâhîm'in kızı olan zevcesi ve torunları olan evlâdı nâmına affını¹²² ve bir eyâlete gönderilmesini istirham etmek üzere bir arîza yazdı. Bostancı-başı kendi hayâtını tehlikeye koyarak, bu kâğıdı Pâdişâh'a arzetti. Lâkin, kendisine rica ve istirham kâr etmeyen îbrâhîm irâdesini tekrar ettiğinden, Yûsuf boğuldu! Boğulmuş olanın cesedini huzuruna getirterek ve üzerinde henüz terâvet görünmekte olan yanaklarını görerek:

- «Yazık! Ne güzel gül gibi yanakları var imiş! Yazık! Yazık!» diye defalarca âh çekti.¹²³

Pâdişâh'ın eski nedimi olan silâhdâr, kapdân paşa, Girit fâtihi, sözü doğru, taassubdan âzâde bir adamdı. Kara Mustafa'nın azlinden ve îdâm

¹²² Sultân îbrâhîm'in Yûsuf Paşa ile evlendirdiği kızı, henüz pek küçült olduğundan, bu ifâde Avrupa vesikalarından geçmiş bir yanlışlık olacaktır; yal-ntz Yûsuf Paşa bir istirham arızası yazmış olabilir. (Mütercim)

¹²³ Pâdişâh. Yûsuf Paşa'yı boğduktan sonra, nadim olup meyyitini huzuruna getirterek nigâh-ı merhamet ile nazar eyleditte «Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları var imiş; yazık oldu ki kıydım» diye girye-i hay hây ile vâfir buna ve sebep olanlara beddua eyledikleri tevatür mertebesinde şayi' olmuş idi.» Naîrnfl, s. 1R0. (Mütercim)

edilmesinde methaldâr olmaktan başka bir hatâ ile ayıplanamaz olan Yûsuf Paşa, hayâtının son nefesini bu şekilde verdi. Sultân îbrâhîm'in bunu îdâm etmesi, serbest sözlülüğünden dolayı cezalandırmasından ziyâde, hanesinde büyük hazîneler bulmak ümidinden kaynaklanıyordu. Yûsuf Paşa'nın haremdeki hasımları Girit'ten dönüşünde birçok hediyeler getireceğini ümîd ettikleri halde, bir şeye nail olamayınca, Pâdişâh'a iki mermer sütün verip kendisine altın bir sütün saklamış olduğu rivayetini yaydılar. Silâhdâr-ı idamından sonra bu altın sütunun kırmızı benekli bir san mermer olduğu anlaşılmış ve IV. Murad'ın validesi tarafından yapılmakta olan Yeni Camii'nin minberine payanda olmak üzere kullanılmıştır.

Sultân îbrâhîm'in taassubu hacı gemilerinin Maltızlar tarafından ele geçirilmesi sırasında ve Venedik muharebesinin başlarında dahî görülmüştü. Bir Venedik donanmasının sırasıyle Patras'a, Modon'a Koron'a yanaşarak 5.000 esir aldığını haber alınca, ilk hiddet esnasında, Hristiyanlar'ın katliâmını emretmişti.¹²⁴ Ebussuud Efendi'nin II. Selîm zamanında Kıbrıs muharebesini tecvîz eder fetvasına benzer şekilde, Girit seferi için bir fetva vermiş olan müftî Ebû Saîd Efendi, Devlet'in bütün memleketlerinde Hristiyanlar'ın katlinin meşru olacağını beyânda muhalefet gösterdi. Ve yalnız İstanbul'da, 200.000 Rum ve Ermeni bulunduğunu vergi defterleriyle Pâdişâh'a isbât etti. Cellâdın satırına bırakmak istemiş olduğu bu kurbanlarının miktarından dehşete kapılarak, tebeası olan Hristiyan-lar'ın hayatlarının muhafazasına muvafakat etmekle beraber, Venedik balyosundan başlamak üzere bütün Frenkleri öldürtmeye karar verdi. Bu kanlı irâde, sadrâzam, müftî, bostancı-başı, yeniçeri ağası tarafından vuku bulan ihtarlar üzerine geri alınabildi. Galata ahâlîsi, henüz kendilerinde kalan iki kilisede iki defa muhakkak bir ölüme hazırlanmış idiler.¹²⁵ Hristiyanlar*'ın ve Frenkler*'ın katliâmı tasavvurunun verdiği korku ortadan kalktıktan sonra, Sultân îbrâhîm, gemilerinin Maltızlar tarafından zabt olunmasından dolayı, bütün kilise memurlarını habsetmek suretiyle intikam almak fikrindeydi. Çünkü onun ^düşüncesinde, Papa, kilise reisi olmak sıfatıyla, muhtelif Hristiyan tarikatleri şövalyelerinin de reisi idi.

¹²⁴ Greyfanklao'nun raporu. Naîma, Ballobadra'ya (Patras) gelen kuvveti kırk kadirğa dört mauna ile otuz firkateyne çıkarır. Fezleke, Greyfanklao' otuz beş kadirğa diyor. Hristiyanlar'm veyâhud lleride görüleceği üzere Frenk-ler'in katliâmı tasvirlerine dâir bizim tarihlerde bir rivayet görülememiştir. (Mütercim)

¹²⁵ Sent Antonyo Kilisesi Murad zamanında kapatılarak mühürlenmişti, Sultân İbrahim zamanında, saray kadınlarından biri müfirt kırıp Ayazrna'da yıkanarak tekrar kapıları mühürlledi. O vakit sadrâzam bulunan Kara Mustafa Paşa fermân-ı hümayunun bu surette İhlâlinden dolayı öfkelenerek bu kiliseyi eflmie çevirttiği gibi, Sen Fransisko Kilisesi'ni de jefimie çevirtmiştr.

Mukaddes mahalleri Fransiskanlar*ın elinden almak isteyen Cizvitler bu karara bigâne değil gibi görünmekteydiler. Fransiskanlar'ın ekserisi, İspanyol veyâhud Venedikli ve bununla beraber Türkler'in doğuştan düşmanı oldukları için Cizvitler'in bunlar aleyhine entrikalar kurmakta kolaylıkları vardı.¹²⁶

İngiltere Ve Fransa Elçileri

Bu sıradadır ki, Hristiyan hükümetlerinin mukîm elçileriyle sefirlerinin ikaametgâhları Galata'da ve Beyoğlu'nda olması kararlaştırıldı. O zamana kadar yabancı milletler sefirlerinin işgal ettiği Elçi Hanı¹²⁷ vergi veren Boğdân, Eflâk, Transilvanya, Raguza hükümetleri maslahatgüzar!anna hasr ve tahsis olundu. Pâdişâh'ın bu kararı, müftî ve sadrâzâmın azledilmiş olmalarından dolayı, bir kat daha mânîdâr idi. Bu iki büyük memur dâima Hristiyanlar'ı müdâfaa etmiş ve bunların haklarında gösterdikleri bîtaraflık sebebiyle defalarca kendi nüfuzlarını tehlikeye koymuş idiler.

Fransa ve İngiltere seyr-i sefâin ticâreti büyük darbeler yedi; lâkin İngiliz elçisi Şamvil Krev ile Şark Ticâret Kumpanyası arasında meydana gelmiş olan ihtilâftan müteessir oldu. Her iki taraf Bâb-ı Hümayûn'a karşılıklı olarak şikâyetle bulundular. Ancak Dî-vân'ın müsâadesi en çok para veren taraf için mümkün olabildiğinden, iki hasım müzayedeye çıktılar. Eğer sefir, sekizer akçelik 60.000 sikke teklif ediyorsa, Kumpanya 200.000 arz ediyordu. Nihayet, bu müz'ic münâkaşalar Şakvil'in geri çağılmasıyla sona ererek, yerine I. Şarl'm murahhası Sir T. Bandiş tâyin olundu ve Şak-vil zevcesi ve çocukları ile beraber İzmir'e müteveccihen hareket etti. Fransa, Avusturya'nın düşmanı olmak sıfatıyla, el altından Türkler'e müsâid bulunmuş olmakla beraber, müteaddid hakaretlere hedef oldu. Mösyö Dö Veren'in (Fransız elçisi) Osmanlı Devleti ve Venedik arasında tavassutu, halisane olmadığı için, muvaffakiyete mazhar olamadı. Fransız sefirinin muvasalatı sırasında, pek çok para getirdiğine dâir bir rivayet yayıldığından, bütün sandıkların içlerinde bulunan 10.000 ekü zabt edilmişti. Bunları ancak sadrâzâmın müdâfaası üzerine geriye alabildi.¹²⁸

¹²⁶ Fransiskanları Cizvitler'e karşı desteklemek için Greyfanklao'ya verilen emir.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/381-386.

¹²⁷ Çenberlitaş karşısında Matbaa-ı Osmaniye'nin bulunduğu yer olacaktır ki. •Verir Hanı. da Çenberlitaş'a yakındır. (Mütercim)

¹²⁸ Greyfanklatın raporunu. Flassan bu fevkalâde sefaret hakkında bir şey söylemez. Pâdişâh'ın ve sadrâzâmın Fransa Kralı'na cevâbları Şark Encümen-i Dânişi İnşâsının 10. 14. 15 nu. larındadır.

Elçi Greyfanklau

Don Juan Meneses nâmında bir İspanyol serserisi bu aralık İstanbul'a gelerek, hakikatte ahâlîsi Yah d iler'den ibaret olan bir Ermeni eyâletini Bâb-ı Hümâyûn'a teklif etti. Bu arz ve teklife rağmen, habsolundu; ancak bir müddet sonra İslâm'ı kabul etmesi sebebiyle saliverilmesi üzerine, hanesinde, İmparatorun mukîm elçisi Greyfanklau tarafından öldürülmüştür.¹²⁹ Greyfanklau ve Çernin'-in sefaretinden beri tercümanlık sıfatıyla İmparatorun hizmetinde bulunan Rum Panayoti hapse konuldu. Panayoti, mahareti sayesinde, gerek kendisinin ve gerek felâket arkadaşının serbestisini sağladı.¹³⁰ Sadr zamn şikâyetleri Don Juan'ın katlinden dolayı Viyana sarayından ceza verilmesini sağlamazdan önce, bir tesad f insan  bir adaletin yerine getirilmesine sebep oldu.¹³¹ Greyfanklau bir gün atla gezerken, öldürücü bir nüzul darbesiyle hayata veda etti.

Venedik seferi Sultân İbrahim'i Avusturya ile anlaşmayı bozacak durumlardan kaçınmaya ve Rakoçi'nin İmparator'a Karşı her türlü taarruzdan men'ine karar verdirmişti. Pâdişâh'in Rakoçi'ye mektuplarını götüren  avuş Mehmed Beğ-zâde Budin'e gelerek, Bu-din Valisi Deli Hüseyin Paşa,  avuşun refakatine subaylanndan birini koymak suretiyle Eğri valisine gönderdi. Mehmed Beğ-zâde, s -p h ler ağası Muhtar ile buradan hareket etti ve Rakoçi, Sandrof u tahrîb ve F lek  zerine teveccüh etmiş bulunduğu için s r'atlı davrandı. Bâb-ı Hümâyûn ile Budin ve Eğri valilerinin memurları Ri-ma Sombat'ta¹³² Transilvanya prensine rastladılar. Prens, İsveç ile ittifakını ortaya sürerek, hareketine hakkaniyetli bir şekil vermeye çalıştı ve tahribatında devam etti. Rakoçi'nin haydutluğu Osmanlı Devleti için elem verici neticelere yol açtı: Neograd, Solnok, Hatvan, Se eni¹³³ kalelerine bağlı köyler dağıldılar ve artık vergi vermediler; bundan dolayı Budin ve Eğri mal-sandıkları bir milyon akçeden, tüccar ve zir at erbabı varidatlarının mühim bir k smmdan mahrum oldular. Kako i, İmparatorun murahhası Jan T -r s v sitasıyla Avusturya ile anlaştıktan sonra müşaviri

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/386.

¹²⁹ Panayoti'nin raporu; Valfero'nun .Kandiye Muharebesi Târihi*, 64.

¹³⁰ Sadrâzama onbesb n gurus hediye vaadiyle.

¹³¹ Argiv'de, VA11 Mustafa Paşa tarafından  avuş Alt vşisitasıyla fizel müşavir An M  Gonzaga'ya g loderilm } 23 Ağustos 1046 tarihli bir mektup vardır.

¹³² Naîmfî'da Rime Soynub, s. 181. (Mütercim)

¹³³ Naîmfî'da Eğri, Hatvan. Novigrad, Solnok. Sincan, kezfl k. (Mütercim)

Sant-Ta-maslı Etiyen Saşancı'yi Transilvanya vergisi ve vezirlerin hediye-leriyle İstanbul'a gönderdi.¹³⁴ Salancı'nin saraya huzûr-ı şahaneye kabulünde Pâdişâh, Macaristan'ın yedi komitaıığı (kazası) için anlaşmaya bağlanan 20.000 guruşu getirmemiş olmasından dolayı kızarak, şu acı sözleri söyledi:

-. «Senin efendin, pek çok zaman oluyor ki, yedi Macar ko-mitalığm tefriki için yirmi bin guruş vaad etmişti; kendisine söyle ki, Venedik ile muharebeme mağrur olmasın, ve bu ceng bütün kuvvetimi işgal ediyor sanmasın; bir gün kendisine ansızın hücum edeceğim ve Erdel'i başkasına vereceğim. İmparator kardaşıma karşı da düşmanlıkta devam etmemelidir. İ ice anladın mı?»

Sultân İbrahim'in bu sözlerindeki öfke elçiyi o kadar korkuttu ki, hastalandı. Pâdişâh'ın Venedik hizmetinde casus olmakla itham ettiği bir Raguza memuru dahî, korkusundan ondört gün sonra hayâtı terk etti. Sadrâzam Salih Paşa, yedi komitalığm vergisini teşkil eden 20.000 guruşu istemek için Rako Pye birbiri ardınca mektuplar yazdı. Bunlardan birinde diyordu ki:

«Bu 20.000 guruşun te'diyesinde gösterdiğin gecikmeyi gönderdiğin hediyelerle unutturacağını mı zannediyorsun? Sadrâzam Meh-med Paşa zamanında defterdar bulunduğumdan ve devletin m l  idaresine tamamen v k f olduğumdan başka, bu işe dâir akd edilmiş olan ve hukukumuzu açıkça belirtmekte olan ahidn melerin hepsi elimdedir.»

Açıkbaş, nâm-ı diğerle İmeret prensi Aleksandr, vergisi olan 4.000 guruş (o zamanın rayicine göre 500.000 akçe)¹³⁵ yerine 3.000 guruş gönderdiğinden Salih Paşa, bakıyyesi olan 1.070 guruşu ısrarla talep etti. Buna mukaabil G ril ve Mingreli (Mekril) beğleri-ne hududa ri yetlerini emretmeyi vaad etti. Vaadini de yerine ge-, tirdi.¹³⁶ Lâkin Mingreli prensi İmeret prensinin arazisiyle Osmanlı memleketlerine zarar vermeye devam ettiğinden, o civardaki paşalar,  s  üzerine bir sefer açmışlardır ki, coğrafya mütehassısı Ev i-y  bu seferde bizzat bulunarak, buna dâir dikkate değer tafsilât yazmıştır. Muharebeye iştirak eden paşalar yediden aşağı değildi. Sadrâzam Salih Paşa'nın oğlu Erzurum Vâlîsi Mehmed Paşa ki, az sonra

¹³⁴ «Exp dientes adfulgidam Portam Ottorranicam cum amuali rehnipensione et oonsttetis honoarıs nostris ftdelem nabis sincere dilectum Generasum Oteb-hanum, etc.»

¹³⁵ Ref.t lk tt b Mehnvd Efendi'nin İnş s'ında 20 numarada derced en mektup 4.070 guruş yAnı 500.000 akçedir. şu hâlde o zaman 120 akçe yerine 123 akçeye geçiyordu.

¹³⁶ Dadyan'tn mektubu şark Encümen-! Dftn s Mecmuası'ndadır.

ondan bahsedeceğiz; sabık Urfa Vâlisi Ketenci Ömer Paşa, ki güreşçilikte meşhur olup bir gün -şiddetli bîr bedenî sporla nefesini açmadan evvel sofraya oturmamaktan ibaret olan- eski İran âdetine uygun olarak; Evliyâ'nın karşısında Seydî Paşa ile güreşmiş; Seydî Paşa,¹³⁷ ki Dağıstan'da bir Çerkeş kabilesi ndendir; Ken-geç (?) Ahmed Paşa ki, Poltkay nâmmdeki Çerkeş aşiretinden olup Suriye'de Hama, Tarablus, Humus sancak-begliklerinde bulunmuş, çöl Arablarını Oront nehri üzerinde kırıp kemiklerinden tepecikler yaparak, bunlarla nâm yapmıştır; İmeret Gürellerinden Dilâver Paşa ki, IV. Murad zamanında yeniçerilerin bedenî eğitimlerinde bulunmuş ve Tortum sancağında Kengaç Paşa'ya halef olmuştur; Bakî Paşa; Çıldır Vâlisi Sefer Paşa. Yedi paşanın toplam kuvvetleri Mingreli prensini kısa sürede itaat altına aldı.¹³⁸

Kırım Hanı, Lehistan Ve Rusya

Moldavya voyvodası Leopold, İmparatorun memleketlerinde akınlar yapmaktan ictinâb etmesi için, Bâb-ı Hümâyûn'dan Rakoçi'ye kat'î emir verdirerek, Transilvanya'da âsâyîşi sağladı (1645). Leopold, İstanbul Patrikhane Kilisesi'nin 200 keseye varan borçlarını ödemeyi taahhüd ettiğinden, Aya Paraskü-nün cesedinin Moldavya'ya iadesine müsâade aldı. Bu cesedin Yasi'ye nakli için de başkaca üçyüz kese sarfetmiştir. Cesed bugün orada hürmete mazhar olmaktadır. Sadrâzâmın husûsî mektupları Leopold'ü hudûdda faâilâne bir nezâret icrasına teşvîk etti.¹³⁹ Kazakların' bütün hareketlerine dikkat etmesi de Kırım Hanı*na tavsiye olundu.¹⁴⁰ Hân, Rus toprağında bir akın yaparak 100'den fazla Kazak esîr etmiş olduğunu mübeyyin, Bâb-ı Hümâyûn'a bir arıza göndermesi üzerine, Salih Paşa, olan olmuş olduğunu ve fakat Rusya'nın yeni çan Aleksî Mi-hailoviç

¹³⁷ Cirit atmalrta pek mahir İdi- Bir gün sarayda ebîd oynarken Sultân tbrft-hfnVln nedimlerinden birini az daha öldürecekti. Bu yüzden Pâdişâh, katlini emretti. Saray hademesi 13 vahşî atı yalnız başına terbiye etmiş; olan b3yfe bir şahsın ma'sOrn olarak katledilmesinin ne kadar teessüfe şayan otecağm İhtar ettillerse de söz geçiremediler,^ Ancak Pâdişâh, dilsizlere meş'ûm işA reü verdiği zaman Seydî bir atın üzerine atlayarak şehrin bir mahallesinde gizlendi, bir kaç gün sonra affedilerek Sfmonottnmî sancağını aldı ve oradan Kroya. Akruva, Palaton Gölü etrafında endişe vermekte devam etti. Daha sonra Stuhveysenburg sancağı begllğine tâytın olunup Raab ve RabHniç sft-hiKerine kadar akınlar yaptı. Ve Tata, Papa, Vesprim, Uyvar, Sen-Martın, Raab (Yanık Kale), Kornom taraflarından estr aldı. Ancak Seydt Paşa'nın mütemadiyen suDıfl bozmasından dolayı Bâb-ı Hümâyûn'a şikâyetler geküğün-den, sancak-begUSİyle İran hududunda Tortum'a gönderilmiş ve bu me'mft-riyette iken Mingreli seferinde bulunarak Suşek ve Goniye kaleler] mahto»-ralarmda büyük ün sağlamıştır.

¹³⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/387-389.

¹³⁹ Rets Mehmed Kfendi'nin inşî'sında 59 numaraya bakınız-

¹⁴⁰ Salih Pasa'nın Kıran Hanına iM mektubu Recep 1066 (Ağustps J646) tarihiyledir.

zât-ı şâhâne ile sefir teâtî ettiğinden, bundan sonra taarruzdan ictinâb etmesi lâzım geleceği hususunu cevaben bildirdi. Bir müddet sonra Kırım Hanı, Rusların Çerkeş Kirman istihkâmlarını tamire başlamış olduklarını bildirerek, silâhlanarak üzerlerine hücum etmek için müsâade istedi. Tuğrây-ı hümayûn ile süslenmiş bir hat ile me'zûniyet verildi. Hân'ın Çerkes-Kirman muhafızlarına hücumunda muvaffakiyete mazhar olduğuna dâir arızası üzerine, kendisine bir tebrik-nâme-i hümayûn yazıldı.

Lehistan Kralı Tatarların akınlarından şikâyet ettiğinden, bu türlü katışıklıkların tekerrür etmemesi için münâsib tedbîrlerin alınacağı ve akdedilmiş olan muahedelerin sadâkatle icra olunacağı ve vergileri vaktinde ödedikleri müddetçe hiçbir şeyden korkmaması cevâbı verildi. Çar tarafından şikâyetlerini tebliğ'e gelen elçiler bu suretle iyi kabul olunmadılar. Sultân îbrâhîm bunların kendi huzurunda başlarını kestirmek istedi; lâkin sadrâzam hapisleriyle iktifa olunmasına muvaffak oldu. Kırım Hanı'ndan gelen mektuplar Pâdişâh'm infialini arttırdı ve elçilerin tutukluluk müddetlerini uzattı.¹⁴¹ Bu sırada İstanbul'a iki Rus serserisi geldi: Biri Jan Grias Vlôdomirski nâmında idi ki, büyük prens Sinski'nin -III. Sigismund zamanında bir Rum metropolidiyê beraber hapse atılmış ve ihtimâl ki zincir altında Ölmüş olan oğlu olduğu iddia ediliyordu; ikincisi de Dimitrius'un altı sene Kırım Hânı hizmetinde bulunan torunu olduğu iddiasında idi. İki de kendilerine Rus hükümdarlığının verilmesini taîeb ile Ludomirski (?) bilmukabele Kazan ve Ejder-hân'ı Osmanlı Devleti'ne vaad etti.

Bu aralık sadrazamlıktan azl olunduktan sonra, Hasan Paşa'nın yerine Girit seferine serdâr tâyîn olunan Sultân-zâde Mehmed Paşa ile yeni kapdân Mûsâ Paşa Hanya'ya doğru yelken açmaya hazırlanıyorlardı. Mûsâ Paşa kapdânlıkta silâhdâra halef olmuştu. Ancak musâhiblik vezîr Fazlı Paşa'ya verildiği gibi, Fazlî Paşa henüz üç yaşında bulunan Fatma Sultân'a nişanlanarak dâtnâd oldu. İbrâ-hîm Paşa Sarayı denilmekle mâruf olup Yûsuf .P^a'dan kalan saray -ki vaktiyle birbirini müteâkib birkaç sadrâzam, yâni Sultân Süleyman'ın nedimi îbrâhîm, Kaniye fâtihi îbrâhîm, Rüstem Paşa*-nın dâmâdı Ahmed, IV. Murad'm silâhdâr ve nedîmi Mustafa Paşa'ya ikaametgâh olmuştu- Fazlî Paşa'ya verildi. Sultân-zâde'den evvelki sadrâzam Mustafa Paşa'nın sarayı Receb Paşa'mn zevcesi Gevher-Sultân'a tahsis edildi. Şekerpâre'nin yeniçeri ağalığına yükselttirmiş olduğu Pirinççi-oğlu ağalığa ilâveten musâhib ve üçüncü vezîr oldu. 5 yaşında bulunan

¹⁴¹ Bu husustaki mektup 1056 (Mayıs 1646) tarihli dir.

Şehzade Mehmed'e Manisa eyâleti tevcih edildi; velîahd olan şehzadelerin bu eyâleti bizzat idare etmeleri mu'tâd ise de, şehzadenin yerine bir mütesellim gönderildi. En son azledilen sadrâzâmın her işte gösterdiği mutlak muvafakatten dolayı pâdişâhın gözdesi olan sultânların (zevcelerin) aldıkları sancaklar için de bu idare usûlü seçildi.

Bütün Osmanlı müverrihleri Sultân-zâde'yi en kınanacak temayüllerini desteklemek suretiyle Sultân İbrahim'in ahlâkının bozulmasına asıl sebep olmuş olmakla itham ederler. Kara Mustafa Paşa sadrâzam iken bazen Sultân İbrahim'in çılgınca heveslerine muhalefete cesaret etmişti. Bundan dolayı Pâdişâh, Kara Mustafa Paşa'nın engellemelerini hatırlayarak, bir gün Sultân-zâde'den, kendisinin iyi kötü bütün hareketlerini nasıl olup da dâima tasvîb ettiğini sordu. Utanmaz köle şu cevâbı verdi:

- «Pâdişâhım, siz Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünde gölgesi olan halîfesiniz, hatırınıza her ne gelirse iîhâm-ı Rabbânî'dir; sizin nâ-ma'-kûl görünen emirleriniz bile bir hikmete dayandığı için, kullarınız hikmeti bilmedikleri halde dahî infazına müsâraat etmelidir (koşmalıdır).»

Sürekli olarak tekrarlanan bu Övgüler, Sultân İbrahim'e hatâların da iîhâm-ı âsumânî olduğu i'timâdını verdi. Harem hal* kından bâzılarının, özellikle Vâlide-Sultân'ın bâzı nasihati an na sadrâzâmın sözleriyle cevâp vermeyi âdet edinmişti. Bu türlü kölece davranışların teessüfe şâyân neticeleri olmaması mümkün değildi. Bir gün Sultân-zâde Mehmed Paşa, müverrih Şârihüfl-Menâr-zâde'-nin pederi kazasker Abdırrahîm Efendi'yi tenhâca davet ederek, gizlice birkaç lüle tütün içmekte bulundukları sırada, kazasker bir hatt-ı hümâyûn gösterdi ki, Sultân İbrahim'in ahlâkî kötülüğüne, bütün müverrihlerin şehâdetinden ziyâde, reddedilmesi kaabil olmayan bir delildir. Osmanlı mektupları arasında yegâne olan bu mektubun tamâmını yazmak mümkün olmayıp, sadrâzama şu kaba hitâbları ihtiva ediyordu:

«Bre müteveli yapıldı..., bre karpuz kıyafetle...» Namusu ilgilendiren birçok şenî lâflardan sonra: «Ecdadım Medine'ye bu kadar cevahir ve emval göndermişler; adam gönderip emval ve cevahiri cümle getirdesin, ve illâ sehün derini soyup saman doldurmam mu-karrerdür, şöyle bilesin.» denilmişti.¹⁴²

Sadrâzam mahremi olan kazaskere:

- «Bak, bir alay Rus, Leh, Macar,- Frenk keferesinin kızları olan akılları

¹⁴² Nafmâ'dan alınmıştır, s. 203: naklini caiz görmediğimiz kelimelerle beraber

eksik cariyelerin şevkiyle ne hâle geldim; bunun neticesinin ne olacağım Allah bilir.»¹⁴³ diye şikâyet etti.

Lâkin Pâdişâhın bütün çılgınca hareketlerine uğursuzcasına itaat etmek suretiyle kendisini yine kendisinin düşürmüş olduğu bu ızdırab girdabından, müteakiben vuku bulan azliyle kurtuldu.¹⁴⁴

Mehmed Paşa'nın Vefatı

Venediktler'in Tenedos ve Tnıva sahillerine çıktıkları İstanbul'da işitilince kapdân paşa ve Girit seferi serdârı Sultân-zâde derhâl donanma ile gittiler (20 Safer 1056). Sultân-zâde, Boğaz'ın Anadolu sahilindeki Sultaniye kalesine girerek, adam başına 5 gurus vermek üzere kendi marifetiyle 500 tüfekçi toplayıp, bunları Vene-dikliler'i gemilerine geri döndürmek için Tnıva sahrasına gönderdi. Tüfekçiler vazifelerinde muvaffak oldular. Ancak Sultân-zâde, hâlâ sadrâzam imiş gibi tam bir istiklâl ile hüküm sürmek istediği için, Mûsâ Paşa ile aralarında imtizacsızlık olduğundan, Osmanlı gemileri ile Venedik gemileri arasında birkaç ehemmiyetsiz müsademedan başka ciddî muharebe olmadı. İki donanma kat'î bir cenge girişmekten kaçınarak birbirinin yanından geçip gittiler. -

Osmanlılar 26 May» 1646 - 10 Rebûlâhir 1056 târihinde Girit'e yanaştılar, tki ay sonra serdâr sıtmadan vefat etti.

Sultân-zâde Mehmed Paşa'nın gelmesinden evvel, Girit'te, Kias-mo'nun teslim olmasıyla muharebe başlamıştı. Bu tesîim, ihtiyarî karşılaştırmak isteyenler olmakla beraber, kadın ve kız olarak 400 esir alınmıştır. Başkaptan Jerom Moresini'nin emri üzerine Kandiye askeri reisi Kornaro Girit donanmasını, Hanya önünde bulunan Osmanlı donanmasıyla muharebe etmek üzere, Süde limanına götürmüştü. Ancak ihtiyattan, yâhud korkudan dolayı her iki taraf cenge girişmedi. Bu hâl ise, o zamanın düşüncesine göre, bir büyü te'sîri olarak yorumlandı. Süde ve Hanya arasında birkaç havuz civarında müstahkem bir manastır¹⁴⁵ vardı ki, öncüler bunun önünde

¹⁴³ Nafmfi ve Feteleke'ye bakınız. {Mütercim}

¹⁴⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/389-392.

¹⁴⁵ «SOde'ntn Hanya tarafında olan karsısında düşmanın Esteml nam metin kal'a mesabesinde bir arfm manastın var idi; Süde'ye havale olmakla etrafa metrisler fcuñlup İçine üç- dört bin töfenk endftz girmiş İdi.. Natrc&, s. İM. Ham-merIn Fransızca'sında «ctoitre foriffâ pres de quekue ctternes» diye yan-tan ve -birkaç havuz civarında müstahkem manastır* diye tercüme edOen yer, Natma'ran «Esterni. dediği yer olacaktır. Bu muharebelere Girit'te bulunan Hüseyin Paşa kumanda ediyordu. Hüseyin Paşa'nın kahraman tabiatı bGyük yankılar uyandırarak hattâ musavvirler Kistas nam esb-1 sabft-reftâr ile tasvtrın yanıp Frengistan'a ve etrafı bÜada* gönderdiklerini Naîmâ kaya eder. s. 190. (Mütercim)

defalarca  arpıştılar. Bu k  k muharebelerin birinde Türkler 75 baş keserek 23 esir aldılar. Ve büyük Sen-Mark bayrağıyla sancaktar olan zabiti ele geçirdiler (8 Nisan 1646 - 21 Safer 1056).    gün sonra, bir Felemenkli kapdân 70 kişi ile manastırdan çıkararak Türkler tarafına geçti,¹⁴⁶ bu istih-k mın teslimini vaad etti. Lâkin manastır içinde bırakmış olduğu birkaç Arnavud Venediklilerde s dik kalarak bu sözün icrasına mâni oldular.

Sen Mark bayrağı, Girit müstahkem mevkileri pl nı, Felemenkli kapdân İstanbul'a gönderildiler. Müverrih Naîmâ'mn rivayetine göre, mevkuf bulunan Venedik balyosu m hted yi bir ziyafete davet ederek zehirlemiş ve bu cinayetten dolayı hükümet tarafından ceza görmüştür. Aprikorno ve Gladissio civarında birkaç müsademe oldu. Segbân-başı Murâd, Aprikorno muhafızlarının yaptığı bir hücum hareketini geri püskürttü (27 Nîsân 1646 - 11 Reb levvel 1056). Hanya'dan güneye doğru 4 fersah mesafede bulunan bir dağ  zerindeki Gladissio civarında Osmanlılar düşmandan beş bayrak ve 3.000 tüfek aldılar. Havuzlar Manastırı Venedikliler tarafından tahliye ve yer ile yeksan edildi.  ki taraf, Hanya değirmenlerine s h p olmak için kahramanca, fakat büyük z yi t vermeksizin ceng ettiler (8 Temmuz-5 pum deluhr ). Hanya limanında Osmanlı ve S de limanında bulunan Venedik donanmalarından her ikisi de yeni gemilerle kuvvetlerini artıracak karşılıklı olarak birbirlerini g zetlediler; birincisi S de sahillerini, ikincisi Hanya sahilini abluka altına aldı. Aprikorno ile Gladissio'nun teslimlerinden sonra, Türkler S de mev-k ini muhasara ettiler, fakat çok ilerleyemediler. Mehmed Kedhudâ ile segbân-başı Murâd, Gizano karşısında Karaboza nâmındaki adacığın kalesini zabt ederek içine top ve mühimmat koydular ve Ap-rikorno'yu yeni bir hendek ile çevirdiler (16 Eylül 1646).¹⁴⁷

Kesmo'nun Zabtı

Serdâr Sultân-zâde Mehmed Paşa'mn vefatından sonra, Hanya vâlîsi ile adadaki Osmanlı askeri baş-kumandanlığma t y n olunan Hüseyin Paşa, "Retmo'nun zabtını kararlaştırdılar. Retmo (Retimo; Resmo) -ki ilk  ağ'da Ritimna ismiyle m ruftur- Girit'in kuzey tarafında Hanya ve S de gibi bir şehir olup, adanın başlıca belde-lerindendir. Kumdan yapılmış dolmalar ve

¹⁴⁶ Nafm l, bu adatmn  smine «Kardinal- diye kaydeder. Esternl'de mühim Ur kuvvetin kumandam olduğu anlaşılır, s. 193. Kardinal ismine bak hna rah b-ler sınırından elması gerekir. Harnirer'in -Felemenkli kapdân» if desinin me*-han, Avrupa t arihleri olacaktır. (Mütercim)

¹⁴⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/392-394.

birkaç kule ile, özellikle bir kaya üzerine yapılmış ve denize n&nr bir kale ile savunulmaktaydı. İçinde 50 kilise, 150 saray vardı. 7 Ekim 1646 (26 Şâbân 1056)'-da Osmanlılar hendek açtılar. Mahâsaramn ondördüncü günü şid-detli bir hücum yaptılar ki, Venedik generali Komaro bu hücumda kahramanca can vermiş olduğu gibi, proveditor Molino da yaralanarak birkaç gün sonra ölmüştür. Ahâlî, mevkiin muhasarasından önce, kıymetli eşyalarını adanın iç kısımlarına göndermiş yâhud gemilere koymuş olduklarından, hücum edenler şehirde alacak bir şey bulamadılar. Lâkin limanda ele geçirdikleri bir gemide 500 kantar barut. 3(10 kantar fitil. 100 kantar kurşun, 2.000'den ziyâde gülle ve şâir mühimmat buldular. Muhasaranın otuzdokuzuncu günü bir lâğım kalenin büyük kulesini havaya uçurdu.

Osmanlılar bundan istifâde ederek derhâl hücum ettilerse de, ric'at ettirildiler. Ertesi sabah istihkâmın üzerinde beyaz bayrak dalgalandığı görüldü. Müzâkereye girildi. Serdâr, muhafızların bütün mallarıyla serbestçe çekilip gitmelerine müsâade göstermeyi vaad etmekle beraber, esir olmuş olan bir Venedikli zabiti salıverdi.¹⁴⁸ 10'u kapdân, 20'si zabıt olmak üzere 110 esîr ile 10 genç kız tstanbul'a gönderilerek, kalenin fethi müjdesi dahî verilip, payitahtta üç gün üç gece şenlik ve donanma yapıldı. Retmo baş-kilisesi Sultân İbrahim Camii nâmiyle îslâm mabedi hâline dönüştürüldü ve 5 karyenin vakfı bu cami için tahsis edildi. O civarda bulunan Milopo-tamo kalesi de Osmanlılar tarafından ele geçirildi. Aprikorno, Gla-dissio, Kisamo mevkilerine muhafızlar konuldu.¹⁴⁹

Kapdan Paşa'nın Şehâdeti

Altmış kadirga, iki kalyon, onsekiz kayıktan ibaret olan kapdan-paşa donanması Hanya'ya pek çok mühimmat ve 150 at çıkardı. Kapdân Paşa, Hanya'dan Mora'ya döndüğünde Ağrıboz taraflarında bir Venedik gemisine tesadüf etti. Vukua gelen cengde gerek Kapdân Paşa,¹⁵⁰ gerek Venedik kapdâm Tomas Morosini telef oldular. Sultân îbrâhîm, serdâr Hüseyin Paşa'ya sırmalı kaftan ile kıymetli bir kılıç göndermişti. Hüseyin Paşa

¹⁴⁸ «Retmo şehir ve kaKası pek çok âsâr-ı şecaat îbrâziyle teshîr olunmuş ve esnftı-ı muharebede Hüseyin Pasa dahî yaralanmışdır. Şehr-i Ramazânın on üçünde ve ka]a* takriben yigirmi gün sonra alınmışdır.» Naimâ. s. 205 -210. (Mütercim)

¹⁴⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/394-395.

¹⁵⁰ Şehîd olan kapdftn MÛsâ Paşa'nın yerine sabık yeniçeri ağası ve defterdar olan kapıcı-başı diğer bir MÛsâ tâyin olunmuştur. Naimâ, s. 217. (Mütercim)

Pâdişâh'a 100 kese akçe, y n  50.000 guru  ve sadrâzama 5000 guru  göndermiştir ki, Girit'in Osmanlı h k metine gönderdiği ilk para budur.¹⁵¹

Fazlı Paşa'nın D   n  Ve Cinci Hoca'nın Gözden D  mesi

Mus hib Fazlı Paşa'mn Pâdişâh'ın klzı ile olan mutantan nik hi münâsebetiyle sadrâzam Salih Paşa sa dı  olarak bu u urda 50.000 guru  sarfetti. Vezirler hediye takdiminde birbirlerine rekabet ederek, altından, g m  ten nahıllar yapturdılar (11 Mart 1646 - 22 Muharrem 1056). Bu d   n esnasında, evvelce azl edilmiş olan Pâdişâh'ın s t ninesinin d m di, büyük mirâhor hizmetine iade olundu. Altı hafta sonra, Sultân Ahmed Câmii'nde Mevlid-i Hazret-i Peygamberi kiraati merasimi icra olundu (28 Nîsân - 12 Reb  lev-vel). Şeyhülislâm mihr bda bulunarak, sa  tarafı v zer ya, sol tarafı memuriyet mevkilerine ve hizmette k demlerine göre sırasıyla kazaskerlere tahsis olunmu tu. Rumeli kazaskeri birinci, Karaçelebî-zâde ikinci, Cinci Hoca    nc  bulunuyordu. Zât-ı   h ne, mahfelden, altıncı derecede bulunan Bahâyî Efendi'nin Cinci Hoca ile beraber Karaçelebî-zâde'ye tekaddüm etmesini emretti. Ehemmiyetsiz gibi görünebilecek  u vak'ayı yazı ımız, Cinci Hoca'mn hakîkaten gözden d  m   olduğunun işaret olmasındandır. Vâkiâ h c b duymadan yaptığı irtik blar hakkındaki defalarca edilen  ik yetler, Pâdişâh'm düşüncesini de i tirmeye ba lamı tı.

Cinci Hoca kadılıkları 3.000'den 4.000 guru a kadar satmak  ti-y dında idi. Gelirlerinin menb m artırmak için, memuriyetlerini para sayarak almış olan kadıları -henüz bir sene sona ermeden- azl eder,  ik yete kalkı acak olurlarsa şiddetli bir de nek cez siyle cevap verirdi. Kayseri kadısı  sm  l, bu memuriyet için 3.000 guru  vermiş, iki ay sonra azledilmi ti. Cinci Hoca'ya müracaatı üzerine 1.000 guru u iade olundu. Azledilmi  kadı ise, iki ay memuriyeti için, verdiği paranın 800 guru , yâni yüzde 60 olarak tahmin ettiği faizinin kâfi olacağını iddia ederek, geri kalan 2.000 guru u da istiyordu. Bu i  m  t  ve sadrâzam huzuruna getirildi inden, Cinci Hoca 3.000 guru un tamâmını iade etmeye ve yaptırdığı yeni sarayı da Sultân  brahim'in kızı Gevher Sultân'a bırakmaya mecbur g nu tu.¹⁵²

¹⁵¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/395.

¹⁵² C ncf Hoca. Anadolu kazaskeri olduğu halde. Mevlid-i Nebevi kiraatinden önce, yâni RebtGlevvel ba larında gözden d  mesinin başlangıcı olmak üzere bu memuriyetten azledilerek Bah yl Efendi tâyin olınmı tı. Bahfiy Efendi- B'ren C ftm   erifte ezellikle yukan çıkarılması. Hoca'ntn ikbalini muhafaza eden

Sahte Abaza

İran hududunda Van beldesi şiddetli bir zelzele ile sarsıldı. Erzurum'da ortaya çıkan bir serseri, IV. Murâd zamanında îdâm edilen Abaza Paşa olduğunu ve katline memur olan cellâdların elinden kurtularak, o zamandan beri Afrika'da ve Arabistan'da bulunduğunu iddia ederek, oraların asayişini ihlâl etti. Erzurum valisi, her türlü karışıklığın önünü almak üzere, Abaza olduğunu iddia eden şahsın başını kesip İstanbul'a gönderdi. Serserinin sözleri araştırılmak istenildiğinden. Abaza'nın imâmı Mehmed Sincârî, başı muayene etmek üzere davet edildi. Sincârî. çehre bozulmuş olduğu cihetle efendisini tanıyamadığını beyân etti. Cellâd Kara Alî sorguya çekildiğinde, karanlık bir köşkün köşesinde yüz-üstü yatmış bir adanı gösterilerek kendisine «Abaza'dır» denildiğini söyledi. Nihayet Dîvân-ı Hümâyûn. Abaza'nın îdâmı hakkındaki emrin infazına memur olan ve şimdi başka sancakta mutasarrıf bulunan Duçe'yi getirtti. Duçe, IV. Murad'ın, henüz kendisinde bulunan hatt-ı hümâyûnunu göstererek, bu emre tamâmiyle uygun hareket etmiş olduğuna yemin etti.¹⁵³

Kırım'da, Kıbrıs'ta Ve Anadolu'da Karışıklıklar

Tatarlar'ın Rus toprağına tecâvüz ederek, 3.000 esîr alıp Pre-kop'ta¹⁵⁴ satmış olmaları üzerine, bir Rus ordusu, bu taarruzun intikamını almak için Azak üzerine yürüdü. Defterdar vezîr Mûsâ Paşa Azak'ın müdâfaasına memur oldu. Kırım Hanı bizzat külliyetli asker ile yürüyerek ve birçok muharebede galebe eyleyerek İstanbul'a 800 baş ve 400 esîr gönderdi.

Kıbrıs beğlerbeği Köse Alî Paşa, adada her türlü zulüm ve kötülükleri icra etmekle beraber, sekiz ay ahâlînin hâriçle muhaberesini öylesine kesti ki, Paşa'nın hakkında payitahta hiçbir şikâyet gelememi. Buna rağmen

cinlerin dağılmağa başladıklarına yeni bir alAnoet İdi' (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/395-396.

¹⁵³ Duçe'nin cevabı Pâdişâhım, bu hat ile ben anı helak eyledim, bu gelen bas Abaza'nın başı degfildör.» sözlerinden ibarettir. Hatt-ı hümâyûn ise Abaza'nın îdâmına memur edildiğini isbât eder. Yoksa Abaza'nın yerine başkasının öldürülmemiş olduğunu göstermez. Duçe bu cevabı maharetli ve metanetli bir surette vermiş olmalıdır ki, mes'ûliyeti üzerinden atmıştır. Asıl dikkate değer olan. cellâd Alî'nin «Vallahi - Pâdişâhım, akşam namazından sonra karanlık bir köşede yüz üstüne yatmış bir herifi bana Abaza'dır diye gösterdiler; boğdum, ve şemailini görmedim* sözleridir. (Nalma, s. 223, 224) ki baştan sona şüphe celbedicidir. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/396-397.

¹⁵⁴ «Otuz bin esir çıkarup Ur boğazında satmakla meşgul oldular- NatmA, s. 225. (Mütercim)

adanın durumu Dîvân'a aksederek, azledildi. Ali Paşa İstanbul'a gelip hayli fedâkârlıklar yaparak gasbettik-lerinin büyük bir kısmını muhafazaya muvaffak oldu.

Bu sıralarda Sultân tbrâhîm valilikleri, vezirlikleri para ile satmaya başladı. Anadolu valiliğine tâîn edilen Dervîş Paşa 10.000 guruş gönderdiği gibi, 20.000 daha talep olundu. Bunun üzerine Dervîş Paşa isyan ederek bütün Germiyan taraflarını tahrîb etti. Nihayet Sultân îbrâhîm 20.000 guruştan vazgeçmekle beraber, Dervîş Paşa'nın memuriyetini değiştirerek Silistre'ye gönderdi.

Gelibolu naibi, Gelibolu kazasından 400 yerine 1.000 guruş avarız akçesi tahsiline kalkışmıştı. Eşrefli köyünün imamı 400'den fazla para alınmaması hususunda aldığı emri ibraz edince, nâib bunu döğdü. Köylüler de toplanarak naibin ve adamlarının üzerine hücum ettiler. Nâib efendi, o taraf ayanının müdâhelesiyle, yakasını güç kurtarabildi.¹⁵⁵

Kandiye Muhasarası Hazırlıkları

Retmo'nun fethini tâkîb eden sene zarfında Girit'te adanın payitahtı olan Kandiye'nin muhasarası için faydasız teşebbüslerden, ehemmiyetsiz çarpışmalardan, Ziropetra (Prepetre) yakınında Mi-rabeîlo¹⁵⁶ kalesinin zabtından başka mühim bir ceng vukua gelmedi. Defterdar Şâbân Efendi bütün adayı tahrîr etmek istedi. Lâkin serdâr Hüseyin Paşa, sadâkatleri henüz şüpheli olan tebeayı, adanın tamâmiyle fethinden evvel, mâlî tedbirlerle korkutmanın siyâsete muvafık olamayacağını söyleyerek muhalefet gösterdi. Yeni asker âîmak üzere Girit'ten Mora'ya gitmiş olan kapdân Mûsâ Paşa, Romania Napolisi limanında, Sen-Marko Preküratoru¹⁵⁷ Grimani kumandasındaki Venedik donanması tarafından abluka altına alınmıştı. Bu abluka ve Osmanlı kadırgalarının fena halde bulundukları haberleri Alî Beğ vâsıtasıyla İstanbul'a bildirilmesi üzerine, sadrâzam ve şeyhülislâm, Bâb-ı Hümayûn ile yabancı devletler arasındaki muahedelere ve barışçı münâsebetlere bakılmaksızın, Osmanlı limanlarında bulunan bütün Hristiyan devletleri donanmalarına ambargo koyulmasına (yâni zabtına) karar verdiler. Bu hususta bütün limanlara, bütün konsoloslara fermanlar gönderdiler. İstanbul'da bütün yabancı gemiler, hattâ -Fransa'nın

¹⁵⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/397.

¹⁵⁶ Naturft'da, s. 234, «Mernilo nâm kastel- denilen mahal olacaktır. (Mütercim)

¹⁵⁷ Venedik hükûmetinde büyük rütbeyi İfii?, memur. (Mütercim)

Osmanlı Devleti ile Venedik arasında arabuluculuk teşebbüslerine rağmen Fransız gemileri zapt olundu. Lâkin İzmir'de bulunan ecnebi gemilerinin hepsi kaçıp kurtuldu. Bunun üzerine İzmir limanının, Frenklerin teşebbüslerine engel olunabilmek üzere, hükümet merkezine yakın olmamasından dolayı, tahrîb ve ibtâli düşünülmüş ve İstanbul'un bütün yabancı memleketler ile olan dış ticâreti için yegâne depo olarak ittihazı teklif edilmiştir.

Ancak bu tasavvur, teveccühe mazhar olmaktan ziyâde müşki-lâta uğradığı cihetle, kendisini Romania Napolisi'nde (Anabolu) muhasara ettirmiş olan kapdân paşanın azliyle yetinilerek, onun mev-kîi dâmâd-ı şehriyârî Fazlî Paşa'ya verildi. Bir taraftan da, donanma, içine 15.000 yeniçeri¹⁵⁸ konulan 30 kadirga ile takviye edildi. Sakız'da, el konulan gemiler kapdân paşaya iltihak ederek Anadolu askerinin naklinde görevlendirildi. Fazlî Paşa, Sakız önlerinde bulunan Venedik, Malta, Roma harb gemileriyle - mühim bir neticesi olmayan- bir cengden sonra, Girit adasına yanaşarak, Anadolu askeri ve sahra toplan Kandiye'nin biraz alt tarafına çıkarıldı (25 Eylül 1647 - 28 Şâbân 1057).

Çatışmanın başlangıcından beri, Venedik orduları, Dalmaçya hududunda dahî Girit'ten ziyâde başarılı olamamışlardı.¹⁵⁹

Dalmaçya'da Osmanlı - Venedik Mücadeleleri

Lika sancak-beği Alî Beğ, 20.000 kişi ve 7 top ile -daha önceki muharebelerde Osmanlılar'a kahramanca mukaavemet etmiş olan- Novigrad üzerine yürüdü. Yolu üzerinde Krapano şehrini muhasara altına aldı. Bu mevki, Katara'ya doğru yelken açmış olan «La-padovana» adındaki kadirga tarafından vaktinde yardım gördü. Ma-karaska veya Çince ahâlîsi Venedik'e itaat ettiler. Lâkin Novigrad Osmanlılar'ın eline düştü. Morlaklar'ın arazisi hududunda ve deniz kıyısında bulunan Kazanza şehri Alî Beğ'in kuvvetine mukaavemet etti. Grokke ahâlîsi Osmanlılar*! ric'ate mecbur ettiler. Proveditor Katorta, Ponkura Morlakları'mn Venedik birliklerine iltihakları için müzâkerelere girişti: Bunlar kendilerini Osmanlı tâbiyyetinde bulunmaya mecbur eden Duare kalesinin yıkılmasından sonra Venedik ile birleşeceklerini vaad ettiler. Proveditor*un bu kaleyi zapt et

¹⁵⁸ Nafrrâ'da (s. 234). binbeşyüz'diir ki. doğrusu da bu olacaktır. (Mütercim)

¹⁵⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/398-399.

mesi üzerine, Makaraska'ya mutantan surette girişini müteâkib Venedik'e sadâkat göstereceklerine yemîn ettiler. Venediklilerdin Vo-diça, Razanza, Toratta, Zara, Vekiya "ahâlîsi Osmanlılar'a itaat ettiler. Venediklilerin Skardona üzerine bir taarruzları akim kaldı; lâkin Türkler Venedik askerleri tarafından muhasara olunan Zeme-tiko önünde mağlûbiyete uğradılar. Zara'dan 7 mil mesafede bulunan Zemetiko Sultân II. Selîm zamanında zabt edilerek o zamandan beri Dalmaçya hududu ahâlîsi bu mevkiin kuvvetiyle âsâyîş hâlin-de bulundurulmuştu. Alî Beğ'in oğlu Duraç Beğ, Zemetiko*nun müdâfaasında şehîd oldu ve şehir Venedikliler'e teslîm olmak zorunda kaldı. Bu mevkiin düşmesi üzerine Polisato, Islâm, Sukovar mevkileri de düştüler. Venedikliler Darlina'da sebat ederek, Novigrad'ı geri aldılar ve -bir tepe üzerinde kâin ve ortasında büyük bir kule bulunan istihkâmlarla çevrili olan- Nadin'i zabt ettiler. Lâkin kuleyi havaya uçurduktan sonra burayı terk ettiler. Tampliyeliîer (Hris-tiyanlığın Mâbediyyûn tarîkati) büyük bir duacısının eski ikaamet-gâhı olan Vrano ile Velino ve Rakiniça Türkler tarafından terk edildi.

Venedikliler Skardona ve Saîona'yi zabt etmeye teşebbüs ve KhV-le Knin'i tehdît ettiler. Lâkin yeni Bosna Vâlîsi Tekeli Paşa, Mart'-ta İstanbul'dan hareketle -yolda Çatalca ve Lostraniçe taraflarında yaygaracılık ve kötülük eden eşkiya fırkalarını mahvettikten sonra- 2.000 yeniçeri ve 2.000 sipahi ile geldi. Ağustos içinde bütün, kuvvetiyle Zemetiko önünde görünerek, bu mevkîi üç hafta muhasara etti. Lâkin hiçbir fayda te'mîn etmeyen bir hücumda çok zâ-yiât verdiğinden ric'at etmek zorunda kaldı (8 Eylül 1647).

Venedikliler Klis île Knin arasında bulunan Dernis kasabasını zabt ettiler. Bir kaya üzerinde bulunan ve iki nehirle çevrilmiş olması cihetiyle ele geçirilemez zannedilen Knin kalesi önünde Venedik askerinin görünmesini müteâkib, Osmanlı muhafızları mukaa-vemet göstermeksizin Setina'ya firar ettiler. Biri 1598 senesinde Arşidük Şarl tarafından döktürülmüş olan 800 ateşli silâhla birçok mühimmatı ihtiva eden tersane gaaliblerin ellerine düştü. Bu muharebeye general Sabino ve Fuskolo ve Zara Vâlîsi Baron Dekenfeld ile birlikte iştirak etmiş olan Kont Skotto'nun nasihatlerine rağmen, tersane, şehir istihkâmları yakıldı.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/399-400.

Sadrâzam Salim Paşa'nın İdamı

Girit ile Dalmaçya'yı tahrib eden muharebeler esnasında, Sultân İbrâhîm Tahtirevan, at yâhud araba ile payitaht sokaklarında gezdiği zamanlarda yük arabaları defalarca yolunu kesmiş olduğundan, İstanbul'a hiçbir arabanın girmesine müsâade edilmemesini sadrâzama tenbîh etmişti. 18 Eylül 1647'de hastalıklar için okur bir imamın Dâvudpaşa'daki hanesine giderken, bir yük arabasına rastladı.¹⁶¹ Bu suretle emrine muhalif hareket edilmesine gazab ederek derhâl sadrâzam Salih Paşa'yı çağırırttırdı, sadrâzama, hukuk-ı şahanelerine muhalif hareket etmiş olmaktan, hemen îdâma mahkûm etti. Salih Paşa özür beyânına kalkıştı ise de faydası olmadı. Pâdişâh:

- «Boğun! Boğun!» diye bağırdı.

Ne cellâd, ne de kemend bulunamadığı için, Salih Paşa imamın, hanesinde bir kuyu ipiyle boğuldu. İbrâhîm, mühr-i hümayûnu, bftş-mâbeynci (kapıcılar kedhudâsı) marifetiyle kapdân Mûsâ Paşa'ya gönderdi.¹⁶²

İdarî Değişiklikler

Kara Mustafa Paşa'nın sadâretinde tezkireci ve şimdi defterdar bulunan Ahmed Paşa'yı da kaymakam nasb etti. Ahmed Paşa gayet entrikacı bir adam olduğundan, 300.000 gurus hediye takdîmiyle Pâdişâh'ı Mûsâ Paşa'nın nasbmdan vazgeçirtmeye muvaffak oldu. Dört gün içinde ne yaptı ise yaptı, kendisi sadrâzam oldu. Adamlarından Şahin nâmında birini, baş-mâbeynciyi alıp getirmek üzere, gönderdi. Ancak Şahin, yolculuğu sırasında vebaya tutularak Öldüğünden, baş-mâbeynciye yetişemedi. Mûsâ Paşa, müteakiben mühr-i hümayûnu hâmil ve yeni me'mûriyetine başlayacağından emin bulunduğu halde istanbul'a geldi. Lâkin ümîdi boşa çıkarak Dîvân'da mührü Ahmed Paşa'ya verdi ve ikinci vezirliğe indirildi. Salih Paşa'nın kardeşi Murtazâ Paşa, Mustafa Paşa'nın yerine Bu-din Vâlîsi

¹⁶¹ Pâdişâh hazretlerinin mizAc-ı lâtfi hareket ittihâz idüp gâhî taht-ı revân ve gftl esb-i sabâ-reftflr ve gâht koçlara süvâr olup şehirde sejr ü sülûk âdet' Jeri olmağla bir kaç defa arabalar karşı gelerek sokaklarda müzayaka vir-diğünden «Arabalar şehre gelmesün ve şehirde bir ferd arabaya süvâr olma-sun, İstanbul içinde bir dahf gûrmeyem* diye yasağ itmişlerdi. Yürek sıkılmasına ve sevdâvt illetlere mübtelâ olduklarından ba'zı meşâyihden erbâb-ı garâyime (itlizyonistler) kendilerini okutmakla müsterih olurlardı. Mâh-ı Şa'-bânun on yidinci isneyn günü Dâvûd Paşa semtinde meşhur çınar ağacı yanında sflMn erbflb ı garâyimden bir imfima giderken kazfıy-ı İlâhî önlere bir araba geldi-. Naîrâ, s. 241. (Mütercim)

¹⁶² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/400-401.

nasb olundu. O zamana kadar Murtaza Paşa'nın işgal ettiği büyük-mîrâhorluk mansıbı kedhudâsına verildi. Kastamonu Vâlisî Eğri Torak .Paşa'ya, çavuş-başı memuriyeti verilerek, Torak'm paşalıktan ağalığa indirilmesi düşmanlarının memnuniyetini celbet-ti. Geniş omuzları idare yükünden başka her yükü kaldırmaya mü-sâid görünen Arab hamal-başı mâbeynci tâyin edildi. Hamal bu makama geçer geçmez, Peygamber sülâlesinden olduğunu iddia ederek yeşil sarındı. Yeniçeri ağası, sipahiler ağası, diğer zabitler de aynı izden yürüdüler.¹⁶³

Harem Saltanatı Ve Düşünler

Bu idâri değişikliklere ilâveten, birçok valilikler harem kadınlarının menfaatlerine olmak üzere dağıtıldı. Arpalık nâmiyle Sul-tânzâde'ye tâhsîs olunan Bolu ve Niğbolu sancakları, onun vefatından sonra, paşmak bahâsı nâmiyle üçüncü ve altıncı hasekiye verilmişti. Beşinci haseki Hamid sancağını aldı. En sevgilileri olan yedinci haseki de Şâm eyâletini kendisine ihsan ettirdi. Vaktiyle İran ve Mısır meliklerinin zevceleri de kendilerine «terlik», «yüz örtüsü», «kemer bahâsı» nâmiyle verilen bâzı beldelerin varidatını alırlardı. Sultân İbrahim'in gözdeleri en çok varidat veren mansıbları kendi kedhudâlarına veya eyâletlerinin mütesellimlerine tevcih ettirirlerdi. Saray-ı hümayûnda kar'a ihtiyaç görülmesi üzerine Keşiş Dağı'ndan getirilmek üzere irâde-i seniyye çıkarılmıştı. Bursa kadısı îdrîs Efendi bu vazifeyi îfâda kusur etmiş olmak töhmetiyle azarlandığından, kar kestirmek için dağa çıktı. Kar altında kalıp vefat ettiği haberi yayılmış ve musâhibelerden çamaşırcı Şam'ı bir mahmûsi için istemekte olduğundan şeyhülislâm, boşaldı zannedilen Bursa'yı ona teklîf etmişti. Daha sonra îdrîs Efendi Keşiş Dağı'ndan dönerek mansıbında bırakılmış ve çamaşırcı kadın zikredilen mahmûsi ile evlenerek, Kara Mustafa Paşa'dan dul kalan sultânın vefatından sonra, onun sarayı Sultân îbrâhîm tarafından bu kadına ihsan edilmiştir.

Pâdişâh'ın en küçük kızına nişanlanmış olan Cafer Paşa'nın vefat etmesi üzerine, sultânın hassa rikâbdârı Ken'ân Paşa'ya nikâh-lanması kararlaştırıldı. Pâdişâh'ın hemşireleri Ayşe, Fatma, Hân-zâ-de sultanlar,

¹⁶³ İşbu kapıcılar kedhudâsı, yeniçeri ağası. Mısır paşası, sarı bayrak ağası, kızıl bayrak ağası cümlesi sâdât olup yeşil sarındılar.» Naîmfî, s. 242. (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/401.

Edirne sarayında ikaamet etmek üzere gönderildiler.¹⁶⁴ Sultân îbrâhîm üçüncü haseki için mücevherlerle süslenmiş bir araba îmâl ettirerek, Dâvudpaşa'da halkın seyretmesi için konuldu.¹⁶⁵

Nihayet. Haremdeki birçok cariyeleri ve yedi gözdeyi kâfi gor-miyerek çok karılılığı bu derecelerde tecviz etmeyen îslâm şeriatına aykırı olarak, sekizinci bir zevce aldı. Bu şer'î hüküm Hokze-ian'ı izdivaç etmesiyle Sultân Süleyman tarafından ve müftînin kızıyla evlenmesi sebebiyle Sultân II. Osman tarafından ihlâl olunmuştu.¹⁶⁶ Kızlarağasıyla sadrâzam vekil olarak izdivaç mukaavelenâmesini Pâdişâh nâmına imza ettiler.¹⁶⁷ Düğün Dâvydpaşa'-da yapıldı. Vezirlerden her biri bir nahtl ve birer câriye tedârik ederek zevç ve zevceye takdim ettiler.¹⁶⁸

Anadolu'da Ve Bağdad'da İsyanlar

Pâdişâh/in kadınların ağûşunda hayâtını geçirdiği düşünülürse, Devlet idâresinin bozulması ve hükümetin zaafından dolayı eyâletlerde isyanlar çıkması şaşılacak bir durum olmaz. Haydaroğlu, AH Baba zaviyesinde ansızın tutularak bütün adamlanyle birlikte kılıçtan geçirilmiş olan pederi Mehmed'in intikaammı almak dâvâsıy-le Teke sancağında isyan işaretini verdi. Pâdişâh, Sivas Vâlîsi Var-dar Ali Paşa'dan «lyd harçlığı» nâmıyle 30.000 gurus istemiş ve 1b-şîr Paşa'nın Sivas'da bulunan nikâhlı karılarından birinin gönderilmesini iş'âr etmişti. Alî Paşa, bir taraftan parası olmadığını ve bir taraftan da bir Müslüman'ın nikâhlı karısını bir başkasına teslim etmek şer'ân men' edilmiş olduğunu söyleyerek bu emirlere itaatte mazeret gösterdi. Bâb-ı Hümâyûn bu işi daha ileri götürmeyerek âsî olan paşayı teskin için, eyâletinde bırakıldığına dâir bir berât gönderdi. Ancak Alî Paşa, doğru ve hür fikirli bir adam olduğundan halkı dayanılmaz bir

¹⁶⁴ «Pâdişâhun hemşireleri olan Ayşe ve Fatma ve Hân-zâde Sultân Edirne'ye nefy olundular.» Naîmâ, s. 242 (Mütercim).

¹⁶⁵ «MSh-i Receb'de üçüncü haseki için mücevher toplu bir araba işletüp Dâvud Pa-sa'ya gidildikde alay misâl ol arabayı temâşâ için halk cem' olup seyre çıktılar.» Naîmâ, s. 246. (Mütercim)

¹⁶⁶ De'b-i kadîmi hânedân-ı Osmânî babında akdi nikâh olmayup teserrî ile zindekânî iken- Sultân îbrâhîm'in cevâriden birini nikâh ettirdiği Naîmâ'da dahî (s- 250), yazılı ise de. sekizinci zevce aldığı aslı olmayıp, bu söz Hammer'in gözdenin duhûke demek olmadığı fark etmemesinden kaynaklanmıştır. Keza, Sultân Süleyman'ın ve Sultân it. Osman'ın dahî zevcelerin miktarını tahdîd eden şer'î hükme muhalif hareketleri mümkün değildir; çünkü beşinci zevceye şer'î akid icri olunur- (Mütercim)

¹⁶⁷ «DârüssaAde ağası kız tarafından, sadrâzam PAdisâh tarafından vekil olmuşlardı. Bizde izdivaç mukaavelenâmesi yapılması Adet olmayıp, izdivAcm şartları şer'ân bellidir. Yalnız mihrinin miktarları kararlaştırılır. Müverrihin mu-kaavelenAme sözü Avrupa ahlakına nazaran yakıştırılan bir şeydir. (Mütercim)

¹⁶⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/401-403.

dereceye gelen mezâlim boyunduruğundan kurtarmak azmine düştü. Vardar Alî Paşa ile birkaç beğlerbe-ğinin harem kadınlarının tahriklerine ve valilerin sık sık değiştirilmelerinden dolayı Devlet'te zuhur eden fetret hâline daha fazla tahammül etmeye mecalleri kalmayarak mülkîye ve askerîye memurlarının üç seneden evvel değişti rilmemeleri hakkında Sultân İbrâ-hîm'den bir hat istemek üzere birleştiler. Vardar Alî Paşa, Pâdişâh'a takdîm olunan istidâ-nâmeyi te'yîd etmek için bir miktar asker toplamıştı. Bunları bir müddet intizam altında tutarak kasaba ve karyeleri taarruzlarından muhafaza etti. Lâkin askerlerinin yavaş yavaş firar edip gitmekte olduklarını görerek bunları gasb ve yağma ihtiraslarına terketti. Bu hâlden doğan karışıklıklar ise, valilerin ne kadar fasılasız olursa olsun değiştirilmelerinden doğacak kötülükleri aşmaktaydı. İbşîr Paşa, Vardar Ali üzerine gönderildi.

Bağdâd eyâleti de Anadolu'dan daha sükûnetli bir halde değildi. Eski sadrâzam Salih Paşa, Bağdâd eyâletini hazinedarı İbrahim'e vermişti. İbrahim Paşa, hamisinin vefatından sonra, kendi yerine tâ-yîn olunan Mûsâ Paşa'ya şehrin kapılarını kapadı. Lâkin daha sonra, Pâdişâh emrine itaat etmek istiyor gibi görünerek, Mûsâ Paşa'yı içeri alıp hapsetti. Bu haber İstanbul'a varınca -daha önce işaret edildiği gibi- Salih Paşa'nın biraderi Murtazâ Paşa Bağdâd Valisi tâ-yîn olundu. Murtazâ Paşa, âsî tbrâhîm Paşa'nın katli fermanını taşıyan ikinci mîrahorun hareketi sırasında İstanbul'dan çıktı. Murtazâ Paşa'nın yeni memuriyetine tâ-yîn edilmesinden sonra, onun başını İstanbul'a getirmek üzere, haseki Murad arkasından gönderildi. Murad Diyârbekir'de, ikinci mîrâhor Bağdâd'da vazifelerini îfâ ettiler: Gerek İbrâhîm Paşa'nın, gerek ona halef tâ-yîn edilen Murtazâ Paşa'nın başları ikisi birden İstanbul'a gelerek Saray-ı Hümâyûn kapısına asıldı. İbrâhîm Paşa'nın katliyle hapisten kurtulan Mûsâ Paşa, selefinin taraftarlarından birkaç kişiyi îdâm ettirerek vazifesine başladı. Lâkin o birkaç kişinin akıtılan kanları, birçoklarının İran tarafına kaçmalarıyla sonuçlandı.

Âsî Haydaroglu'nun adamlarından oîup Hamîd sancağını ihtilâle boğduktan sonra oranın hükümeti berâtını istemek üzere İstanbul'a gelmiş olan bir şahıs, bu suretle gösterdiği cesurca güvenin cezasını bularak zincire vuruldu. Anadolu ve Karaman valileri Hay-daroglu üzerine yürümek için emir aldılar. Pâdişâh'ın damadı Fazlî Paşa, -durumun gerektirdiğine nazaran bu vazifede bir deniz adamının bulunması lâzım geldiği için- hizmetinden azledilerek, onun yeri tersane kedhudâsı Himâr-oğlu'na (Ammâr-zâde)

verildi (8 Zil-ka'de 1057). Vaktiyle Kalabrah Ohiali, kapûdânlık makamına terfi olunduktan sonra, «Uluç» lakabına bedel, daha münâsib olan «Kılıç» unvanını almış olduğu gibi, Himâroğlu'nun lakabı da («iyi terbiye görmüş adam evlâdı» demek olan) Ammâr-zâde' olarak değiştirilmişti.¹⁶⁹

Kandiye Muhasarası

Kapdân Paşa'nın değiştirilmesinden biraz sonra Venediklilerin Akdeniz'deki deniz kuvveti şiddetli bir fırtınaya uğradı: Başkapdan Grmaniye¹⁷⁰ taşıyan amiral gemisi ile beraber 18 kadirga ve 8 kalyon İpsara'da mahv oldu (9 Mart 1648).¹⁷¹ Venedik donanmasının mahvı haberi, Girit'te Karaboza (Gerbüze)'yı harâb etmiş olan Habîb Ağa'nın getirdiği 70 başın gelişi sırasında İstanbul'a vâsıl oldu. Girit adasında, serdâr, Kandiye'nin muhasarası için ilk faaliyetlere başlamış ve Venedikliler Mirabello (Mernil)'yu geri almışlardı. Kandiye önünde metris açılması, dokuz aylık tahsisat, birçok yiyecek ve mühimmat getirecek olan Osmanlı donanmasının dâima beklenen gelişine bırakılmıştı. Lâkin Amiral gemisine binmiş olan Alî Ağa, yalnız üç aylık mevâcib ve bir senelik çuka ile yetersiz mühimmat ve yiyecek ile gelince, ümîdlerin beyhû olduğu anlaşıldı. Bununla beraber serdâr, Nîsân nihayetine doğru Lazart karşısındaki tepe üzerine 8 top yerleştirmekten geri kalmadı.

5 Mayıs 1648 (11 Rebülevvel 1058)*de Türk vekaayinâmelerin-de «Ak tabya» diye zikr edilen büyük Aya Dimitri istihkâmı üzerine doğru metrisler açıldı. Mahsurlar bir gece hücumunda Osmanlıların inşâatından bir kısmını tahrîb ettiler. Hattâ ölümü gözüne almış beş kişi serdârın çadırına kadar girdiler. Bu cengde telef olanların arasında, Hanya muhasarasında dahî temayüz etmiş olan mühendis Devert de vardı (20 Mayıs 1648 - 26 Rebülâhir 1058).

Osmanlıların Azîz Lusiya Tepesi üzerine yerleştirdikleri bataryalara Yesû' ve Meryem istihkâmına ateş açtılar. İhata hatlarının solunda Anadolu askeri ve altı büyük top ile Kengiri ve Adana sancak-beğleri mevkî tutmuş; sağ tarafta altı muhasara topuyla Rumeli askeri dizilmişti; serdâr merkezde idi. Dört hafta sonra vuku bulan bir hücumda Hüseyin Paşa'nın alt çene kemiğine iki kurşun isabet ederek, biri bir taraftan Öte tarafa geçti,

¹⁶⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/403-404.

¹⁷⁰ «Patrona kapudâm olan Grmani, Naîmâ. s. 251. Grmani'nin i*si düşmüş olmalıdır. (Mütercim)

¹⁷¹ Naîr.a. Muharrem 1056 târihi™ gösterir. (Mütercim)

öteki etinde kaldı. Hüseyin Paşa yaralarına ehemmiyet vermedi. Bir mendil ile çenesini bağladı, düşman ric'ate mecbur oluncaya kadar askerin içinde bulunarak varlığıyla onları teşcî etmeye devam etti.

İstanbul donanmasının 470 lâğımcı getireceği ümîd ediliyordu. Lâkin keşif maksadıyla gönderilen birkaç gemi donanmanın Akdeniz boğazında (Çanakkale Boğazı) Venedikliler tarafından abluka edildiği haberini getirince, muhâsırlann cesaretleri kırılmaya başladı. Serdâr askerin şecaatini yeniden alevlendirmek için her ne yapmak mümkün ise yaptı. Yakında konulan lâğımın açtıkları gedikler, Kont Livio Noris'in Korona-Azîze Marya haricî istihkâmlarını tüfek patla tmaksızın bırakarak hayâsızca geri çekilmesi, Yesû' Kulesi'yle altı top, 500 tüfeği, 100 bombayı, hayli bayrağı Osmanlıların zabt etmesine yol açtı (3 Temmuz 1648 - 11 Cumâdeluhrâ 1058).

Osmanlılar yeraltı faaliyetlerine devam ettiler. Lâkin -Avru-palılar'ın nazarında Tunus, Tarablus, Cezayir korsanları her ne ise

Türkler'in nazarında da onların aynı olan- Roma, Malta, Floransa dînî hükümetlerinin 17 kadirge ve 8 kalyonu imdada gelince, mahsurlar yeniden cesaretlendiler. Rumeli askerinin bulunduğu taraftan 14, Anadolu askerinin bulunduğu taraftaki metrislerin önünde 16 lâğım patlatılmıştı. Buna rağmen serdârın emrettiği umûmî hücumu Venedikliler kahramanca geri püskürttüler. Aya Dimitri, Gre-vakura, Aya Andria tabyaları etrafındaki arazide Türk süvarileri sürekli olarak dolaşıyorlardı. Muhâsırlar Martinego tabyasını zab-tettilerse de, daha sonra terk etmeye mecbur kaldılar.

Mil o pota mo kalesi üzerine Venedikliler bir hücumda bulunarak, Osmanlılar'ı muhasarayı kaldırmaya jnecbûr edeceklerini ümîd ettikleri haldo, bu taarruzları akîm kaldı. Kiropetre (Prepetre) üzerine hücumlarında da bir şeye muvaffak olamadılar. Aya Vasili ve Kisamo ahâlîsi Türkler'e itaat arzetmişken, papaslanm teşvikiyle isyan ettiler. Fakat isyan askerî kuvvetlerle bastırıldı, papaslar da boğuldu. Lâkin bu sırada tstanbul'da ortaya çıkan az sonra nazar-ı dikkatimizi Devlet merkezine davet edecek olan karışıklıklar, adada Osmanlılar aleyhine zuhur edebilen her türlü hâdiselerden daha çok Kandiye muhasarasının devamını müşkilâta düşürdü. Bu sebeplerle Velî Kedhudâ'nın ihmâlleri bu sene zarfında Osmanlılar'm Girit adasının zabtı hususunda ilerlemelerine mâni oldu. Donanmanın henüz ne adam, ne de mühimmat getirmedişine dâir Hüseyin Paşa'mn Bâb-ı Hümâyûn'a takdim ettiği arîza, Kapdân Paşa'nın îdâmından başka bir netice vermedi. Donanma baş-kumandanlığı (kapdân paşalık) Boğaz

kumandanı Voynuk Ahmed Paşa'ya verildi.¹⁷²

Vardar Alî Paşanın İsyanı

Asker tarafından bir muvaffakiyet kazanılıp da İstanbul'a kılıç mahsûlünün hasadı olarak kesilmiş Venedikli başları gönderileme-diyse de, Sultân İbrahim'in birkaç vâlinin ve birçok âsînin başlarını düşürdü. Donanmaya kâfi surette yardım etmemiş ve idaresi altındaki ahâlîye zulm etmiş olmakla itham edilen Şâbân Paşa, bir bostancı hasekisi marifetiyle îdâm olundu. Anadolu'da asker toplamaya memur olduğu halde, bu iş için tahsis olunan paralan zimmetine geçirmiş olan vezîr Kavanoz tbrâhîm Paşa. Yediku-le zindanına atıldı ve îdâma mahkûm edildi. Bağdâd valiliği için birbiriyle uğraşmakta olan San Mehmed Ağa ile Çolak Hüseyin Paşa ve kapdân Ammârzâde'nin başları-üçü birden- saray kapısı önüne konuldu.

Körü körüne husûmet nâmına, mücrim ve mâsûm ayrılmaksı-zm îdâm cezalan icra ediliyordu. Sadrâzam Ahmed Paşa, kendinden önceki Salih Paşa'nın akrabasını bu suretle mahvetti. Salih Paşa'nın kardeşi Murtazâ Paşa'yı Bağdâd'a giderken yolda öldürttükten sonra, ihtimâl ki evvelce mallarını müsadere etmiş olduğu ikinci kardeşi Zülfekaar Ağa'nın da idamına irâde aldı. Salih Paşa'nın oğlu Erzurum Valisi Mehmed Paşa. düşmanının zorlu pençesini henüz hissetmemişti. Ahmed Paşa, onu da yok etmeye karar vererek, Kars valiliğine tâyin etti. Ve Kars muhafızlarına da, Mehmed Paşa'yı oraya vardığında katletmeleri için emir yazdı. Mehmed Paşa, sadrâzâmın tasavvurunu anlayarak Kars'a gitmeyip, hâdiselerin akışına bakmak üzere, Aksaray'a iltica etti. Orada son olarak îdâm olunan amcasının babasının eski hizmetkârlarını etrafına toplamakla beraber, levendleri de kendi tarafına çekerek, Ahmed Paşa'nın kendi hakkında tasavvur etmekte olduğu intikama mukabeleye hazırlandı.¹⁷³ Mehmed Paşa, vaktiyle Abaza'nın yaptığı gibi, Erzurum'da mukaavemet göstermek istemişse de, yeniçerilerin muvafakat etmemeleri sebebiyle bu tasavvurundan vazgeçmeye mecbur olmuştu.

Erzurum eyâletini yeni vâlî Gürcî Mehmed Paşa nâmına zabta gönderilen mütesellim, me'mûriyetini ilân ettiği takdirde Mehmed Paşa tarafından reddedileceğinden korktuğundan, bir sebzeci kıyafetinde kale

¹⁷² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/404-406.

¹⁷³ Hammer. Mehmed Paşa vekaayini boraya kadar Naîmâ'dan almıştır- Bundan sonra, Vardar AK Paşa'nın İstanbul'a gönderilmesine kadar olan tafsîlatı Evliyî Seyâhat-nfime'sinden nakletmiştir- (Mütercim)

içerisine girdi, ilk toplanan dîvânda, yeniçeri ağasının huzurunda, Erzurum vilâyetini Gürcî Mehmed Paşa'ya veren hatt-ı hümayûnu okudu. Mehmed Paşa, yeniçeriler kendisine tarafdâr olmadıkları için, çekilmeye mecbur oldu. Pek şiddetli bir kış içinde -evvelâ Kemah'a, oradan Erzincan'a gitti. Orada Sivas Valisi Vardar Alî Paşa'dan bir ulak geldi. Alî Paşa, tbşîr Paşa'nın nikâhlısı olan, Marok Han'ın kızı Perihan'ı Sultân İbrahim'in sarayına göndermiş olduğu için. sadrâzam Ahmed Paşa'nın husûmetini celbetmiş bulunduğunu; Valide Sultân'ın kendisine yazdığı mektuplarda külliyetli asker ile Üsküdar'a gelerek sadrâzâmın, müftînin. Cinci Hoca'nın, kazasker Mülakkab'm, Bektaş Ağa'nın, Çelobî Kedhudâ'nın, Mus-lihiddîn Ağa'nın, Kara Çavuş'un başlarını istemesini bildirdiğini yazıyor ve bayrağı altında üç vezîr ile on beğ toplandığını söylüyor; İstanbul'a gitmek ve Ahmed Paşa'dan intikam almak üzere, Mehmed Paşa'nın Tokad'a gelerek kendisine katılmasını teklîf ediyordu.

Mehmed Paşa bu mektuptan ağalara ve levendlere malûmat verince, hepsi birden:

- «Muvaffakiyet rehberin olsun. Allah deyip yürüyelim. Şahin gibi cenge girişelim; ya öldürelim, ya ölelim.» dediler.

Mehmed Paşa teşebbüste muvaffakiyet elde edilmesi için derhâl Sûre-i Fâtîha'yı okutarak, Vardar Alî Paşa'nın dâvetine uygun olarak, Çoban Köprüsü, Şebînkarahisan, Lâdik (kadîm Laodiçea) yoluyla Merzifon üzerine yürüdü. Merzifon, eski Fazemonitis şehridir ki, Sultân I. Mehmed ile oğlu Sultân II. Murad burada camiler, medreseler, hamamlar, bir de han yaptırmışlardır. Mehmed Paşa Merzifon'da iken Murtazâ Paşa'nın îdâmına memur olup maktulün başıyla İstanbul'a dönmekte olan hasekî Murad ile Horozcu (?) Çavuş'a rastladı. Etrafında muhafızları bulunduğu halde bunları yanına getirterek, evvelce yol esnasında üzerleri araştırıldığı zaman, Murtazâ Paşa'nın kapdân-paşalığa tâyinine dâir olan berâttan başka bir şey çıkmamış olduğu cihetle, amcasının îdâmına dâir olan hatt-ı hümayûnu nereye saklamış olduklarını sordu. Bu meş'ûm irâdeyi bir kurşun şişesi içine koyarak hayvanın terkesine asmış olduklarını ve kendilerinin o pâdişâh emrini infaz etmeye me'mûr ve mecbur bulunduklarından bahisle it'izâr beyân ettiler. Mehmed Paşa, pederinin bedbaht biraderi için birkaç damla yaş dökerek Hasekî çavuşla Horozcu çavuş yollarına devam etmelerine izin verdi. Amcasının idamından kendisinin de ne hâle uğratılmak istenildiğini an-îyarak, mümkün olduğu kadar çok segbân ve sanca (gayrimunta-zam süvârî) yazmakta acele etti. Bununla beraber ne şekilde hareket edileceğini

müzâkere etmek üzere, çaşnigîrini Vardar Alî Paşa*-ya ve imâmı Evliya Mehmed'i birinci hâsekînin sancağını idare etmekte olan Köprülü Paşa'ya gönderdi.

Köprülü, Vardar Alî Paşa üzerine yürümek üzere Bâb-ı Hümâ-yfm'dan emir almıştı. Evliya, memuriyetinde tamâmiyle muvaffak olamadı. Bununla beraber birkaç yüz segbân ve sanca yazarak, efendisi Mehmed Paşa'nın bulunduğu Merzifon'a götürdü. Mehmed Paşa Direkli Beli, Gümüş Dağlan, Bardaklı Baba köyü yoluyla Çorum ve Tokad'a doğru yoluna devam etti. Çorum'da 40 kapıcı ile bir ka-picı-başı Mehmed Paşa'ya Diyârbekir eyâleti emrini getirdi. Bâb-ı Hümâyün. Murtazâ Paşa'yı Bağdâd valiliğine tâyin etmekle nasıl şüphesini izâle etmiş ise, yeğeni Mehmed'i de bu tedbîr ile kandıracağını ümîd etmişti. Lâkin Mehmed Paşa kapıcı-başığı kabul etmeden önce etrafına segbân, sanca, gönüllü kendi adamları olmak üzere 300 kişi yerleştirmişti. JÇapıcı-başıt bu kalabalığı görünce, Pa*şa'nın huzurunda titremeye başladı. Mehmed Paşa kapıcı-başığı ve maiyyetini döğdürmek istediğı halde, Çorum ahâlîsi eşrafının ricaları üzerine, bundan vazgeçti. Mehmed Paşa karla kaplı olan yollardan Ankara'ya doğru giderken Evliya yolunu şaşırmış ve o taraflarda dolaştığı sırada Haydarzâde ve Katircîzâde nâmlanyle mâruf olan eşkıya ile karşılaşmıştır.¹⁷⁴

Engürü'de. Bâb-ı Hümâyûri'dan gönderilen bir kapıcı Salih Pa-şa-zâde'ye Kars eyâleti emrini getirdi. Mehmed Paşa'nın o aralık Vardar Alî Paşa'dan aldığı mektupta Tokad'a gitmekte acele etmesi işaret edildiğinden ve İbşîr Paşa'nın birçok askerle kendisine katılacağı haber verilmekte olduğundan, Kars tevcihi de Diyârbekir tevcihinden ziyâde emniyet verici olmadı. Pederinin Sultân IV. Mu-rad'a defterdarlığı zamanından beri mektuplar inşâ'sında zarif us-lûbuyle meşhur olan Mehmed Paşa, tstanbuî üzerine yürümenin tehlikelerini ve İbşîr Paşa'ya güvenmemesini hatırlatmak üzere, Var-dar'a mektup yazdı. İbşîr, diyordu, alçak ve korkak olan Abaza hal-kmdandır. Revan'da Sultân IV. Murad'ın büyük mirâhoru iken üç-yüz kişi ile yetmiş Acem'in önünden kaçmıştır. Mektubunun sonunda Engürü ahâlîsini kendi tarafına celb edememiş ve müttefiki olan üs paşa ile birlikte ordugâhım Astenozi köyünde ve Murtat-ova vâ-dîsinde kurmuş olduğunu bildiriyordu. Evliya, Körkezâr'da bulunmakta olan Alî Paşa'ya, bu mektubun ulaştınlmasına m em uç oldu. Tirkeşini ve kılıcını dışanda bırakarak

¹⁷⁴ Evliya bu eevelâmnda, bir eşkıya yatağının hanesine misfir olarak, herifin yağmalamasından gerek kendisi, gerek maiyyetinin hissedar olduğunu yazar-Seyyah da zamanın iktlâzâsınca eşkıyalık ediyordu demek olur. (Mütercim)

Vardar'ın huzuruna girdiğinde, yer öperek efendisinin mektubunu takdim etti.¹⁷⁵ Al  Paşa:

- «Ho  geldin, sen o Evliya değil misin ki, sekiz saatde Kur* n'ı ezber okudun da Sultân Murâd seni hâssa silkine aldı. Şimdi Mehmed Paşa oğlumun yanında ne hizmettesin?» dedi.

Evliya:

- «Mehmed Paşa Erzurum valiliğine t   n olunduğu zaman müezzini olarak kendisine refakat ettim; Erzurum'da bana gümrük k tibliğini verdi ve    defa beni İran'a gönderdi. Şimdi imamıyım, çocukluktan beri beni bildiği için esr nna en ziyâde mahrem olan benim.» cevâbını verdi.

Vardar mektubu okudu ve Engürü'y  zabt edememiş olmasına teessüf etti. Evliy 'ya 100 altın, bir mercan te bih, bir samur kürk, bir mücevherli saat verdi.

O gün haber alındı k . Köprülü Mehmed Paşa, yedi beğ refa-katiyle, Sarma ıklı Bogazı'nı ve Amasya Valisi Hüseyin Paşa da Direkli Beli'ni zabt etmiştir. Bu haber  zerine Vardar Al  Paşa Kızılırmak (Halis) geçidine doğru gidip, ne bir adam, ne de bir yük hayvanı z    etmeksizin, nehirden geçti.¹⁷⁶ Irmağın sol tarafını t   b ederek, Ayrak, Durdak köylerinden ve Kum Baba Tekkesinden geçti. Zaolide Bâb-ı H m   n'dan gönderilen    pa anın, yâni ba kumandan Köprülü Paşa'nın, Amasya Valisi K r Hüseyin Paşa'nın, Divriği beğlerboği Kara Sefer Paşa'nın öncüleri göründü. İki ordu Kengiri'mn yedi saat güneyinde  arpı tılar.    pa a mağlûb ve esîr edilerek ba larından kavukları ve arkalarından hil'atleri alınıp boğazlarından gaalibin çadırının kazıklarına zincirle bağlandılar. Evliya, bunların eyâletleri halkını hayvan sürüsü gibi idare ettikleri için. kendilerinin de     hayvan muamelesi gördüklerini ve segbân ve sarıcıların, her dakika ölümü beklemekte olan pa aların ba ları etrafında devamlı olarak kılıç sallamakta bulunduklarını nakleder. Seyyah. Kengiri'ya yakın Bozoğlan köyünde Vardar Al  Paşa'ya tebriklerini arzetti. Vardar. n    olduğu galebeye mağrur olarak «oğul» dediği İb  r Paşa. Küçük  avuş,  ehs   r Ga   Paşa askerinin iltihakından sonra, vukuunu muhakkak bildiği muzafferiyetler hakkında har s ne h lyalarla meşgul oldu. Evliyanın mağl blar hakkında af ile muamele etmesi hakkındaki temennilerine, Mehmed Paşa'nın ihtiyatlı davranması hakkındaki ihtarlarına hiç ehemmiyet vermedi.

¹⁷⁵ Vardar Al  Paşa'fım otağı bir ser perde-i Süleyman! idi. dört tarafını binlerce segbân ve sanca neferfiti kat kat ihata etmiş oldukları halde, p r silâh dururlardı.. Evliy 'dan, c. 2, s. 444. (Mütercim)

¹⁷⁶ Pasa. nehri geçebilmek için Evliy 'ya bir güzel Arab atı ihsan etmi di. (Mütercim)

Evliyâ'ya. para dolu bir kese. Köprülü ordusundan yağmalanmış olanlardan bir küheylân at ve bir Gürcî köle ihsan ederek, ruhsat verdi.¹⁷⁷ O da üç gün zarfında Murtat-ova'da bulunan efendisinin yanına döndü. Mehmed Paşa, kendisiyle emellerini birleştirmiş olduğu Alî Paşa'nın gaafilâne muamelesini anlayınca kendi kendine esef etti. Mehmed Paşa'ya da bir hatt-ı hümayûn gelmişti, Paşa bunun ihtiva ettiği mâhirâne işgal fikrine göre, Sâdedil Alî Paşa'nın mutlaka aldatılacağına hükmetmişti. Evliyâ'ya, Siyâvüş Paşa'nın kedhudâsının hazinedarı tarafından ulaştırılmış olan bu mektubu gösterdi. Mektup şu mealde idi:¹⁷⁸

«Eğer başını kurtarmak istersen, Ibşîr Paşa, Çavuş Paşa, Bakî Paşa. Ketgaç Paşa, Şeydi Ahmed Paşa, Şehsûvâr Gaazî Paşa kardeşlerinde birlikte âsî-i mel'ûn Vardar Alî Paşa üzerine yürüyüp bütün emvalini zabt et ve başını Bâb-ı Hümayûn'a gönder. Seni Mısır Vâfîsi nasb ettim; şimdiden ve bana hiçbir hediye göndermeksizin yeni mansıbını en çok güvendiğin ağalarından biri vâsıtasıyla idare edebilirsin.»

Mehmed Paşa bu hatt-ı hümayûnu Evliya ile Alî Paşa'ya gönderdi. Vardar'ın fikr-i selim sahibi olan kedhudâsı Halil, kendi efendisine de buradan şu mealde bir hatt-ı hümayûn geldiğini haber verdi:¹⁷⁹

«Vezirim, lala Vardar Paşa. senin kusurun affolunmuştur; Def-terdâr-zâde isyan bayrağım kaldırmakla evvelâ Erzurum'da ve sonra Ankara'da yerleşmek istedi; onun takibine git; nerede bulursan öldür ve başını bana gönder. Buna mükâfâten, sana Mısır eyâletini tevcih ediyorum; bundan dolayı bana hediye de gönderecek değilsin.»

Bâb-ı Hümayûnun siyâseti bu suretle her ikisine de itaatlerine mükâfat olmak üzere Mısır valiliğini vaad ederek, birbiri aleyhine sevk etmekte ve ihtimâl ki, hükümet merkezi, müttefiki üzerine galebe edecek ve böylece zaafa uğrayacak tarafa da kendisi hücumla hazırlanmaktaydı. Kedhudâ Halîl, Mehmed Paşa'nın adamım efendisinin huzuruna gönderdi. Vardar Alî Paşa,

¹⁷⁷ AH Pnsa'nın bu rruznnfpriyptindrn pvvelce Evliyâ'nın avdete ruhsat istediği zaman Rnışnak olan Vnrrin'in kendine maMus bîr edâ ile : -Beniim ofcltim, katlana bir kaç run (birkaç Sün sahr et) dediğini ve sonra «Görelöm âyi-"ne-İ devrfln ne suret gösterir- mısraını terennüm ettiğini Evliya nakl eder, s. 447. (Mütercim)

¹⁷⁸ Buraları bizdeki basılmış Evliya Seyahatnamelerinde yoktur. İstanbul nÜ3hası eksik olmalıdır. (Mütercim)

¹⁷⁹ Bu hattı hümayûn dahi EvHyâ'nın İstanbul baskısında yoktur. Mamafih o zamanların bilumum hatt-ı hümayunları için okuyucunun hatrında olmalıdır ki. bir ferman-ı hümayûnun pâdişâh imzası demek olan tuğrası, pâdişâh tarafından yazılmadığı gibi, büyük tevcihât ve idâm gibi mücâzat için varlığı o zaman Devlet'in usûlü iktizâsından olan ve bununla beraber pekçok emsali bulunan hattı hümayûnlar pâdişâhın kendi yazısı değildir. Ekseriya sadrâzamların arzı ve hattâ onların gönderdikleri müsvedde üzerine bu işle görevli kâtibler tarafından yazılırdı. (Mütercim)

yalntz Pâdişâhın hatt-ı hümayûnunu değil. Valide Sultân'ın, Cinci Hoca'nın, kazasker Mü-lakkab Muslihiddîn'in, müftînin, Bektaş Ağa ile diğer ağaların mektuplarını da gösterdi ki, bu mektuplar payitahtta hükmünü yürütmekte olan irtikâblara, karışıklıklara, nihayet vermek için, Vardar'ı İstanbul üzerine yürümeye teşvik ediyordu.

Vardar Paşa, seyahat masraflarına tazminat olmak üzere, Evliyâ'ya 300 altın, bir saat, bir mercan teşbih, bir samur kürklü kaftan, bir kılıç, bir tirkeş, eğerleriyle üç Arab atı, dört yük hayvanı verdi. Evliya gitmek üzere iken, İbşîr Paşa askerinin öncüleri görüldü. Gözü açılmak mümkün olmayan Vardar, Evliyâ'ya:

- «Biraz daha bekle; İbşîr Paşa ile mülakatımızdan sonra daha çok yazacak şeyler olur; İbşîr Paşa'dan da mektup alırsın.» dedi.

Aldığı hediyeleri Çerkeş kadısına emânet bırakmış olan Evliya, bir tepe üzerine çıkarak İbşîr'in gelişini bekledi.¹⁸⁰ İbşîr'in kabulü için her türlü hazırlıklar yapılmış, sâdedilliliğine nihayet olmayan Alî Paşa da istikbâline çıkmıştı. Bütün Çerkeş ovası atlarla dolu idi. İbşîr'in ordusu küçük Çerkeş ırmağını geçtikten sonra, «Allah Allah!» sadâlarıyla Vardar'ın ordugâhı üzerine yürüdüler. Yûsuf nâmında bir nefer, bir değnek darbesiyle Vardar'ı atından aşağı düşürerek bağladı. Yedi saat cengden sonra galebe İbşîr tarafında kaldı.¹⁸¹ Vardar'ın galebe edip de çadırının kazığına bağlamış olduğu üç paşa kurtarılarak, kendilerine hil'atler giydirildi. Vardar, onlar hazır oldukları halde, İbşîrMn önüne götürüldüğünde, İbşîr Paşa'ya ta'rîzlerle başlayıp:

- «Zevcenin ırzını sıyânet ettiğim için bana böyle mi mükâfat ediyorsun? Ben onu Pâdişâh'ın emirlerine rağmen muhafaza ettiğim içindir ki, bu alçaklar, Köprülü Mehmed Paşa, Kara Sefer Paşa, Hüseyin Paşa benim üzerime yürüdüler. Eğer senin sözlerine îtimâd etmemiş olsaydım, onların başlarını çoktan kestirirdim. Senin hıyanetine karşı bana ihtiyat tavsiye eden Mehmed Paşa'ya niçin inanmadım? Şimdi başımı kes ve istediğin yere koy.» dedi.

Köprülü Mehmed Paşa, Vardar ile İbşîr Paşa'nın, bunları birbiri aleyhine sevk eden hiddetlerini teskîn için beyhude uğraştı. Vardar, ordusunun başlıca zâbitleriyle birlikte boğuldu, başları değneklere geçirilerek İstanbul'a gönderildi. Evliya, zaferini tebrikle berâber mektup ve emir almak için

¹⁸⁰ Evliya. Vardar Mî Paşa ta kimiyle hayli gittikten sonra güya kalbine bir ilham vâki' olarak «Ben bu kalabalığın içinde ne yapacağım?» diyerek, üç kölesiyle dönmüş ve sonra o tepeye çıkmıştı. (Mütercim)

¹⁸¹ Evliya, bu mağlûbiyet Üzerine hayli zahmette mahkemeye kapağı atmıştı. (Mütercim)

İbşîr'in huzuruna çıktı. İbşîr, Vardar'ın cesedini göstererek:

- «Sen de cesedinin bunun yanına konulmasını istemezsen git!»
demekle iktifa etti.

Evliya cevâb olarak dedi ki:

- «Ben ne âsîyim, ne de sancak beği! Kılıç kullanmasını bilmem, isyan bayrağı altında da gitmem.»

Bu cevap İbşîr'in dudaklarında bir tebessüme yol açtı; dedi ki:

- «Defterdâr-oğlu'nun yanında ne yapıyordun? Niçin hala-zâden Melek Ahmed Paşa'nın yanında bulunmazsın?»

Evliya şöyle cevâb verdi:

- «Sultanım ben, vesîle-i seyahat olduğu için vüzerâ hizmetinde bulunuyorum. Defterdâr-zâde ile Erzurum'a gidişimden maksad budur. Bu hizmet sayesinde İran'a da bir seyahat ettim. Madem ki siz şimdi Şâm valisi oldunuz, sizin de hizmetinizde bulunmak ve beraber Suriye'ye gidip, oradan da Arabistan'a kadar seyahat etmek

arzusundayım.»

- «Seni ben beraber götürmem; Melek Ahmed Paşa'nın yanına git!»

- «Sultânım, ben üçünüzün de bir derecede akrabamzdanım.

Efendim Mehmed Paşa'nın validesi gerek sizin, gerek Melek Ahmed Paşa'nın yakın akrabasındandır; benim validem de Melek Ahmed Paşa'nın validesinin hemşiresidir; ikisi de sizin gibi Abaza'dırlar.»

- «Bak beni defterdarın oğluyla barıştırmak için ona akraba yapıyor.»

Gayet hasîs olan İbşîr Paşa, Evliyâ'ya hediye olarak ancak bir at, bir çadır, 70 altın vererek, bu cimriliğiyle mensub olduğu menfur Abaza kabilesine liyâkatini isbât etti. Evliyâ'ya bir mektup verdi ki, bununla Defterdâr-zâde'ye, dostâne, İstanbul'a gitmesini nasihat ediyordu.

Evliya, efendisi Defterdâr-zâde Mehmed Paşa nezdine dönerek, o da Ayaş, Beğpazarı, Torbalı, Taraklı, Geyve, Ağa Denizi denilen orman tarikiyle İstanbul'a doğru gitmekte fazla gecikmedi. Vardar'ın başının gönderilmesi, İstanbul'da çeşitli yorumlara sebep olmuştu. Bir takım halk, kendi fikirlerine göre, her türlü teline lâıyk olan bir âsînin ortadan kalkmasından dolayı memnun olmuşlardı; bir takımı da Devlet'te intizâmın yeniden sağlanmasına muktedir olabilecek yegâne adamın İbşîr tarafından yok

edilmesine teessüf ettiler.¹⁸²

Ahmed Paşa'nın Düğünü

Harem'in istibdadı, Pâdişâh'ın çılgınca israfı ve sefihâne vaziyeti, sadrâzamın zulmü günden güne artıyordu. Bir Rum papasının oğlu olan Mustafa Çavuş sülâlesinden bulunan sadrâzam Ahmed Paşa, evvelâ reîsülküttâb Nûrî Efendi'nin maiyyetinde bulunarak, sonra Kara Mustafa Paşa'ya tezkireci olmuştu. Onun idamından sonra Harem kâhyası oldu. Emvalini idare ettiği Hasekî Sultânın nüfuzu sayesinde birbirini müteâkib sipâhî ağası, yeniçeri ağası, defterdar, nihayet sadrâzam oldu. Dâmâd-ı şehriyârî olmak şerefini arzu ederek eski hâmisi Handan-zâde Ağa'nın kerîmesi olan zevcesini boşa-mış ve vâlidesiyle beraber payitahttan uzaklaştırarak, fakat daha sonra dönmelerine müsâade etmiştir. Pâdişâh, Ahmed Paşa'nın boşadi-ği zevcesini Harem'e aldırılmış ve Ahmed Paşa'ya en küçük kızı olan Bîbî Sultân'ı nikahlamıştır. Bu münâsebetle yapılan düğün pek parlak oldu. Ziyafetler Saray-i Hümayûn'da onsekiz gün devam etti. Sultân îbrâhîm, düğün nahıllannda emsali işitilmemiş bir israf gösterdi. Bunlardan minare kadar yüksek ve baştan aşağı altın ve gümüş kaplanmış olan iki tanesi, revnak ve letafette Atene'nin bize söylediği Mısır fallosforilerinin hepsinden üstündü. Pâdişâh, Atmeydanı'n-daki îbrâhîm Paşa Sarayının içini yegâne nikâhlı zevcesi olan sekizinci hasekî Telli için kürkle tefriş etmek garîb fikrine düştü. Sadrâzam ve defterdar Halıcı-zâde, kâfî miktarda kürk bulmak için her türlü mâlî tedbirleri kullandılar ve her türlü zulümleri icra ettiler. Lâkin bununla da istenildiği kadar kürk bulunamadığı için, sarayın yalnız bir köşkünün samur ve vaşakla tefrişine karar verildi. Pâdişâh köşkü ziyaret ettiği zaman gördü ki, bir yerde birbirine dikilmiş olan iki derinin renkleri, dikiş yerini göstermeyecek kadar münâsib düşmemiştir; bu kusur, bütün mefruşatı gözünden düşürerek kendisini öfkelenendirip mâliye nazırını azl ve haps ettirdi.

Harem kadınları Sultân îbrâhîm'i o kadar büyülemişlerdir ki, bunlardan biri kendisini sakalını mücevheratla süsleyerek halkın karşısına bu şekilde çıkmaya ikna etti. Bu ise pek fena te'sîr etti.

Çünkü Şark rivayetlerine göre, bu şekilde süslenmiş olan ancak firavundur, îbrâhîm, güzel cariyelerinin heveslerini uygulamak için dükkânların

¹⁸² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/406-413.

bütün gece açık kalarak, me 'aleler yakılmasını emretti. Bu suretle zâten malları parasız alınan tacirler, ya ma sırasında d kk nlarını aydınlatmaya mecbur oldular. Bir gün Eski Saray'dan bir s -v r  çıkararak bütün  ar ı'yı dola ıp «D kk nları kapatınız!» diye ba ırdı ı görüldü. Yalnız dükkânlar değil, İstanbul'un kapıları da kapandı. Lâkin müteakiben dell llar dükkânların açılması için ba ırdılar. Pâdişâh'ın yâhud bir g zdenin arzusu gereği olduğu muhtemel olan bu hâdisenin sebebi anla ılamadı.

Sadrâzamanın kardeşi  br h m A a, bu yakınarda musahibe H b-y r Kadın ile evlenmiş ve dahil ye nezâreti demek olan sadâret ked-hud h na t y n edilmişti. Ahmed Paşa'nın kardeşlik muhabbetine ve memuriyetinin verdiği itib ra tamâmiyle ma rur olarak, nefsini müskirat tiryakili ine terketti. Bir gün sarhoş iken, kendisine gönderilmiş olan bostancının başına bir tabak vurarak kırdı. Sadrâzam bunu haber alarak, bostancının bir kese altınla gönlünü almakla beraber,  br h m A a'yı huzuruna getirterek ve kardeşi olduğuna bakmayarak tabanlarına ikiyüz de nek vurulmasını emretti. Bu de nekler vurulduktan sonra, cezasını bu derecesini de kâfi görmeyen Ahmed Paşa, İbrahim'in arka üstü çevrilerek daha vurulması için emir verdiyse de, ba  mâbeynci (kapıcılar kedhudâsı), yan  l  hâline gelen zavallı kedhudânın üzerine kapanarak, ilâve edilen cezaya kendisini arz etti. Ahmed Paşa, bu kadarla iktifa edilmesine pek güç muvafakat etti ve bununla birlikte kardeşini memuriyetten azl etti,  br h m A a bir ay kadar mehc r kaldıktan sonra, bezirg nba ı Yahud  Harun'un ısrarı üzerine sadrâzam kendisiyle barı arak, M -s  Paşa'nın azliyle bo alan Ba d d valili ini ona verdi.

Bu aralık Valide Sultan ile musahibe  kerbol  arasında m n ka a zuhur etti.  kerbol 'nin bütün malları müsadere olunarak, ekseriya g r  t   ebe kızı Hamide ile birlikte Habeşistan'a sürüldü. Ancak H mide'yi s dik bir câriye sürgünden kurtardı: Sürgün emrini icraya memur m ba irler geldiğinde bu câriye, kendisini Hamide olarak gösterdi, bu hiyle ile Hamide İstanbul'da kaldı.  kerbol 'nin iki mahremi olan S  eym n Dede ve  br h m  eleb  tevkif olunarak,  kerbol 'nin haz nelerinin nerede bulunduğunu söyletmek için tazy k olundular. 250 kese akçe, birçok kıymetli elbise, 200 yor-

gan ortaya çıkarıldı. Süleyman Dede bo uldu, İbrahim  eleb 'nin boynu vuruldu.¹⁸³

¹⁸³  kerpare ( kerbol ) hakkında Naim 'nm ifâdesi daha ziyâde malûmatı ihtiva etmekte ve okunma a

Fazlı Paşa, sadrâzâmın şâhâne denilecek kadar geniş olan iktidarına karşı uğraşmak tecrübesinde bulundu. Dîvân-ı hümayûnda ikinci vezirlik memuriyetinde devam etmek üzere Rumeli'nden döndüğü zaman Bosna hududunun sıkıntılı durumu ve Venediklilerin Dalmaçya'da ilerlemeleri hakkında Pâdişâh'a hakikati söylemek cür'-etinde bulundu. Gerçekten, Tekeli Paşa'mn Sebeniko muhasarasını kaldırmasından sonra Kerka sancağından birkaç kale, hattâ Devlet'in Dalmaçya hududunda mühim bir hisarı olan Klis, düşman eline düşmüştü. Pâdişâh Fazlî Paşa'mn sözlerinden hayrete düşerek dedi ki:

- «Bu nasıl şey? Sadrâzam lalam bana kat'iyen söyledi ki, kâfirler yalnız bir kilise ile birkaç palanga almışlar; bunlar da zâten onların imiş. Sen o söylediğin sözleri lalamın karşısında söyleyebilir misin?»

Osmanlı müverrihinin tâbirince «Vezîr düşmanın olursa Pâdişâhın dostluğu fayda vermez» darbimeselini unutmuş bulunan Fazlî

«Musâhibelerden Şekerpâre, birçok devlet işlerine karışarak adamları ve adamlarının adamları eliyle rüşvetler abp haddini tecâvüz etmişti. Şâir mo-sahibelerle zıddiyet peyda ederek. Valide Sultân ile de muhavere ve münâkaşaya girişmiş, hattâ Vâlide'nin Şekerpâre'yi kırbaça doğdurduğu şâyî olmuştu. Nihayet durumu Pâdişâh tarafından işitilerek, cumâdelâhirenin üçünde hanesinde tutularak bir kayığa konuldu; Sakız'a sürüldü. Haleb'den azl edilmiş olan Hasan Paşa'mn hanımı ile kızı Hamide Hâtûn, ekseriya Şekerpâre ile görüştüğünden, o da Şekerpâre'nin sarayında bulunarak, birlikte sürülmesi ferman olundu. Lâkin Hâmide'nin fedakâr bir cariyesi Hamide Hâtûn benim» dediğinden, onu Hamide sanarak. Şekerpâre ile beraber kayığa koydular. Şekerpâre'nin bağlilarından olup, onun kuvvetiyle Kaarun gibi mala sahip olmuş bulunan sebzeçi ve Süleyman Dede'den Şekerpâre'nin emvali suâl olunarak, Valide Sultan'ın yaptırdığı handa bir odada bulunan onaltı sandığın anahtarlarını, sebzeçi teslim etti. Şekerpâre'nin mührüyle mühürlü olan bu sandıklar pâdişâhın huzurunda açıldı, lebâleb mücevher, inci, altın, riyal, kıymetli taraklar, Hind yadigârları, şâir kıymetli eşya ortaya çıkınca. Pâdişâh : «Hay kâfir! Bana akşama ekmek alacak akçem yoktur diye yemin ederdi. Bak, neler çıktı, hep benim mahmdır.ı buyurmuşlar. Hanesinde dahî kürkler, biri incili, ikisi zerdûz olmak üzere 200 yorgan ile 250 kese parası çıktığı söylenmiştir. Sebzecinin boynun vuruldu; Süleyman Dede boğuldu. Şekerpâre sürgüne giderken,

meğer yanına harçlık alamamış olduğundan, mübaşire ihtiyâcını söylemiş, o da fiOO akçe vermiş; beraber ağlaşmışlar, İbrim'e (Yukarı Mısır'da, Saîd mıntıkasında) kadar götürmüş.» s. 283 -285. (Mütercim)

Paşa Pâdişâh'm teklifini kabul ederek, Sultân İbrahim'in ve sadrâzâmın huzurunda Bosna ve Rumeli'nin durumunu tafsilatlı olarak anlattı. Sadrâzam hepsini inkâr etti. Aralarında şiddetli bir münâkaşa oldu. Fazlî Paşa, Ahmed Paşa'yı irtikâb ile, devletin mansıbla-ı nni satmakla suçladı; Ahmed Paşa da Fazlî Paşa için «Yalancı ve müfteridir» dedi. Kendisini tekzîb eden şahsın Pâdişâh'dan hakikati nasıl sakladığını ortaya koydu. Sadrâzam Pâdişâh'ın kulağını elem verici haberlerle doldurmanın doğru olmadığını söyledi. Sultân 1b-râhîm, sadrâzam'ın tercih ettiği akıllıca sükût yolunu pek takdîr etti. Dışarı çıkılacağı zaman Ahmed Paşa'yı gayet müteveccihâne iltifatlarla garketti. Müteakiben Fazlî Paşa bir hatt-ı hümayûn aldı ki, Girit'e gönderilen orduda bir kumandanlık almasını emrediyordu. Bu memuriyeti kabul etmemesi üzerine, beş gün cellâdın îdâm mahkûmu olan vüzerânın başını kesdiği ve ecnebî sefirlerinin Dî-vân'a kabul edilmeyi bekledikleri yerde, yânî sarayın birinci ve ikinci sofaları kapı aralığında hapsedildi. Azak valiliğine muvafakat etmedikçe oradan çıkamadığı gibi, çıkar çıkmaz dört kadirga ile harekete mecbur oldu.¹⁸⁴

Kırım Aleyhine Lehistan Ve Rusya'nın Şikâyetleri

Lehistan ve Rusya hükümetleri, Tatarlar*ı o taraflara akın ederek her iki devletin tebeasından 40.000 kişiyi esir etmiş olmalarından dolayı şikâyet etmişlerdi. Bir kapıcı-başı ile Hân'ın elçisi (kapı ked-hudâsı) Cemşîd Çavuş, anlaşmalara aykırı olarak alınan esirlerin memleketlerine iade olunmak üzere İstanbul'a gönderilmelerini emreden bir pâdişâh emri ile Kırım Hânı'na gönderildi. Kırım Hânı İslâm Giray, bu azarlayın mâhiyetteki irâdeyi okuduğu zaman hiç bozuntu emaresi göstermeyerek:

- «Biz pâdişâhın bendeleriyiz; Ruslar ancak zahiren ve bizim muzaffer silâhımız altında kaldıkça anlaşma isterler; fakat biz nefes almalarına meydan verince Anadolu sahillerini kayıklarıyla tahrîb ederler. Burada metruk iki kale olduğunu ve bunları işgal etmek maslahata muvafık olacağını defalarca arz eyledik; şimdi ise onları Ruslar istilâ ettiler, yirmi palanga yaptılar. Eğer bu sene de hareketsiz kalırsak Akkirman'ı ve bütün

¹⁸⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/414-417.

Moldavya'yı (Boğdân) zabt edeceklerdir.» dedi.

İki memur bu cevabla İstanbul'a döndüler.

Sadrâzam İstanbul'da harb vekaayünden bahsedilmesini şiddetle yasaklamıştı. Venedikliler'in Akdeniz Boğazını (Çanakkale Boğazı) yasaklamıştı. Venedikliler'in Akdeniz Boğazını (Çanakkale Boğazı) abluka ettiklerini Pâdişâhtan saklamak istediğinden, Venedik donanmasının Venedik'e dönmek üzere yelken açtığına dâir te'mî-nât vermişti. İbşîr Paşa da -Haydar-oğlu ormanlık olan Sb'ğüd taraflarında Osmanlı askerlerinin her türlü mesâisine mukaavemet etmekte iken- Anadolu'nun ahvâlî* hakkında sadrâzam paşanın ifâdeleri kadar hakikate yakın bir arıza göndermişti. İddiasını isbât için âsî nâmıyle tevkif ettiği reayadan yüz kişiyi gönderdi; bunlardan yirmisi İstanbul sokaklarında asılıp, sekseni kadırgalara konuldu. Gü-zelhisarlı Alî Çelebî Haydar-oğlu'nun isyan bayrağı altına mecburiyetin şevkiyle gitmiş ve ilk fırsatta İbşîr'in ordugâhına gelmiş olduğu halde, sadâkatine mukabil ceza gördü. İbşîr. kendisini İstanbul'a gönderdi ve İstanbul'da başı kesildi. Gerek Alî Çelebî'nin, gerek onu müteâkib diğer bir takım şahısların îdâmı. kanun hükümlerine muvafık sayıldı. I,âkin Vezîr Kavanoz İbrahim Paşa'nın na'sı hakkında reva görülen muamele halkın nefretini celbetti. Pâdişâh'ın husûsî emri üzerine İbrahim Paşa'nın cesedi bir atın kuyruğuna bağlana-rnk. Yedikule'den saraya kndar sürüklendi ve Cellâd Çeşmesi önüne atılarak 10 gün oradn durdu.¹⁸⁵

Samur Kürk Ve Anber Vergisi

Sadrâzam, mansıbların satılması yoluyla, Devlet idaresinde bir haydutluk te'sîs etmiş, zât-ı şahanenin sonu gelmez kürk sevdası en zalimane kötülüklere vesile olmuştu. Kedhudâsı Arnavud Ahmed, tezkirecisi Şâmî-zâde Mehmed, çavuş-başı (Kejgerd: Eğriboyunlu) Torak, selâm çavuşu Mustafa, Ahmed Paşa'nın cinayet şerikleriydiler. Paşa'nın bina inşâsına merakını. Pâdişâh'ın kürk toplama hastalığı bir dereceye kadar ma'zûr gösteriyordu. Boğaziçi'nin Anadolu Hisan'nda, Incirli'de, İstanbul'un birçok yerlerinde, Çekmece'de mükellef köşkler yaptırmıştı. Bu muazzam masrafları kapatmak için devlet memuriyetlerini alabildiğine satıyordu.

Girit serdârı Hüseyin Paşa boşalmış olan sipâhî timar ve zeametlerini,

¹⁸⁵ Oseri on günden ziyâde FAB-ı Hümâyûn'da kalup râyiha i kerîhasi halkı mü)ec*7zî itmiş idi.» Npima, s. 285 (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/417-418.

en fazla fedâkârlık gösterenlere vermekten, sadrâzam paşa da en çok para verene satıyordu. Bu kabilden olmak üzere, Erzurum valiliğini 65 kese mukabilinde Hamamcı Paşa'ya verdi; Küçük Paşmakçı-zâde'den 18 kese alarak Edime pâyesiyle Selânik'i vaad etti. Pâdişâh, «Kürk ve anber vergisi» nâmiyle yeni bir vergi koydu. Sultân İbrahim'in kürk merakı akıl almaz bir dereceyi bulmuş olmakla beraber, harem kadınlarına masal söylemekle gecelerini geçiren Eyüplü bir falcı karı, zamanında kürk meraklısı büyük bir pâdişâhın bütün elbiselerini, sarayının mefruşatını, yastıklarını, kali-çelerini hep samur kürkten yaptırmış olduğunu Sultân İbrahim'e hikâye edince, bu merak bir kat daha arttı. O zamandan itibaren İbrahim'deki bu fikr-i sabit, hakîkî bir cinnet hâlini alarak, kürk göndermeleri için bütün eyâlet valilerine umûmî emirnameler çıkardı. Ne ulemâ, ne ağalar bu mâlî tekliften (vergiden) âzâde kaldılar. Yalnız birkaçı bu verginin herkes nezdinde doğuracağı hoşnûd-suzluğu ortaya koymak cesaretinde bulundular. Galata kadısı Mehmed Çelebî, dervişane kıyafetiyle sadrâzâmın huzuruna giderek, birçok ta'vîzâtтан sonra, Pâdişâh'ın huzuruna kabulünü ısrarla talep ederek dedi ki:

- «Ben ancak üç halden birine uğrayabilirim: Ya beni öldürürsünüz; ben de şehâdeti minnet sayarım. Ya beni İstanbul'dan sürersiniz; buna da müteşekkir olurum, çünkü burada iki aydır hareket-i arz oluyor. Yâhud beni azl edersiniz; hâlbuki bu zahmete hacet yok, ben bugün Galata'ya nâib gönderdim ve kadı libâs ve imamesini bu dervişane kisveye, bu dervişane serpuşa tebdil eyledim.»

Sadrâzam, kadı'nın bu cesaret ve serbestisinden daha elem verici neticeler doğabileceğini düşünerek, öfkesini hazmedip sustu. Yeniçeri miralaylarından (yeniçeri ağalarından) Kara Murad'a -ki 500 yeniçeri kendisine körü körüne bağlı idiler- hazîne tahsil memuru demek olan baş-bâkî kulu vâsıtasıyla, Dîvân'ın bir kararına uygun olarak, samur kürk, anber, bir miktar para vermesi ihtar olundu. Kara Murad, böyle bir talebde bulunulmasına hiddetlenerek, dedi ki:

- «Ben Girit'ten ancak barut ve kurşun ile geldim; samur kürkü, anberi yalnız işitmişimdir; parayı ise, borçla alıp sarf ediyorum.»¹⁸⁶

Valide Sultan'ın Sürülmesi

¹⁸⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/418-419.

Pâdişâh, bu kadar varidatını artırdığına kanâat etmiyerek, birçok muhaliflerinin mallarını müsadere etti. Dâima israf pençesinde zebûn olarak, mücevherle müzeyyen bir sandal inşâsı için 40.000 guruş sarf etti. Hasekilerden ikisi için ağır kıymetli tâclar yaptırdı. Sultân İbrâhîm ve sadrâzam, Devlet'in sânını öylesine unut-

tular ki, iki fil, beşyüz parça altınlı kumaş, kürk istemek üzere İran Şâhi'na, elçi unvanlı bir adam yerine, bir bostancı gönderdiler. Oğluna, umûmun nefretini celbetmekten kaçınmasını tavsiye eden Vâ-lide Sultân, saraydan İskender Çelebi bahçesine sürgün edildi.¹⁸⁷

Uğursuzluk Belirtileri

16 Receb 1058 - 6 Ağustos 1648 târihinde, sadrâzam Ahmed Paşa, küçük oğlu Bakî Beğ'in müteveffa Kara Mustafa Paşa'nın sekiz yaşındaki kızıyla düğününü icraya başladı. Düğün Ahmed Paşa'nın Topkapı'da Kara Kedhudâ'dan cebren aldığı bahçede yapılıyordu. Yeniçerinin en nüfuzlu kumandanlarından olan Kara Murad, Mus-lihiddîn, Bektaş, Kara Çavuş davetlilerden idi. Ahmed Paşa, bu düğün vesilesiyle onları îdâm etmek istiyordu. Lâkin ziyafet odasında haklarında plânlanmış olan tuzaktan haberdâr olarak, cellâdın kılıcından hemen kaçmak suretiyle kurtuldular. Bütün bu karışıklıklar, o sırada vukua gelen ve halk telâkkisince uğursuzluk sayılan kırân-ı kevâkib (yıldızların birleşmesi), küsûf (güneş tutulması), hareket-i arz (zelzele) gibi durumlardan daha fazla, hakîkî bir ihtilâlin belirtileriydi.¹⁸⁸

Yeniçeri Ve Ulemanın Orta Camiinde Toplanmaları

Kara Murad, Muslihiddîn, Bektaş, Kara Çavuş sadrâzamanın kurduğu tuzaktan kurtulur kurtulmaz, yeniçerilerin toplanma mahalli olan Orta Câmi'e gittiler. O akşam askerin zabitleri ve eskilerini toplayıp Ahmed Paşa'nın azlini kararlaştırdılar. Sultân Mehmed Câmü vaizini müftîye göndererek, Ocak'ın ittifakını haber vermiş ve müf-tînin de ulemâ ile sözbirliği edip hazırlanmasını ihtar etmiş idiler. Ertesi cuma günü ağalar müretteb ve müsellâh Orta Câmi'de toplandılar ve ulemâyaya davet

¹⁸⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/419-420.

¹⁸⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/420.

tezkireleri gönderdiler. Daha sonra Fâtih Câmî'ne gidildi. Ocak ağaları Câmî'nin iç kapısı yanındaki safalara oturup, neferler karşılarında eî bağladı. Müftî mihrâbda oturmuş, kazaskerler ve mollalar, müderrisler mihrâbdan kapıya kadar müf-tînin sağ ve sol tarafında iki saf olmak üzere rütbeleri itibariyle yerleşmiş idiler. Kara Murad söze başlayarak, sipahilerin muvafakatlerini istemeye lüzum kalmaksızın bir karar verileceği düşüncesini ileri sürdü. Lâkin ağalardan bâzıları bu işin âmme maslahatına müteallik olduğunu ihtar etmeleri üzerine, onların da çağırılmasına karar verildi. Sipâhî zabıtları do gelince, ibadullahın ahvâli söylenmek üzere Câmî'e gelmesi için Ahmed Paşa'ya haber gönderildi. Sadrâzamın yerine çavuş-başmın geldiği görülünce:

- «Vezire git, mührü iste!» diye bağırdılar.

Çavuş-başı bunları intizama girmek üzere davette bulunmaya cesaret edemeyerek kaçtı ve bir daha görünmedi.

Pâdişâh tarafından müftîye bir haseki gelerek toplantının sebebi soruldu. Müftî:

- «Pâdişâh bize sadrâzamı teslim etsin; başka suretle dağılmayız» cevâbıyla iktifa etti.

Hasekînin cevap vermeye kalkışması üzerine, parça parça edilmek muhatarasına düşerek çenesi yaralandı ve güçlkle kurtuldu. Kara Çavuş cem'iyetin Orta Câmî'e gitmesini teklif ederek, bu teklifi kabul edildi. Halkın en çok nefret ettiği kazasker Muslihiddîn camie gelmek işemedi. Müftî:

- «Gelmesin, sonra kendisi bilir» diye haber gönderdi.

Orta Câmî'de sadrâzam Ahmed Paşa'nın azliyle ihtiyar Mehmed Paşa'nın tâîni kararlaştırıldı. Bu Mehmed Paşa aslen sipâhî olduğu halde, defterdar Bakî Paşa'nın keddudâlığında bulunarak yirmi sene önce yeniçeri ağası olmuş, birkaç eyâlet valiliğinde ve Kara Mustafa Paşa zamanında defterdarlıkta istihdam edilmişti. O zamandan beri Yenikapı yakınındaki bahçesine çekilerek Mevlevî dervîş-leriyle birlikte vakit geçiriyordu. Bundan dolayıdır ki «Dervîş» ve «Sofu» Mehmed Paşa unvânıyla yâd olunur. Mehmed Paşa, Câmî'e gelince, halk «sadrâzam» diye alkışlayarak el öptüler, Mehmed Paşa'nın sadârete geçtiğini haber vermek üzere, Sultân İbrahim'e de adam gönderildi. Sultân İbrâhîm mahremlerinden Tavukçu Mustafa Paşa'yı göndererek cen'viyyetin dağılmasından sonra isteklerinin karşılanacağını tebliğ ile müftî ve yeni sadrâzamı saraya davet etti. Topluluk müftînin gitmesine izin vermeyerek, yalnız Mehmed Paşa'yı gönderdiler.

Mehmed Paşa huzûr-ı hümayûna cebren getirildiğini beyân ederek mazeret arzetti. Sultân îbrâhîm, mühr-i hümayûnu kendisine vererek:

- «Ahmed Paşa'yi azl ettim! Lâkin dâmâdımdır, nasıl teslîm edeyim? Onun kurtarılmasını senden beklerim» dedi.

Mehmed Paşa, cevâb veremeyerek Sultân İbrahim'in eteğini öpmekle iktifa etti. Arkasına bir hî'at giydirildi; Pâdişâh dönmesine izin verdiği zaman, kapı-ağasıyla hazinedar, koltuğuna girdiler. Câmi'e döndüğünde Pâdişâh'ın sözlerini topluluğa bildirdi; hepsi birden:

- «Hayır, devletli (vezirlere verilen resmî lâkab), bu olacak iş değildir» diye cevap verdiler.

Mehmed Paşa Pâdişâh'ın yanına dönmeye mecbur oldu; halkın arzusunu, titreyerek ve gözlerinden yaş akıtarak, beyân etti. Sultân İbrahim gazaba gelerek:

- «İhtiyar kopekî Vezir olmak için askeri kıyam ettirdin; sonra sırası gelir, sen de görürsün!»¹⁸⁹ diye bağırdı.

Ondan sonra üzerine yürüyerek, bizzat yumrukla döğdü. Mehmed Paşa, büyük bir korku ve heyecan ile hanesine döndü, mührü ve kaftanı müftîye göndererek, istifasının kabulünü rica etti.

Yeniçerilerin ayaklanmasına en ziyâde sebep olmuş olan Bektaş ve Muslihiddîn ağalar. Mehmed Paşa'ya koşarak, bu işi üzerlerine almış olduklarını söylemek suretiyle, Paşa'yı Câmi'e getirdiler.

İsyancılar, şehir kapılarını kapatarak, şehzadelerin hayatlarının muhafazası için Valide Sultân'a tezkire yazdıkları gibi, kapt-ağasıyla bostancı-başıya da adam göndererek Ahmed Paşa'nın îdâimna. Sultân îbrfthfm'i indirerek şehzadeyi tahta oturtmaya karar vermiş olduklarını tebliğ ettiler. Büyük mîrâhor Mustafa Paşa, cem'iyete gelerek, Pâdişâh tarafından olmak üzere:

- «Bu cem'iyetin aslı nedir, niçin dağılmazlar? Benimle on bine yakın kul vardır; dağılmazlarsa hepsini kırarım, vezirim kan-dedir (nerededir), ne bileyim, bulsunlar»¹⁹⁰ sözlerini tebliğ etti.

Bir Arnavud¹⁹¹ ilerliyerek:

- «Biz veziri kendisinden isteriz, eğer pâdişâh ise çıksın, ayak dîvânı yapsın! murâdlarımızı arz edelim. Evvelâ böyle gaflet ile saltanat olmaz.

¹⁸⁹ Bre kftpek koca; Ve7Îr-i Aram olmak için kulu tahrik Udun: bu cem'iyet bertaraf olduktan sonra. göre. seniin hakkundan jteli rem.» Kâb'b Çe'ebî Ve Naîm A. (Mütercim)

¹⁹⁰ Hammer'den tercüme yerine. NnîmVrian alınmıştır (Mütercim).

¹⁹¹ Naîmft'da .Koca Arnavud. yâni «İhtiyar Arnavud» der ki. Bektaş Afta olaçaktır. Mrrm>

Elbette veziri verir, Vardar Alî Paşa bir yarar ve sâlih ve dindar adam idi; onun başı ve îbrâhîm Paşa'nın cesedi Bâb-ı Hü-mâyûn'da nâ-hak yere yirmi gün yatmak hangi kitâbda vardır?»¹⁹² dedi.

Ondan sonra ihtiyar Muslihiddîn mîrahora hitâb ederek:

- «Baka. nga. Pâdişâh bir zâlimi âleme taslît edip cem-i mâl ve irtîşa ve terk-i şeriat ile dünyâ bu hâle geldi. Kadınlar mesâlih-i devlete musallat; hazîne yalnız isrâfâta yetişmez; reâyâ perişan; küf-

fâr Bosna serhaddinden kırk pare hisar aldı; hâlâ bu kadar küffâr kalyonu boğazda yatıyor; define tekayyüd yok; İstanbul mahsur kaldı; bu ahvâlî niçin görmez? Evvelâ istikşâf-ı ahvâl için Boğaz'a giden sen değil mi idin?»¹⁹³ sözlerini söyledi.

Mustafa Paşa:

- «Pâdişâh bu ahvâlî bilmez ve bildirmediğim için ben suçluyum. Vezirin rızâsı olmadığı için, başımdan korkup söylemedim. Şimdi muradınız ne ise söyleyiniz, Pâdişâh'a tebliğ ederim» dedi.¹⁹⁴

Muslihiddîn Ağa, cem'iyet nâmına, dört teklif ileri sürdü: Evvelâ, rüşvetin ortadan kaldırılması; ikinci olarak kadıların uzaklaştırılması; üçüncü olarak, sadrâzâmın îdârm.¹⁹⁵ Mîrâhor, bu cevâb ile saraya gitti. Sarayda bostancılar silâhlandırılmış, toplar yerlerine (saray barularına. duvarlarına) yerleştirilmişti. Akşam olunca, ulemâ hanelerine gitmek istediler. Lâkin ağalar:

- «Eğer bu gece cem'iyet dağılırsa, yarın sabah toplanmak muhal olur; Sultân îbrâhîm cümlemizi kırar. Ya hepimiz telef olalım, yâhud âlemin hâlini ıslâh edelim de öyle dağılalım. Bu geceyi sizinle birlikte camide geçiririz.» dediler.

Ulemâ bu fikre uydular. O gün cuma olduğu halde, cuma namazı kılınmadı; ulemâ yeniçeri odalarına dağıldı ve onlar tarafından kendilerine ziyafet verildi.¹⁹⁶

Sadrâzam Ahmed Paşa'nın Boğulması

Sadrâzam Ahmed Paşa, idamlarım düşündüğü ağaların gitmesinden

¹⁹² Niftünâ'dan nlmir.tşlır. (Mütercim)

¹⁹³ Keza.

¹⁹⁴ Keza.

¹⁹⁵ Teklif dört ise de. Naîmâ dördüncüsünü .filân îtsün» diye mübhem bırakmıştır; galiba teedîd-i îmân olacaktır. (Mütercim)

¹⁹⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/420-423.

sonra Topkapısı'ndaki bahçesinde kalamamıştı. Bunların intikam alacaklarından korkarak, m h rdarı, hazinedarı, telh s isi (pâdişâha yazılan arızaların k tibisi) ile birlikte sarayına çekilmişti. Gece yarısına, doğru, yeniçerilerin 81. bölüğü zabitlerinden biri -ki Ahmed Paşa'nın mahremlerinden- ağaların Orta Câmi'de toplandıkları haberini vermeye geldi. Ahmed Paşa derhâl kalkıp namaz kıldıktan sonra (mu't dı üzere teheccüd namazı kıldıktan sonra) mühürdar ve hazinedarını çağırdı; hazinedara, haz nesinde bulunan 6.000 altını bir ata y kletmesini emretti. 10.000 guruş kıymetinde iki y z kle diğer bir büyük yakut yüzüğü ve bir Mushaf-ı řerifi¹⁹⁷ beraber alarak, hademesinden en ziyâde güvendiği Abdi ve Halil ile birlikte ata bindi; muhiblerinden Deli Birader nâmında bir adam hanesine gitti. Mühürdar ile hazinedar, paşalarının nereye gittiklerini sadrâzamanın sarayı muhafızlarından olup arkasından merak s ikeyle gitmiş olan bir muhızardan  ğrenebildiler. Bunlar Deli Bi-r der'in hanesine gelerek efendilerini sordular. Deli Birader, serse-riy ne dolaşmakta bulunan dostunu saklamış olduğunu inkâr etmekle beraber, artık Ahmed Paşa'yı hanesinde daha fazla bulundurmayı ihtiyaata muvafık görmedi. Zavallı sadrâzam. Uzun Ahmed nâmında birinin hanesine gitti; orada dahî kendisini emniyette göremediği için Hacı Behr m isminde birinin evine iltica etti. Hacı Behr m, hıyanet ederek Ahmed Paşa'yı; Sofu Mehmed Paşa'ya teslim etti. Ahmed Paşa, kırk adam v sitasıyla inziv g hından çıkarılarak (adamları ve altınları ile birlikte) yeni sadrâzamanın huzuruna götürüldü. Mehmed Paşa ayakta karşılayarak kucakladı. Ahmed Paşa, hayâtının muhafazasını ve Mekke'ye gitmesine müsâade verilmesini rica etti. Sofu Mehmed Paşa. askerin para kuvvetiyle yatıştırılabileceği-ni söyleyerek tesliyyeye çalıştı. Bununla beraber bir taraftan da, mahb sun hakkında ne muamele yapılabileneğine dâir m ft den bir fetva verilmesini istemişti. Ahmed Paşa, yalnız ve büyük korku ve heyecan içinde kalarak birkaç bardak buzlu su i ti. Çok geçmeden Mehmed Paşa'mn kedhudâsı Bergamalı Hüseyin-ağa-zâde Mehmed Ağa gelerek eteğini öptü ve hay atı kurtanlabilmek üzere, haz nelerinin defterini istedi. Ahmed Paşa, bir kalem alarak kendi eliyle bir hesap yaptı ki. bütün servetini 300 keseye çıkarıyordu.¹⁹⁸ Mehmed Kethüda, büyük bir soğukkanlılıkla dedi ki;

-  Benim sultânım, üçyüz kese bu yakında topladığınızdır; bununla

¹⁹⁷ şeyh hattıyla. Naîmâ. (Mütercim)

¹⁹⁸  Ahmed Paşa. arkasındaki samur kaplı kırmızı havr nisinin sag canibini yire serp p k ft d ve divit istedi; kendi eliyle üçyüz kise defter idüp .budur* dedi.. Na ma. s. 312. <Mütercim>

olmaz; bütün malınızı askere vermedikçe kurtulamazsınız; malınızı canınıza siper etmelisiniz.»

Ahmed Paşa, yekûna bir sıfır ilâve etti. Lâkin kedhudâ, bunun da pek az olduğunu söylemekte olduğundan, kendi koynundan 1.000 altın çıkardığı gibi, iki adamı üzerlerindeki 3.000'er altın vermeye mecbur oldular.

Ahmed :

- «Bunları al. sâhib-i devlet babamıza bizden hediye olsun, başka bir nakçe nakdim yokdur» diyerek, yemîn etmeye başladı.

Mehmed Kedhudâ:

- «Yok, sultânım, paşa babanız sizden kendisi için bir habbe istemez; onun muradı asker gâilesini def etmektir» deyip, o paraları da deftere yazdırdı.

Hüseynağa-zâde çıkınca, Ahmed kavuğunu Abdi'ye vererek ve iki hizmetkârını ayak ucuna oturatarak, kendisi de yere yattı. Ancak henüz uyur uyumaz bir haberci gelerek, uyandırdı¹⁹⁹ ve askerinin kendisini istemekte olduğunu, sadrâzâmın kurtarmaya çalıştığını haber verdi (8 Ağustos 1648 - 18 Receb 1058).

Merdivenden indiğinde bir adamın, kendisinin koltuğu altına girdiğini hissetti. Derhâl döndü, elbette titremeksizin değil, pek çok defalar istihdam etmiş olduğu Kara Alî'yi gördü:

- «Hay kâfir kahbe oğlu!» dedi.

Kara Alî, istihza ile gülerek, sadrâzam paşanın göğsünden öperek:

- «Hay benim devletli efendim» hitâbıyla karşılık verdi.

O sırada cellâdın muavini Hammal Alî sol koltuğuna girdi, ikisi birlikte ahır kapısına götürdüler.²⁰⁰ Orada cellâd, Ahmed Paşa'nın sarığını başından aldı, bir yumruk ile yere yatırdı, boynuna uğursuz kemendi geçirdi.²⁰¹

¹⁹⁹ «Ahmed Pasa defter ve altını gönderdikde yine v&fir karlı buzlu su içdikden sonra başından haraavt sangını çıkarup Abdi Çelebt'ye virdi, «kendi sangın gibi kafes sar- dide. Sarık bozulup sankhkdan sonra Abdi ve Halil'e «Siz yorgunsunuz, istirahat idiniz- diye izin vererek, onlar da ayağı Ocuna baslarını koydılar. Kendisi esner, gâh belinleyflp gözünü açar, gâh yumardı. O zaman ba'zı zurefâ şu kıt'ayı söylemişlerdür. Uğradı çfîn sıtalcama (?) düstûr Tuttlup ziyk-ı sadrdan nefesi Kafes içinde kuş gibi kalcık Bozdi destânn. eyledi kafes!.

Saat yediye gelmişti (Hesaba göre sabaha iki üç saat kadar kalmıştı). K8-tib Potur Alt Veztr-İ hab-filûdun dizine yapıldı. Got açdukda zanûsnu öpüp «Buyurun sultânına» dide; Nereye?» diye havl-i can ile sıçradı.» Nalmâ. s. 313 ve 314. (Mütercim)

²⁰⁰ Sadrâzam Mehmed Paşa'nın hanesinin ahır kapısıdır; Hamner. İstanbul kapılarından birine «Ahur-kapı» denildiği için, Ahmed Paşa'yı şehrin bu kapısına götürüldü sanmıştır. (Mütercim)

²⁰¹ «Vezîrün ahun kapısına teveccüh itdüklerinde Ahmed Paşa bir kerre ge-rilüp turdı; o zaman Kara AK kemendi başındaki kırmızı fes takiyeyl beline sokup veztrün destânnı kendi başına geçirdi. Zor ile kapudan İçeri sokup ka fasına bir yumruk urarak yire çöktürdi. Müheyya olan kemendi belinden çıkardı, veztrün gerdanına takdi. uçlarını kendisi ve şakirdi sıkdılar.» Naîmâ'-dan, s. 314. (Mütercim)

Sadrâzamanın emriyle maktulün na'sı bir al üzerine konularak, Atmeyd n 'na atıldı. Güneş doğarken ulemâ ile asker ağalan Atmeyd n 'ndan geçerek Ahmed Paşa'nın ruhsuz cesedini gördüler ve Sultân Ahmed Câmii'nde sadrâzam Sofu Mehmed Paşa'nın yanına gittiler.²⁰²

Rumeli Kazaskerinin  ld r lmesi

Rumeli kazaskeri²⁰³ -ki gerek sefh ne ahl kından, gerek irtik blarından dolayı kendisinden nefret edilirdi- resmî elbisesi sırtında olduğu ve üstüvane şeklinde kavuk giymiş muhızları yanında bulunduğu halde, ulemâ silsilesi içindeki yerine katılmak üzere yola çıkmıştı. Anadolu kazaskeri Memik-zâde'nin yanına gitmek isterken, Memik-zâde atını mahmuzlayarak uzaklaştı; diğer ulemâ da öyle yaptılar, Rumeli kazaskeri yalnız kaldı (Ulemâdan Gejdeh  d -m dı) Abdullah Efendi halk ortasına ıkkmamasını tias hat ettiyse de te's r ettiremedi. Rumeli kazaskerinin en şiddetli hasımlarından birkaçı miift nin yanına giderek:

- «Sultânım, bu mel' n burada ne arar? Niçin geldi?» dediler. M ft  Efendi:

- «Biz dönsün, bu gün gelmesin diye haber gönderdik; gelmiş; kendi bilir!» diye cevap vermesi üzerine, ulemâ, bu sözü kazaskerin mahvına işaret sayarak, lanet ve tahkire hedef ettiler.

O sırada, kazasker Mes'iid Efendi'yi t k ben, Câmi'in merdivenleri yanında atından indi. M derrislerden Musl  eleb  nâmında cesur bir genç kavuğunu başından aldı, Mes'iid Efendi, kazaskerin açık başına bir yumruk indirdi. Kudsî-zâde nâmında bir üçüncüsü de, kazaskeri, atını yanaştırmış olduğu taştan aşağı düşürdü.

Musl  eleb  askere hitaben:

- «Ne duruyorsunuz? Urun şu mel' nu!» deyince, asker hücum ederek, bunlardan biri başına bir bıçak, biri de tüfek kundağı vurdu. Kazasker, başı iki yerinden yarılmış, kan içinde kalmış olduğu halde o aralık çıkagelen müftînin  zengisine sarıldı ve başından akan kan m ft  efendinin c me-i beyz sım la'l-i gün eyledi (beyaz elbisesini kızıla boyadı). Müftî Abdurrahîm

²⁰² Bu Ahmed Paşa'nın parça parça edilmesinden dolayı ismi târihte «Hezâr-p lre Ahmed Paşa» kalmıştır. Mufl sır olan Evliya1 elpb  cümle asker Ahmed Paşa'nın laşesine kılıç urup pare p lre iderek yajh nı sızıya ilâç olmf k üzere yaf ma itd klerini yazar. c. 1. s. 274.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/423-426.

²⁰³ Bu kazaskerin ismi Muslin iddin'dir- KitSba nakti caiz olmayan bir lâkabı olduftu için Na ma ondan bahsettike «M lak b k.- zasker» der. (Mütercim)

Efendi, onu bir işaret ile, bir söz ile kurtarabilirken, üzengisiyle yüzüne vurarak atını ileri sürünce, bedbaht, asker tarafından parça parça edildi. Başı kesildikten sonra, cübbesi çıkarılarak yüzükoyun yere yatırıldı. Arkasından şalvarı yırtılarak kana boyanmış olan başı oraya konuldu ki, bu tahkir edici muamele, ancak îdâm olunan Hristiyanlar'a müstehak görülür ve onlar için cevaz verilirdi.²⁰⁴

Ondan sonra na'şî Atmeydam'nda sadrâzamın na'şî yanına götürüldü.

Cinci Hoca, daha az menfur olmamakla beraber, kayınpederi marifetiyle askerin pençesinden kurtuldu. Câmfın bir tarafında resmî imame ve cübbesini daha küçük bir sarık ve bir ferace ile değiştirerek Çavuş Mustafa Ağa delaletiyle kedhudâsiyle birlikte Câmi'in arka tarafındaki bir kapısından kaçtı.

Müftî, kazaskerin kanıyla lekelenen beyaz sofı çıkararak menekşe renginde bir sofı giydi. Ağalar, kazaskerin katli hatâsını ulemânın üzerine, haklı olarak atarak:

- «Efendiler, bu şey bizden olmadı; yine sizden oldu» dediler.

Murad Ağa, Câmi'den dışarı çıkarak askeri sükûta davet etti ve her kim bir taarruza kalkışacak olursa şiddetle ceza göreceğini ihtar etti. Bu müessir tedbîr sayesinde, Fâtih Câmi'i'nin Semâniye Medresesi müderrislerinden olup da maktul sadrâzamın himâyesi altında bulunan Köse Alî -düşmanları kendisini görür görmez «Bre Köse mel'ûn, sen neye geldin? Seni de tepelemeli» diye bağırarak olmalarına rağmen- hayâtına dokunulmadı.

Mekke'de kadılık etmiş olan Beyâzî Hasan Efendi, askerin kendisini görmek istediğini söylemek üzere Pâdişâh'a gönderildi. Fakat memuriyetinde muvaffak olamadı. Mısır'dan ma'zûl Es'âd Efendi ve müderris Uşşakî-zâde Fasîhî Çelebî, şehzadelerin büyüğü Sultân Mehmed ile birlikte Câmi'e gelmesini tebliğ için Valide Sultân'a gönderildi. Sultân îbrâhîm'in hal'ine ve Sultân Mehmed'in iclâsına karar verilmiş ve bu iki kararın meşrûiyyeti hakkında fetva alınmış olduğunu da bildirmekle görevliyidiler.

Valide Sultân:

- «Şimdiye kadar camide cülus vuku bulmamıştır ve ağalar, ulemâ saraya gelsinler» diye cevap gönderdi.

Sabık Medine kadısı Seyrek-zâde Abdurrahmân Efendi, mukaa-vemetin

²⁰⁴ «Husemfisından çukadarian ve şâir erâzil serâvîlinün ardını çâk idüp yüzi koyı mekşûTü'1-evre bırakkılar; ba'dehu sürüp vezir Ahmed Paşa'nun cüssesi yanına götürdiler.» Naîm'dan, c. 3, s. 318 (Mütercim).

foydasız olduğunu ve böyle bir hâl vukuunda maiyyetinde-ki bostancıların tamâmiyle kılıçtan geçirileceğini bildirmek üzere, bostancı-başıya gönderildi, Bostancı-başı bostancılara sükûn üzere bulunmalarını ihtar ettikten sonra camie giderek, saraya dağdağasız girebileceklerini ağalara tel'mîn eyledi.

Sultân İbrahim hademeleri, bostancıları toplayarak silâh tevzî' ettirmiş ve sarayı muhafaza teşcî eylemişti. Lâkin teşvik edici alkışlar yerine «Pâdişâhımızın emridir» şeklinde âcizane bir tâbirden başka söz edilmemişti. Müftî, kazaskerler, Muslihiddîn, Bektaş, Mu-rad Ağa'lar saraya gittiler. Valide Sultân siyah ibrişim örtü örtünmüş, bir Zencî hadım yelpaze sallıyordu. Ulemâ ve ağalar kendisini hürmetle selâmladılar. Valide Sultân ağalara hitaben şöyle söze başladı:

«- Böyle fitne çıkarmak olur mu? Siz bu hanedanın perverdesi değil misiniz?»

İhtiyar Muslihiddîn teessür içinde ağlayarak²⁰⁵ dedi ki: - «Benim devletli sultânım, gerçeksiniz, cümlemiz bu devletin pek çok ni'metine mazhar olduk. Husûsîyle kulunuz kızıl abâ ile geldim, seksen yaşına geliyorum, bu kadar lutûflar gördüm. İşte bu ni'metlerin şükrünü edâ etmek üzerimize vâcib olduğu içindir ki, efendimizin hanedanının karîn-i ihtilâl olmasına takat getiremiyoruz. Keski bu günleri görmeseydim! Böyle işlere ön ayak olmayı ben ister miyim? Neye tamâm, kime ihtiyâcım var? Artık rütbe ve man-sıb talibi değilim; hepsinden el çektim, devlete hayır dua hizmetin-deyim. Lâkin, benim devletli sultânım, elhamdülillah Müslüman'ız. Pâdişâhımızın tavır ve mesleği şer1 ve akıldan hâriç olduğu cihetle âleme karışıklık geldi; yaramaz adamların mukaarenetiyle şu hâle çâre bulunamayacak dereceye varıldı. Her taraftan kâfirler baş kaldırdılar; serhadlere düşman istilâ etti. Boğaz'da yetmiş seksen parça kale gibi harb gemileri yatıyor; Akdeniz'in yolunu kapatmış, gece gündüz ceng ediyorlar. Pâdişâh bu hallerin cümlesinden gaafil, eğlenceyle, sefahat ile. mal toplamak, israf ve irtişa ile meşgul. Şeriat terkedilmiş; âlem harâb! Hazîne israflara gidiyor. ŞerM Şerifin hükmü her ne ise onun icrası için ulemâmız fetva verdi; onun üzerine geldik. Şehzade tahta lâyıktır; cülus olmadıkça cem'iyet dağılmaz ve pek çok kanlar da dökülür. Lutûf buyurunuz da fesada bâis olacak bir muhalefet göstermeyimz! Hüküm ŞerM Şerifindir!»

Valide Sultân, Pâdişâh'a gücenmiş olmakla beraber, analık mu-

²⁰⁵ «Gfırg-i bârftn-dfde, pfr-î köhne koca MusHhiddîn giryân giryftn söze geldi.. Natmfl, s. 322. (Mütercim)

habbetiyle teessür içindeydi. Sultân İbrahim'e verdiği nasihatler, hoşnûdsuzluğunu mücib olmuş, haseki sultânların entrikalarıyla -yukarıda yazıldığı gibi- İskender Çelebî bahçesine sürülmüştü. Hattâ Rodos'a sürülmek tehlikesi de vardı. İbrahim, kızkardeşleri Ayşe, Fatma, Hân-zâde ile birâder-zâdesi Kaya Sultân'a fena muameleler etmiş, onları hasekilere câriye gibi hizmet etmeye ve leğen tutmaya kadar icbar eylemişti.²⁰⁶ Valide Sultân için bu türlü tahkirleri unutmak mümkün değildi. Bununla beraber Sultân İbrahim'in ulemâ ve vüzerâ vesayeti altında olmak üzere saltanatta bırakılmasını teklif etti.²⁰⁷

Müftî ve Abdülazîz Efendi, Valide Sultân'ın bu teklifine mu-kaabil uzun uzadıya mütalâalar serd ettiler. Nihayet Anadolu kazaskeri Hanefî Efendi dedi ki:

- «Benim sultânım, biz sizin lûtf unuza ve ibadullaha merhamet ve şefkatinize i'timâden buraya geldik. Ümmü'l-mü'minînsiniz (Müslümanların atlasısınız); bütün Müslümanlara acıyarak, bu işin bir ân evvel bitmesine himmet buyurunuz! Zîrâ hâl müşkil oldu; düşman etrafa hücum etti; müsadere ve rüşvetle devlet nizâmı elden gitti. Pâdişâh hevây-ı nefis ile meşgul olmaktadır; saltanat işleriyle ilgili tedbîrde âtıldır; Şer'i âdaba merâî (ayna) değildir. Davul, zurna, çeng, şeştâr (altı telli)sesi Ayasofya minarelerinde müezzinlere ezanı yanıltıyor. Kimse nasihat edemez; herkes can korkusundadır; hattâ sultânımı bile defalarca gücendirdiler. İnsaf hâricinde salgınlar, bedestânı basıp tüccar malını gasben almalar, nâ-hak katiler, kadınların tasallut ve ricâsiyle müstehak olmayanların âleme yayılması bunun zamanında haddi geçmiştir, hiçbir şekilde islâhı kaabil değildir.»

Valide Sultân tekrar cevâp vererek:

- «Efendi, doğru söylüyorsunuz; lâkin kötü etrafın şerrine uğradı; yaramaz sözüne uydu. Bundan böyle musâhibleri atılsın, akıllı nasîhatcılann sözünü tutsun.» dedi.

Hanefî Efendi:

- «Ya sultanım, mukaarın olan (kendine yakın olan) iyileri niçin öldürdü; Kara Mustafa Paşa gibi bir veziri heveslerine tâbi olmadığı için

²⁰⁶ «(isimleri geçen) sultânlara kahr ile muamele idüp emlâk ve mücevheratlarını almış idi, taht-ı nikâhındaki Hümâşâh Sultân tesmiye itdikleri Telli Hasekî'ye o sultânları câriye makamında koşup meselâ hasekî yemek ye-dftkde sultânlar ayakda durur, elini yıkayacağı zaman Kaya Sultân sabun vi-rüp diğerleri leğen ve ibrik getirirlerdi.- Nafmî'dan, s. 323-324.

²⁰⁷ Bu konugmalar, Hammer'ın tercümesinden tercüme yerine, Nafmâ'dan nakledilmektedir. (Mütercim)

îdâm edildi. Hanya fâtihi Yûsuf Paşa'yı «Sen bana Girit'ten mal getirmedin» diye haksız yere öldürttü. Bunları gören, bundan sonra, nasıl emîn olur ve nasıl ona yaklaşımaya ve nasîhata cür'et eder?» cevâbını verdi.

Valide Sultân :

- «Amma yedi yaşındaki ma'sûmun saltanatı nasıl olur?» mülâhazasını İleri sürmesi üzerine, Hanefî Efendi cevaben:

- «Mezhebimizin imamları olan Hanefî âlimleri «Kebîrû muh-teli'l-aklın saltanatı caiz değildir; sabî-i âkilin caizdir» (Akıllı bozuk olan büyük evlâdın saltanatı caiz değildir; akıllı olan çocuğun saltanatı caizdir) buyurdıkları kitaplarımızda yazılıdır; buna göre fetvalar verilerek iş bitmiştir. Ma'sûm cûlus eder; veziri işleri yürütür; amma meslûbü*-l-akl (aklı alınmış, akli bozuk) oturursa kan dökülür, ii*za tecâvüz olunur, müsadere, zulüm ve tasallut, ibtâl-i şeriat sebebiyle âlem fenaya gider, düşman girer, saltanat ecnebilere intikal eder. Muhalefet buyurmayınız, hemân şehzade hazretlerini getiriniz.» sözlerini söyledi.

Karaçelebî-zâde dahî Valide Sultân'a birkaç söz söylemişse de, pek münasebetsiz olduğu için Devlet tarihçisi Naîmâ onları nakle cesaret edememiştir. Azîz Efendi bile bu sözlerden utanmış gibi görünmektedir; çünkü o kadar faal bir rol oynamış olduğu bu sahneye dâir târihinde hiçbir şey yazmamıştır. Valide Sultânın nihayet:

- «Gideyim şehzadenin sancağını sardırayım, çıkarayım.» dedi. Bu sözü ulemâ, ağalar teşvik edencesine alkışladılar. Dârüssaâde önünde bir taht hazırlandı, henüz yedi yaşında bulunan Şehzade Sultân Mehmed, saray ağalan etrafını çevirmiş oldukları halde, içeriden çıktı²⁰⁸ (8 Ağustos 1648 - 18 Receb 1058). Güneşin batmasından üç saat evvel yeni pâdişâha vezirler ve ulemâ dest-bûsî merasimini îfâ ettiler. Lâkin çocuk kalabalıktan korkar diye, bütün devlet büyükleri bu merasime kabul olunamadılar.

Pâdişâh'in muhafazası Valide Sultân ile bostancı-başıya sıkıca tenbîh olunduktan sonra, vezirler ve âlimler -silâhdâr, çukadar, bos-tancı-başı önlerinde bulunduğu hâlde- hal'ini tebliğ için Sultân tb-râhîm'in yanına gittiler. İhtiramla:

- «Pâdişâhım, ulemâ ve âyânın re'yları mucibince içeri buyurunuz!» dediler.

Sultân İbrâhîm:

²⁰⁸ Başında münftsib mücevveze, arz «galan etrafım almış. Kuşhane Kapısı semtinden zuhur idüp muntaartne arz-i didâr eyledi.» Nalmfl, s- 326. (Mütercim)

- «Bre hâinler! Ben sizin pâdişâhınız değil miyim? Bu nasıl iştir?» diye feryada başladı:

Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi cesurlanarak söze başlayarak:

- «Hayır, sen Pâdişâh değilsin; umûr-ı şer'iyye ve dîniyyeye tekayyüd etmeyerek, cihanı harâb ettin. Vakitlerini eğlence ve gaflet ile geçirip rüşveti ta'mîm, zâlimleri âleme musallat, beytü'1-mâli telef ve israf ettin.» dedi.

İbrâhîm, müftî ile, Azîz Efendi ile, Muslihiddin ve Bektaş Ağalar ile uzun uzadıya mücâdele etti; dâima:

- «Ben sizin pâdişâhınız değil miyim? Bu ne demektir?» sözlerini tekrar ederdi.

Enderun ağaları:

- «Evet pâdişâhsınız; birkaç vakit istirahat ediniz» dediler.

Sultân ibrahîm:

- «Lâkin niçin tahttan ineceğim!» dedi.

Yine Azîz Efendi cevap verdi:

- «Çünkü ecdadının mesleğine sülûk etmediğin için tahta lâyk değilsin.»

İbrâhîm, Azîz Efendiye, müftîye, diğer hazır bulunanlara: «Hâin» diye hitâb ederek, hepsini azarladı. Ondan sonra elini yere doğru indirerek dedi ki:

- «Şu kadar çocuğu mu pâdişâh edeceksiniz? Öyle bir çocuğun padişahlığı nasıl caiz olur? Demek ki (Sofu Mehmed Paşa'yı işaret ederek) bu ihtiyarı pâdişâh edeceksiniz? Hiç vezir pâdişâh olur mu? Bu çocuk benim oğlum değil mi?»

Abdülazîz Efendi, Pâdişâh'a Önce söylediği elem verici sözleri tekrar etti; başka sözler de söylemiştir ki. Devlet tarihçisi, padişahlık şevketine saygısından dolayı nakline cesaret edememiştir. Azîz Efendi de bunlardan utandığı için târihinde yazmamıştır. Sultân İbrâhîm o zaman kendi yetiştirmesi olan yeniçeri ağasıyla müftîye hi-

tâb ederek, gördükleri iyiliklere mukabil hıyanet ve küfrân-ı ni'met etmiş olduklarını söyleyerek, özellikle müftîye, o makama getirenin kendisi olduğunu ihtar etti. Müftî:

- «Beni müftî yapan sen değilsin; Allah'dır» deyince, Sultân İbrâhîm, ellerini göğse kaldırarak büyük bir hüznün ve inkisar ile beddua etti.

Silâhdâr ve çukadar koltuğuna girerek birkaç adım ileri götürdüler; lâkin yine durdu ve söze devam etmeye başladı. Kendisi çekenleri tâkibe

mecbur olarak, hazır bulunanlara daha birkaç söz söyledi. Nihayet, mukavemetin faydası olmadığını anlayınca, bir elini diğ rine sürerek:

- «Alnımın yazısı bu imiş; emir Allah'ın!» deyip gitti. Kuşhane mahbesine götürülerek, yalnız k  k bir pencereden aydınlık alan iki odaya kapandı.

Nefsinin iştah duyduğu şeylere kendini teslim etmiş olan Sultân  br h m, daha d n sarayında herkesin müfrit ta'z m tı ile kuşatılmış iken, bugün hakarete uğramış ve nefret edilen biri olarak saltanatı müddetinin uzun sefahatinin cezası olmak üzere, utanç duyulacak bir hal*e ve ağır bir mahb siyete d  ar oldu.

Sultân  brahim'in hapsinden on gün sonra, sipahiler, babasının tahtından cebren indirilmiş ve saltanat makamına k  k bir  ocuk getirilmiş olmasından şikâyet ederek, halledilmiş hükümdarın lehine seslerini yükselttiler. Müftî Abdurrahîm, sadrâzam Sofu Meh-med, kazaskerler, yeniçeri ağası, Murad Ağa, Kara  avuş, eski hâlin iadesi devletin ve kendilerinin selâmeti için felâkete yol açacağından korkarak,  brahim'in hemen idamına karar verdiler. Tasavvur edilen katle meşru bir şekil vermek için m ft ye şöyle bir suâl soruldu:

« lmiyye ve seyfiiye mansıblarını ehline vermeyip, rüşvet ile ehil olmayanlara tevcih etmekle nizâm-ı âleme hâle veren pâdişâhın hal' ve izâlesi caiz olur mu?»

Fetva «Olur» muhtasar cevâbını verdi. Müftî kararını şu şer'  hükme bina etmişti: « ki hal fe i tim  ederse, birisini öldürünüz.» islâm hukukunun müdhiş kaidesi, ki indirilmiş olan bütün hükümdarların değil, hattâ saltanat tahtında bulunan hükümdar için tehlikeli görünen bütün prenslerin idamına cevaz verir.

Vaktâ ki müftî. sadrâzam, kazaskerler, ağalar Sultân  br h m'i öldürmek için saraya gittiler, saray hademesinden hiçbiri, işlenecek cinayete karışmak istemeyip hepsi kaçtılar (28 Receb 1058 - 18 Ağustos 1648). Sadrâzam ve müftînin adamları mahbes kapılarını kırdılar. Cellâd Kara AH bile kendisine düşen vazifeden dehşete düşerek gizlendi. Sofu Mehmed bizzat:

- «Cellâd nerede, şu mel' n nerede?» diye araştırıyordu.

Kara Al  ağlayarak Sofu'nun ayaklarına kapandı; bu işi yapamayacağını ve elinin ve dizlerinin titremekte olduğunu söyleyerek, kendisinin öldürülmesini istirham etti.

Sadrâzam:

- «Gel mel' n!» diye başına bir değnek vurdu ve m ft  ile Kara Alî'yi ve

yardımcısı Hammal Alî'yi arkasına alarak mahbese girdi. Kazaskerlerle ağalar Sultân İbrahim'in odasına açılmış olan pencereden îdâmını seyrettiler. Bir atlas entari giymiş, kırmızı çakşırının sırmalı uçurları dışarıda kalmış, başında bir takye, sol elinde Mushaf-ı Şerif bulunduğu halde, sadrâzam ve müftînin -defalarca hizmetine müracaat ettiği cellâd ile birlikte- içeri girdiklerini görünce:

- «Ekmeğimi yiyenlerden kimse yok mudur ki, bana merhamet etsin de muhafaza etsin! Bu zâlimler beni Öldürecekler! Aman, Aman!» diye bağırdı. Ondan sonra müftîye dönerek: «Bak Abdurrahîm, Yûsuf Paşa senin fitneci ve hâin olduğunu söyleyerek öldürmemi tavsiye etmişti. Ben seni öldürmedim. Meğer sen beni öldürecek imişsin. İşte Kitâbullâh! Beni ne hüküm ile öldürüyorsunuz, zâlimler!» diye feryâd etti.

O zaman cellâdın elini omuzuna koyması üzerine, birçok lâ'n ve nefrin ederek, pâdişâhlarına sadakatsizliklerinden dolayı Türk milletinin intikaam-ı îlâhi'ye uğramasını istedi.²⁰⁹ Nihayet uğursuz kemend, sözlerine ve hayâtına son verdi. Na'sı Hasoda Önündeki avluya çıkarıldı. Muallim ve imâm-ı sultanî Şâmî Hüseyin Efendi gasl ettikten sonra, Ayasofya Kapısı yanında Sultân Mustafa'nın türbesi yanında defn olundu. Küçük ve büyük oda zabıtları Türbesinde Kur'ân okuyarak, od ve anber yaktılar, tâ ki -Şarklıların tasavvurları veçhile- iyi ruhların teşkil ettiği bulut ve duâ dalgaları içinde titreşen ruhu nûr-ı ebedî ve râhat-ı ebediyyeye doğru aheste aheste yükselebilin.²¹⁰

ELLİBİRİNCİ KİTAP

Yeni Pâdişâhın Eyüp Câmiî'nde Kılıç Kuşanması

Sofu Mehmed Paşa Sadrazam

İhtiyar Ve Genç Valide-Sultânlar.....

Cinci Hoca'nın İdamı

Cûlus Bahşişi

Hademe-i Hassa Odalarının Tanzîmi.....

Hademe İsyanı

Sipahilerin İsyanı.....

Sipahileri Yeniçerilerin Mahvetmesi.....

Eşkiya Reisi Haydarog̃lunun İdâmı

²⁰⁹ Sultân İbrâhîm'in. mensup olduğu Türk milleti hakkında böyle bir söz söylediğine bizim târihlerde tesadûf edilmedi. Onun lanet okuması ve nefret ifâdeleri, kendi eliyle yetiştirdiği adamlara idi. (Mütercim)

²¹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/426-433.

Sadrazamın Müzakereleri	
Sofu Mehmed Paşa'nın Azli Ve İdamı	
Asya Ve Avrupa Hükümetleri Elçileri	
Gürcü Nebi'nin Üsküdar'da İsyanı	
Girit'te Askerin Kıyamı	
Kandiye Muhasarası	
İlmîyye'deki Gelişmeler	
Katırcıoğlu'nun Affedilmesi	
Kara Murad Paşa'nın Sadarettten Azledilmesi	
Yeni Tayinler Ve Aziller	
Girit'te Ve Akdeniz Boğazında Deniz Vakaları	
Bosna Vekaayii	
Melek Ahmed Paşa'nın Sadâreti	
Zarar Verici Mâlî Tedbirler	
Van'da, Ayıntab'da, Suriye'de Karışıklıklar	
İzmir Ve Selanik Kadılarının Azli	
Sadrazam'la Ağalar Arasında İhtilaflar	
Sofra İsrafları	
Kadıızâdeliler'le Tarikat Ehli Arasındaki Çekişme	
Şeyhülislâmın Değişmesi	
Melek Ahmed Paşanın Azli	
Esnaf Kıyamının Bastırılması	
İhtiyar Valide Sultanın Öldürülmesi	

ELLİBİRİNCİ KİTAP

Yeni Pâdişâhın Eyüp Câmii'nde Kılıç Kuşanması

Sultân Mehmed tahta çıktığı zaman²¹¹ Öyle bir yaşta idi ki, gerek Müslüman ve gerek Hristiyan takvimleri hesaplarına nazaran her türlü kehânete ve fala sermâye olabilirdi.²¹² Cülûsundan sekiz gün sonra Pâdişâh, kılıç kuşanmak üzere Eyüp Câmii'ne gitti (16 Ağustos 1648 - 26 Receb 1058).²¹³ Büyük mîrâhor Pâdişâh'ın bindiği atın dizginini tutuyordu. Sultân Mehmed, içeriden sarı renkte bir libâs giymiş olup, onun üzerinde altın işlemeli kırmızı bir cübbe vardı. Sultân Selîm usûlû îâmâl edilmiş destânnda bir mücevher iğne parlamakta ve onun üzerinde bir sorguç bulunmaktaydı.²¹⁴

Sofu Mehmed Paşa Sadrazam

Ulemânın ve ağaların Sultân Mehmed'i tahta oturttukları günün ertesinde, sadrâzam Ahmed Paşa'nın ve kazasker Muslihiddîn'in na'şları Atmeydam'ndan kaldırılmıştı. Bir yeniçeri Ahmed Paşa'nın etlerini sızıya gayet faydalı bir deva olmak üzere parçası 10 guruşa satmaya kalkıştığından, halk bıçaklanyle koşarak gerek sadrâzamin, gerek kazaskerin na'şlarını parça parça ettiler.²¹⁵ Bundan dolayıdır ki, bütün Osmanlı müverrihleri Ahmed Paşa'ya «Hezâr-pâre» lâkabını verirler ki, «Bin parça edilmiş» demektir. Hayâtında da bu lâkabı almıştı; fakat başka mânâda, yâni Sultân İbrahim'in ve etrâ-fındakilerin her an yeni bir surette görülen mânâsız heveslerini icra etmek üzere parça parça (bin parça) olduğu için. Haremin ihtiyaçlarına ve zevklerine gerekli olacak her türlü eşya için evini

²¹¹ «fîlûs-ı Hânı Mehmed eyledi âs\1de dünyâyı. Cevrî. (Mütercim).

²¹² Müslüman takvimleri hesabına göre IV. Mehmed yedi yaşından 71 gün eksikti. Hristiyanlar'a göre G sene. 7 ay. 7 günlük idi. Nâlmâ. cülûsunu 28 Receb ve Hacı Kalfa 8 gösterir, doğrusu 1H Receb'dir. (Baskı yanlışlıkları bir yana Sultân IV. Mehmed'in 18 Receb 1058 cumaertesi günü ikinci vakti (saat 9) cülûs ettiği bizim târihlerde ittifakla belirtilir. Mütercim.)

²¹³ Pazar günü idi, şeyhülislâm kılıç kuşatmış idi.. Nâlmâ, c. 4, s. 335. (Mütr..)

²¹⁴ İçeri libâstan kibriiti zer-beft (altınlı kumaş) İdi; üzerine bentü (benekli) erguvan! zer-beft giyüp başlarına selim! mücevveze, üzerine iki arûze (?) sorguç vaz' olunup tepe sorgucunda nîm beyza-î deccâce (yanm tavuk yumurtası) kadar bir zümrüd var idi. Sinn-i şerifleri yedi, gözleri mükemmel, cebin-i mübîninde bir elif resm olunup halkdan dufiy-ı «aleyhe avn'uüâh» feleke çıkmış idi.» Nalmâ, s. 335. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/434-435.

²¹⁵ Nâlmâ'nın bu fıkraya me'haz olan ifâdesi biraz sonra nakledilecek. (Müt).

 deta bir mahzen hâline koymuştu: Anberle dolu atlas torbalar, kırk elli livrelik birçok od parçaları, inci ile dopdolu keseler. Hasekilerden biri 1.000 miskal kıl bd n isteyecek olursa, birkaç boh e gönderirdi; bir diğeri g ly ğı isterse 200-300 miskallık bir şişe verirdi.²¹⁶ Ahmed Paşa 30-40'dan ziyâde câriye, muganniye, rakkaase.

tedârik etmişti ki, Pâdişâh ş yed isterse diye hanesinde hâzır bu-lundururdu. Bunlar vefatından sonra Sofu Mehmed Paşa tarafından  z d edildi.

Eyüp'te kılıç kuşanma merasiminin yapıldığı gün, sadrâzam Sofu Mehmed Paşa resmî hil'at ve v zer ya mahsûs altın telli kumaştan k ll  kavuk giyecek yerde -Devleti idare eden bir dervif olduğunu açıktan açığa göstermek maksadiyle- kasden, mevlev  derviflerine mahsûs hırka ve külah giyinmişti. Ancak derviflik elbise ile değil, nefsan  temayüllere tahakküm ile olurken, Sofu Mehmed Paşa tar katın yalnız h rici şeklini iltizam ederek, manevî es slarına hiç riâyet etmezdi.²¹⁷

İhtiyar Ve Genç Valide-Sultânlar

Sultân İbrahim'in haseki ve cariyeleri eski us ller gereğince Eski Saray'a nakl olundu. Sultân Ahmed'in zevcesi, IV. Murâd validesi Kösem M hpeyker Sultân'ın da saraydan çıkması lâzım gelirdi. Lâkin torunu Sultân Mehmed'i tahta çıkar mış olduğu için, onun n mina saltanat etmek üzere sarayda kaldı. Aslı Rus olan genç valide sultân Turhan da sarayda bulunuyordu.

²¹⁶ «(Sadr zamn sarayında) her nevi libâs ve tuhaf ve egy  hâzır bog a bog a tururdu: her gün her gice h nk rdan bir kaç defa adam gelüp eşy ly-ı muhtelif ve mütenevvi'a isterdi. Mesel  hasekiler İ  n biri gelüp bin miskal kıl bd n isterdi; bir iki bog a kangal kıl bd n gönderirdi- Biri gelir, ırt-ı ş hf ister; revgan-ı zeyt gişesi kadar raeml  z cc fceler İle yüzer İkişer yüzer miskal gönderirdi. Kez lık anber-i şem tta atlas kiseler İle od yiğirmi şer otuzar okka ve l 'l ' kez lık kiseler ile hemân gönderirdi. B lc mle ha-ttra gelmez nevâdir eşy yı cem ve ihzar ve istenildik e l yenkat i tesy r iderdi.» Naim, s. 310. (Mütercim)

²¹⁷ «C lus gününün ertesi pazar günü vezîr Ahmed Paşa'nın ve M lakkb n cüsseleri  ınar altından kaldırıldı; fakat yalnız kemikleri kalmıştı. Bu esnada iki garîb hâl müşahede olundu: Evvel  müftî-z denin vezîr sarayına hırka ve mevlev  külahı getirmesi ve vezîr-i  zamlığın mevlev  Mehmed Paşa'ya intikal etmiş obnasına ber et-i istihl l sayıldı. İkinci olarak, Ahmed Paşa mansıblan ve n ssm erzakını akçe ile satardı. Kendisi ten-perver, m ft t derecede yağlı ve şişman olduğu için «İnsan yağı mafsal ağr larına faydalıdır- sözü av mm arasında meşhur olduğundan yeniçeri kıyafetinde bir şak  vez rin bütün yağlarını ve etlerini bıçakla kesip halka beşer onar akçeye parça parça sattı. Bundan dolayı maktul, .hez r-p re» denmekle meşhur oldu.. Naîmâ'dan te  s, s. 335. (Sofu Mehmed Paşa'nın taklid-i seyf (kılıç kuşanma) alayında resmî elbise yerine hırka ve külah giyinmesi fıkrası. Naîmfî'nın sözlerinin birinci parçasından galat olacaktı. Halk Müftî-zade'nin vezîr sarayına hırka ve külah götürmesini, vez retin bir mev-leviye İntikal ettiğine alâmet bilmiş İken, Hammer, sadrâzamı dervif kıyafetiyle İle alaya çıktı sanmıştır. Bir kimsenin iki lis na bihakkn v k f olması mümkün değildir; bizim terc melerimizde görülecek hat lara büyük ma'zrrettir, (Mütercim.). Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/435-436.

Fakat devlet işleri üzerinde hiçbir te'sîri yoktu. İbrahim'in zamanında Kösem Sultân'ın nüfûzu hasekilerin nüfuzlarına tabî olduğundan, sultânların (yânî pâdişâh kızlarının) izdivaç usûlleri bakımından bâzı değişikliklere gerek duyulmuştu. Kanun iktizâsınca, paşalara nikahlanan sultânlar derhâl saraydan çıkardı; ondan sonra îâşeleriyle ilgili masraflarını kocaları olan paşalar ifâ ederdi. Kösem Valide, ekseriya iki-üç yaşında nikâhlanmakta olan sultanların bulûğ çağına varışlarına kadar sarayda ikamet ederek lâzım gelen masrafların «yaşmak», «paş-mak» yâhud «kemer bahâsı» nâmıyle Devlet hazinesinden karşılanması usûlünü koydurdu. Müverrih Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi -ki İbrahim'in tahttan indirilmesinde o kadar tahkir edici sözler söylemiş ve TV. Mehmed'in cülusunda Rumeli kazaskeri olmuş-tur- büyük-vâlîde tahsisatının Osmanlı târihinde görülmemiş yüksek bir miktara varması hakkında ihtarlarda bulunmuş ve Harem'in israflarını şiddetle takbih etmiş olmasından dolayı düşmanlığı cel-bettiğini bize haber veriyor. Onun ifâdesine göre, şeyhülislâmın ve-fâtıyle açılan fetva makaamına kendisinin tâyîn olunmaması, bundan "kaynaklanmıştır."²¹⁸

Cinci Hoca'nın İdamı

Harem'in çılgınca israflarından dolayı hazine boşalmıştı. Hâlbuki askere cûlus bahşîşi dağıtılması gittikçe müstaceliyet kesb ediyordu. Bu sıkışık durum içinde Cinci Hoca'nın mallarının müsaderesi tam zamanında imdada yetişti. Sadrâzam, cûlus bahşîşine yardımcı olmak üzere Cinci'den 200 kese istemiş, kayın pederi Mahmûd Efendi vâsıtasıyla Cinci'ye ma'zûl kazaskere verilmesi mu'tad olan tahsisatı vaad etmişti. Cinci ise Sofu Mehmed Paşa'nın arzusuna uygun şekilde hareket etmekten imtina eyledi: Lâkin bîr gün hanesine, istenilen akçeye mukabil vermek üzere, birkaç kese ayan bozuk para aramakla meşgul 200 keseyi talep etmek üzere, çavuş-başı Abdülfettâh'ın içeri girdiğini gördü. Cinci Hoca arka kapıdan kaçtı; on arşın yüksekliğinde bir duvardan atladığı halde, Devlet müverrihinin ifâdesine göre «âzası şikest olmadı; kaviyül-bünye ne garîb Türk-i sûtürg idî», Dursun Çavuş'un hanesine sığınarak bir hasır altına gizlendi. Çavuş-başı Cinci'yi aramaya başlayarak, saklandığı yerde bulunca, gülerek hasır kaldınp:

- «Efendi hazretleri evvel ervâh-ı ulviyye davet ederdi; şimdi ecinne-i

²¹⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/436-437.

s fliyye daveti için hasır altına girmi ²¹⁹ dedi.

Cinci:

- «Bre asılacaklar, ben kazasker ve ulemâdan değil iniyim?  ekiniz elinizi bre habisler!» diye bağırıyordu.

Lâkin  avuş-başı, adamlarına:

- « unun ağzını kapatın!» dedi.

Cinci,  avuşlardan hakaret görerek, sadrâzamın huzuruna götürüldü. 200 keseyi rız sıyla vermesini sadrâzam tekrar teklif etti. Cinci ısrarla karşı koymaya devam ettiğinden, kedhudâsıyla beraber hapse atıldı, mallarının listesi çıkarıldı ve müsadere edilmek üzere hanesi arandı. Cinci'nun sattığı mansıbları kaydettiği deftere nazaran, serveti 3.000 keseyi geçtiği anlaşıldı.

Sofu Mehmed. Kara Ali'ye, korkunç işkence  letlerini Cinci'nin önüne koymasını ve bu hazinelerin nerede saklanmış olduğunu söyletmek üzere, gerekirse işkenceye ba vurmasını emretti. Cinci, göz-yaşlan dökerek yeni akçelerle dolu oniki g ğ m olduğunu ve yeni ve eski paralardan 70.000 guru u bulunduğunu -her i'tir fı ağzından birer birer çıkmak üzere- haber verdi ki, bunlar c lus bah   i olarak askere dağıtılmış ve hazîne bunları toplayıp da kendi men-faatına yeniden darbettirinceye kadar «Cinci parası» nâmıyla tedavül etmiştir.

Cinci'nin evinde nakit olarak 3.000 keseden ziyâde bulunduğu gibi, 200 kese kıymetinde altın ve gümüş evânî ele geçti. Mefru atı müsadere edilmedi. Cinci, Süleymâniye Evkaafı'ndan kanuna aykırı olarak günde 500 akçe. kedhudâsı da 200 akçe almışlardı.  lk verildiği günden beri 15.000 guru u bulan bu para, Süleymâniye Vakfı'na iade olundu.

Sadrâzam. Cinci'nin kayın pederinden, kızının mihr-i m eccelinin ne kadar olduğunu sorarak, 1.000 altın olduğu haber verilmekle, bunu gönderdi.

Bir aylık bir hapislikten sonra Cinci, sancak-beği nâmıyla Habe  eyâletinde  brim'e gitmek üzere emir aldı. Mihaliç'ta nikr se tutularak birkaç gün orada kalmak için m  ade aldı. Bu duraklama, kendisi için uğursuzluğa yol açtı: Kendisinin kabahatsizliğinden bahsederek ağzına geleni söylediği gibi, İstanbul'da dahî bâzı taraftarları hakkındaki muamelenin haksız olduğunu yaymaya ba ladılar. Rıı d   ncesizce sözler ve hâmîsi olan Kırım Hanı'nın, İstanbul'a dönmesi için m  ade alabileceğinden korkulması, idamının kararla tırılmasına sebep oldu. Bunun için L mnili Hüseyin  avuş

²¹⁹ Nakledilen söz Hammer'in tercümesinden tercüme yerine. Naîmâ'dan alın-rm tır. a. 341 (Mütercim).

Mihaliç/a "ardığı zaman. Cinci, çavuşu, davet haberi getirmiştir diye sevinerek kabul etti."²²⁰ Osmanlı müverrihi, vâkıâ bunun bir davet haberi olduğunu, fakat İstanbul'a değil, Kur'ân-ı Kerîm'in «innallâhe ve innâ ileyhe râic'ün» kelâmı gereğince toprağın toprağa, ruhun ruha davet edildiğini söylüyor.²²¹

Cûlus Bahşîşi

Cinci Hoca'nın 3.000 kesesini almış olan Devlet hazînesi cûlus bahşîşi için 3.80 kese, hazîne-i hâssa (iç-hazîne) yalnız 1.000 kese verdi: Her kese 500 guruş itibariyle, bunun yekûnu 2 milyon 40 bin guruşu buluyordu ki, her guruş 120 akçe itibariyle 244.800.000 akçe; 125 akçe 1 duka itibariyle 1.958.400 duka tutardı. Paradan 50.000 yeniçerinin herbiri 3.000 akçe aldığı gibi, ayrıca (günlük) 5 akçeye kadar tahsisatlarına terakki de aldılar. Büyük ve odalar 24 zabiti iç-hazîneden 1.000 ve dış hazîneden 1.000 akçe aldılar.

Bir ay sonra ulemâya, II. Selim zamanından beri verilmesi mu-tâd olan atıyyeler (bahşîşler, hediyeler) verildi. Lâkin kırklılar, yâni aşağı derecedeki müderrisler âtıfet-i şahaneden hissedar olamadılar.

Her cûlusta Galata Sarayı ile İbrâhîm Paşa Sarayı'ndan ve Sa-ray-ı Hümâyûn'dan muayyen bir miktar iç-oğlanlarının²²² sipâhî kayd olunması veyâhud diğer hizmetlere yükseltilmesi mu'tâd idi. Mu'tâd olan bu terakkiler yapılmadığından Galata Sarayı iç-oğlan-ları gizli entrikalar çevirdiler. Ancak bunların ve akıbetlerinin naklinden evvel, Sarayı Hümâyûn hademesinin nasıl tanzim edildiklerini tamâmiyle tarif etmemiz gerekir.²²³

Hademe-i Hassa Odalarının Tanzîmi

Üç saray vardı: Biri Edirne'de, biri Galata'da, biri de İstanbul'da, İstanbul Sarayı Sultân Kanunî Süleyman'ın musahibi İbrâhîm Paşa

²²⁰ Nakledilen sözler, Hammer'ın tercümesinden tercüme yerine, Naîmâ'dan alınmıştır, s. 341 (Mütercton).

²²¹ Naîmâ'nın buna dâir makalesi pek güzel yazılmıştır. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/437-439.

²²² «oğlan» tâbirinin şimdiki mânâsıyla değil, delikanlı mânâsına alınması lâzım geleceği, tekrar tzâh olunur. (Mütercim)

²²³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/439.

zamanında te'sîs edilmiş ve en çok Bosna ve Arnavudluk'ta ebeveynlerinin ellerinden alınan Hristiyan çocuklarına tahsis edilmişti. Hademe-i hâssa, bu üç saraydan çıkarak sîpâhî sınıfına girerler. Yâhud sarayın altı odasından en aşağı derecede itibâr olunan ve «Büyük Oda, Küçük oda» denilen iki odaya dâhil olurlardı. Dâhil

hiyerarşisinin bu ilk iki derecesini kat ettikten sonra Pâdişâh'm şahsına bağlı olan, yâhud Enderun'da diğer hizmetleri ifâ eden zabitlere mahsûs dört odaya kabul olunurlardı.²²⁴ Herbirinde 300 hademe olan Edirne, Galata, İstanbul saraylarının, hakikatte, askerî ve idarî meslekler için talebe yetiştirilen birer mektep olduğu, bu malûmattan anlaşılır. Büyük ve küçük odalar henüz kaydolunmuş hademeye tahsis edilerek, birincisinde 200, ikincisinde 100 hademe vardı. Daha yukarı olan odalarda zât-ı şahanenin şahsına bağlı olan zabitler taksim olunmuştu. Bu dört odanın en aşağı derecesinde «Se-ferliler» yâni süvariler²²⁵ bulunuyordu ki, başlarına «kedhudâ» adı verilerek, pâdişâhın çamaşırına bakarlardı.

Sarayın mugannileri, rakkasları, berberleri, ütücüler, yıkayıcıları bu odada idiler. Baş kullukçu haftada iki defa gümüş leğen içinde destâr-ı şâhâne dülbendlerini yıkar ve esnada seferliler hep birden tegannî ederlerdi. Üçüncü oda (yâni seferli odasından bir derece yukarı) kiler idi ki, erzak, daha doğrusu tatlı yiyecekler orada bulunuyordu. Çünkü şekerlemeler, şerbetler, her türlü tatlılar bu odada hazırlanırdı. Bu odanın hademesi pâdişâh dâiresi ile saray camii için balmumlan îmâl eder, pâdişâha duâ etmeleri için yaralardan muztarip olan bedbahtlara yarım arşın boyunda yakılar hazırlar ve dağıtırlardı; birde anber ve misk şekerleri (hurze) yoğu-rurlar ve misk ve anberden muskalar yaparlardı ki, bunlar tılsıma karşı koruyucu sayılmıştır. Üçüncü odanın başı yâni kilerci-başı, yâhud (vazifesi itibariyle) tatlıcı-başı matbah-ı şâhâne adamlarına nezâret ederdi. Matbah adamları tavukçu, aşçı, tatlıcı, ekmekçi, sütçü, dondurmacı vesaire gibi on iki sınıfa ayrılırlar.

Sultân Süleyman'ın bir kanunu mucibince bu muhtelif matbah adamları 1.350'den aşağı olamazdı. Bu oda hademesi (üçüncü) Sü^ leymân zamanında 40'ı aşmazken, İbrâhîm ve IV. Mehmed zamanlarında 70'e kadar çıkmıştır. Yine Kanunî asrında 40 olmak üzere tâyin edilmiş bulunan

²²⁴ Viyana İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesinde Naalhat^îâme, nu: 96. He-zâiTenn'fn ftnâlyvât'ı. Devleti Oftn&nyyenin IMM Teskfl&t ve tdAresi, c. 2, s. 13-30. M. D'Ohsson, Devleti Osmaniyye Tablosu, 7. s. 34. 44.

²²⁵ SeftTİUye Hnmmer sflvflrt mânâsım vermiş fse de, sefer zamanı pâdişâhla birlikte gitmeğe memur demek olacaktır. (Mütercim).

hazîne hademesi sonraları 140'a varmıştır. Hazîne odasının²²⁶ başlıca memurları hazinedar, onun yardımcısı demek olan hazîne kedhudâsi; pâdişâh her gezmeye çıktıkça bir gügüm buzlu su ile tâkîb eden gügüm-başı; hâfız-ı miftâh demek olan anahtar oğlanı; hazîne kâtibi; altın ve gümüş para dolu bir meşin çanta ile zât-ı şahanenin arkasından giden çantacı; elmaslı sorguçları muhafaza eden sorguççu-başı; pâdişâha ancak od ile ıtırlanmış olarak hademenin şarkılarıyla taksim edilen siyah tilki ve samur kürk kaplı hü'atlerin muhafazasına memur kapanıçeci-başı; fağfurlar muhafızı tabak eski başı; bülbül ve tûtî (papağan) muhafızı bül-bülcü ve tûtîci-başı; nihayet, teferrüc sırasında zât-ı şahaneye takdim olunmak üzere tüfek hazır bulunduran iki tüfekçi idi. Çavuşlar (Devlet emirlerinin ulaştırılmasına memur olanlar), müteferrikalar, çaş-nigirler bu üç odadan seçilirlerdi. Dördüncü, üçüncü, ikinci odaların başları 40 kişiden mürekkeb olan birinci odaya (Has-oda) geçerek, bunlar yalnız sarayda ve devlet idaresinde en büyük mevkilere nasb olunmak üzere çıkarlardı.

Birinci odayı teşkil eden 40 kişiden diğerlerine tekaddüm eden memuriyetlerine göre birer unvan alarak, şöyle isimlendirilirlerdi: Silâhdâr, çukadâr (pâdişâhın üst libâsını götüren), rikâbdâr (üzengi tutan), dülbend ağası (destâr muhafızı), anahtar oğlanı, pîşkir ağa (havlular baş-muhâfızı), binîş²²⁷ pîşkir ağa (ikinci havlu muhafızı), ibrikdâr (ibrik götürenlerin başı), göze-başı (birinci ve ikinci müfettiş),²²⁸ baş müezzin, sır kâtibi (pâdişâhın kâtibi), baş-çu-kadâr (birinci oda hizmetkârı) sarıkçı-başı (destâr-ı hümayûnu sarmaya memur), kahveci-başı tüfekçi-başı (avda pâdişâha tüfek tak-dîm eden), berber-başı. Bu memuriyetlerin son yedisıyla üç hademenin ilk beşine Harem ile Saray'ın haricî dâireleri arasında bulunup «mâbeyn» denilen dâiresinde hizmet ettikleri için, «mâbeynci» denilir. Dördüncü oda hademesinin dâiresinde çamaşırlar; üçüncüde tatlılar; ikincide hazîne bulunur. Birinci odadakiler zât-ı şahanenin nefsine hizmet edip Hırka-i Şerif Odası'na bitişik olan hâbgâh-t sultanînin (pâdişâhların uyumasına mahsus yerin) muhafazasına memurdurlar. Hırka-i Şerif odasında Bürde-i Hazret-i Peygamberi, Hazret-i Peygamber'in mukaddes sancağı, kılıcı ve ilk üç halîfenin ve ashâb-ı kiramdan pek çoklarının kılıçları vardır.

Birinci oda hademesi ilk zamanlarda yevmi yirmibeş, ikinciler on, diğer

²²⁶ İltinç oda, yâni kilerden daha yüksek olması lâzım gelfyor. (Mütercim)

²²⁷ Yâni pâdişâhın ata binip çıktığı zaman yapılan vazifeye memur. (Müter.)

²²⁸ «Müfettiş* sözünde yanlışlık vardır; «göze-başı > pâdişâha bardakla su ve şerbet takdimine memur olsa gerektir. (Mütercim)

dört oda hademesi yalnız sekiz akçe alırlardı. IV. Murad birincilerin günlük tahsisatlarını 30 akçeye, ikincilerin 12'ye, diğer

dördünün 10'a çıkardı. Altı odanın her birinde 12 eski vardı ki, kemer, kaftan, külah, astar bahâsı nâmiyle birçok paralar alırlardı.

Bütün bu odaların reisi «kapı-ağası» (saray baş-nâzırı) ve beyaz hadımların reisi olup saray idarecisi demek olan saray ağası, onun maiyyetinde bulunurdu. Edirne ve Galata sarayları iç-oğlanlarıyla, İstanbul sarayının büyük ve küçük oda iç-oğlanları, daha yukarı derecede olan dört oda hademesinden başka tarzda elbise giyerlerdi: Birinci takım çukadan urba giyerek kaftan giymezlerdi; ikinci takım ipekli elbise ve kaftan kullanırlardı. Her iki takım Şark'ın itiyadı na muhalif olarak başlarını tıraş etmeyip, fakat tepelerinde bıraktıkları bir tutam saç kulaklarının üzerine inerdi. Bunlar bu âdette, Yûsuf un Firavun'a köle iken saçlarını bu halde bulundurmuş olduklarına dâir olan kadîm rivayete bağlı kalıyorlardı. İşte Sultân İb-râhîm zamanı saray hademesinin teşkilât usûlü bu şekildeydi.²²⁹

Hademe İsyanı

Galata Sarayı hademesi isyana ilk misâl oldular. Cûlus günü bunlardan bir takımı terakkiye nail olmak için sadrâzam, müftî, asker abaları nezdinde usûle aykırı teşebbüslerde bulundular. İstanbul Sa-rayı'nın büyük ve küçük oda hademesi bundan haberdâr olunca, öteki saraylardaki arkadaşlarının mesâisine iştirak etmek isteyerek kapı-ağasma müracaat ettilerse de, bir cevap alamadılar. Bir haseki vâ-sıtasıyla müftîye gönderdikleri istidâ-nâme saray müdürünün (saray ağası) eline geçerek, onun tarafından kapı-ağasma gösterildi. Kapı-ağası bu intizamsızlığı bastırmak üzere müdüre emir verdi. Kapı-ağası RO zülüflü baltacı (beyaz hadımlar), 40-50 saray kapıcısı ve yeniçeri acemî oğlanları ile büyük odaya giderek, hademeye şöyle çıktı:

- «Mel'ûnlar! Bu gürültü ne demektir? Tabanlarınıza değnek vurarak sizi cezalandırırım.»

Bu sözler o vakte kadar korkudan sükût hâlinde bulunan isyâm zincirden çıkardı. Hademe «Mel'ûn» sözünden dolayı bağışarak, ka-pı-ağasıyla çekiştiler. Ağa. çekilmemiş olsaydı hançerle vuracaklardı. Ondan sonra kapıları kapatarak aralarında meşveret kurdular. Kapı-ağası tekrar geldi; lâkin içeri giremiyerek, kapı aralığından şu şekilde bağırmaya mecbur

²²⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/439-442.

oldu:

.- «Evi adları m, ben size mâni* olmak, ayaklarınızın altına değnek vurmak istemem; yalnız, bırakınız da zahirî te'dîbât yapayım, tâ ki nizâm yerini bulsun. Olmadığı halde Pâdişâh'a haber veririm, hepinizi öldürür.»

Bu sözlerin cevâbı olmak üzere hepsi birden:

- «Git oradan!» diye bağırıldılar, kapı-ağası da itaate mecbur oldu.

Hademe, odalar camiinde toplanarak asker ağalarına mektup yazıp gönderdiler. Ertesi gün, baltacıların başı ve kedhudâsı, bu karışıklıkları çıkaranları intizâm dâiresine davet etmek üzere, kapı-ağası nâmına geldiler. Bu suretle dört defa haber gönderildiyse de te'sîri olmadı. Sadrâzam, kendisinin müdâhalesi lâzım geldiğini görerek, mâbeyncilcr vâsıtasıyla hademeye bir kâğıt gönderdi ki, istedikleri terakkilerin bayramda verileceği vaadinde bulunuyordu. Gürültü kesildi; lâkin hademededen biri:

- «Dikkat ediniz, arkadaşlar! İşte kapı-ağası bostancılarla geliyor!» diye bağırıldığından güçlükle yatıştırılabilmiş olan kapıcılar, derhâl kılıç, tüfek, yay, sapan, topuz, çekiç, değnekle silâhlanarak sofaya doğru koştular. Odaların yeni ağası olmak üzere önlerine çıkan birini taşlarla kaçırdılar. Bununla beraber kapı-ağası yatıştırıcı sözlerle intizâmı sağlamaya muvaffak oldu. Üçüncü odanın başı (ki-lerci-baş) ve seksenden fazla hademe saraydan çıkarıldı. Diğerlerine bayramda hizmetler verileceği vaad edildi. Valide Sultân, sadrâzam, ağalar bütün hademe için birden terâkkiler yapmanın ihtiyata muvafık olamayacağını düşündüler. Bayramın dördüncü günü, içlerinden 200'ünü sipâhî sınıfına kaydetmekle beraber, Şâm Vâlîsi Murtaza Paşa ile birlikte Suriye'ye gitmek üzere hazırlanmalarını emrettiler.

Aslı Bosna'dan olan Murtaza Paşa IV. Murad zamanında Gürcî prensi Marul tarafından Mehmed Paşa'ya köle olarak verilmişti; saraya kabul olunarak-23 sene zarfında birinci odanın en büyük memuriyetine, yâni silâhdârlığa terfi etmişti.²³⁰ Seyyah Evliya, Suriye'de ona refakat etmiştir. Evliya ile Murtaza Paşa'nın gençliklerinde tanışıklıkları vardı; daha sonraları bu şekilde münâsebetlerini yenilediler: Cinci'nin düşmesinden az evvel Evliya, İstanbul'da yeni yapılmış bir sarayı dışardan seyrederken adıyla çağırıldığı işitti; ve sarayın sahibi olan Murtaza Paşa'nın vaktiyle

²³⁰ Murtaza Paşa bu defa silâhdârlıktan Şim valiliğine tâ'yîn ohmmuşdur ki, saraydan birçok adamların vakti muayyende hep birden çıkmalarına «büyük çıkma» ve çıkanların en büyük rütbelisine -büyük çıkma başı. denildiği cihetle, Murtaza Paşa da bu unvanı almıştır.» Evliya, c. 2, s- 468.

Safranbolu'daki

(Zağferanbolu) mektep arkadaşı olduğunu gördü. Murtaza Paşa kendisini büyük bir sevgiyle kabul etti.²³¹

Evliyâ'nın eski efendisi Defterdâr-zâde Mehmed Paşa, Sultân tbrâhîm'in tahttan indirildiğini İzmit'te haber alarak, derhâl İstanbul'a gidip Sofu Mehmed Paşa'nın huzurun* çıkmıştı. Sofu, sabık sadrâzâmın, valiliğine tâîin ettiği Kars'a niçin gitmemiş olduğunu hiddetle sordu. Mehmed Paşa, bu azarlamanın, kendisi için kurulmuş bir tuzaktan ibaret olduğunu söyledi. Sofu Mehmed :

- «Git, yoksa seni Öldürürüm.» dedi.

Mehmed Paşa hiddetine galebe edemeyerek elini hançerine götürüp:

- «Allah senin belâm versin, ihtiyar mel'ûn!» sözlerini mırıl-danmasıyla sadrâzâm bir müddet teessür duymaksızın ve sükûnet içinde kaldıktan sonra, şu cevâbı verdi;

- «Paşa, eğer sadıkane hizmet etmek istersen senin için bir şey yaparım. Pâdişâh, Malatya sancağını sana arpalık olmak üzere veriyor.»

Mehmed Paşa :

- «Cenâb-ı Hakk mükâfatını ihsan buyursun, paşa hazretleri; şahsî vergü (harâc), fevkalâde vergü (avarız) ile muhassillîğini da veriniz; bu suretle bana lûtf etmiş olursunuz.» dedi.

Sadrâzâm da:

- «Peki, Öyle olsun!» diyerek mukabele etti. Defterdâr-zâde Mehmed Paşa, bunun üzerine sadrâzâmın elini öperek veda etti.²³²

²³¹ Galiba müverrih Şark menbâlarından aldığı malûmatı evvelâ «not» hâlinde kayd ve sonra onları tafsil eylediğinden, bu tarzda yazı yazılmasında birçok yanlışlıklar yapmıştır- Bu fıkra da dahi yanlışlık vardır: Evliyâ'nın münâsebetlerin yenilendiği Murtaza Paşa değil. Cinci Hoca'dır: Evliya Güvân Kupıcı başı Saray'tna nazır güzel ve yeni bir saray görerek hayranlıkla seyrederken saray sahibinin huzuruna davet olunmuş, ve bunun sahibinin kim olduğunu sorduğunda «Hünkâr hocası, olduğunu anlamıştır. Yukarıda yetmiş seksen kadar samur kürklü hademeler arasında küçük bir ulemâ destânyle kara sakallı çelebiyi görüp bunun *yâr-ı kadîmi, şeriki Şeyh-zâde» olduğunu bilmıştır. Cinci. Safranbolu'da değil. İstanbul'da Hâtîd Efendi Medrese-si'nde Evliya ile birlikte ders arkadaşı imiş. Cinci, Evliya'ya pek çok iltifat ve bizim tasavvurumuza sığamayacak kadar İhsanlarda bulunmuştur. Cinci, ders arkadaşına gösterdiği bu güzel muflmeleye nazaran zannedildiği kadar mayası bozuk bir adam değilmiş. Evliya, c. 2, s. 467. (Mütercim)

²³² Evliyâ'nın bu mülakatı ve mükâlemeyi bildiren fıkraları aşağıya özetlenerek alınmıştır, s. 470: .Mehmed Paşa, ben kendisinden ayrıldıktan sonra İstanbul'dan aldığı mektuplar üzerine Çiñî-lznik'de (İznik'le) bulunan çiftliğine gelerek, orada cûlus haberini alınca, Yalova'dan kayıkla İstanbul'a geldi. Doğru Şehzade Camia yanında İhtiyar vezirin hanesine giderek el öptü. Ben de hâzır idim. - Sadrâzâm hemen azarlamaya başladı. Aralarında şöyle bir konuşma geçti: Sadrâzâm: «Çelebi Paşa, destursuz neye geldin? Yoksa mührü mi geldin?» -- «Hâşâ, ben mührü lâıyk değilim; babamın eski dostu ve benim pederim makaamında bulunan ve beni Sultân Murâd-ı Râbî* devrinde nâil-i merâtib eden bir zâtın sadrâzâm olduğunu haber alarak hâk-i pâîine yüz sürmeğe geldim.» - tbrâhîm Hân sana Kars mansıbım verdi; neye gitmedin?» -- »Yâ sultânım, Kars emriyle beraber katlime ferman da var idi.» Sadrâzâm «tavşancıl gibi

Sipahilerin İsyanı

İsyânın yayılma sahası, sâdece hademeye münhasır kalmadı. Sipahiler de isyan edip Mehmed Paşa'dan memnun olmadıklarını, eski taleplerini tekrarlayarak çocukları için terakki verilmesini, gulâ-miyelerinin ödenmesini, IV. Murad zamanında olduğu gibi Bâb-ı Hü-mâyûn'da istihdam edilmelerini istediler. Sipâhî ocağından yetişmiş bulunan sadrâzam, gelecek senenin başlamasıyla yeni terakkiler verileceğini vaad etmişti; fakat bu müsâade âsîleri 25 Eylül (7 Ramazan 1058) târihinde Üsküdar'da toplanmaktan men edemedi. Bu yeni isyanın sebepleri sipahilerin teşkilât biçimlerindeki noksan ile beraber, Sofu Mehmed Paşa'nın münasebetsiz hareketleridir. Yeniçeriler sipahilerden iyi tanzim edilmişti: Yeniçeriler'de ağa, kul ked-hudâsı, segbân-başı, zağarcı-başı, samsoncu-başı, turnacı-başı ile er-kân-ı harb hey'eti teşkil eden diğer zabitlerden başka, her alayda (orta) o alaya mahsûs reisler vardı: Miralay (çorbacı), aşçıbaşı, sakn-başı, vekîl-harc, yüzbaşı (oda-başı), bayrakdâr, en kıdemli yeniçeri (baş-eski), bnş-karakollukçu. İlk zamanlarda sipahilerde idare işleri böyle şube şube ayrılmamıştı. Yalnız bir ağaları, bir kedhu-dâları ve bir çavuşları bulunuyor ve binâenaleyh on-onbeşbin kişi için onbeş kadar zabitle idare olunurdu. Sadrâzam da gururu ve hükümet idaresinde tabî olacağını vaad ettiği kaaidelerden sapması ile sipahilerin hoşnûdsuzluğunu celbetti. Ulemâdan bâzı düşüncesiz kimseler çocuk bir hükümdarın zamanında sadrâzaman hakîkî hükümdar demek olduğuna kendisini ikna ettiler. Tamâmiyle bu fikre tabî olarak dîvânla ilgili işleri ihmâl etti ve kendisini saltanat kudretine mâlik saydı.²³³ Mansıbların satılmasına son vermeyi vaad etmiş olduğunu

bağırarak* - «Bre git, yoksa seni şimdi katledirim» -- «Allah ve Resule, hâlîme merhamet et» Evlâd ü ayal sâhibiyem; bir yıldır kî onsekiz sancak yerde bu kadar sebgân ve sanca haserâtıyla ibadullah üzere konup hâne-berdûş oldum.» («Sorsalar mağdurun gaddar kendin gösterir.- Râgıb Paşa. Sofu'nun -müteakiben görüleceği veçhile- kızmakta hakkı vardı. Mütercim). Sadrâzam, (daha ziyâde kızarak) - «Bre çık diyorum.* Defter-zâde «Bre canın çıksın!» diye hançere el ettikte sadrâzam asla söz söylemeyip hayli düşündü. Sonra dedi ki - «Paşa, eğer istikaamet edersen seni bir hizmette kullanırız; hele şimdiki halde kapu halkını dağıt. Saâdetli pâdişâh sana arpalık olmak üzere Malatya sancağını ihsan eyledi.» - «Teşekkür ederim, kabul ettim. Avarızını, haracını, muhassıUğımı dahî ihsan buyurursanız minnetdâr olurum.» - «öyle olsun! Sabah emirlerini al.» Defterzâde Mehmed Paşa bunun üzerine duâ ederek el öpüp çıktı. Süleymâniye'deki sarayına giderek ailesini Hisar'daki yalıya nakletti. Bütün adamları kendisine gözcülük ediyorlardı. Ben hacca gideceğimi söyleyerek güçlkle ruhsat alıp hacc-ı şerife gitmek üzere Murtaza Paşa'ya müezzin-başı oldum; sadrâzam da Mahmel-1 Şerif imametini yüz altın ile birlikte ihsan etti.» (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/442-444.

²³³ Bu büyük fitneye birkaç madde sebep oldu: Biri budur ki, bâzı ulemâ-zinde eşhas. Sofu Mehmed Paşa'yı

unutarak, kendinden Öncekiler gibi davrandı ve Sultân Mehmed'in cülusu münâsebetiyle bir şey alınmaksızın vâlî tâîn edilmiş olanlardan para istedi.

Hârîçte görevler vermek suretiyle hademelikten çıkarılanların adedinin 200'e hasr edilmesi, üç sarayda intizâmın iadesine kifayet edebilmekten uzaktı. 24 Ekim 1648 (6 Şevval 1058)'de, Galata Sarayı hademesi -ki şehremini kendilerine kâfi miktarda yiyecek vermiyordu²³⁴ muhafızlarının ellerinden kurtularak îbrâhîm Paşa Sa-rayı'nın önüne geldiler. Bu sarayın hademesi de onlarla birleştiler. Yeniçeri ağası, şehirde kol gezen askerle gelerek kendilerini itaate davet etti; lâkin düşmanca nümayişleri üzerine çekilmeye mecbur oldu. Galata Saraylılar'm, kendileriyle birlikte harekete davet için kâğıd yazmış oldukları Saray-ı Hümâyûn Küçük ve Büyük Oda hademesi bu vak'ayı işitince arkadaşlarına katıldılar. Hepsı birden, vaktiyle sefirlerin ikaametgâhı olan Elçi Hanı'nı işgal ettiler. Bu vak'alar sırasında, hizmetlerinden çıkarılmış ve Girit'e gitmek üzere sadrâzam tarafından kaydedilmiş olan 1.000 sipahi, içlerinden Bıyıklı Mahmûd nâmında birinin tahrikleri üzerine isyan ederek Silivri'den İstanbul'a döndüler. Durum, acele hareket edilmesini icâb ettirdiğinden, ulemâ Dîvân'a çağırıldı. Kışlarında silâhlanmaları ve kavgaya hazır bulunmaları için yeniçerilere emir verildi. 24 Ekim'de öğleden sonra kazaskerle diğer ulemâ iki defa Sofu Mehmed'in yanına gittiler. O gün iki hatt-ı hümâyûn çıkmış, bir haseki beş defa gelerek sadrâzamı nezd-i şahaneye, daha doğrusu Valide Sultân'ın nezdine çağırıştı.

Ertesi gün sadrâzam ile müftî yeniden dîvâna davet edildiler. Bunlar, karışıklık basılmadıkça çıkamayacaklarını bildirerek, Valide Sultân'm arzusuna uygun hareket etmek hususunda mazeret ileri sürdüler. Sabık Bursa kadısı Mûsâ Efendi elçi olarak sipahilere gönderildi. Lâkin sipâhîler, Saray ve Dîvân'ın kendilerinin karşısında titremekte bulunduğunu görerek cür'etlerini bir kat daha artırdılar ve Pâdişâh'ın bir ayak dîvânı yapmak suretiyle suçlamakta oldukları sadrazam ve müftî ile münazaalarını halletmesini talep ettiler. Sipahilerin ileri gelenlerinden birkaçı, ihtiyar Muslihiddin Ağa'ya giderek, Sultân İbrahim'in katlinde hiç medhalleri

acele düşürüp husûsâ Câmî'n'l-Füsâl'ünde -Ka-çan sultân sagır olsa reâyâ bir vâlî-i azîmü's-şâna bîat iderler; ol sagırden vekâlet ile hüküm ider; lâikn hakikatde sultân ol vâlî i azîmdür» diye yazılmış olan mes'eleyi nakl etmekle tblis gibi derd-mend paşayı ızlâl itdi-ler. pâşay-ı sâdedil bu devletin askeri ancak şeref-i nesebe i'tibâr itdükleri-ni anlaroyup ve İstiklâl i mücerrede halkın tahammülü olmadığını bilme-yüp nice zaman o sevda ile dîvânı terle eyledi; kendisini velîahd-i müebbed makaamtna koyup ittîbâ'ı bu söz ile iftihar itmek mertebesine vardı.. Naî-mâ'dan telhis, s. 354.

²³⁴ «Sultân İbrâhîm zamanında şehremini, maiyetlerini te'mîn edemediği için Galata Sarayı'ndan her gün «Allah. Allah!» sesleri gelir, fukarası kun ekmek ile geçinirdi.» Naîmâ'dan, s. 356. (Mütercim)

olmadığına dâir hüccet istediler ve kendilerinin yeniçerilerle bir nizâ'ları olmadığını söylediler. Muslihiddin:

- «Vallâh, bizim de o hususta rızâmız yok idi; gidiniz, müftî ile vezirden sorunuz!» dedi.

Ertesi gün (26 Ekim 1648 - 8 Şevval 1058) hademelerle, sipahiler Atmeydanı'nda, ulemâ ve büyük devlet memurları sadrâzâmın ikametgâhında toplandılar. Âsiler Sofu Mehmedin yanında müzâkereler yapıldığından haberdâr olarak, Sultân İbrahim'in katlinde med-hâli olanların hepsinin idamını istediler. Sadrâzam ve müftî o zaman yeniçeri kışlalarına gidip isyanın bastırılmasını en müessir vâsıtalarla ihtar ettiler: Toplanan meclise, dünkü gün âsiler hakkında sâdır olan bir fetva gösterildi ki, dostça nasihatten sonra itaat etmemelerine ve serkeş takımı itaat dâiresine avdet edinceye kadar kendilerinin katline cevaz veren Kur'ân hükmüne bina edilmişti. Bu fetva müftî ile beş kazasker, İstanbul kadısı ve selefi, büyük molla ve müderrisler tarafından imza edilmiş idi. Ulemânın bu kararı, sipâhî ve hademenin teskin edilmesinde te'sîrsiz kalmadı. Diğer taraftan, yâ sipâhî kaydeden veyâhud diğer saraylardan Saray-ı Hü-mâyûn'daki Büyük ve Küçük Odalar'a nakleden Galata Sarayı hademesi arasında bir Abdurrahmân, yâhud Abdî vardır ki, pâdişâhın lutfu ile daha sonraları nişancı vezîr derecesine yükselmiş ve Pâdişâh'ın emri üzerine zamanının târihini yazmıştır. Vak'alan bu zâtтан birkaç defa naklettik. Lâkin bundan sonraki 36 sene zarfında bize bilhassa rehber olacaktır.²³⁵

Sipahileri Yeniçerilerin Mahvetmesi

Sipahilerin sebep oldukları karışıklık, eğer sadrâzam ve müftî, âsilerin Üsküdar'a dönmeleriyle iktifa edip de, ertesi günü (27 Ekim 1648 - 9 Şevval 1058) reisleri Mahmûd'un teslimini istememiş ve son ayaklanmada haklarında şübhe hâsıl olan birkaç ulemâyâ sürgün emriyle çavuş göndermemiş olsa idiler, bastırılıp bitecekti. Zikredilen ulemâ vaktiyle haberdâr edilerek, hanelerinden kaçtıklarından, çavuşların araştırmaları faydasız kaldı.

Bu iki hâdisenin tekrar alevlenmesine yettiği ihtilâl ateşi, üçüncü bir sebeple de şiddetlendi: Sadrâzam kedhudâsı (efendisinin emriyle) şehirde kol gezerken, Atmeydanı'nda bulunduğu üç sipahinin (Şehzade Camii yanında

²³⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/445-448.

herkesin gözü Önündü> başlarını keserek, kesik başlarını çarşı ortasına atmak ve kendi mızraklarını ayaklarına sokmak gibi çığınca bir harekette bulundu. Bu vahşet, sipahileri, kendilerini birer birer tutup Öldürmek istiyorlar düşüncesine sevketmekle beraber bedbaht maktullerin cesedlerine reva görülen tahkirler de kendilerini az kızdırmadı. Çünkü kanun îcâbınca yeniçeri ve sipahi na'şları Çarşı ortasına değil, denize atılmak ve îdâm emrinin icrası payitahtta ve Boğaziçi'nin iki tarafına bir top ile haber verilmek lâzım gelirdi.²³⁶ Kanuna muhalif hareket edilmesinin sipahilere kötü te'sîr ettiği görülünce, hemen üç sipahinin na'sı kaldırıldı ve kanla lekelenmiş olan kaldırımlar (yollar) temizlendi; lâkin bunun vakti geçmişti.

Sadrâzam, ihtiyaten İstanbul'un kapılarını kapattı. Lâkin sipahiler Üsküdar'dan beri tarafa geçerek Ahır Kapısı denilen kapıyı kırdılar ve isyan bayrağını Atmeydamna diktiler,²³⁷ Geceyi birçok meş'alelerin aydınlığında orada geçirdiler. Şiddetli, bir rüzgâr estiğinden İstanbul ahâlîsi bir yangın çıkmasından korktular. Sipahilerin reisleri, yeniçerilerin kesinlikle tarafsız kalacaklarından emîn idiler. Ümîdlerinin gerçekleşmediğini görünce kendilerini takviye ve efkâr-ı umûmiyeyi celbetmek için ulemâdan bâzılarını davete karar verdiler. Has-ahır'daki at hizmetçilerinden bayrakları altına yazdıkları gibi, sabık müftî Ebû Saîd Efendi'yi ve Atmeydam'nda cami karşısındaki hanesinde ikamet eden Hanefî Efendi'yi husûsî hey'etler gönderip davet ettiler. Dört defa Ebû Saîd Efendi'yi hanesinden cebren çıkarıp müftî yapmak istediler. Ebû Saîd Efendi bu hizmeti kabul etmeyeceğini söyledi. Nihayet, yarın sabah Saray-ı Hümayûnca giderek, sipahilerin şikâyetlerini pâdişâha arz edeceğini vaad etmekle ellerinden kurtuldu. Hanefî Efendi zorla getirilmişti. Onların fikirlerine tabî gibi görünerek, o gece sükûnet üzere kalmalarını ve ertesi gün sabahla beraber döneceğine dâir yumuşak sözlerle döndü.

Bu suretle âsîler kendilerini emniyet içinde zannetmek hatâsına düştüler ve ertesi gün mansıblar ve para dağıtılacağını hayâl ederek, beklediler.

Sadrâzam ve müftî ise Orta Câmi'e gitmiş olduklarından, geceyi orada

²³⁶ Bu vak'alara me'tîaz olan Naîmâ'da aşağıdaki fıkra yoktur; ihtimâl ki, birkaç satır sonra zikr olunacak Panayoti'nin eserinden alınmıştır. Bu son fıkranın hakikate uygun olduğu şüphelidir. Yalnız şurası malûmdur ki, İstanbul'a gelen sipShilere delâlet eden ve ekseriyetle Panayoti'nin hemcinslerinden bulunan tercümanlar, İstanbul'da pekçok olağanüstü durumu görmek ve madamlara tabîi bu ahvâl içinde kendilerinin kahramanlık gösterdiklerine delil olabilecek birçok kelimelerle tatlı nakletmek sevdasında bulunan seyyahlara her yangın topu atıldıkça «İşte Türkler bir adam daha astılar; bu top ona alâmettir» derler imiş. Bu tercümanların me'hazları Panayoti olsa gerektir. (Mütercim)

²³⁷ Nafmî; Panayoti'nin Vtkayf-nimesî.

geçirdiler. Yeniçerileri vazifelerini îfâya teşvik için müftî kendi civarında kol dolaşmakta olan Ellinci Orta neferlerine 10.000 gurusı verdi. Ve mensup bulundukları ortaya 500 akçe vakfetmeyi vaad etti.

Güneş doğunca sipahiler eskilerinden Kara Abdullah nâmında birini şikâyetlerini Valide Sultân'a arz etmek üzere Harem-i Hü mâ-yûn'a gönderdiler. Bir gün evvel de bu müracaatta bulunmaları üzerine şöyle bir hatt-ı hü mâ-yûn verilmişti:

«Yeniçeri ve sipâhî kullarımın birbiriyle ceng etmelerine n zây-ı hü mâ-yûnum yoktur. Siz cenViyyeti dağıtınız, sonra ben ikisini de azl ederim.»

Bu defa Kara Abdullah şu hatt-ı hü mâ-yûnu getirdi:

«Ben kullarımın birbiriyle niza' ettiklerine ve birbirlerine kılıç çekdiklerine razı değilim, ma'kûl ve münâsib kim ise onu vezir eylesinler.»

Sipahiler bu hatt-ı hü mâ-yûnu hamilen bir temsilciler hey'etini Orta Câmi'e gönderdiler. Pâdişâh'm, daha doğrusu Valide Sultân'ın kendisini terkettiğini gören Sofu Mehmed, şu cevâbı verdi:

- «Emir pâdişâhındır; eğer ağalar münâsib görürler ise ben mühr-i hü mâ-yûnu iade ederim »

Lâkin ağalar öfkelenerek:

- «Biz vezir ve müftînin idamlarına değil, azillerine bile razı değiliz; sipahiler dağılımlar ve illâ haklarında sâdır olan fetva mucibince cümlesini Öldürürüz.»

Yeniçeriler Beşinci Deveciler Alayı miralayını (orta çorbacısı) bu cevâbı âsîlere tebliğ etmeye gönderdiler: Lâkin bu miralay At-meydanı'na varmadan sipahiler üzerine hücum ettiler ve öldürdüler. Bu katli, sadrâzam tarafından verilen emre dayanarak sipahi kılığına girmiş adamların yapmış olmaları muhtemeldir. Çünkü sipahiler kan dökmedikçe yeniçerileri silâh kullanmaya ikna etmek müşkil olduğundan, bu saldırganca hareketin istenilen neticeyi ta'cîl için hesâb ve icra edilmiş olması lâzım gelir.

Yeniçeriler, bu kati haberini alınca, artık intikamdan başka bir şey düşünmediler. Ağalar, yeniçerileri ve acem î-oğlan lan m Önlere katıp, ulemâyı ve sadrâzamı arkalarına takarak, yürüdüler. Şeyhülislâmın oğlu olan Galata kadısı ahâlînin teveccühünü kazanmış bir gençti; mükemmel silâhlı 20 kişi ile yeniçerilere iltihak etti. Konstantin Sütunu (Forum'da kadîm, kırmızı somakiden sütun) (Çemberlitaş) karşısındaki Elçi Hanı yanında yeniçeriler iki takıma ayrılarak, paralel iki sokaktan sipahilerin

toplanmış bulundukları At-meydanı'na doğru yürüdüler. Kavgaya başlamadan önce Fâtih Camii vaizi Velî Efendi ile Ken'ân Paşa'yı sipahilere nasihat ve itaate davet için gönderdiler. Bunlar Sultân Ahmed Camii haremine vardıklarında lâzım gelen ihtarda bulundularsa da:

- «Öldürünüz şunları!» gürültüsünden başka cevâp alamadılar. Velî Efendi kaçmaya muvaffak oldu. Lâkin Ken'ân Paşa'nın

önünde koşan adamı (şatır) ve mataracısı ile sabık Kefe Valisi îs-mâîl Paşa'nın tesadüfen orada bulunan oğlu parça parça edildi. Bunun üzerine yeniçeriler Ayasofya'dan Atmeydam'na yürüdüler, si-pâhîlerin şiddetli bir taarruza uğramaları üzerine eğer ihtiyar Mus-lihiddîn, yeniçeri ağasını gösterdiği' korkaklıktan dolayı ayıplayıp azarlayarak yeniçerilerin zaafa uğramış olan cesaretlerini tahrik ve tekrar Atmeydam'na sevk etmemiş olsaydı, bunlar mağlûb olacaktı. Musliniddîn'in bu hareketi neticesi olarak, yeniçerileri sipâhîlere karşı koyulamaz bir surette saldırdılar; darbeleri altında vücûd-lar parça parça olmakta, yorulmak bilmeyen kılıçları hem sipahilerin ak saçlı başlarını, hem de genç hademenin kara turreli başlarını düşürmekteydi. Câmi'in haremde siper almış sipahiler içinde birkaç maharetli ok atıcısı vardı. Bunlardan Maksûd nâmında biri yedi yeniçeriye birbirini müteâkib öldürmüş, sonra kendisi de öldürülmüştür. İsyancıların başlan olan Hüseyin Kâhya ile Kara Ağa camide namaz kılmak bahanesiyle kaçmaya çalıştılar.

Bıyıklı Mahmûd kolayca kaçmak için şehrin kapılarından birini birkaç sipahi ile tutturmuştu. Üsküdar'a geçmek üzere adamlarıyla birlikte iki kayığa girdiler. Lâkin kayıkların biri fazla yüklü olduğu için yolda battı. Bununla beraber âsîlerin cami avlusunda ve içinde öldürülmeleri devam ediyordu. Mihrâb üzerinde ve minber altında bile'sipâhî ve hademe kati olundu.²³⁸ Pencere ve kapılar kurşunlarla delindi. Sipahilerin ileri gelenlerinden Dalaklı Ahmed, Oruç Beğ, Bengi Mehmed Efendi, 300 arkadaşıyla beraber öldürülmüştür ki, bunlardan 50(si henüz sipâhî yazılmış at uşaklarıydı. Mağlûbla-ın bir takımı minarelere sığındılar; şerefelerden «Allahu Ekber» sadâları yerine «Âmân! Âmân!» sesleri, işitildi. Muslihiddîn, âmân dileyenlerin hayâtına ilişilmeyeceğim söyleyerek, sipâhî ve hademe

²³⁸ Câmi'de kalan derdznendler taşra hânimde ve iç haremde ve şadırvan tarafında kapu pencere içinde, minber ve mihrâb önlerinde katl-i rert' ile kı-lıcdân geçdiler. Cftmi'-i Şerifin ol nazentn ve musanna* kapulan ve camlan tüfenk fındıkyle delik delik oldu. Öâ-elân ba'zı yirlerinde ratüşfihiddür.* Naîmâ, s. 371. (Mütercim)

katline son verildi.²³⁹ ölümlerin akrabası, son hizmeti edâ için ceng sahasına geldiler. Lâkin 200'den fazla kimseye sahip çıkan olmayıp, namazlan kılmaksızın denize atıldı. Bu hâl ulemâ arasında şiddetli bir mübâhaseye sebep oldu. Bunlardan birçoğu -ki müverrih Hacı Kalfa da bunlar arasındaydı- Kahistânı tarafından ileri sürülen kaideyi destekliyorlardı ki, bu kaideye göre, «Ceng tuğyanı mahv edeceğinden silâh bedest olanlar âsî addolunmak lâzım gelmez».²⁴⁰ Ancak sadrâzamın taraftarları ve özellikle kazasker müverrih Karaçelebî-zâde Azîz Efendi muhalif re'ye bulunarak, bunların fikri üstün geldi.

Yeniçerilerin âsîlere sağladığı galebe sayesinde hayâtlarını kurtarmış olan sadrâzam ve müftî, bundan sonra sipahi kardeşleriyle iyi geçinmelerini yeniçerilere nasihat ettiler.²⁴¹ Sâdece ağaların müdahalesiyle sadârete gelmiş ve onların yardımıyla makamında kalabilmiş olan Sofu Mehmed, tabiatıyla yeniçerilerin vesayetine katlanmaya ve ne arzu ederlerse yerine getirmeye mecbur idi. Sipahilerden büyük bir kısmının isimleri defterden çıkarıldı ve maişetleri kesildi. Diğerleri «veledeş»lerinden²⁴² veyâhud çocuklarının tahsisatlarının terakkisinden vazgeçmek zorunda kaldılar ve bunlara bir yeni kedhudâ nasb olundu. Firar etmiş bulunan Kara Kedhudâ ve Randur Çolebî dostlarının te'sîriyle îdâma mahkûm edilmekten kurtuldular; ancak azledilerek, çavuş ve müteferrika hizmetlerinde istihdam edildiler. Fesadın tahrikçisi olan Bıyıklı Mahmîd, takibine gönderilmiş olan Osmanpaşa-zâde Hüseyin Beğ tarafından Bursa yolunda yakalanıp îdâm edildi. Hüseyin Beğ mükâfâten Karaman valiliğine tâyin olundu. İsyanı bastırmak şerefi kendisine isnâd olunan sadrâzama Pâdişâh'ın huzurunda bir hil'at giydirildi.²⁴³

²³⁹ Katma, bir yeniçerinin merdçe hareketini nakleder ki, iki hademeyi Nümden kurtarmış ve bunların vermiş olduğu parayı yalnızca saklamak için aldığını beyan ile kurtulmalarından sonra iade etmiştir.

²⁴⁰ «Bu hususda ulemâ beyinde vâfir ki G kaal oldu; taakkub-ı cerigde yfl'nt oknaz diyünce fuzala taraf-ı hilâf zâhib olup Kahfetân'te mestur olan nakl ile İstidlal itdiler; Fezleke sahibi Kâ'ûb Celebi dahi ol söiü söylemiş İmiş.» Nalma, s. 371. (Mütercim)

²⁴¹ Naîmâ'mn bu mütalâası duruma uygun ve dikkate şayandır, s. 771: »Hâsılı gerek dhân-dîde iki piri dilîr (sadrâzam ve şeyhülislâm) cenâh-ı devlet olan iki kul arasında desîse-i mükerrer ve hîle-i şikaak ve husûmet ilka idüp kendiüer bâdire-i beliyeden emîn ve masun oldılar.. Sultân İbrâhîm, hal'ine yel açan fesadı Sofu Mehme^ Paşa'nın tertiplemiş olduğunu söylemekte haklı ve Abmırrahîm Efendi'yi şeyhülislâm tâyin etmekte pek hatâlı idi gibi görünüyor. (Mütercim)

²⁴² Velw!e\$: Askerî bîr tâbir olup yeniçeri ocağı ileri gelenlerinin ocağa yazdırdıkları evlâd ve akrabaları hakkında kullanılır. (Hazırlayan E.K.)

²⁴³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/448-452.

Eşkîya Reisi Haydaroğlunun İdâmı

Payitahtı bu askerî ihtilâller hercümerc etmekte iken, Anadolu'da dahî isyan yayılıyordu. Haydaroğlu ve onun muavini durumunda bulunan Katircioğlu Ilgın ve Akşehir arasındaki mıntıkayı harâb ettiler. Haydaroğlu, katledilen sadrâzam Ahmed Paşa'nın bir sancak için kendisinden 30.000 gurusu aldığını iddia ederek, bunu isyanına vesîle ittihaz etmişti. Anadolu Valisi Ahmed Paşa, bunun üzerine gönderildi. Karahisâr'a yakın vukua gelen bir cengde eşkıya mağlûb oldu. Lâkin Ahmed Paşa Sandıklı ovasında hiçbir ihtiyat tedbîrinde bulunmaksızın çadır kurmuş bulunmakla, Haydaroğlu ansızın basıp kendisini esîr etti. Lâkin:

- «Bayır aşmazlara (korkaklara) îtimâd idüp de başından geçmiş bir adamun Önüne çıkdığın için seni acemîliğüne hurmeten bi-rakdum; haydi git, bir daha kullanamadığım askerle gaalib geleme-yeceğün hasım önüne çıkma.» diyerek soydu, başında yalnız bir külah bırakarak atına binip gitmesini emretti.

Ahmed Paşa ordugâhdan çıkar çıkmaz Katircioğlu geldi; münâ-sebetsizcesine göstermiş olduğu merhametten dolayı eşkıya reisini azarlayarak Paşa'nın takibine çıktı; yetişip Öldürdü; bütün levendle-rini kendi sancağı altına aldı (1648-1058).

Ahmed Paşa'nın felâketle neticelenen macerası İstanbul'a aks edince, sabık Bosna Valisi Ketenci Ömerpaşa-zâde Mehmed Paşa'ya Anadolu valiliği verildi ve Haydaroğlu'nu her kim öldürürse kendisine bir sancak verileceğine dâir etrafa emirler yazıldı. Eşkîya Anadolu boğazlarında kervanlar soymaktan geri durmuyordu. Haydaroğlu birkaç şehri yağma ettikten sonra, Karahisar sancağının merkezi olan aynı isimdeki şehir üzerine yürüdü. Eskiden yeniçeri ocağında tâlimhâneci-başı ve şimdi zeamet erbabından olup Karahisâr'a yakın Çay köyünde ikamet etmekte olan îsâ Ağa, İstanbul'a gönderdiği bir arızada Haydaroğlu'na bir mansıb verilmesini sadrâzama ve ağalara tavsiye etmiş ve bir memleketi eşkıyaya harâb ettirmek-tense, şakiye mansıb vermek iki şerrin hafifi olduğunu, arızayı getiren bir kadı îzâh etmişti. İhtiyar Muslihiddin:

- «Eşkîyaya tuğ ve sancak vermek iki şerrin hafifi değil, ağırıdır!» diye, bağırarak cevap verdi.

Haydaroğlu Karahisar'ı talan etti. Bunun üzerine, Dîvân, IV. Mü-rad'ın silâhdân Sinân-zâde'nin kardeşi olup Haydaroğlu'nun kökünü kurutmakla görevlendirilmiş olan Mehmed Paşa'ya, bütün kuvvetiyle eşkıyanın üzerine

yürümesini emretti. Abaza Hasan, Mehmed Paşa tarafından mütesaîlimlikle Hamîd sancağı merkezi olan İsparta'ya gönderilmişti. Karahisar'm yağmasından sonra, Haydaroğlu İsparta üzerine yürüdü. Ahâlîden 3.000 gurus vergi istedi. Is-partalılar, Haydaroğlu'nu kendisini emniyette zannettirerek kandırmak için emrine itaat edeceklerini vaad ettiler. Eşkiya reîsi İsparta'ya yakın bir ovada gaflet içinde paraları beklerken, Abaza Hasan ansızın bastırdı, Haydaroğlu'nu kavga esnasında yaraladı, esîr etti. Haydaroğlu galib tarafından İstanbul'a gönderildi. Evliya Çelebi -ki Erzurum'dan döndüğünde Engürü yakınında Balınhisar köyünde Haydaroğlu takımı tarafından tutulup, bir zarara uğramaksızın bırakılmıştı- Abaza Hasan'ın; esiriyle birlikte Üsküdar'dan geçtiği sırada orada bulunuyordu. Evliya nakleder ki, Haydaroğlu iki kat koşulmuş bir tahtirevan içinde götürülüyor imiş; başına bîr sarı ipek mendil sarılmış, henüz genç ve kuvvetli olmakla beraber yaralarından muhtarip görünmekte imiş.²⁴⁴ Validesi Abaza olan Evliya, evvelâ Abaza Hasan ile görüşüp sonra Haydaroğlu'nu da görmüştür. Hayda roğlu'na, galib tarafından, Girit'te Deli Hüseyin Paşa maiyye-tîne gitmek üzere hayâtına ilişilmeyeceğim vaad etmiş; Haydaroğlu da eğer yaralarından ifakat bulursa bu teklifi memnuniyetle kabul edeceği cevâbını vermiş; lâkin getirilen cerrah yaralarının kapanmasının kabil olmadığını bildirmiş. Haydaroğlu, sadrâzâmın huzuruna götürüldü; Sofu Mehmed Paşa, Haydaroğlu'nun niçin eşkiyalık ettiğini sordu. Haydaroğlu sadrâzâmı Mevlevî külâhiyle görünce:

- «Dede efendi! Kurd oğlu kurd idim, kişi aldığına göre satar. Babasından anasından gördüğünü işler. El-hükmilillâh!» dedi.

Sadrâzâm, hazînelerini nerede saklamış olduğunu sordu. Haydaroğlu şu cevâbı verdi:

- «Bu mahşerde olacak suâldir. Bu kadar kan döktüğüm, bu kadar şehirler yaktığım, bütün menhûbatımı (yağmaladıklarım) birer birer itiraf etmek için midir? Koca (yâni ihtiyar) vezir! Gün akşamlıdır; dün doğdum bugün ölürem. Hemân sen işini gör!» dedi.²⁴⁵

²⁴⁴ Haydaroğlu'nun uyluğunda ağır yarası olduğunu Evliya tafsîl eder, s- 477. (Mütercim)

²⁴⁵ Haydaroğlu'nun sözleri, rengi bozulmamak için, Hammer'ın melâzi olan Evyüâ'dan alındı. Mürfî! sadrâzâma «Dede Efendi» diye hitâb eden Hay-daroğlu'mm sözlerindeki belagat dikkate şfiyfin ve «Gün akşamlı* olduğunu genç Haydaroğlu'nun ihtiyar Sofu'ya ihtfir etmesi bilhassa ibrete şayandır. Sofu Mehmed Paşa, görüldüğü gibi değildi; Haydaroğlu ise olduğu gibi görünüyordu. Haydraoğlu asıldığı zaman «Sakalsız, henüz san bıyıklan gelmiş bir tfize yiğit olduğunu* Natmâ söylüyor. Evliya Çelebi de (asılmak üzere) ParmakkapTya götürülürken İki yanma arslan gibi göz gezdirdiğini naklederek, nihayet Haydaroğlu'nun birçok İyliliklerini gördüğünü beyan edip rahmetle anıyor. Haydaroğlu'nun babası Kara Haydar, yirmi sene önce Ev-lıyft CelPbl'den bir saat gasbetmis. saat Kaya SultAn'ın yftdigân imiş: EV-lyft

Sadrâzam:

- «Baş üstüne!» cevâbını verdi, cellâda Haydaroglu'nun idamını emretti.

Haydaroglu bir at üzerine konularak Parmakkapı'ya götürüldü, orada asıldı. Abaza Hasan'a hil'at giydirildi; arzusuna uygun olarak

iki yıl için²⁴⁶ Türkmen ağalığına, yânî Anadolu Türkmen aşiretleri ağalığına tâyin olundu. Ocak ağalan bu mansıbın Abaza Hasan gibi âdi bir sipahiye verilmiş olmasından dolayı şikâyet etmiş iseler

de Sofu Mehmed Paşa:

-«Bu adam bize büyük bir hizmet etti; tevcihi bozmam; muhalefet olunursa mühr-i hümayûn başkasına verilsin.» diye karşılık vermiştir.²⁴⁷

Sadrazamın Müzakereleri

Sadrâzam, Valide Sultân ve yeniçeri ağalarının nüfuzundan korkmakla beraber, makamının kendisine verdiği mutlak iktidardan kolayca el çekmek istemedi. Kapdân Voynuk Ahmed Paşa bir fırtınalı günde İstanbul limanına girmişti; Dolmabahçe önünde bir kadirge kaybederek yalnız taifesini kurtarabildi. Payitaht Önünde ve Pâdişâh ile Valide Sultân'ın gözleri Önünde bir kadirganın kaybedilmesi, vü-keîlây-ı devlet için uzak denizlerde birkaç gemi kaybedilmesinden daha tehlikeli idi. Çünkü Öyle bir hâli saklamak yâhud mazeret sebepleri bulmak mümkün olurdu. Diğer taraftan Ayşe Sultân'ın zevci bulunan Kapdân Paşa -pâdişâh hanedanına hiçbir akrabalık bağıyla bağlı bulunmayan- sadrâzam kadar Harem-i Hümayûn'un öfkesinden sakınacak bir durumda değildi. Sofu Mehmed Paşa korkusundan birkaç gün sarayından çıkmadı. Lâkin bu inziva, Fazlî Paşa'nın sadrâzam olacağına dâir bir rivayete meydan verdiğinden, ef-kâr-ı umûmîyenin çıkarmış olduğu bu rakibi, Tamişvar valiliğine gönderdi. Bununla beraber Harem-i Hümayûn ile aralarında uyuma sağlamak arzusunda bulunduğu için, Cinci Hoca'nın sarayım Fazlî Paşa'nın zevcesine hediye etti.

Sadrâzam, şehremînliğinden azledilmiş olan Bolulu Mecdî Mehmed Efendi'yi huzuruna getirterek azli emrini aldığı zaman kendisinin Yemen

saati bu defa oftlundn görüncü -Bre beftim! Bu saat benim idi* demiş-Haydaroflu «Gerçektir; babam senin malından bana vermiş idi. Hasan Ağa'-dan rot: Yolda gelirken Ahmed Paşalı Evliya Çelebt'nindir, der idim* ce-vftbım vererek, saati Evliyî'ya iade etmiştir. (Mütercim)

²⁴⁶ «Yeni İl. Türkmen ağalığı tevcih olunmuş idi. Hatnmer «Yeni-iM «İki yıl» anlamıştır. (Mütercim)

²⁴⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/452-455.

akîkinden olan mühürünü göndermeyip de, altın bir mühür göndermiş olmasının sebebini sordu. Mehmed Efendi:

- «Akîk mühürü, meşhur hakkak Ahmed Beğ hâkk ettirmiş olduğu için göndermedim; bununla beraber benden mühür istenilmesi garaz sebebiyledir; benden evvelkilerin hiçbirinden istenilmemiştir.»

cevâbını verdi.

Bolulu doğru söylüyordu; şehir ve tersane eminlerinin ve diğer eminlerin azillerinde mühürleri alınmak ve hesap görülmesi de iktizâ ederse jcullanılmak kanun icâbından iken, bir zamandan beri emînler sık sık değiştirildiğinden mühür istenilmez olmuştu. Sadrâzam, Bolulu'ya öfkeyle:

- «Devlet hizmetinde saç sakal ağartmış olduğum halde, beni yalancı mı çıkarmak istiyorsun?» dedi; mukabele defterim getirterek azledilmiş eminin kayıtlı bulunduğu «Kırmızı bayrak» takımından ismini çizdi ve haps ettirdi. Nihayet ağalar ve müftînin şefaatiyle bir milyon sekizyüzbin akçe (180 yük) aldığı gibi, gaddarca görülen muhasebesi için de otuz sekiz gün hapisle bir milyon akçe alındı.

Müteveffa sadrâzamanın kardeşi İbrahim Kedhudâ'dan da 100 kese istemiş ve yalnız 80 kese verdiğinden kusuru için hapsedtirmiş-tir. Kardeşi Oruç Atmeydanı'nda îdâm edilmiş olan (Bosnevî San Ahmed Ağa), Melek Ahmed Paşa yerine Diyârbekir Vâlîsi tâyin edildi ve müteakiben Mısır valiliğine gönderildi. Son karışıklıkların tahrikçilerinden sipâhî San Mehmed denize atıldı. Sadrâzam isyana iştirakinden dolayı Hüseyin Kedhudâ'yı da îdâm etmek istiyordu; lâkin yeniçeri ağası Kara Mırad'ın şefaati üzerine, istemeyerek hayâtını bağışladı. Hüseyin, affedilmesi üzerine. Sofu Mehmed'in yanına gitti. Sadrâzam memuriyetinin hesaplarını sordu. Hüseyin Ağa, sadrâzamanın huzurundan çıktığı zaman, Sofu Mehmed Paşa'nın ked-hudâsı Ağa-zâde, Hüseyin'i yakalamak istedi. Hüseyin, azim sahibi bir adam olduğundan hançerini çıkarıp:

- «Bre sefiş oğlan! Sen mi kaldın benim yakama el uracak?» diyerek Ağa-zâde'ye yardım etmek isteyen adamlarından birini yaraladı. Lâkin birçok kimseler birden hücum ederek Hüseyin'i boğdular. Cesedini denize attılar. Bu îdâm, yeniçeri ağasının sadrâzama karşı hoşnûdsuzluğuna yol açtı. Sofu Mehmed'in o zamandan itibaren askerin dâima artmakta olan nüfuzuna karşı, te'sîri azalmaya başladı.

Sadrâzam, müftî ile ittifak ederek Ya'kûb Efendi'ye Anadolu payesi vermek istemediği halde, yeniçeri ağası Murad'ın ısrarı üzerine tevcihine mecbur oldu. Haydarağa-zâde, Murad Ağa'nın te'sîriyle İstanbul'a gelmeye

müsâade almışken, sadrâzam, hanesinden çıkmasını ve kimseyi kabul etmesini yasak etti. Lâkin Haydarağa-zâde'nin dostları tarafından vâki olan şefaât üzerine bu yasaklamadan vaz-

geçti.

Bosna Vâlîsi Derviş Mehmed Paşa, İstanbul'a geldiğinde sadrâzam tarafından iyi kabul edilmedi. Kapıcı-başı Boyacı Hasan, Tabam-yassı Mehmed Paşa arkadaşlarından Cündî Halîl Paşa'nın yanına dostça

girerek:

- «Bir iş rica edecek» diye bir cellâd soktu ve Cündî Halil'i boğdurdu. Bu îdâm ise, yalnızca sadrâzamin garazından olmak üzere telâkki edildi. Bu durumların hepsi, ağalarla Sofu Mehmed arasında uyuşma olmadığına delâlet ederdi. Vâkiâ sadrâzam da şeyhülislâmla ulemâyı kendi tarafına çekerek ağaları, hattâ bizzat Valide. Sultânı göze aldirmayı düşündü. Sadrazamlık hayâlleri kuran yeniçeri ağası Murad, ve onun yerine geçmek arzusunda bulunan Kara Çavuş, Valide Sultân ile sadrâzamin azli için bir tertîb kurdular. Beş pâdişâh zamanında hizmet etmiş ve 20 sadrâzamin nasbim ve azlini görmüş olan ihtiyar Muslihiddîn'in yardımını da sağladılar. Muslihiddîn rûzgâr gelen taraftan dönüvermek hususunda mahir bir eski tilki idi. Tasavvurları uygulamak için müsâde bir vesile çıkmasını beklemekte oldukları halde, donanmaya dâir bir hâdisе zuhur etti:

Girit'ten Deli Hüseyin Paşa, adam ve mühimmat olmadığı için muhasarayı kaldırmaya mecbur olduğunu bildirdiğinden, Sofu Mehmed Paşa fevkalâde bir meclis akdetti. Bu mecliste hazır bulunanlardan bâzıları, 100 gemi ile kapdân paşa'mn imâdada gönderilmesini istediler. Lâkin sadrâzam bu teklîfe muhalefet ederek:

- «Seksenden ziyâde gemi donatamadım» dedi.

Kapdân Paşa:

- «Ben de yüzden aşağı gemi ile denize çıkamam» cevâbını verdi.

Sadrâzamin sarayında bu şekilde çekişilirken, yeniçeriler Ağa-kapısı'nda silâhlı vaziyette bulunuyorlardı, ki bu hâl, Sofu Mehmed ile yeniçeri ağası arasında ihtilâf doğmuş olduğunda, halkça şüphe götürmez bir delîl idi.

1 Mayıs 1649 (18 Rebîülâhîr 1059)'da donanma -yalnız 6 mauna ile 65 kadirgadan mürekkep olarak- İstanbul limanından çıktı, Gelibolu'ya yöneldi. Venedik donanması da Gelibolu yakınlarındaki Eceâbâd yakınında Kerte karyesindeydi. Silistre beğlerbeğiliğine tâyin olunan sabık Bosna Valisi Derviş Paşa, İstanbul'dan Gelibolu'ya gitmiş ve bir batarya kurarak Venedik donanmasını demir alıp Anadolu tarafında Eski İstanbul'un

(Aleksandriatraus) alt tarafına çekilmeye mecbur etmişti (7 Mayıs 1649- - 24 Rebûlâhir 1059). Kap-dan paşa, Venediklileri def ederek Finike gemileriyle birleşti ve Sakız'a uğradıktan sonra Eski Foça karşısında durmakta olan düşman donanmasıyla muharebeye gitti. Kapdân paşa, bilhassa yeniçerilerin binmiş bulundukları gemilere istinâd ederek, zafer kazanmak ümîdindeyken, deniz çengine pek alışık olmayan bu asker, daha çarpışmanın başlangıcında ve kumandanları bulunan zağarcı-başıya karşı isyan ettiler ve gemileri demirde tutmakta olan halatları kesip kaçtılar. Kapdân paşa, Midilli limanında demir atmış bulunan en büyük gemilerinin yardımından mahrum olduğu hâlde, yeniçerilerin bu hareketi üzerine birçok adam ve kadirge kaybederek Rodos'a çekildi. Oradan, 18 Mısır gemisinin ve 10 kadirge ve 10 kalyondan mürekkep Cezayir Garb Ocakları donanmasının ilthakından sonra, Gi-rit'e yelken açtı.²⁴⁸

Sofu Mehmed Paşa'nın Azli Ve İdamı

Yeniçeri ağasıyla silâhdâr. Valide Sultân'a telkin ettiler ki, donanmanın başına gelen felâket, bu sefer için gerekli görünen 100 gemiyi techîz etmemiş ve kapdân paşaya gönderilecek 100 kese akçeyi cebe indirmiş olan sadrâzâmın hatâsından kaynaklanmıştır. Sofu Mehmed Paşa, aleyhinde tertiblenen entrikalardan habersiz, ağaları ve ulemâyı saraya davet etti ki, Pâdişâh'ın ve Valide Sultân'ın huzurunda kendileriyle birlikte donanmanın mağlûbiyetini tâmîr etmenin yolları hususunda müzâkere olunsun. Henüz yedi yaşında bulunan Pâdişâh, tahta oturduğu ve büyük validesi sağ tarafında bulunduğu halde, onun öğrettiği birkaç söz ile meclisi açtı ve donanma zayıatından dolayı Sofu Mehmed Paşa'yı payladı. Sofu özür beyânına kalkıştı; lâkin Pâdişâh kaşlarını çatarak:

- «Sen sadrazamlık edecek adam değilsin; ver mührü!» dedi.

Sadrâzam hayret ve dehşet içinde, bir zaman başı Önünde suskun kaldıktan sonra, mühr-i hümayûnu Pâdişâh'ın eline teslîm etti. Sultân Mehmed, mührü bir müddet elinde sakladı; hazır bulunanlar içinde birini seçmek istiyor gibi gözüyle meclisi süzdükten sonra, yeniçeri ağa«îi Kara Murad'ı çağırdı:

- «Gel, ağa'.» dedi. «Al mührü! Seni vezîr ettim; bakayım nasıl hizmet edersin?»

²⁴⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/455-458.

Kara Murad mührü alınca Pâdişâh'ın elini öperek sadrâzam makamına oturdu. Valide Sultân şöyle bir konuşma yaptı:

- «Bu kadar hazîneler sarf olunmuş iken nihayet şu hâl görüldü. Beni öldürmek sevdasına düşüldü; ben dört saltanat gördüm ve elhamdülillah, bunca zamandır devlet sürdürdüm; ben Ölmekle dünyâ ne ma'mûr olur, ne de harâb olur. Bâzan beni öldürmek isterler, bâzan pâdişâhım bir husus ferman ettikçe, «bunu sana kim öğretti, canım» derler. Pâdişâhlarla böyle istihza olur mu? Ya öğretilmiş olsa ne lâzım gelir?»

Bu son söz, sadrâzamanın bir keşidesi ve dayanağı olan kazasker Karaçelebî-zâde Aziz Efendi'ye aitti. Çünkü Pâdişâh'ın bir gün Aziz Efendi'ye:

- «Niçin rüşvet alıyorsun?» diye hitabına mukabil:
- «Canım, bunu sana kim öğretti?» demişti.

Meclisten sonra, Kara Murad, yeni mansıbının verdiği gururla kasrın dışında, selefini azarlayarak:

- «Donanmaya gönderilen o 50.000 guruşu niçin geri getirttin?» diye sordu ve hapsedilmek üzere bostancı-başıya verdi. Sarayı mühür altına alındı; birçok vüzerâdan, büyük devlet memurlarından, gasbedilmiş olmak üzere, 20 milyon akçeye varan emvali müsadere edildi. Müftînin tevkifi için emir çıkarıldığına dâir bir rivayet yayıldığından, adamları kaçıştılar; öyle ki, şeyhülislâm efendi dışarı çıktığı zaman seyisiyle birkaç kişiden başka kimseyi bulamadı. Kazaskerler saraydaki demir kapıdan geçerlerken, yeni tâyin edilen yeniçeri ağası Kara Çavuş:

- «Efendiler, gözlerinizi açınız! Geçen geçti, artık donanma için kürekçi tedârikiyle meşgul olunuz!» diye bağırды.

Sofu Mehmed Paşa, hapsinden altı gün sonra, pâdişâh iradesiyle Malkara'ya sürülmüştür ki. müneccimine göre, bir gün evvel Yay burcunda vukua gelen bir tutulma buna delîl idi. Sofu'nun kedhu-dâsı Ağa-zâde Mehmed, defterdarı Şâmî-zâde Murad Efendi -efendilerinin hazînesi işkence ile söyletildikten sonra- boğulup denize atıldılar. Kapıcı-başı Telhîsî Mehmed Ağa. sürgündeki Sofu Meh-med'e refakat etmeye me'mûr oldu. Tâlimâtı icftbınca, Dîvân-ı Hümâyûndan emir gönderilir gönderilmez sabık sadrâzamı îdâm edecekti. Sofu, evvelâ bunun gönderilmesinden korkuya kapıldı, fakat Telhisci Mehmed. kendisini, paşanın muhafazasına memur kapıcıla-nn tâyînâtlannı ahâlîden tahsil etmekle görevli gösterdiğinden. Sofu Mehmed Paşa korkuyu bir tarafa bırakarak, kapıcı-başıya emniyet

etmeye başladı. Hattâ bir defa mahremâne bir sohbet esnasında:

- «Ağa-zâde Mehmed dedikleri mecnûnu kedhudâ yapmakta hatâ ettim: İnşaaallah yakında sadrâzam olduğumda bu mansıbı ehline tevdi edeceğim.» demişti.

Kısa bir müddet sonra Frenk Ahmed Telhisri Mehmed'e sabık sadrâzamanın îdâmi emrini getirdi. Bedbaht Sofu Mehmed hemen boğuldu.²⁴⁹

Çağdaşı olan Osmanlı müverrihleri Sofu Mehmed Paşa hakkında birbirine zıt yorumlar bırakmışlardır. Karaçelebî-zâde Aziz ile Vecîhî takdîr etmek hususunda Kâtib Çelebi ve Şârihü'l-Menâr-zâ-de'ye nisbetle ileri giderler. Ancak Sofu'nun 15 milyon akçelik bir serveti ne şekilde sağladığı düşünülürse, Hacı Kalfa ile Şârihü'l-Menâr-zâde'nin düşünceleri daha bîtarafâne görünür. Bu sadrâzam, umumiyetle, sert ve merhametsiz bir adam olarak telâkki olunmuştur. Kara Mustafa Paşa zamanında defterdar iken gemleri sıkı tutulmuş olan tamahkârlığı, bir müddet dervişlik kisvesi altında örtülü kaldıktan sonra, sadrâzam olunca alabildiğine meydan bulmuştur. Her ne zaman Dîvân'a şikâyetle bir adam getirilse, haksız mı yoksa haklı mı anlamaksızın değnek vurdurur ve malını müsadere ederdi. Bu insaniyetsizce hükümden sonra da, kimse şefaât edeme-sin diye, namaza durup, bu şekilde insafsızlığını mürâice bir takva ile gizlerdi.²⁵⁰

Asya Ve Avrupa Hükümetleri Elçileri

IV. Mehmed'in saltanatının ikinci senesinde. Avrupa ve Asya hükümetlerinden birkaçının elçileri, yalnız genç pâdişâhın cülusunu tebrik için değil, sulh ahidnâmeîlerinin yenilenmesini de müzâkere etmek için Dîvân-ı Hümâyûn huzuruna çıktılar. Özbek elçisi Seyyid Abdül-Mennân Pâdişâh'a, mutantan bir kabul resminde 5 kâse, murassa bir kılıç ve hançer, 27 top zerdûz kumaş. 10 asîl at, bir sırmalı sofra örtüsü, 5 sırmalı gaşiye takdim eyledi. Takriben 10 sene önce îmam Bahadır Kulı Hân'ın vefatından sonra tahta çıkmış ve oğlu Abdülazîz Hân'a saltanatını terketmek zorunda kalmış olan Özbek Pâdişâhı Nezir Hân, saltanata tekrar geçmek için gerekli yardımı stemek üzere bu Seyyid Abdül-Mennân'ı göndermişti. Nezir Hân,

²⁴⁹ «(Yakında sadrâzam olup da iyi bir kedhüda intihâb etmek gibi) mâli hülyalarla mesRûliken ÂsitAne'den Frenk Ahmed Afta hatt-ı şerif Üe geîöp içe-ri hanefe girdiikde vezîr-l pîr yirİnden sıcrayup başı üzerinde olan gaddâ-reye (küçOk tabanca) yapışayım dir İken kemend atİlup işini tamam itdi-ler.> Nafmfl, s. 408-Sofu Mphmed Paşa, bir elinde Kitâbullah olan Sultân İbrahim'e cellâd Ali kadar merhamet etmemişti. (Mütercim)

²⁵⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/458-460.

oğlundan intikam almak emeliyle, evvelce Hind Pâdişâhı Dâniş Hân'dan yardım isteyerek, yardımına karşılık olmak üzere Tûrân'ın bir kısmını vaad etmişti. Lâkin Dâniş Hân'ın oğlu Mîr Mâhâl yirmi-otuz bin kişi ile Buhara hududuna yaklaşıncâ, Nezîr Hân Hindliler'e arz-ı minnet etmiş olduğuna pişman olarak, müttefikleri aleyhine İran Şâhı'ndan meded diledi. Ancak Nezîr Hân'ın oğlu Abdülazîz Hân, dokuz gün muharebeden sonra Hind ordusunu çıkardı. Babasına, Ceyhun  tesine Acemler!  ağırmanın Hindliler* i çağırarak kadar tehlikeli olduğunu yazdı. Nezîr Hân, bu nasîhata kulak vererek tr n Şâhı'na olan müracaatından vazgeçerek Osmanlılar tarafına teveccüh etti.

 zbek elçisiyle İstanbul'a İran Şâhı'nın elçisi Mahmûd Hân da gelerek mutantın bir surette kabul edildi ve Pâdişâh'a iki fil tak-d m etti (2 Haziran 1649 - 21 Cumâdelulâ 1059).

Dîvân, Sultân Mehmed'in c lusunu Rusya ve Lehistan'a bildirdi. Bu münâsebetle,    seneden beri İstanbul'da tutuklu bulunan Rusya elçilerinin hürriyetleri geri verildi. Lâkin ne Lehistan, ne Rusya tebrik için sefaret gönderdiler. Bununla beraber Osmanlı Devleti bu iki devletle harb hâlinde değildi. Hattâ Sultân İbrahim'in hal' n-den az evvel kapıcılar kedhudâsı, bir Lehistan elçisinin talebi  zerine, Tatarların Kersun'da aldıkları esirlerin saliverilmesini tebliğ için Kırım Hânı nezdine gitmişti.

Bâb-ı Hümâyûn ile alenî muh sama hâlinde bulunan Venedik hükümeti -Cumhuriyeti Monster Kongresi'nde temsil eden ve on sene önce Cezayir Garb Ocakları gemilerinin Avlonya'da ele ge irildiğ  zaman İstanbul'da balyosluk vazifesini if  eden- Kontari-ni'yi, fevkalâde sefir sıfatıyla Dîvân-ı H m yun nezdine göndermek istediye de, bu tasavvur ger ekle emedi. Kâtib Çelebî Ballarino'-nun, Tine ve Parga'nın terkiyle mukabilinde Girit'in alınması hakkında yapılan teklifinin, Osmanlılarca kabul olunmayıp, bir a a, Kandiye'nin bo altılmasını Senato'ya teklîf etmek için Venedik'e gönderildi. Lâkin onun yaptığı müzâkereler bir net ce sağlamadı. Balyos tarafından yine bu maksatla Venedik'e gönderilen bir ulak; Hanya ve Retmo'mm yıkılması teklifiyle döndü.

Bu faydasız teşebbüsler sadrâzamı o kadar  fkelenirdi ki, balyosu Hisar'daki Kara Ku e'ye hapis ve -Bâb-ı Hümâyûn nezdinde uzun müddet süren hizmetleri ve Moldavya prensi Leopold ile akrabalığı kurtulu una vesîle olamayan- Venedik ba -terc m mnı astırdı.

Jorj Rakoçi'nin oğlunun murahhasıyla prensliğinin ihtiva ettiğ     millet (Saksonlar, Ulahlar, Macarlar) temsilcilerinden mürekkeb Transilvanya

sefareti için 15.000 ve Kaşo için 20.000 duka senelik vergi te'diye etti. Yapılan bir muahede mucibince zât-ı şahane Ra-koçi'yi hükümdarlığında tasdik ediyor ve Transiivanya'yı Tatarların, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının ve hudud paşalarının taarruzlarına karşı müdâfaa etmeyi taahhüd ediyordu. Gyula, Yenoe, Solnok, Levenç (Lewenz/Lwencz/Tr. Leve) ve Tamışvar kazalarında kâin olup Batori'nin isyanına kadar Osmanlı Devleti'ne vergi veren köylerin yine vergi ödemeleri ve Jorj Rakoçi'nin Barakat ve Helmas işlerine asla karışmaması hususları, karar altına alınan maddelerdendi.²⁵¹

Müddeti sona ermek üzere olan Avusturya musâlehanâmesi son iki sene zarfında. İlisitria (?) hududunda akınlar yapılması,²⁵² Gyarmat'ın hücumla zabt edilmesi, Raab (Yanık) kalesine taarruz olunması sûretleriyle dokuz defa bozulmuş olup împaratorluk müşavere hey'eti reisi ile Budin vâlîsi arasında oldukça sık bir yazışmaya sebep olmuştu.

Sabık Avusturya mukîm elçisi Şvarzhornlu Şmid, Sultân Meh-med'in cülusunu Viyana sarayına tebliğe memur kapıcı-başı Hasan Ağa ile Viyana'dan hareket etti. Şmid'in talimatı, ancak üç sene müddeti kalan Zitvatorok muahedesinin 20 sene için yenilenmesini ve yalnız bir defalık olmak üzere 100.000 ekü (guruş)'den başka bir şey verilmemesini ve bu akçenin senelik olmadığı ve vergi nâmını almayacağı tasrîhini mutazammındı. 40 sene önce Zitvatorok anlaşmasının «yalnız bir defalık» sözlerini unutmakla tahrif etmiş olan Macar dönmesi ihtiyar Zülfekaar, yeni ahidnâmenin yazılmasına ve îslâmî âdetlere ve saray âdetlerine dâir bâzı mu'teber eserlerin sahibi olan Lehistan mühtedîsi Bobovski, Zülfekaar'a yardımcılıkla görevlendirildi. Dîvân-ı Hümâyûn tercümanı Panayoti (Morozi) çiçek hastalığına tutulmuş olduğundan, müzâkerelere iştirak edemedi. Sad-râzam Kara Murad, sulh ve harb arasında kararsız ve mütereddid iken, Venedik muharebesi ve dâhili ihtilâli fikrini te'yîden ortaya süren kazasker Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi'nin re'yi mûcibince tmparator'un tekliflerini kabule karar verdi. Şmid'in îtimâdnâ-meleri arasında Rum Patriki Partenius'a hitaben, dînî işlere müdâhalesinden dolayı teşekkür beyânını bildiren bir mektup vardı.²⁵³ Sulh 1 Haziran 1649 târihinde, 22 sene için

²⁵¹ Transilvanya voyvodasının tasdikiyle prensliğin hududuna Civardan riâyet edilmesini emreden ve yukarıda yazılı bir takım köylerin Devlet'e bırakılmasını bildiren bir emri pâdişâh! verilmiş olmak şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa Osmanlı Devleti, kendisinin bir prensliği olan Erdel ile muahede akdetmezdi. (Mütercim)

²⁵² J, Nikola Viyerzeri'nin 20 Mayıs tarihli raporu.

²⁵³ Patrik efendiye olan mektubun itimâdnâmeler arasına karıştırılmasında elbette münâsebet olamaz- Şark HırlıUyanlanna sahip çıkmak şeklinde öteden beri yürütülen siyâsetten olmak üzere, Hammer buna ehemmiyet vermezlik edememiştir, fakat Avusturya'nın şimdiki siyâseti bu değildir (Mütercim).

tecdîd olundu. İhtiyar Zülfekaar'ın dâmâdı kapıcı-başı Hasan, Pâdişâh'ın tasdîknâmesiyle gitti ve Viyâna'ya kadar kendisine arkadaşlık eden Şmid, İmpara-tor'un tasdîknâmesiyle döndü. Panayoti'nin Pâdişâh'ın mektubundaki «sen»leri «siz» şeklinde değiştirilmesi hakkındaki bütün mesâisi faydasız kaldı. Divân-ı Hümâyûn kâtibleri, zât-ı şahanenin teklik bildiren zamirlerini kullanarak, tekil olarak «ben» diye yazarken, tımparator'a çoğul sigasıyla hitâb edemeyeceğini ileri sürdü. Panayoti bu mektupta Macaristan Kralı unvanım bile kullandıramadı. Şmid, Osmanlı Devleti ile İspanya arasında dostâne münâsebetler tesisi hususunda daha başarılı oldu. Fransız elçisinin muhalefetine rağmen -Doktor Alva nâmiyle ma'rûf Portekizli Yahûdî iken ihtida etmiş olan- Ahmed Çavuş, yeni pâdişâhın cülusunu tebliğ vazifesiyle Madrid sarayı nezdine elçi gönderildi. Madrid'de husûsi ve ihtiramkârâne bir törenle kabul olunarak, dönüşünde İstanbul'a bir sefaret gönderileceği vaad edildi.²⁵⁴

Gürcî Nebî'nin Üsküdar'da İsyanı

Gürcî Nebî, yâni Gürcî Peygamber²⁵⁵ -ki iki kardeş olan ve-zîr Gürcî Mehmed Paşa ile Adana Vâîsi Ca'fer Paşa'nın akrabâsın-dandır- Anadolu'da isyan bayrağını açıp payitaht üzerine yürüyerek heyecana yol açtı. IV. Murad zamanında âsî iken affedilerek, o zamana kadar para kuvvetiyle eyâletlerde hüküm sürmüştü; sadrâzam

Ahmed Paşamdan 30.000 guruşa Safed voyvodaliğım almıştı. Sultân Mehmed'in cülusunda bu parayı bir defa daha ödemesi ihtar edildi. Bundan imtina ederek Niğde taraflarına çekilip kendisini mazlum sipahilerin hâmisi îlân etti. Karahisar-ı Sâhib'de Çay köyünü yakmış ve Akşehir'e²⁵⁶ vergi tarh etmiş olan âsî Katireioğlu, kendi kuvvetiyle Gürcî Nebî'nin kuvvetini birleştirdi. Kara Murad, yeniçerileri ve sipahileri topladı. Gürcî Nebî'nin, sipahilerle saray hademesinin öldürülmelerinden ve bu münâsebetle

(Mütercim bu mütalâası 1914-1919 I. Cihan Harbi'nin neticelerinden çok önce yazılmıştı).

²⁵⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Ücdal Neşriyat: 5/460-463.

²⁵⁵ Hammer burada kelimeye aidiyetmiştir. Vâkıâ .nebi» peygamber demek İse de, burada kasdedilen şey «Güre! Peygamber* değildir. Müslüman isimlerinde «Nebî» kelimesi «Nebîl», yahud Naîmâ'nın yaptığı gibi Abd'ünnebl mânâ-sıyla te'vil olunur. Bununla beraber ikinci te'vil pek doğru sayılamaz, çünkü tslâm ttikaadınca ubudiyet mânâsıyla kulluk yalnız Allah'a olur. Fakat daha doğrusu, âmme *neb!> kelimesinin yalnız güzel bir şey olduğunu görerek, mânâsına dikkat etmeksizin, çocuklarım bununla isimlendirirler. .Gürcî Nebt>nln isi bu suretle verilmiş bir şeydir. Yoksa nübüvvet iddiasında bulunmuş değildir. (Mütercim)

²⁵⁶ Fransızca nüshadaki «Akhisar, yanlışdır; tercümede doğrusu yazıMı. (Miitr.)

verilen fetvadan dolayı hesap sorulmasını mutazammın olup, sadrâzam ile müftînin şeriat nâmına te'dîblerini talep eden mektubunu²⁵⁷ okudu. Meclis bunu sükûtle dinledi. Lâkin yeniçeri ağası Kara Çavuş, sipahilere hitâb ederek, âsîlerle müttetik oldukları suçlamasında "bulundu. Sipahiler, rûznâmeci ve sadrâzam Salih Paşa biraderi Zülfekaar Ağa'-yı tebliğ vâsıtası ittihaz ederek, bu suçlamayı reddettiler ve:

- «Allah'ın keskin kılıcı olan Kelâmullah üzerine yemîn ederiz» dediler.

Ağalan da emirleri altında bulunan sipahilerden dolayı mes'ûli-yeti kabul edeceklerini, fakat mezarda bulunanlar hakkında bir şey diyemeyeceklerini söylediler. Yeniçeri ağası:

- «Öyle ise bizimle beraber âsîler üzerine gider misiniz?» dedi.

- «Sizinle beraber gideriz» diye cevâp verdiler. Kara Çavuş:

- «Haydi, İzmit'e gidiniz, biz de arkanızdan geliriz» teklifinde bulundu.

Sipahiler hep birden:

- «Hayır, bu olamaz. Eğer Gürcî Nebî bize itaat etmezse, siz bize onunla müttetiksiz diye iftira edersiniz; biz ancak yeniçerilerle birlikte gidebiliriz» diye bağıştılar.

Yeniçerilere:

- «Siz gider misiniz?» diye sorulması üzerine:

- «Ağamız nereye giderse biz de gideriz» sözleriyle mukabele ettiler.

Derhâl yeniçerilerle sipahilere birleşmeyi tavsiye eden bir hatt-ı hümayûn çıkarılarak, Nebî ile arkadaşlarının öldürülmelerinin vâ-cib olduğuna dâir bir fetva -imza olunmak üzere- ulemâ arasında dolaştırılmaya başlandı. İki Karaçelebî-zâde, Adbülazîz ve Mah-mûd Efendiler, evveleminde Gürcî'nin taraftan olan şahısların duyması lâzım geleceğini ve silâhlarını bırakmaya barışçı yollarla davetten önce kendilerini mahkûm etmenin meşru' olamayacağını ileri sürerek, imzadan imtina ettiler. Lâkin ulemânın ekserisi imza ettiler. Tavukçu Paşa, sipâhî ve yeniçerilerle beraber âsîlerin, Katireioğlu kumandasında bulundukları halde, öncülerini yerleştirmiş oldukları İzmit'e gönderildi. Katireioğlu sahile ilk çıkan yeniçerilere dostça hitâb ederek, silâha sarılmalarının onlara karşı olmadığını söyledi.

²⁵⁷ -Evvelî Gürel Nebî tarafından gelen muhdtır kıraat oîundu. Mazmununda «Elhamdülillah biz de müselmânlarız, ve padişahın harem-i hâssından çık-mışız. Ol zalim ve kaatil Mehmed Paşa, nahak yire biri kırup hususa bunca zaman harem-i hâssda hıdmet itmiş celb yigitlerinün, kaanûn üzre etmeklerin istedikleriçün, kanlarına girüp kati eyledi ve hakkımızda kâfirler gibi vâcibö'l katUerdür diyfi fetvalar virildi. Kangi kitâbdan ve ne makûle cürme bina İdüp, ne mes'ele ile virilmişdür? Hâlâ bize beyân itsün; ve ne sebep ile katilerim Özün üzerlerine namaz kıldırmaıup kâfirden turti-lan diller Ribl kati dhnup laşelerini arabalar ile deryaya döktiler. Ve küfr ve katlimöze ne mes'ele ile hükm itdi? Şer"uUah! ger'ullah (Allah'ın gerfati) diyfi yazmışlar. Natmâ, s. 4!4- (Mütercim)

Yeniçeriler âsîlerle kardeş oldular, birlikte kahve içtiler. Tavukçu Paşa geri dönmeye mecbur oldu.

Bu haber İstanbul'a gelince Haydarağa-zâde, Gürcî Nebî üzerine gönderilecek askerin serdârlığına tâîn olundu. Sadrâzam da 6.000 yeniçeri ve 4.000 sipâhî ile bizzat Üsküdar'a geçti, Bulgarlı Tepelerinde istihkâmlar yaptırdı (2 Temmuz 1649 - 21 Cumâdeluhrâ 1059). Bu sırada kendilerine henüz görev verilmemiş olan acemî-oğlanları bile istihdam edildi. İstanbul'da oturak koruculardan, yânî mütekaaid ve eskilerden başka yeniçeri kalmadı. Köylerden gelenlerin İstanbul'da silâhla gezmesi yasaklandı. Her gün payitahttan Üsküdar'a 10.000 ekmek götürülüyordu.

Gürcî Nebî Tuzla ve Maltepe'den yeniçeri ve sipahilerin ordugâhları karşısına kadar ilerlemişti; yeniçeri ağası mutlaka ceng edilmesini istiyordu (6 Temmuz 1649 - 12 Cumâdeluhrâ 1059). Kızıl bayrak ve sarı bayrak sipahilerine şu mealde bir hatt-ı hümayûn okundu:

«Siz ki sipâh kullanırsınız, lalama (sadrâzama) itaat ile muhalifler ile ceng edesiniz; âdî bir adam sipâhî yazarak memleketime asker çekmiş; benim mülkümde ne alâkası vardır? Elbette hakkından gecesiniz.»

Hakîkaten Gürcî'nin sipâhî bölükleri teşkil etmek istediğine dâir bir söz işitilmişti. Yeniçerilerin düşmana karşı yürümekte pek de sür'atli davranmadıkları, asılsız olmaması muhtemel olan bâzı rivayet ve şühbelerden kaynaklanıyordu. Valice Sultân ile kızlar-ağası, yeniçeri ağasının nakîb vâsıtasıyla istemiş olduğu Alem-i Şerifi²⁵⁸ vermekten imtina ederek, bu mukaddes yadigârın Müslümanlar aleyhine değil, ancak kâfirler aleyhine kullanılabileceğini söylemiş idiler. Birçok kimseler, saray hasekilerinden ikisinin gece âsîlerin ordugâhına gittiğini görmüş bulunduklarını iddia ederler ve sadrâzam ile Gürcî Nebî arasındaki eski münâsebetlerden de kapalı bir şekilde bahsedilirdi. Haydarağa-zâde, Kara Murad Paşa'ya âsîlerin tekliflerini getirdi: Gürcî Nebî, artık evvelki gibi müftînin idamını değil, yalnız azlini istemekte ve dostça niyetlerle geldiğini te'mîn etmekteydi. Hakkında yapılan suçlamaların hepsini reddederek, tehlikeli bir eşkıya reisi olan Îcatırcıoğlu'nu kendi yanına çekip de, bu suretle verdiği zararı hafifletmiş olmasını bir hizmet saymaktaydı. Nihayet yanındaki adamların başhcaları için sancak-beğliği, kendisi için de Türkmen ağalığını talep etmekteydi.

²⁵⁸ Naîmâ'da (s. 421), Aiem-i Şerifin kendisi değil, resmi istenildiğinden bahsedilmiştir. Hammer-in Fransızca nüshasında Alem'in istenilmesine tasavvut eden için «nâib» denilmesi hatâdır, doğrusu «nakîb.dir. (Mütercim)

Sadrâzam, bu tekliflerin kabulüne haylî müsâid idi; lâkin Gürcî Nebî ile sadrâzam arasında anlaşma hâsıl olmak üzereyken, Bursa beğlerinden birinin bütün adamlarıyla kaçıp düşman tarafına geçmesi, âsîlerle hiçbir surette uyuşmayı kabul etmeyerek, sadrâzâmı cenge mecbur etmek isteyen muhalif tarafın üstünlüğüne sebep oldu. 7 Temmuz 1649 (26 Cumâdeluhrâ 1059)'da iki ordu, muharebe etmek üzere, saf kurdular. Kara Murad, sol cenahı teşkil eden kendi kapısı halkıyla Bulgurlu Tepeleri'ni tutmuştu; Haydarağa-zâde merkezde idi; sipâhî ve yeniçeriler sağ cenahı işgal ediyorlardı ve bu cenahın sonu denize uzanmaktaydı. Tavukçu Paşa, akıncılarla Ka-yışpınarı tarafından pişdârlık ediyordu. Gürcî Nebî, kendi kaymakamını İzmit'te bırakmış ve Katırcioğlu'nu 400 kişi ile ileri göndermişti, Katırcioğlu bir orman içinde Tavukçu Paşa ile tutuştu. Osmanlı ordusundan birkaç paşa ve beğ teleîToldu. Eğer galibler, kaçanları kovalamış olsalardı, sadrâzâmın bütün öncü fırkası mahv olacaktı. Lâkin Katırcioğlu ve Gürcî Nebî, Tavukçu Paşa'nın arkasından yeniçeriler imdada yetişecek diye korktukları için, gece Geg-büze (kadîm Libissa; bugün Gebze)'ye çekildiler. Bu yanlış hareket, Osmanlı öncü fırkasına kendisini toplamak için vakit kazandırdı. Askerler, ber-mutâd mükâfat, almak için ordugâha birçok baş getirdi-

ler. Fakat sadrâzam, bunların içinde kendi adamlarından Kasım nâmında birinin başını tanıdığından²⁵⁹ artık başka baş getirilmesini yasakladı.

Bu müsademe üzerine Gürcî Nebî Niğde'ye, Katırcioğlu Söğüd Dağlarına, Kazaz Ahmed Akşehir'e, sadrâzam da İstanbul'a gitti. Âsîlerle cenge yalnız paşaların askeri girişmişti; yeniçeriler yerlerinden hareket etmediler. Bundan dolayı sipahilerin tamamen ortadan kaldırılarak yerlerine yeniçeri konulmasını isteyenler susmaya mecbur oldular, sipahiler efkâr-ı umûmîyeyi kendi taraflarına celb ettiler.

Gürcî Nebî'yi, Katırcioğlu'nu, Kazaz Ahmed'i öldüreceklerle mükâfat vâad eden yeni fermanlar çıkarıldı. Âsîler arasında tefrika çıktı. Katırcioğlu Gürcî Nebî'ye: «Muhârebesiz çekildik» diye çıkışıyordu. Mudurnu civarında Ada kasabasını Katırcioğlu takımı basarak, dağlara çekilmiş olan ahâlînin kasabada bırakmış oldukları 200 kadın hakkında türlü şenaatlerde

²⁵⁹ Sadr&zam paça, bas getirenlere bahsis veriyordu. Bağlara dikkat edince bir tanesinin kendi levendlerinden Kaasım'ın bağı olduğunu anladı. «Bre kah-be oğullan! Bu bizim Kaaam'un bapdur. diye bağırdı. Getirilen basların ekserisi beri taraftan olduğu anlaşılıp artık bahşff verilmedi. NalmA'dan, s. 428. (MOterdm)

bulundular ve gayet güzel iki kızı, saçlarını keserek erkek kıyafetine sokup S   d taraflarına kaçırdılar. G rc  Nebî de bu kavgalarda beraberdi. Kazaz Ahmed Akşehir'de ele geçirilerek, İstanbul'a gönderildi ve Parmakkapı'da asıldı. Kır ehri be i tsh k, G rc 'yi ansızın basarak ba ını İstanbul'a gönderdi; mükâfâten Karaman be lerbe i oldu.²⁶⁰

Girit'te Askerin Kıyamı

Girit'te kapdân pa anın vefatı ve askerin bir isyanı Osmanlı zaferlerini sekteye u ratmı tı. Serdâr Hüseyin Paşa'nın şiddetli ısrarlarına rağmen, muharebeye giri mekten  ekinmi  'olan kapdân Ke-zargradlı Voynuk Ahmed Paşa'ya Sude limanında bir top güllesi isabet etti. Kapd nlığa Bıyıklı Mustafa Paşa'nın tâyin olunduğu haberi, Dîvân-ı Hümâyûn' an gönderilen bir memur v sitasıyla adaya ula tırıldı ında, asker gürültü çıkararak İstanbul'dan istenilen l  ımcı ve cebeciler gelmedikçe Kandiye muhasarasına ba lamayacaklarını bildirdiler. Bu isyan, muharebe müddetince bo almı  olan sipâhî timâr ve zeametlerinin tevc h tını kendisine hasretmek isteyen serd rla muarız bulunan segbân-ba ı Mahmûd ile, Rumeli V -l si S rn zen Mustafa Paşa tarafından tahrik edilmişti.

 sy n eden asker Hüseyin Paşa'nın çadırını yıktılar, hademesini oklarla öldürdüler, bütün e yasını ya ma ettiler. Hüseyin Paşa, elinde kılıç   silerin içine girerek, bir yeni eri i bir kılıç darbesiyle ikiye bi ti.²⁶¹ Rumeli valisiyle segbân-ba ı, alevlendirdikleri fitnenin kendilerini de tehlikeye koyduğunu görerek, durumu yatı tırmaya çalıştılar. Askerden vâki taleblerine İstanbul'dan cevap verilinceye kadar sabretmek vaadini vermeye güçlükle ikna edebildiler.

Donanma kapd nlarının muhasaraya ba lamak üzere piyadeler, gemiciler, levendlerle Cezayir Ocakları'nın kendi emirleri altına verilmesi teklifinde bulunmaları üzerine serdâr, m zayakadan kurtulmuş oldu ve askeri toplayarak şöyle hitâb etti:

- «Siz bana d  manla birlik oldu diyorsunuz. Meramınız kaleyi feth

²⁶⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/463-467.

²⁶¹ ileride Köprülü vez rin nüfuz ve tecrübesine feda ettiğini göreceğimiz Hüseyin Paşa, bir kahraman idi- Bu defaki kahramanca darbesini Naîmâ şöyle tarif eder : «Bizzat kasd iden yeniçerilerden birini serdâr orauzundan kiline ile şöyle muharref (e rili ine)  aldı ki bir omuzundan ge  p cânib-i  h ra uyul ma in nce(ye kadar) ayrılıp iki pare eyledi.» Hüseyin Paşa muharebede zırh giyme di; sarı ını da ba ından çıkarıp atardı. Düşman kumandanlarından Marko nâmında iri cüsseli birini de kılıç ve topuz kullanmaksızın başına bir yumruk vurarak atandan d   rm  t . Naîmâ, s- 440. Benzer rev  in haydare bir  anlı fet sın» N ci. (Mütercim)

etmekdir de piyade noksandır iddiasında bulunuyorsunuz? işte top, işte piyade, işte asker, işte kale, işte metrisler! Vazifenizi icra ediniz!»

Ağalar karşı durmaya cesaret edemediler. 2.000 yeniçeri, 4.000 levend -mevsim haylî ilerlemiş olmakla beraber- Kandiye muhasarasına başladılar (20 Ağustos 1649 - 11 Şâbân 1059).²⁶²

Kandiye Muhasarası

İki ay süren bu ikinci Kandiye muhasarasında, yetmiş lâğım ateşlendi. Muhâsırlar en iyi askerlerinden 1.000 kişiden ziyâdesini kaybettiler ve mahsurlar -kelimenin en necîb mânâsıyla- hakikî bir Hristiyan bahadırı olan²⁶³ vâlî Kont Kolorode'nin vefâtıyla esef duydular. Hücum, başlıca, Beytüllahm ve Panigra istihkâmı-nyle, bunların arasında ve yarım ay şeklindeki Moçenigo istihkâmı

üzerine vuku bulmuştu. Askerî isyanın gizli tahrikçileri olan segbân-başı Mahmûd ile Rumeli valisinden birincisinin ayağı bir gülle götürmüş ve bu yaradan ifâkat bulamamış, ikincisinin de patlayan bir bombadan eli parçalanmıştır.

Bu vak'alardan sonra, Kör Hüseyin bir hatt-ı hümayûn ile adaya geldi: 1.500 yeniçerinin dönmesine müsâade ediliyordu. Sefer ordusunda bu tedbîr ile yüz gösterecek boşluğu doldurmak için, payitahtta 3.000 yeniçeri ve 1.000 sipahi yazılmıştı. Kör Hüseyin'in geldiği duyulunca, ondördüncü, onaltıncı, ondokuzuncu, @tuzsekizinci, ellibirinci, elliüçüncü yeniçeri alayları (ortalan) metrislerden çıkarak zabitleri yalnız kaldı. Serdâr Hüseyin Paşa hatt-ı hümayûnun belirttiği zararlı tedbîre karşı bütün gücüyle mukaavemet etmek istediye de muvaffak olamadı. 1.500 yeniçerinin gitmesi, geri kalanlarının mutlaka dönmelerine yol açacağını tamâmiyle tahmin etmişti. Hatt-ı hümayûn ise, Hüseyin Paşa'nın askerî şerefini kıskanan ağaların ısrarıyla alınmıştı. Serdâr, ordunun zabitlerini, eskilerini toplayarak, kendisinin hareketleri hakkında onların şehâdeti-ne müracaat etti. Hepsini birden serdârın akılcıca tedbîrlerini, kahramanlıklarını ve sebatını; fakat askerin daha fazla durmak istemediğini beyân ettiler. Bu tasdik, bütün zabitlerin imzasına açılarak İstanbul bakımından serdârın muhasarayı kaldırmakta mâzûr olduğu tahakkuk etti ve düşmanlarını

²⁶² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/467-468.

²⁶³ Hammer Hristiyanlık cihetiyle Venedikli'yi göklere çıkarmak ister. Asıl bahâdır olan, Yûsuf ve Hüseyin Paşa'lar idi. (Mütercim)

sükûta mecbur etti.

Kör Hüseyin segbân-başılıkla Girit'e gönderildi ve Hüseyin Paşa'nın kendisiyle imtizaç edemediği Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yerine Haydarağa-zâde kapdân-paşalığa getirildi. Sadrâzam, Haydarağa-zâde'yi sadrazamlığa arzulu olduğundan şübhe ettiği için İstanbul'dan uzak bulundurmak istemişti. Adadaki askerin temsilci olarak İstanbul'a göndermiş oldukları Prizrin alay-beği, döndüğünde, yakında 4.000 asker gönderileceğine ve tersane beğlerinin gemileriyle Cezayir Garb Ocakları'nın da yakında asker taşımaya başlayacaklarına dâir Dîvân-ı Hümâyûn'dan bir kâğıd getirdi. Lâkin orduyu uzun müddet metrislerde tutmak mümkün olmayıp, serdâr muhasarayı kaldırarak kışlasına çekilmeye mecbur oldu. Rumeli askeri, geçen seneki gibi Köprü yanında yerleştiler; Hasan Paşa Anadolu askeriyle Karantinehâne (?) karşısında ordu kurup zaman zaman Karantinehâne'yi topa tutmaya ve bir kale inşâ etmek üzere ordugâhına levazım celbine başladı. Hüseyin Paşa, yazdığımız sebeplerden dolayı muhasarayı kaldırmaya mecbur olduğuna dâir payitahta bir arıza gönderdiği gibi, Kandiye'ye dâir malûmat da verdi. Kandiye'nin büyük bir askerî mevki olduğunu tasvir ederek, kuzeyde denizle, diğer üç cihetten de derin hendekler ve ileriye doğru yapılmış oniki istihkâm ile savunulmakta bulunduğunu* bunlardan yaran ay şeklindeki Moçenigo'nun Osmanlılar tarafından zabt edildiği halde, tekrar kaledeküerin eline geçtiğini ifâde ediyordu.²⁶⁴

İlmîyye'deki Gelişmeler

Gürcî Nebî ile âsîlerin Dîvân'dan şeyhülislâmın azlini istediklerini, yukarıda söylemiştik. Sadrâzam bu tedbîre nâ-müsâid değildi. Lâkin asker ağalarının, Muslihiddîn ve Bektaş Ağalardın ihtarları üzerine bundan vazgeçmesi lâzım geldi: Muslihiddîn ve Bektaş, haklı olarak düşünüyorlardı ki, eğer müftî âsîlere feda edilecek olsa, âsîler bu neticeden gururlanarak başka taleplerde bulunmaya cesaret edip, ağaların ve hattâ sadrâzâmın azlini de istemekte gecikmeyeceklerdir. Bununla beraber Gürcî Nebî Üsküdar taraflarından uzaklaşınca, Kara Murad müftî Abdurrahîm'i azletti (18 Temmuz 1649 - 8 Receb 1059); evvelâ bir çiftliğine gönderdi; lâkin daha sonra oğlu genç Galata kadısı ile birlikte Hacc için Mekke'ye müteveccihen

²⁶⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/468-470.

gemiye binmeye mecbur edildi. Abdurrahîm ile oğlu, birincisi kaba tavırlarıyla, ikincisi tafra-furuşluğu ve tamahkâr-lığıyla çok düşman kazanmışlardı. Galata kadısının hükümlerini para ile satın alanlardan çoğu İstanbul kadısı Sun'î-zâde'nin huzurunda dâva açarak, alınan akçelerin geri verilmesini talep ettiler. Mü-râfaa günü genç kadı, kendisini müdâfaa edecek yerde Sun'î-zâde'yi tahkirlere boğdu;

- «Bu nasıl hükümdar?» dedi. İstanbul kadısı:

- «Behey çelebî, bu senin bildiğin mes'ele değildir; ver şu Müslümanlar'ın hakkını!» deyince, müftî-zâde:

- «Okuduğum bana yetişir; hele ... sıfat, rezîlesiyle²⁶⁵ mev-sûf değiliz.» cevâbını verdi.

Sun'î-zâde:

- «Çelebî! öyleleri kendi müstehak oldukları sıfatı başkalarına isnâd ederler; yirmi otuz güzel delikanlı istihdam ettiğin halde, sen de böyle yapıyorsun!» mukabelesinde bulundu.

Mağrur kazasker Karaçelebî-zâde Abdülazîz Efendi'nin ümîd ettiği fetva makamı, henüz İstanbul kadısı ve bundan dolayı ulemâ silsilesinde rakibinden sonra sekizinci olmakla beraber, Bahâyî Efendi'-ye verildi. Karaçelebî-zâde'ye inanmak lâzım gelirse, Bahâyî Efendi'nin intihabı, ziyâde afyon kullanmakla mecalsiz düşmüş olduğundan sadrâzam ile Valide Sultanın kendisinin istedikleri gibi istihdam edebileceklerini ümîd etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu suçlama, mağlûb bir rakibin lisânında şüphe edilmeye şâyân iken, vak'alarla da tekzîb olunmuştur.

Bahâyî Efendi'nin nasbmdan az sonra mühim mansıbları, sadrâzam, arkadaşları olan saray müneccimi ve Valide Sultân ile kız-larağasının himayesindeki «Eşek Hüseyin» lakabıyla mâruf bostancılar hocası gibi ehliyetsiz adamlara vermek istediği için, sadrâzamla yakınları arasında hoşnudsuzluk doğdu. Abdülazîz Efendi, müf-tîyi düşürmek için bunu fırsat ittihaz etmek istemişse de, sadrâzam iki ay içinde iki defa şeyhülislâm değiştirilmesini münâsib görmemiştir. Lâkin Bahâyî Efendi'ye husûmet için, Karaçelebî-zâde'nin, kendisine şeyhülislâmlık ^payesi verilmesi hakkındaki garîb istidasını destekledi ki, şeyhülislâmlıktan azledilmiş olanlar bile bu itibâra nail değillerdi. Sadrâzam kendisi bu hususu telhis ile arz etmeyeceğini Azız Efendi'ye ifâde edip, ancak kazasker efendi Pâdişâh*-tan bir

²⁶⁵ Hamtner bu cümleyi «Ben 'sined değilim» diye zartfâne tercüme etmiştir. Sined, Roma târihinde meşhur bir şahıstır. Nalmîl, müftî-zâdenin sözünü aynen dere etmekte beis görmemiş ise de, biz buna cevaz vermiyoruz. (Mütercim).

paye isterse buna mâni olmamasını kızlarağasma bildirdi. Karaçelebî-zâde, fıkıhtan bir eserini takdim için huzûr-ı şahaneye kabul olununca, Valide Sultân ve kızlarağası vâsıtasıyla Pâdişâh'tan müftî payesini aldı ki, bilfiil şeyhülislâm'dan başka bütün ulemâyâ tekaddüm hakkım veriyordu (14 Eylül 1649 - 7 Ramazan 1059).

Sekiz gün sonra, vezirler ve kazaskerler mu'tâd üzere Dîvân-ı Hümâyûn'a geldiklerinde Karaçelebî-zâde vüzerâyâ tekaddüm etmek istedi; ikinci vezîr Ken'ân Paşa:

- «Efendi, kazasker isen aşağıda Anadolu kazaskerinin yanma git, müftî isen vezirlerin arasında ne işin vardır? Biz bu rütbeye nail oluncaya kadar kaç defa başımızı tehlikeye koyduk!» diyerek omuzuyla geri sürdü.

öteki vezirler de aynı harekette bulunduklarından, nev-zuhûr şeyhülislâm pâyesiyile yüceltilen Karaçelebî-zâde Anadolu kazaskerinin yanında Rumeli kazaskeri mevkiine kadar atıldı.²⁶⁶

Ondört gün sonra bayram için el öpmek üzere huzûr-ı şahaneye girildiği vakit de bu hâdise tekrarlandı. Yine bu kabîl ahvâlden olmak üzere, bayram merasiminde Bursa kadısı Beyânî Efendi -kanunen Mekke kadıları Bursa kadılarına tekaddüm eder oldukları halde- sabık Mekke Kadısı tsmâil-zâde'ye tekaddüm için çekişmiş-tir. Müftî ile kazaskerler Beyânî Efendi'nin tekaddüm dâvasında bulunacaklarını bildikleri için onu davet etmemeye karar vermişlerdi. Lâkin Beyânî Efendi davetsiz olarak geldiğinden îsnîâl-zâde ile aralarında çekişme ve küfürleşme oldu. Şeyhülislâm müdâhale ederek, kanun mucibince Beyânî Efendi'nin Mekke kadısından sonra gelmesi lâzım geleceğini söyledi. Mahzun olarak:

- «Öyle ise biz gidelim mi?» diye sordu.

- «Cehenneme!» cevâbı çıktı.

15 Ekim 1649 (8 Şevval 1059) *da Azîz Efendi (fetva payesi verildiği sırada müddeti uzatılmış olan) Rumeli kazaskerliğinden -ihtimâl ki hâmisi bulunan kızlarağasının hayâtı sona erdiği için- azledilerek, yerine Anadolu kazaskeri Memik-zâde, ondan boşalan makama da Kabakulak-zâde tâyin olundu. Bu münâsebetle de yine tekaddüm çekişmesi çıktı. Kabakulak-zâde, Rumeli kazaskeri Memik-zâde'nin tekaddümüne razı olmayıp, Dîvân'a

²⁶⁶ «Aziz Efendi cüssesiz bir adam idi; Ken'-ân Paşa omuz uranca mütezil olarak öteki vezirlerin de ileri geçmeleriyle cüssesiz kazasker hareketi kas-riyye ile tâ aşağıya düşdi.» Nalmâ, s. 452. Karaçelebî-zâde ağalara yaranıp da şeyhülislam olabilmek için Sultân İbrahim huzurunda gösterdiği cür'eti bu defa gösterememiştir- (Mütercim)

gelmediğinden, Kabakulak-zâde nasbinin onuncu günü ayrıldı ve o makama Tulumcu-zâde Abdurrahmân Efendi getirildi.

Bu esnada sipahiler ulufelerinin tevzîinde gecikme gösterilmesinden dolayı, ağaları aleyhine ayaklandılar. İsteklerini bildirebilmek için büyük bir sür*atle avarız akçesi (fevkalâde vergi) toplandı ve şimdiye kadar cereyan eden ahvâl hilâfında yeni defterdar tbrâ-»Mm, mevâcib tevziine memur oldu²⁶⁷ İbrahim'in selefi tsmâîl Paşa kubbealtı vezîri olmuş, sonra muhafaza nâmîyle Tenedos adasına (Bozcaada) sürülmüştür.

Bu sırada Sultân Murad'ın kızı Kaya Sultân'ın Haydarağa-zâde Mehmed Paşa'yla izdivacı vuku bulmuş ve defterdar îbrâhîm Paşa sağdıç olmuştur. Bir ay sonra da, Sultân IV. Mehmed ile üç biraderinin sünnet düğünü yapıldı. Sünnet düğününü rnüteâkib, kız-larağası îbrâhîm Ağa, Pâdişâhî' kucağında tutarken kanı dindirmek üzere mevzû-ı hitana konulan şeyler oynadığından, yeniden kan akarak, Sultân IV. Mehmed bayılma derecesine varmış olduğu için, bu hâdise ağanın kusuruna hami edilerek azledildi.- Onun yerine Eski Saray ağası Mahmûd Ağa nasb olundu. Valide Turhan Sultân'ın baş-ağası kapı-oğlanlığına getirilerek, selefi Eski Saray ağalığına gönderildi.

Sadrâzamı düşürüp yerine geçmek emeliyle İstanbul'a gelmiş olan Bağdâd Valisi Mûsâ Paşa, Yedikule'de hapis ve îdâm olundu. Eski Anadolu vâlisi olup isyan bayrağı kaldırarak sürülmüş olan Boynu-yarah Mehmed Paşa, takibine memur edilen ihtiyar Köprülü Paşa'nın merhamet-i şahaneye dehalet etmesi hakkında vuku bulan ihtarı üzerine, payitahta gelip affa uğradı.²⁶⁸

Katircioğlu'nun Affedilmesi

²⁶⁷ Müverrih Şârihü'l-Menar-zâde Galata kadısı bulunduğu cihette, etrafıyla 1.500 haneye varan Galata avarızını beş gün tahsil ve teslim etmiştir. Vergilerin tahsilindeki sür*at, mutedil olmasına ve tahammül hâricinde bulunmamasına delâlet eder.

²⁶⁸ Köprülü Pasa Boynu yaralıya gayet müdebbirine ve hakimane nasihat vermişti: «Paşa, Üzerinize me'mûr olduk. Asker toplamanız beyhudedir. Bu devlete isyan edenlerin hangisi felah buldu. Bunun çâresi kendi kendinize gidip İstanbul'da Valide SuKftn'a üticfl etmektir.» mealinde bir kâğıd yazmıştı ki, en hayırlısı olduğunda şüphe yoktur. Boynu-yaralı da hemen İstanbul'a koşup boynunu eğerek: «Beni Pâdişâha celâli oldu diye anlatmışlar; isidine geldim, iste boynum kıldan ince!, demiş, ve Büyük-Vâtide Sul-tftn'a mücevherat, ocak ağalarına da biraz hediyeler vermiştir. Vâfaâ bu son muamele takdir olunacak bir şey değilse de, şjhfb olunca vehhâb da olmak zaruridir, o kadarım zamana başışlamalıdır. Hâsılı hem Boynu-yaralı boynunu kurtardı; hem ortada kan dökülmedi; Boynu-yarah'nın kusurundan dolayı özür dilemesine bakılmayıp hemen tdtftm ohmsaym, bu da onun İÇlo dahi birçok adamın kanı döküldükten sonra öldürölmekten daha iyi bir netice olurdu. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/470-473.

Katırcı oğlu, Hamîd sancak-beği Topal Mehmed Paşa'ya mağlûb olarak Karahisar yakınında Çay kasabasında İsâ-oğlu'nun çiftliğine konmuş:

- «Ya beni affettirirsin, yâhud hânümânını yakar, Acem Ş&hı'-na kaçarım!» diye ağaya haber göndermişti.

İstanbul'da dahî îtibâr sahibi olan îsâ, sadrâzam nezdinde şefaatchilik etti. Kara Murad Paşa:

- «Ben Katırcıoğlu'na kâğıd yazmam; lâkin devlet erkânı yazsınlar.» dedi.

Onun tarafından itaate teşvik etmesi hususunda mektup yazıldı. Katırcıoğlu İstanbul'a geldi. Kara Murad, Katırcıoğlu'nu Pâdişâh'a takdim ederek:

- «Hünkârım, işte Katırcıoğlu dedikleri domuz budur; af istir-hâimyle Bâb-ı Hümâyûnunuza yüz sürmeye gelmiştir.» dedi.

Pâdişâh Katırcıoğlu'na Beğşehri sancağını, adamlarından onse-kizine sipahilik verdi. Katırcıoğlu Beğşehri'ne mütesellim gönderdi; kendisi İstanbul'da kalarak cirid oyunundaki maharetine sadrâzamı, ağaları hayran bıraktı.²⁶⁹ Müftî'yi, kazaskerleri de ziyaret ederek, Pâdişâh'ın heybetli bakışlarının kendisini korkutmuş olduğunu ve sadrâzam yere kapanmasını emretmemiş olsa, kendisi ayakta duramayıp düşeceğini hikâye etti.²⁷⁰ Bir

²⁶⁹ «Her kime hamle itse elbette cirid ururdi, değme adam ona cirid uramaz-dı.. Naîmâ. s. 450

²⁷⁰ Naîmâ, burada Kaırcıoğlu'nun taklidini yapar. Anadolu şivesiyle: «Saadetti hünkârımın garaca garaca (karaca) gözlerini gördüğüm gibi o dem hine yazdı; paşa «düş» didi, yüz Gstine düşdüm; enime düş dimese hemen yıkı-lırdum; Allah hünkârımın yaşuu uzun eylesin deye yir öpdüm» der İmîş. Kabrcioğlu, Pâdişâh'ın gözlerinden nasıl korkmaz ki. sadrâzam, iki hayvan adıyla takdim etmişti: Katır kullanılırsa da domuz öldürülür; İhtimâl ki bostancı-başının gölgesi de oralarda görülüyödü. Pâdişâh sekiz yaşında ise de cedit Fâtih'in, Yavuz'un, amcası XV. Murad'ın kanı damarlarında dolaşıyordu. Binaenaleyh Hammer, Naîmâ'mın ifâdesini anlayamayıp hüsn-i zanda bulunmuştur. Fâzıl Ahmed Paşa, Girit'in kabartma haritasını değil, Girit femine vardukda oğhlye bir gün bir mahalden geçerken Ahmed Gi-ridün serbend dağlarını- gösteriyordu- O vakft bizde Girit'in dağlarını, bayırlarını gösterecek kabartma haritalar bulunduğuna inanmak şöyle dursun Katırcıoğlu'nun böyle ince işlerden anlayacağını farz etmek kendisine tahammülünden çok fazla irfan yüklemektir. Hammer fukaranın alt tarafını da zlrü zeber etmiştir: Fâzıl Paşa «Ne güzel bekleyecek dağlardır!» demiş. Katırcıoğlu bu sözün eski haramiliğine imâ olduğunu anlamış, «Efendim, iyi- dağlardır; amma kârbâm işlemez» cevâbım vermişti. Böyle ince kinayelerin ve onlara verilen cevâbların biri de sudur: Şimdi darülfünun olan konağın eski sahibi Yûsuf Kâmil Paşa sergi açılması münâsebetiyle 1280 (Hicrî) târihinde İstanbul'a gelmiş olan Ayıntâblı Hasırcı-zâde Mehmed Ağa'ya «Ağa, sizin tarafların sebzesi çok mudur?» diye sormuştu. Mehmed Alt Paşa zamanı uzun müddet Mısır'da bulunarak Zeyneb Hanımla evlenmiş ve Mehmed Alî'ye dâmâd olarak «Mısırlı* lâkabını almış olan Yûsuf Kâmil Paşa gaayet ince fikirli ve müstehzi idi; fakat terciye tere satılmaz. Mehmed Ağa, Kâmil Paşa'nın hakikî fikrine intikal ederek; «Çokdur efendim, lâkin teresi azdır» demiştir. Keçeci-zâde Fuâd Paşa da, Mehmed Ağa'ya «Sizinle münâsebetimiz kadîmdir*» demiş, Kasırcı-zâde «Evet, efendi, lâkin siz sudan kurtuldunuz; biz ayak altındayız» cevâbım vermiştir. Şu kadar kâ, Katırcıoğlu nihayet fincan naklettiği zaman hayvanlarını ürküt-miyecek kadar dirayete mâlik bilgidin nasibsiz biri olduğu halde, Hasırcı-zâde irticalen şiir söyleyebilen nâdir şâirlerdendi. Ayıntâb hanedanından-* biri için söylediği bir bahar kasidesinin matlâi bilenlerin, s mutlaka her mart ta hatırlarına gelir ki, şudur: «Deli mart' fasl-ı bahardan sayılır / Mir Rastın de kibardan sayılır.. Divânının basılmaması Ayıntâblılar için ayıp' ve utanılacak bir

gün Fâzıl Ahmed Paşa Girit adasının kabartma bir plânını gösteriyordu ki, dağlar, tepeler pek güzel resmedilmişti. Katırcıoğlu eski hayâtını hatırandan geçirerek:

- «Tuzak kurmak için ne güzel dağlar, ne güzel bayırlar!» dedi.

Fâzıl:

- «Evet, lâkin kervanı yok!» cevâbını verdi.²⁷¹

Kara Murad Paşa'nın Sadaretten Azledilmesi

Âsilerin îdâmı, affı ile karışıklık sükûn bulduğundan, İstanbul serbest nemes almaya başladı. Lâkin vezirler, özellikle aslı Arnavud ve yeniçeri neferliğinden yetişme olup zevklerinde ve arkadaşlarının seçiminde pek dikkat etmeyen Kara Murad, eğlencelere, sefahatlere dadandılar. Yeniçerilerin kışlaları yanında olan Sofular mahallesi müezzini her ziyafette ve her defa atla gezmelerde hazırды.²⁷² Kara Murad'ın ve kendisine lâıyk olan arkadaşının birlikte yaptıkları eğlenceler o kadar ileri gitti ki, bir gün Valide Sultân sadrâzama şöyle bir hatt-ı hümayûn gönderdi:

«Ben seni bağlarda, bahçelerde ıyş-ü işret etmek için mi vezîr ettim? Memleket işleriyle güzelce tekayyüd et, bir daha ayyaşlığını işitmiyeyim; yoksa senin başım keserim.»

Sadrâzam bu hitâbdan infial ederek reîsülküttâb Sıddıkî Efen-di'ye:

- «Ben ne vakit vazifemde kusur ettim? Bu, düşmanlarımın; rakîblerimin iftîrâsıdır.» dedi.

Kısa zaman önce Medine'den gelip Pâdişâh'a yazı hocası olan Beşîr Ağa'yı çağırarak:

- «Böyle şeyler yazmayı Pâdişâh nereden bilecek? Sen öğret-mişsindir» diye azarladı.

Beşîr Ağa, hatt-ı hümayûnlarda pek çok kullamlagelen «başını keserem» sözünün nasıl yazıldığını Pâdişâh'm kendisinden sormuş, o da öğretmiş olduğunu îtirâf etmekle beraber, bu hatt-ı hümayûnun gönderildiğinden ve ne olduğundan malûmatı olmadığına yemîn etmişse de, Kara Murad'ın hiddeti zail olmadı. Dargınlığını Harem-i Hümayûn'a

şeydir. (Mütercim)

²⁷¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/473-475.

²⁷² «Sadrâzam paşa, ocak ağalarından nice meşâhlr ile kadîmden münâsebeti olan âdi eşhas üe hem-söhbət olurdu. Hattâ Sofular mahallesinin müezzini Mehmed Çelebî nânundaki zarif eski bildiği olduğundan, oradan geçdükce debdebe-i ve-zâret ile evine uğrar, orada şerbet ve kahve içer, müezzini bir ata bindirüp gitdiği ziyafetlere beraber götürürdü.» Nâîmâ, s. 46. (Mütercim)

hissettirmek için Beşîr Ağa'yı yazı hocalığı etmekten, hattâ sarayda durmaktan men' ederek, o hizmete başka bir hadım ağası tâyin olundu.

Hüsn-i hat (güzel yazı yazma sanatı), pâdişâhların kazanmaları lâzım gelen san'atkârca vasıfların başlıcalarından sayılırdı. IV. Meh-med zamanında hüsn-i hat olgunluğunun zirvesine ulaştı. O zamanın en meşhur hattatı Kadızâde'dir ki, Bursa kadısı olmuştur. Mûsikîde dahî birkaç mümtaz san'atkâr yetişmiştir; en mârufları Hayalî Hafız, Solak-zâde, Vâkıf Halhâlî unvânıyla mâruf Nasrullah idi.²⁷³ Mi'mârî san'atı da bu terakkiden nasibini almıştır: İstanbul, o vakitki kadar çok köşk yapıldığını görmemiştir. Kara Murad, Siyâvuş Paşa-zâde Mustafa Paşa'nın sarayını satın aldı; vakf olduğuna bakmaksızın baştan aşağı yeniden yaptırdı; kendi sarayını da İspadân paşaya terketti.

Sadrâzam, ile yeniçerilerin başkumandan muavini demek olan kedhudâ arasında, zıtlık hâsıl oldu. Bu hâl, Harem-i Hümayûn'da imtizâcsızlığa yol açtı. İhtiyâr Büyük-Valide Sultân sadrâzâmın, genç Valide Sultân kedhudânın tarafını tuttular. Kul kedhudâsi, Kara Mü-radın re'yi hilâfına defterdar İbrâhîm Paşa'yı azlettirmişti. Kedhudâ ile defterdar arasındaki çekişme, İbrâhîm Paşa'nın yanından birkaç delikanlıyı kendi hizmetine aldırmasından çıkmış, İbrâhîm Paşa bundan dolayı vezire şikâyet ederek:

- «Ben Pâdişâhın mal vekiliyim; vezâret payem de var. Yeniçeri kedhudâsının benim hizmetkârımı ayartıp alması ne demektir? Makamın nâmûsu yok mudur?» demişti.

Kedhudâ bunu haber alarak İbrâhîm Paşa'nın yerine Surnazen Mustafa Paşa'yı nasbettirdi. Azledilmiş olan defterdar ile halefi arasında dahî sadrâzâmın ikametgâhında akdedilmiş olan dîvânda mücâdele çıktı: Yeni mâliye nâzin:

- «Bre serhoş! Kendi keyfünle sarf itdiğün yüz milyon²⁷⁴ akçe nerede?» demiş, eski nazır da:

- «Defterdarlık zurna çalmaya benzemez!» diye mukabele etmiştir.

Çavuş-başı bu mücâdeleye güçlkle son verebildi. Mûteakiben Pâdişâh Surnazen Mustafa Paşa'ya şu mealde bir hat gönderdi:

²⁷³ Musikişinasların en şöhretlisi ve en âlimi Mevlânâ Vâkıf Halhâlî'dir -ki adı Nasrullah'dır- «Dertene der nâ dil leyli» diyerek vefat etti. Nâimâ, sene 106, c 5, s. 7. Edebiyât-ı Cedîde'nin tarz-j nevlincüeri şimdi «Dertene... yerine «re-mi-fa-sol-lâ-si-do» dedirirlerdi. Fakat son nefesinde böyle bir söz söylenirse gâvurca bir duft zannedilerek, ne Yftsin okurlar, ne zemzem verirler. (Mütercim)

²⁷⁴ Nalmâ'da cOn bin yük akçe» denilmiştir; bu ise bir milyar akçedir. Anlaşıldığına göre Hammer, bunun hesaba sığnyacağı görerek yüz milyona indirmiştir; bundan da hayli miktar inecektir : İbarenin doğrusu «on bin kese akçe. olmalıdır ki. beş milyon akçe demektir. (Mütercim)

«Selefinin hesabını gör, mâl-i mîrî lalamda (sadrâzamda) olsa dahî tahsil et!»

Kara Murad bu hatt-ı hümayûnun çıkarılmasını kedhudâdan bilerek, onun uhdesine vezâret ile Budin valiliğini tevcih etti. Kul

kedhudâsı:

- «Budin'de benim ne işim var? Vezâret benim haddim mi?» diyerek bu me'mûriyeti kabul etmedi.

Sadrâzam kul kedhudâsını böyle şerefli bir sürgünle uzaklaştıramayınca, ilk cirid oyununda ağaları vâsıtasıyla öldürmeyi kararlaştırdı. Kedhudâ^ Kara Murad'ın dâiresinde bulundurduğu casuslarından biri vâsıtasıyla haber alarak, cirid oyununa çıkmadı, kendi taraftan olan 300 sipahi vâsıtasıyla sadrâzamı ilk dîvân günü öldürmeye karar verdi. Sipahilere, Kara Murad'ın Bağdâd'dan getirip de dâmâd edinmiş ve bu suretle kul kedhudâlığma hazırlamış olduğu Tophaneli Mustafa Ağa'nın kanlı bir adam olup vaktiyle birkaç bin arkadaşlarını îdâm ettiğini söyleyerek, onları ayartmıştı. Kara Murad kul kedhudâsının tasavvurunu Öğrenerek, tersanede görülecek işi olduğunu söyleyip dîvâna gitmedi.

O gün sipahiler:

-«Ulufemiz var!» diyerek, şeyhüislâma müracaat ettiler.

Şeyhüislâm'ın ihtarı üzerine Kara Murad Paşa, birkaç kese akçe dağıtmak suretiyle sipahileri susturdu. Kul kedhudâsının kabul etmemiş olduğu Budin valiliği IV. Murad'ın kızı Kaya Sultân'ın kocası Melek Ahmed Paşa'ya tevcih olundu. Kul kedhudâsı, yeniçeri ağasıyla Bektaş ve Muslihiddîn Ağalar*ı bahçesine davet ederek, sadrâzâmın azil ve îdâmı hakkında onlarla bir meşveret kurdu. Bektaş Ağa, Kara Murad'ın katline-muhalefet ederek:

- «Bilirsiniz ki bu adam benim düşmanımdır; lâkin, rica ederim, canına ilişmeyiniz. Siz istediniz de sadrâzam oldu; istemediğiniz halde çekilmezse, o zaman bildiğinizi yapınız.» deyip, sadrâzama da: «Artık senin sadâretinde revnak kalmadı; mührü Pâdişâh'a teslim et de, kurtul» diye haber gönderdi.

Sadrâzam, kul kedhudâsının hâmisî olan genç Valide Sultân'ın düşmanca nüfuzuna artık mukavemet edemeyeceğini idrâk ederek, Bektaş Alî Ağa'nın nasihatini yerinde kabul edip huzûr-ı şahaneye çıktı:

- «Şevketli hünkârım, bir devlette dört sadrâzam olamaz. İşte mühr-i hüiriâyûnunuz. Fakat yeniçeri ocağından birine vermeyiniz, zîrâ devletinizin zevaline sebep olur.» dedi.

Pâdişâh, sadrazamlığı Melek Ahmed Paşa'ya teklif etti. Ahmed Paşa

evvelâ kabul etmemek istediye de, nihayet yeniçeri ağalarından hiçbirinin hükümet işlerine müdâhale etmemeleri şartıyla kabul etti.²⁷⁵

Yeni Tayinler Ve Aziller

Kara Murad Budin valiliğine gönderildi. Onun sadâretten ayrılması, himaye ettiği kişilerin de azline yol açtı. Osmanlılar arasında en çok yayılmış olan fıkıh kitâblarından Mülteka mütercimi olup ilim erbabından ve devlet işleri bakımından maharet sahihlerinden olan ve Sultân İbrahim tarafından Mısır Vâlisi ihtiyar Eyyûb Pa-şa'nın refakatine verilerek, gerek Eyyûb Paşa ve gerek Haydarağa-zâde zamanında Mısır'ı idare etmiş bulunan reîsülküttâb Sıdkî Efen-di'nin yerine Mevkufâtçı Mehmed Efendi getirildi. Mahrem-i esrarı bulunduğu Kara Murâd Paşa tarafından kapdânlığa tâyin olunmuş olan Budak-zâde azl ve hapsedildi. Saray müneccimi Hüseyin sürüldü. Osmanlı müverrihleri, saray müneccimleri içinde devlet iş-, leri bakımından en ziyâde nüfuz sahibi olan bu Hüseyin Efendi hakkında bâzı tafsilât verirler. Ondan evvelki müneccim Mehmed Çe-lebî'nin talebesi bulunan Hüseyin Efendi'nin takviminde dercedil-miş olan bâzı keşifler halkın ve IV. Murad'ın teveccühünü celb ederek, Sultân Murad tarafından arpalık nâmiyle muazzam bir varidat tahsis edilmişti .IV. Murad'ın vefatı senesi, takviminde (Hz.) Hüseyin'in şehâdeti gününü «Hüseyn-i nâ-murâd» diye işaret etmiş olduğundan, IV, Murad'ın yakında vefat edeceğine alâmet sayılmıştı. Müneccim Hüseyin Efendi Sultân İbrahim'in de vefatını keşf etmiş olduğunu iddia etti, çünkü takviminde bâzı harflerin yerleri değiştirilerek «vefât-ı İbrahim» terkibi çıkabilirdi. İstikbâl husûsunda bu derece kesin malûmata sahip bulunması, sarayda kendisine büyük bir nüfuz verdi.

Eskiden beri arkadaşlığı bulunan baltacılar vâsıtasıyla Kara Murad'ın yeniçeri ağalığına ve daha sonra sadârete tâyini için Büyük-Vâlide Sultânı ikna ettiği gibi, daha sonra sadrâzama, müfti Ab-dürrahîm Efendi'yi azledip yerine Bahâyı Efendi'yi tâyin ettirdi. İl-miyye mansıblarını istediğine tevzi ettirdiğinden, yeniçeri ocağından bulunduğu halde kendisine de Medine payesi tevcih ettirip, bütün ulemânın husûmetini davet etti. Devletin dahilî işlerinde olduğu gibi yabancı devletlerle olan münâsebetlerine de müdâhale ederdi. İm-parator'un elçisi Şvarzenhornlu Şmid'den, kendi nüfuzunun vezirlerin nüfuzundan aşağı olmadığını iddia ederek, onlar

²⁷⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/475-478.

derecesinde hediye istedi. Talebinin reddedilmesi üzerine, îtimâdnâraenin cevâbını Öyle yazdırdı ki, Pâdişâh împarator'a hitaben tekil hitâb sigası kullanıyordu. Birincisi parlamentoyu, ikincisi kralı temsil eden ve her ikisi de asıl sefirin kendisi olduğunu iddia eden İngiliz elçileri Sir Tomas Bendiş ve Sir Sakvil Kruv arasına girdi. Teraziiyi Sir Tomas Bendiş lehine ağdırarak İngiltere hükümetinin sefiri olmak üzere telâkki ve huzûr-ı şahaneye kabul ettirdi. Lehistan, Transil-vanya, Boğdân, Eflâk işlerini o halletti. Bu muhtelif hükümetler de hepsi müneccim-başınm güzel tavassutuna minnettârâne mukabele ettiler. Lâkin âlim müneccimin kırk sene sadâret edecek demiş olduğu sadrâzâmin²⁷⁶ azlini keşfedemediği gibi, kendi gözden düşmesini de keşfedemedi.

Evvelâ Mekke'ye, sonra Ankara'ya sürülmesi kararlaştırıldığı halde, îstinye'de kalmasına müsâade edilerek, orada silâhdârlar kâtibi bulunan şakirdi İsmail Efendi'nin hanesinde bulunmaktaydı. îs-tinye'den, pâdişâh haremının kadınlarına, özellikle ihtiyar Valide Sultân'a müracaat ederek, dönmesi için müsâade almaya çalışıyordu. Bj^na. dâir mj^rtuplgrından biri ^asımlarının eline geçerek, kendi aleyhine bir silâh olduğu gibi, o senenin takviminde dahî bâzı harflerin yerlerinin değiştirilmesiyle «vefât-ı Mehmed» terkibi bulunarak, bunun da Sultân IV, Mehmed'in irtihâline işaret ve bizzat Pâdişâh'a karşı bir cinayet olduğu kabul edildi.²⁷⁷ JJüfti Bahâyî

Efendi Hüseyin Efendi'nin himmetiyle şeyhülislâm olmuş olduğu halde, vâki olan taleb üzerine eski hamisinin katline fetva verdi; cellâd bu felâketli kararın icrasına memur oldu. Cellâdın geleceği günün gecesı takvimine başvurarak, ertesi günün felâketli bir gün olduğunu anlayıp, sabah için bir

²⁷⁶ Sâdedil Kara Murad Paşa, bu keşfe o kadar kanmıştı ki, kapıcı vezîr Mûsâ Paga'mn İdamına emir verdiği zaman «Bu dünyâdır, bir vezirin katli mûna-sib değildir- diye şefaât etmek isteyenlere «Ben tam kırk sene sadrazamlık edeceğim» diye bağırıyordu. Feriêke'ya bakınız (Mütercim).

²⁷⁷ Hammer bu keşifleri iyi anlatamamıştır. Kâtib Çelebi güzel tarif eder. Sultân Murad, bâzı vekayf'de Hüseyin Efendi'yi imtihan ederek istihracı düriist gelmekle Edremid arpalığını vermişti. Müneccim, IV. Murad'ın vefatını o senenin takviminde «Hüseyin-i nâ-mûrâd. lâfzı ile istihrac etmişti. Sultân IV. Mehmed'in cülusu yılının takviminde ilk aylara âit bükümlerinde pâdişâh lâkabları olan lâfızlarda birer harf tâmiyesi tarîki üzere «takvîm-i sâl-i cülus vefât-ı ibrâhîm* lâfzını dere edip, bu gerçekleştikten sonra «siz nasıl oldu da bunu bilemediniz di?» dediklerinde takvimi getirip, tâmiye tarzım göstererek, gehre tantana vermişti. 1060 senesi takviminde dahî evvelki üslûbtaki gibi «Vefât-ı Mehmed» lâfzını dere etmiş olduğundan, tâmiye tarzını kendisinden öğrenenler, bunu halka yaydılar. Fezleke. Meşhur bir tabl fıkrası vardır : Hekimbaşı tedâv! ettiği hastaların mutlaka iyi olacağı söyler, fakat kapının arkasına tebeşirle -İflâh bulmaz, yazar imiş- Hasta elbette iki rahmetin birine vâsıl olacağından ifâkat bulmuş (tedâvî olmuş) ise «Ben söylemedim mi?» diye iftihar eder, vefat vuku bulursa «Biz onun muktezây-ı fenn ile anlamış idik. Lâkin sizi kederlendirmek istemedik. İşte kapının arkasına bakınız., diye tavra satarmış. Müneccim Hüseyin Efendi Sultân ibrâhîm'in vefatında taf-rafurûşluk edebilmiş ise de, ikinci defada kapının arkasındaki yazı başkaları tarafından okunmuş, bu defa ise pâdişâh kemâli afiyette kalmıştı. (Mütercim)

sandal hazırlatmış ve Boğaziçi'nin Anadolu tarafında at hazır bulundurulmasını emretmişti.²⁷⁸ Ancak müneccim çıkar çıkmaz ev cellâd ile ağalar tarafından istilâ edilerek, Anadoluhisan'na varmadan evvel yakalandı; hemen boğuldu, denize atıldı (24 Temmuz 1650 - 28 Ramazan 1060).

Ertesi gün defterdarlar, müneccimin metrukâtıyla meşgul olmakla vazifeli olanlar, mallarının müsaderesine giriştiler; 150 kese-lik kadar malı alınarak 200 keseden fazlası da yağmaya uğradı. Yedi-sekiz yüz kese kadar serveti olacağı hakkında yapılan ihtar üzerine sadrâzam, -müteveffanın hanesinde misafir bulunduğu- şakirdi İsmail'i tevkif ettirdi; ondan 30 kese alıp bıraktı.²⁷⁹

Girit'te Ve Akdeniz Boğazında Deniz Vakaları

Ahmed Paşa'nın sadâreti zamanındaki hâdiseleri anlatmaya başlamadan önce, Venediklilerin Girit'te ve Dalmaçya'da Osmanlı Devleti aleyhine devam ettirmekte oldukları muharebelerle, Osmanlı donanmasının seferlerine bir göz atmak gerekir. Dîvân-ı Hümâyûn Girit'te Kandiye'nin karşısında -biri Lazaret önünde, ikincisi Kastro Kulesi civarında, üçüncüsü askerin sahile çıkarıldığı yerde- üç kale inşâsını emretti. İnşâat için gerekli olduğu anlaşılan 250.000 gurus, adanın varidatından alınacaktı. Adanın cizyeden 30.000 gurus varidatı olup, varidatın bundan gayrisinin yeniçeri maaşlarına ancak yetebildiği serdâr tarafından arz olunduysa da, faydası olmadı. Bununla beraber askerin karaya çıkarıldığı yerdeki kalenin yapılmasına başlanılmaktan geri duruldu. Hanya ve Retmo'dan 200 taş kesici usta 150 kireççi toplandı (27 Nisan 1560 - 25 Rebûlâhir 1060). Serdâr bir hamam ve hisar içinde dokuz kubbeli bir cami yaptırdı. İkinci kale de birincisinden 4000 adım mesafede inşâ edildi. Bu inşâatın haberi İstanbul'a, Venedik generali Moçenigo'nun zabt edip de muhafazasını Kont Pompeo Strassveldo'ya bırakmış olduğu Sen-Todero Kalesi'nin kaybı haberiyle birlikte geldi. Başlanılan inşâatın bitmesinden sonra, serdâr, Kandiye'nin doğu tarafında bulunan ve eskiden İstinia (ihtimâl ki kadim Setia) kalesinin zabtını tasavvur etti. İstinia tarafları evvelce Habîb Ağa marifetiyle ele geçirilmişti:

²⁷⁸ «Kati olunacağı günden mukaddem akşamda dahî zâyicesin eline alup teem-mül-î tâm itdükden sonra didi ki: «Tâli'slüzün ta'bîri yarın bir nass-i kaaü'a gelmek üzeredür; kalbümde dahi bum müeyyed vehm ve haşyet İstilâsı (hiss kablelvuku) vardır»- Kezalik.

²⁷⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/478-480.

125 süvari ve 800 Dalmaçyalı ile takviye edilmiş olan Kandiye muhafızları dışarıya bir hücum yaparak, bu hücumda Habîb Ağa Ziropetra (Prepetre) istihkâmı önünde düşmüş ve bundan dolayı İstinia üzerine olan teşebbüs gecikmeye uğramışsa da, Ağustos nihayetlerine doğru İstinia duvarları altında cenge girildi: Osmanlılar Venediklilerden 20 zabıt ve bir general öldürüp 500 esîr aldılar (29 Ağustos 1650 - 2 Ramazan 1060).

Birkaç ay önce Bıyıklı Mustafa'nın yerine kapdân-paşa olan Haydarağazâde, Mayıs ayında İstanbul limanından çıkmışsa da, Akdeniz Boğazı Venedik donanmasıyla kapalı olduğu Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale)'de durmaya mecbur oldu.

Girit'ten İstanbul'a gelen sipahiler birikmiş maaşlarını büyük bir şiddetle istediler; Dîvân adanın malları üzerine ödemenin havale edilmesi teklifinde bulundu. Lâkin yalnız 150'si buna muvafakat ederek diğerleri vezirleri sıkıştırmakta devam ettiler. Bu usanmaz istek sahipleri, Hadım Abdurrahman kumandasıyla Boğaz müdâfaasına gönderildi. O sırada zeâmetii ve timarlı sipahileri toplamak üzere Anadolu'ya çavuşlar çıkarıldı. Toplanacak olan bu asker, diğer kol-orduların Venedikliler üzerine vuku bulacak hareketlerinde müzaherete memur idi. Kapdân Paşa ile Abdurrahmân, Boğaz sahillerini yağma etmekte olan donanma yeniçerilerini itaat altında tutmanın mümkün olmadığını bildirdiler; bundan başka 32 kalyon, 7 kadirga ve maunadan mürekkep olan düşman donanması tarafından mahsur bulunduklarını bildirdiler.

Bu haberler geldiğinde Dîvân, Akdeniz Boğazı'nı biri Yenişehir burnunda ve diğeri öteki sahilde Baba Yûsuf burnunda inşâ olunmak üzere, yeni kalelerle müdâfaa etmek lâzım gelip gelmeyeceği mes'elesini ortaya çıkardı. Valide Sultân, Feridun Ağa'yı oraların muayenesine memur etti. Ancak Feridun Ağa, iki burunun birbirine uzaklığı cihetiyle, oralarda yapılacak kalelerden açılacak ateşlerin, boğazdan içeri girilmesine engel teşkil edemeyeceği kanaatinde bulunduğundan, kara askerinin harekâtını muhafaza etmek üzere Soğan Deresi'nde batarya konulmakla iktifa edildi ve sadrâzam, 29 kalyon inşâsı için bütün Karadeniz tersanelerine emir gönderdi. Yeni kesilmiş ağaçlardan yapılan gemilerin açıldığı tecrübeyle anlaşıldığından, kuru kereste kullanılmasını tavsiye etti. Bu teçhizatın masrafı Trabzon, Sinop, Gönnye'den verilecekti. «Çadır vergisi» tâbir olunan resmin bu sene için iki misli olmak üzere artırılması ve tevzî edilmesi için umûmî tahrîrât yazıldı. Sonbahara doğru, Girifte üç sene hizmet etmek üzere 1.000 sipâhî yazılarak bunlara 60'ar akçe bahşiş verildi. Kapdân-

paşalığa tâyin olunan Rodos Paşası Hüsâm-zâde Alî Paşa, gemilere 1.000 sipâhî, dört alay yeniçeri, sağ ve sol cenah ulûfecülerinden 4.000 kişi aldıktan sonra, Venedik gemilerini ric'ate mecbur eden bir fırtınalı havada Akdeniz Boğazı'ndan çıkarak Sakız yoluyla Girit üzerine yürüyüp bir hafta gittikten sonra Girit'te Ayakasra limanına yanaştı. Adaya imdâd kuvvetlerini ulaştırmada gösterdiği maharete mükâfat olmak üzere üç tuğlu paşa, başka bir deyişle «vezîr» unvanı verilmek istenilmişse de, bunun mukabilinde verilmesi icâb eden 400.000 guruşu te'diyeye kudreti yâ-hud arzusu olmadığı için, bu rütbeyi kabulden imtina gösterdi.

Sipâhî kedhudâsı Allahverdi, Girit muharebelerinde kendi eliyle 60'tan ziyâde düşman Öldürmüş veya esîr tutmuş, altında 15 at telef olmuş ve aldığı yaralardan elleri sakat kalmıştı; serdâr, bu adamın yaptığı hizmetleri sayarak 30 akçe tekâüd vazifesi tahsisini yazmıştı. Cesur kedhudâ ancak 5 akçe terakkiye nail olabildi. Hâlbuki mütekaid yeniçeriler yevmi 40-50 akçe alırlardı.²⁸⁰

Bosna Vekaayii

Bosna ve Hersek Vâlîsi Hasan Paşa ile Hacı Memik-zâde, Ve-nedikliler'e karşı başarılı müdâfaalarda bulundular. Hasan Paşa, aslen Tekeli olan Deli Mahmûd nâmında bir âsîyi -ki Çelebipazan kazasında Galasicye yakınında Konih köyünü zapt etmiş ve bütün o tarafları dehşete vermişti- kendi safları arasına almak maharetini göstererek, Deli Mahmud'u düşman toprağında akınlar yapmak ve esîr getirmek hususunda istihdam edip istifâde etmişti. Hasan Paşa azledildi ve Preveze defterdarı Mehmed Paşa onun yerine tâyin olundu. Bunun üzerine Bosna'nın payitahtı olan, Saray'da bir isyan çıktı. Mehmed Paşa bir miktar tüfekçi silahlandırılmasını emrettiği halde, aralarında salma yaparak 5000 akçe toplayıp, bununla birkaç segbân tedârik ettiler. Paşa segbânlarla kanâat etmedi, para istedi. Lâkin sarıcalar, bu ihtilâftan istifâde ettiler, karışıklık vukuunda istifâde etmeleri muhakkak olduğu için ahâlî üzerine silâh attılar. Mehmed Paşa ile beldenin kadısı, bu isyana sebep olmak hatâsını birbirine attılar. Mehmed Paşa'nın idaresi altında nail olamadıkları derecede hürriyet arzusunda bulunan birkaç beğt bu gürültü fırsatından istifâde ederek Mehmed Paşa hakkında Bâb-ı Hü mâ-yûnca şikâyet ettiler ve adamları vâsıtası ile uğraşarak, nihayet paşayı

²⁸⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/480-482.

azlettirdiler.²⁸¹

Melek Ahmed Paşa'nın Sadâreti

Melek Ahmed Paşa Abaza kabilelerinden olup daha üç yaşındayken süt kızkardeşiyle beraber IV. Murad'ın haremine girmişti. Kız-kardeşi daha sonraları İstanbul kuyumcu esnafı kedhudâsıyla evlendirilerek Evliya Çelebi'yi dünyâya getirmiştir. Güzelliğinden dolayı «Melek» adı verilen Ahmed, hademeliğinden silâhdârhğa kadar yükselerek sırasıyle Haleb, Diyârbekir, Bağdâd Valisi olmuştu. İstanbul'a döndüğünde yine Bağdâd valiliğine tâîn olunarak gitmek üzereyken, ihtiyar Valide Sultân ile halîlesi (hanımı) Kaya Sultân'ın nüfuzları, kendisini Devlet'in en büyük mansıbı olan sadrazamlığa yükseltti. Melek Ahmed Paşa, cömert güzel ahlâk sahibi, doğru bir adamdı. Lâkin öyle bir siyâset fırtınası zamanında devlet gemisinin dümenini idare etmeye muktedir değildi. Hazînede" para yokluğuna çâre olmak üzere aldığı tedbîrler hem doğruluğunun, hem de ehliyetsizliğinin parlak delilidir. Bu tedbîrler Devlet'e faydadan ziyâde zarar verdi. Mûcidlerine paytahtın ve eyâletlerin emniyet ve teveccühünü ve nihayet mevkilerini kaybettirdi. Bu tedbîrlerden birin-

cisi «bedel-i timâr» nâmiyle bütün timâr sahiplerine konulan fevkalâde vergidir ki, her timârın senelik varidatının yarısı derecesinde olması kararlaştırılmış ve tahsili Anadolu'daki karışıklıkların ve Girit'teki timâr sahipleri isyanının ilk sebebini teşkil etmiştir.²⁸²

Zarar Verici Mâlî Tedbirler

Melek Ahmed Paşa mansıblann satışı sû-i istimalini ortadan kaldırmak mümkün olmadığını görerek, alınan paraları hazîneye îrâd kaydettirmek istemesi üzerine de doğruluğunu ve ehliyetsizliğini göstermiştir. Memuriyetlerin hazîne menfaatına satılmasını emrederek, bu alış verişten hâsıl olan meblâğların kaydedilmesi için husûsî bir kalem teşkil edildi. Bu sûremle o satışın hükümetçe meşruiyeti tas-dîk olunmuş oldu, fakat hazîneye ümîd olunanın onda biri derecesinde varidat getirmede. Sadrâzam, gelecek iki senenin varidatını alıp sarfetmiş olan hazîneden asker

²⁸¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/483.

²⁸² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/483-484.

maaşlarının te'diyesini kolaylaştırmak üzere vezirlerin hâsslarından almakta oldukları ve Dev-let'in iki seneliğinden vazgeçmelerini teklif ettiği zaman dahî, Dî-vân'da az heyecana yol açmadı. Vezirler, doğrudan doğruya kendi keselerine dokunacak bir tedbîr karşısında kaldılar: Gürcî Paşa, Melek Ahmed Paşa'ya dedi ki:

- «Bu ekmek parası bizim hizmetimize nisbetle çok mu sayılıyor? Siz sadrâzamsınız, sizin için böyle söylemek kolaydır; siz bir memuriyeti elli keseye satarsanız yirmi kesesi size gelir; hâslardan vazgeçmenin sizce bir ehemmiyeti olamaz. Lâkin düşününüz ki, bizim gibi diğer vezirleri geçindiren, ancak bu varidattır.»

Yûsuf Paşa da şöyle söyledi:

- «Benim on yük akçe hâssım var; bayram tekaddümesine ve Sultânın masrafına yetişmez; hâslar kaldırılırsa, zahir, bu masraflar da kaldırılacaktır.»

Ken'ân Paşa, söz sırası kendisine geldiği hâlde susuyordu. Melek Ahmed Paşa onun da re'yini sordu. Ken'ân Paşa, yeniçeri ağalarının en nüfuzlusu olan Bektaş Ağa'ya dönüp sağ elini kaldırıp avucunu yumarak dedi ki:

- «Cihan büsbütün avucunuzdadır; istediğinizi yapınız. Yeniçeri mevâcibi üçyüzbin guruş ile kapanırken sekizyüzbin guruş oluyor; üçyüzbinden mâadası sizin yanınıza kalır. Bu türlü para alanların ulufeye yardım etmeleri lâzımdır; yoksa bu kadar ayal ve etbâ' sahibi olan vezirlerin yirmişer, otuzar keselik hâslarını almakla ne fayda olur?»

Ağalara, kendi aldıkları paralardan bahsedilmesinden dehşet geldi, muhâtab olan Bektaş Ağa:

— «Benim yevmî dört yüz akçe ulufem vardır; başka işlerde medhalim yoktur» diyebildi.

Sadrâzâmın teklifinden bir netice hâsıl olmadı. Vezirlerin sırtlamak istemedikleri yük, devletten «mevâsât maaşı»²⁸³ alan ulemâya, şeyhlere, dul ve yetimlere yüklendi. Defterdar Emîr Paşa, mevâsât tahsisatlarının balığ olduğu 70 milyon akçenin tevkîfiyle, hazîne açığına karşılık satılmasını teklif etti. Zevci Sultân Ahmed zamanında siyâsî zekâsını takdir ettiğimiz Valide Sultân vezirlere:

— «Siz otuz bin kişiyi ekmeklerinden mahrum etmek istiyorsunuz;

²⁸³ Mûtekaidlere, dul ve yetimlere, muhtaçlara verilen maaşların hepsine şâmil olmak üzere «pension. mukabili olarak kullanılmıştır. Ücretten sayılmayan bu makule tahsisatlar için böyle bir istilahın kabulüne lüzum vardır (Mütercim).

bunların tel'înleri kimin üzerine olacaktır?» diye haber gönderdi.²⁸⁴

Müneccim-başının vefatından beri Devlet'in umûmî müsteşarı olan ve buna benzer tedbîrleri îcâd eden San Kâtib ise, bu ihtara şu yolda cevap vermekten çekinmedi:

- «Filân molların, filân dervişin duâsıyla kale fethedildiği işitilmiş şey değildir; bu muharebeyi kim kazandı, şu kaleyi kim aldı diye sorarsanız ya sarhoş İbrahim Paşa, yâhud filân zâlim paşadır. Fakir dervişlerin lanetleri de duâlan gibi te'sîrsizdir. O lanetleri ben üzerime alınm.»

Hâsılı devlet hazînesinden verilen bütün mevâsât maaşlarının bir seneliğinin kesilmesi kararlaştırıldı. Lâkin bu tedbîr de kâfi gelmediğinden Melek Ahmed Paşa, sikke ayannın düşürülmesi gibi zararlı bir tedbîre başvurarak, mâliye işlerinde ehliyetsiz olduğunu is-bât etti. Belgrad'da, hakîkî değerleri îtibârî değerlerinin ancak üçte biri derecesinde olmak üzere, ayan düşük akçe darbettirdi; o surette ki, bir Macar altını almak için 50 akçe yerine 160 akçe vermek lâzım gelirdi. Şimdi böyle teessüfe şâyân bir idare usûlünün doğurduğu neticelerden bahsedeceğiz.²⁸⁵

Van'da, Ayıntab'da, Suriye'de Karışıklıklar

Anadolu vilâyetlerinde «bedel-i timâr» tahsiline memur olan Na-sûh-paşazâde kapıcı-başı Ömer, vazifesinin bir kısmını Kastamonu

alaybeğine yükleyerek, bu alay-beği de -Rumeli bedellerinin tahsiline memur edilen Uzun Yûsuf derecesinde- hoşnûdsuzluk îcâd etme san'atında muvaffakiyet gösterdi: Bunların sayılamayacak derecedeki zulümleri, zulüm gören memleketlerde şikâyet üzerine şikâyet gelmesine yolaçtı. Yine o sıralarda Devlet'in doğu hududlarm-dan elem verici haberler geldi: Huveyza yakınında Kûçe nâmında-ki küçük bir ırmak kenarına ordu kurmuş olan 12.000 Acem Bağ-dâd ile her türlü bağlantıyı kesiyorlardı. Van şehrinde dahî kale muhafazasına memur yeniçerilerin ağası Sinan -hayli parası alı-narak Van beğlerbeğiliğine getirildiği halde, bu defa azl olunması üzerine-kaleyi yeni vâlî İbrahim Paşa'ya teslimden istinkâf eden Mehmed Emin Paşa'ya itaatten yüz çevirmişti. Yerli muhafızların başı olan Hüseyin Ağa ise Mehmed Emin Paşa ile birleşerek İbrâ-hîm Paşa'ya, muhalefet gösterdi. İki fırka, o civardaki kuvvetli Kürd aşiretlerinin iltihakıyla kuvvetlerini artırdılar:

²⁸⁴ «Bunların beddualarını hangimiz cilave-i mâfî'l-a'nâk. idersiniz?. Natmft, o. 5, s. 71 (Mütercim).

²⁸⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/484-485.

Hüseyin Aĝa Van kazasına baĝlı Hakkâri a iretini, Sinan Aĝa da birçok İran kervanlarını yaĝma ve Avnik, Erci , Ahlat,  dilcevas köylerinden 15.000 hayvan gasb etmiş olan Ho ap Kürdleri beĝini kendi tarafına celbet-mi ti.

Emîn Paşa, taraftarlarıyla kaleye kapanarak  ehri topa tuttu, istanbul'dan bu üzüntü verici duruma nihayet vermek üzere Cündî Mehmed Aĝa Van'a müteveccihen yola çıkarıldı. Cündî Mehmed Aĝa, Emîr Azîz'in oĝluyla beraber bulunduĝu Bitlis'ten Ho ap ve Hakkâri a iretlerinin aralarını bulmaya çalıştı. Hüseyin Aĝa v s -tasiyle Mehmed Emîn Paşa'yı kaleden çıkarttı. Emîn Paşa İstanbul'a geldi. Hüseyin Aĝa ve taraftarlarından bir takımı daha sonra o taraflarda  d m edilerek cezalandırıldıkları halde, Emîn Paşa'ya ili ilmedi.

Ho ap Kürdleri'nin beĝi as y   durumda kalacaĝına yemîn etmiş iken, bu durumda uzun zaman sebat etmeyerek,      omar ile birleşti.  omar denilen bu adam Ayıntâb hav lisinde 700 levend toplayarak İstanbul'dan t y n olunan Türkmen Aĝasının Türkmen- ler'den vergi toplamasına şiddetle muhalefet gösterdi. Toprak mahs llerinden alman 6.000 guru  vergiyi yanında bulundurarak İstanbul'a yönelmiş olan Türkmen kadı vekili, y n  nâib, yolda  omar'ın taarruzuna uĝrayarak öldürüldü,  omar n ibdeki 6.000 guru u aldı; fakat kervandan kıymeti 20.000 guru u geçen e yaya el uzatmadı.

G rc  Nebi ile Katireioĝlu   sk dar üzerine yürürken bu  omar onlarla beraberdi. Sonra Dürzîler'in bayrakları altına girerek   m Valisi Murtazâ Paşa ile Dürziler arasında vukua gelen cenglerin hepsinde ba kumandanlık vazifesini görmüştü. Murtazâ Paşa'ya halef olan Ib ir Paşa-zâde zamanında Dürzî muharebesi daha fazla ehemmiyet kazandı. İstanbul aĝaları hesabına Sayda ve Beyrut iltizamları bedellerini tahsile gönderilmiş olan Topkapılı Mustafa Voyvoda Maan a ireti reîsi Emir Mülhem'e, kardeşi ve düşmanı olan Al  Beĝ'i teslim etmek istememi ti. Bunun  zerine Mülhem,   l Urbani em ri Eb  R   neslinden As f ile ittifak" ederek Ib ir Paşa ile muharebeye  ıkı tı. Ib ir, cengde Dürzî  eyhi  ahin tarafından yaralandı. Diyârbekir ve Haleb valileri Ib ir'e yardım etmekle g revlendirildiler. Lâkin Mülhem, İstanbul aĝalarını para ve hediye takdîmiyle celbeylediĝinden, Ib ir kendi kendine kaldı. Topkapılı Mustafa Voyvoda her türlü uyu ma yollarına müracaat etmek üzere Mülhem'in yanına gitti. Ib ir Paşa'ya tazminat nâmiyla 10.000 guru tan fazla para aldı. Lâkin Ib ir'e ancak birkaç at vererek, paraları aĝalar için sakladı (Aralık 1650 - Zilhicce 1060). M teakiben Mülhem İstanbul'a müracaatla, Ib ir Paşa'nın kendisinden

tazminat olarak ancak 8.000 gurusu alması gerekirken 80.000 istemiş ve ancak 30.000 gurusu alabilmiş olduğu için, kendi rakibi olan Ahmededdîn'in oğluna yardım etmiş olmasından dolayı şikâyet etti. Ağalar en ileri geleni olan Bektaş Mülhem'i himaye ettiğinden, İbşîr Haleb'e tâyin olunarak, onun yerine Mostarlı Paşa gönderildi. Dürzî Emîri olan bu Mülhem riyaziyeci ve tarihçi Mülhem'den başkadır ki, o da 1650 senesinde vefat etmiştir.²⁸⁶

İzmir Ve Selanik Kadılarının Azli

tbrâhîm Paşa'nın bâb-ı devletten aldığı emir üzerine, Venediklilerde buğday ihracını men etmesinden dolayı İzmir'de bir isyan çıktı. İzmir kadısı, İzmir'in ileri gelenleriyle Paşa'nın nezdine gitti. Fakat bu müzâkere karşılıklı küfürleşmeden başka bir netice vermedi. İbrahim Paşa kadı aleyhine Bâb-ı Hümâyûn'a şikâyetle bulundu. Sadrâzam, şeyhülislâmdan kadı'nın azlını talep ederek, bâzı müşkilâta rağmen sözünü yürüttü. Selanik'te vergi tahsiline memur Cühûd Yahya da aynı şekilde Selanik kadısı Mehmed Çelebi'yi azlettirmişti. Yahya, Van'a gönderilen Cündî Mehmed'in de geçmiş hizmetlerine rağmen, kapı cı-başılığını ve tahsisatını kendisine vermeye muvaffak olmuştu.²⁸⁷

Sadrâzam'la Ağalar Arasında İhtilaflar

Sadrâzam ile ağalar arasında ağır ihtilâflar çıkması gecikmedi. Melek Ahmed Paşa (Zurnacı) Mustafa Paşa'nın sadâret talebine dâir

Harem-i Hümâyûn'a gönderdiği bir tezkireyi ele geçirdiğinden, bu cür'etkâr talibi azletmişti. Ağalar Sürnazen'in bu düşüşünü, reîsül-küttâb olan Mevkûfâtçı ile sadrâzam kedhudâsı Diyârbekirli Meh-med'in işi olarak bildiler. Yeniçerilerin altı kumandan muavinlerinden biri olan samsoncubaşı, bir gün reîs efendinin elinde bir takvim görerek, bunu gelecekte haber verir bir şey zannettiğinden, ağalara, reîs efendi ilm-i nücûm ile uğraşüyor diyerek, onları Mevkû-fâtçı aleyhine tahrik etti.²⁸⁸ Melek Ahmed Paşa'nın yakında yeniçeri ağasını ve yeniçeri kedhudâsını

²⁸⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/485-487.

²⁸⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/487.

²⁸⁸ Baş-hasekîlikten samsoncu-başı olan Ömer Ağa bir gün reîs efendiye varır; reîs çekmecesini üzerindeki takvimi alıp «Gurre filân gündür, dir, ve müzâkere olunan İş için ma göre cevap verir. Ömer Ağa doğru sâhib-zuhûr kedhudâ beğе giderek «Behey sultânım, ne oturuyorsun? Elinde takvîm, şöyle olacak, böyle olacak diye haberler veriyor- der. Nâimâ'dan telhis, c. 5, s. 34 (Mütercim).

azledeceğine dâir bir rivayet çıktığından, yeniçeriler çorba yemekten imtina ettiler. O zurnan her türlü işi ziyafetlerde kararlaştırmakta olan ağalar kedhudâ beğın çektiği bir ziyafette toplanarak, kendi aleyhlerine olan tertibatı nasıl bozabileceklerini müzâkereye giriştiler. Lâkin sadrâzâmın muhibleri çıkarılan bu yalan rivayeti Melek Ahmed Paşa nâmına tek-zîb ettiler. Ertesi gün (3 Ekim 1650 - 17 Şevval 1060) sadrâzam, kendilerinin azilleri hakkında hiçbir tasavvuru olmadığını Dîvân'da kendilerine söyledi. Daha ertesi gün kul-kedhudâsı Topkapısı Bahçesi'n-de bir ziyafet düzenleyerek - Osmanlı teşrifatına göre görülmemiş bir muamele olmak üzere-^ bizzat sadrâzam paşa ile kâhya beğ (dâhiliye nâzın) bundan hissedar oldular: Aradaki soğukluk şarâb dalgaları²⁸⁹ içinde boğuldu. Surnâzen Edirne'ye sürülmüştü; tutulan kâğıt sahte olup düşmanları tarafından tanzim edilmiş olduğunu bilvasita sadrâzama anlatarak, zimmetini temize çıkarmaya çalıştı. Sadrâzam d?..

- «Ben de inanmadım; lâkin düzmece lâfların ortadan kaldırılması için gönderilmesi lâzım geldi» diyerek mülâyemetle geçiştirildi.²⁹⁰

Sofra İsrafları

Sofra israfları hiçbir vakit bu zamandaki kadar ileri gitmemişti. Evliyâ'nın, ilk efendisi Defterdâr-zâde Mehmed Paşa'nın -ki Osinanlıların Loçellus'u ve Apioçius'u²⁹¹ demektir- mutfağı hakkındaki hikâyeleri o zamanın sofrası, yemek âdetleri hakkında bize bir fikir verebilir. Mehmed Paşa'nın gümüş ve fağfûrî birçok evâ-nîsi, kılâbdânlı ve sırmalı birçok kıymetli sofra örtüleri vardı. Aşçıları 40'ı buluyordu ve Paşa sofrada bulunduğu zaman 20 neferi sofracı-başı önden gider, 20'si paşa ile beraber bulunurdu. Bu 40 aşçının eşyasını nakletmek için 5'i ahır uşağı, 10'u çadircı olmak üzere, 20 hizmetkârdan aşağı kullanılmazdı. 7 aşçı-başı ve bunların herbirine mahsûs bir çadır bulunur ve en ilerideki aşçı-başının maaşı günde 1 guruşu bulurdu.²⁹²

²⁸⁹ Böyle yan resmi ziyafet için «mevcâtı sahbâ. (şarab dalgaları) Hammer'ılı zannından ibaret olacaktır; bizim târihlerde bu yoktur. (Mütercim).

²⁹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/487-488.

²⁹¹ Loçellus, serveti ve oburluğu ile meghûr bir Roma general ve konsolosudur (M.Ö. 109-57). Apicius da yine Eski Roma'nı zengin oburlarından biridir.

²⁹² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/488-489.

Kadıẓâdeliler'le Tarikat Ehli Arasındaki Çekişme

Paşaların debdebesi, ulemâ ve kadıların rüşvetçi likleriyle atbaşı beraber gidiyordu. Kadıların hüküm verirken rüşvetle hareket ettikleri, ortaya çıkan rezilcesine dâvalardan lüzumundan ziyâde anlaşılır. Tasavvuf erbabı ve mütekellimîn arasında ortaya çıkan çekişmeler de işlerin akışına te'sirden hâli olmamıştır: Sa'deddîn Efendi torunu müftî Bahâyî Efendi'nin azlinden bahsetmek isteriz. Mü-tekillimîn, mesleklerini kabul ettikleri Kadıẓâde ve Birgili tabileri olmak üzere nâm almış, Ötekiler de «Sûfîye», «Evlîyâiyye» unvâmy-le mâruftuk kazanmışlardı. İşlemiş olduğu bir kati cinayetinin cezasından kurtulmak için Şam'dan İstanbul'a gelmiş ve ders-i âmm suretiyle Ayasofya'da direkdi binde tedris etmekte olduğu cihetle «Üstüvânî» lâkabı verilmiş olan bir Arab şeyhi, mütekellimîn'in bir rûknü idi. Bostancılar, helvacılar ile saray hademesi arasında kazandığı taraftarlar vâsıtasıyla Hâs-oda'da kürsî kurdurarak vaaza başladı. En meşhur şeyh ve vaizlerden 12 kadarı Üstüvârü'ye bağlanarak Sûfîye ve Evliyâiyye aleyhine ve Özellikle Mevlevi ve Halveti dervişlerinin nây sadâsıyla raks²⁹³ etmeleri hakkında kınamalara başladılar. Bu iki tarîkatin alenî hâmisi olan müftî, yalnız fetvalarla değil, pâdişâh emriyle de men' edilmiş olan tütün ve kahvenin kullanılmasının mübâh olduğunu²⁹⁴ beyân etmiş olmasından dolayı, Kadıẓâdeliler'in nefretini kazanmıştı.

Müftînin taraftarları yeniçeri kedhudâsi çelebi ile diğer asker ağaları idi. Lâkin tütün ve kahvenin bütün düşmanları, devlet tarihçisinin tâbiri veçhile «Dühân içmeyen bî-müzâklar» Şeyh Üstü-vânî ile hem-fikirlerini desteklerler idi.²⁹⁵ Müftî'nin düşmanları, dervişlerin raks ve tegannîlerinin

²⁹³ Aleyhinde bulunanların raks dedikleri ve Hammer'ın de ona göre tercüme ettiği, devran.dan ibarettir. (Mütercim)

²⁹⁴ Naîmâ'dan (s. 63), anlaşıldığına göre, tütün hakkında Bahâyî Efendi'nin fet vâsi tabâ*-i selîmeye mülayim olan eşya tayyibâtıdan olup haramlığına kat'î delil olmadıkça eşyada asi olan ibâha olduğunu beyândan ibarettir. tHaram olduğuna dâir delil bulan getirsin* denilmiş olmasına rağmen, muhalifler delil bulmaktan âciz kalmışlardır. İşittiğim bir rivayete göre Bahâyî Efen-di'ye «Sizden öncekiler tütün hakkında böyle bir fetva vermedi idi?» diye bir mülâhaza beyân olunması üzerine, zarif müftî hakimane bir cevap yolunu tercih ederek : «Tütün halk arasında yayılmış, men'i kaabil olmadığına şüphe yoktur. Murad-ı Râbî zamanında birçok kanlar da dökülmüş, yine ortadan kalkmamış. Bu kadar yüzbinlerce halkı mübâh olmayan bir şeyi içirip de günâha sokmaktan ise, mübâhdır diyerek onları günahdan kurtarıp yalnız kendimiz günâha girmeği daha hafif gördüm* diye bahsi kesmiştir. (Mütercim)

²⁹⁵ Vaktiyle müftî Yahya Efendi :

Mescidde riyâ-pîşeler itsin ko riyaı Meyhaneye gel kim ne riya var, ne mürâyâ! matlaında bir gazel söylemişti. Onu o zaman kâfirlikle ithama kalkıştılar; lâkin Yahya Efendi gayet vakur ve mütehammil olduğundan böyle şeylere ehexo-iniyet vermezdi. Mutaassıblar giderek gelişigüzel söylenmekte ileri gittiler: Naîmâ'dan telhis, c. 5, s. 55 ve 56 (Mütercim).

önlenmesi hakkında sadrâzama emir çıkarttılar; bunu silâh olarak kullanarak Demirkapı yakınında' Halveti tekkesine gidip, âyînle meşgul olan dervişleri doğup dağıldılar. Müteveffa Şeyh Ömer Efendi'nin müridlerinden olan samson-cu-başı (Ömer Efendi'nin meşihatında bulunmuş olduğu) Ekmel tekkesinin de Demirkapı tekkesiyle aynı hâle uğramasını engellemek üzere maiyyetinden 15 kişi ile birlikte, elde silâh, muhafazaya hazır bulundu. Hattâ mutaassıplara rağmen, kaftanını çıkarıp zikir halkasına dâhil oldu. Samsoncu-başı ile kedhudânın ısrarları üzerine sadrâzam, dervişlerin zikir ve devrânına saldırılmaması için bir emir çıkardı. Bu emir, öncekini tabîatiyle ıskat etmiş oldu. Ka-dızâdeliler bir müddet sükût üzere kaldırsa da müteakiben, Ke-mâlpaşazâde ile Ebussuûd Efendi'nin dervişlerin âyinleri aleyhine (raks ve devr'in haram olduğuna dâir) vermiş oldukları fetvalara benzer bir fetva almak için her faaliyeti göstermeye başladılar. Bu teşebbüslerinde muvaffak olamamaları üzerine, müftî hakkında kin ve husûmetlerini açığa vurdular. Beyanlarına vâsıta ve reisleri olan Üstüvânî, bir tekkenin postnişini olan Şeyh Abdülkerîm Çelebî'ye şu mealde bir tezkire yazdı:

«Raks ve devrân ettiğin için seni men' etmek vâcib olmuştur. Tekkeni basıp seni ve sana tâbî' olanları katlederiz ve tekkenin temelini birkaç arşın kazıp toprağını deryaya dökeriz. Bu dereceye gidilmedikçe o tekkede namaz kılmak caiz olmaz.»

Abdülkerîm Efendi bu tezkireyi müftîye götürdü. Müftî oldukça hiddetlenerek Üstüvânî'ye bir kâğıd yazdı:

«Sen ki Üstüvânî'sin, bu varakayı alınca huzuruma gelmelisin; muhalefet edersen hakkında vahim olur.»

Üstüvânî, hareketinin neticesinden korkarak, sadrâzama başvurup müftînin teskin edilmesini istirham etti. Reîs efendi bunun için şeyhülislâmca gönderildi. Müftî, reîs efendi ile görüşmesinde azarlar gibi hitâb ederek:

- «Baka efendi! Bu devletde şimdi rüşvet alınıp mansıblar «bey'-i men yezîd» suretiyle satılmakda, münkirât ve kabâyıhdân bu kadar ef âl icra olunmakda iken böyle fitne-engîz vâcibü'1-katl adamların himâyesi neden lâzım geliyor? Mutasavvıfânın devrânı, fukahânın efkârı eski bir hikâyedir; biz de zâhir-i şer'e göre hareket ederek raksın hürmetine (haram olduğuna) dâir fetva vermekde es-lâfımıza imtisal eyledik. Lâkin nice büyük pâdişâhlar, sadrâzam hazretlerinden büyük vezirler -bizden daha âlim ve daha hakîm müf-tîlerin fetvaları olmakla beraber- sofiları döğmeğe, Öldürmeğe, âyin-

lerinden men* etmeğe ıkdâm etmediler. On yaşındaki ma'sûm pâdi-şâh-ı islâm'ı bir bölük habîsü'n-nefs fitnecûyâmın ihata edip de halkın bed-duâsına uğratması neden iktizâ ediyor? Ya Üstüvânî mutlaka te'dîb olunur, yâhud sakalını tıraş ederek küreğe korum» sözlerini spyledi.

İstanbul kadısı Es'âd Kfendi, muhalif taraf şeyhlerini ayrı ayrı çağırarak sûfîleri kürsîde tahkirden ve âyinlerini ihlâlden men' etmeye memur oldu. Müftî Bahâyî Efendi gibi, Sa'deddîn'in torunu olan Ebû Saîd Efendi dahî, ailelerinin duaları sayesinde mes'ûdiyete nail olduğu meşâyîh ve dervişlerin, zamanında bunca haksız muamelelere uğratılmalarının lâıyk olmadığını, beyân ederek, şeyhülislâmı fikrinde sebat için teşcî etmişti.²⁹⁶ Dervişler Fâtih Câmî'nde kendi lehlerinde vaaz eden Zâkir-zâde Mehmed Efendi ile halk arasında tam bir ihtirama, mazhar olan Şeyh Erdebîlî-zâde'yi kendile-

rine kuvvetli müdâfî buldular. Kadızâdeliler'in taassubu şimdilik hârhangi bir tâkîbâta uğratılmadı.²⁹⁷

Şeyhülislâmın Değişmesi

Kadızâdeliler, .düşmanlıklarını gösterebilmekten mahrum olunca, hasımlarının hâmisî olan müftî Bahâyî Efendi'nin azli için gizlice çalıştılar. Tasavvurlarının icrasında tütünün alenî düşmanı olan Bek-taş Ağa'yı kuvvetli bir yardımcı olarak buldukları gibi Karaçelebî-zâde'yi de kendi taraflarına celbetmekte zahmete uğramadılar. Ka-raçelebî-zâde, çoktan beri fetva makamına geçmek için hırslı olduğundan, bu makamdaki zât hakkında her türlü entrikayı çeviriyordu. Bahâyî Efendi'nin duruma aykırı olarak icra ettiği kadılık ve müderrislik tevcihâtının bir defterini yaparak, Bektaş Ağa vâsıta-sıyla Pâdişâh'a ve Valide Sultâna gönderdi. Valide Sultân Azîz Efendi'nin kendisi ve Devlet hakkında can düşmanı olduğuna kanaat etmiş olduğundan, isteğini yerine getirmekte muhalefet gösterdi. Azîz Efendi'nin ve mutaassıpların entrikalarıyla hâsıl olamayan şey, îzmîr İngiliz konsolosundan dolayı müftî Bahâyî Efendimden sâdır olan ihtiyatsızlar bir

²⁹⁶ Şeyhülislâm Bahâyî Efendi, Ebû Saîd Efendi'nin halifesi olan hemşiresini ziyarete gitmişti. (Mütercim)

²⁹⁷ Üsküdarî Mabmud Efendi halifelerinden olan Zâkirzâde, esnây-ı vaazda eizze-i din devrân ve zikr-i ilâhîyi erkân-ı tarikatdan olmak üzere tavsiye etmişler-dur; efal-i tevhidî ikfâr idenler, ikfâr olunur zemininde söz söylemiş; Hacdân avdet itmiş olan Erdebîlî-zâde dahî «Devrân-ı sūfiye hakkında sözi olan gelsin bizden cevâbını alsın» diyüp Ostüvân! «Bîzüm sözüümüz onların hakkında de-tûldür; ehli leh ve hevft olanlaradur» diye i'tizfta mecbur olmuş İdi.. Naî-mfl'dan Mütercim, s- 59.

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/489-492.

hareket ile meydana geldi. Bahâyî Efendi, kap-dân paşasının^azli hakkında ecnebî devletlerin sefirleri tarafından yapılan teklifleri desteklemekten imtina gösterdiği zaman, ağaların ^e,jsadrâzamm hoşnûdsuzluğunu celb etmişti. O zaman böyle bir tedbîrin alınmasının Devlet'e karşı bir hıyanet ve Hristiyan elçilerinin para sayesinde muvaffak oldukları bir haksızlık olacağını söylemişti. Sonra, İzmir kadısı, 200.000 akçelikten ziyâde bir dâvanın muahedeler mucibince İstanbul'da görölmesini talep eden İngiliz Konsolosu²⁹⁸ hakkında şeyhülislâma şikâyet etti. O da konsolosun azlettirilmesi için sadrâzama haber gönderdi. Sadrâzam, hiddetiyle kendisini tehlikeye atmaya hazır bulunan müftîye bir hile tertîb etmiş olmak için, daha mühim işlerle meşgul olduğunu bahane ederek, İzmir mes'elesinin tesviyesini Bahâyî Efendi'ye havale etti. Konsolosun iddiası haklı olmakla beraber, müftî efendi vâki olan talebten dolayı İngiliz sefirini nezdine davet ederek, onun karşısında şu ateşli hitâbda bulundu:

- «Bu mel'ûn elçiler, husûsiyle İngiltere sefirleri inatçı bir ta-bîata mâliktirler. İngilizler söylemiş oldukları sözlerden dönmeyip hayatları tehlikeye düşse de karşı koyarlar; kabalık bunların tabiatının bir ihtiyâcıdır.»²⁹⁹

Sefir, vakur bir şekilde, müftînin istediği gibi konsolosu azletmenin kendi elinde olmadığını söyledi. Kuvvetli bir edâ ile telâffuz olunan bu sözler üzerine Bahâyî Efendi, hakaret etmeye başlayarak:

- «Bre dinsiz mel'ûn! Siz nasıl muvahhid geçinirsiniz ki dîn ve Devlet'e dâima hıyânetden hâli değilsiniz? Venedik kâfirlerine niçin kalyon ve imdâd veriyorsunuz? Sizin bu fesatlıklarınız bilinmedi mi sanırsınız?»³⁰⁰ dedi.

Sefir haylî soğukkanlılıkla şu cevâbı verdi:

- «Bizden her kim kalyon (ve soltat) isterse icar ederiz. Siz de isterseniz veririz, bununla ahidnâme bozulmaz»³⁰¹

²⁹⁸ Bir İngiliz'in diğer bir İngiliz'den iki yük akçeden az dâvası olursa/ Osmanlı memleketlerinde Müslüman kadılar tarafından dâvası görülüp, daha; ziyâdesi olursa ingiltere'ye havale olunması ahidnâme iktizâsındandı. NatmflVla yazıldığı gibi, izmir İngiltere konsolosu dâvanın İstanbul'da görüleceğini, İzmir'de görüleceğini beyân ediyordu. Naîmâ'ya müracaat, s. 65 (Mütercim).

²⁹⁹ Nalmâ, Şeyhülislâm Efendi'nin İngiliz sefirine konsolosun azli çödn baskı yaptığını söyledikten sonra. IngCHzler sözlerinde sabit olup sitelerinden dönmez ve inatçı oldukları gibi, işlerinde ve sözlerinde ruûnet (sünepelik) tabiatlarının bir gereği olduğunu kendi tarafından irâd edip, daha sonra sefirin mollaya huşunetle cevâp verdiğini yazar. Hammer bu fıkrayı Naîmâ'dan yanlış tercüme etmiştir. Metinde «bu mel'ûn elçiler* diye- başlayıp «İhtiyâcıdır» sözüyle sona «ren fıkra, Hammer'in zannettiği gibi tnüftînfö sözü olmayıp, bunun doğrusu Nalmâ'nın yazılmış olan ifadesidir. (Müter&ün)

³⁰⁰ Naîmâ'dan alınmıştır, s. 66 (Mütercim)

³⁰¹ Kezalik, Naîmâ'da aynen yazılı olan .soltat. sözü Hammer'âe. geçilmiştir. •Soltat» asker demektir. (K'î*rcim)

Şeyhülislâm:

- «Götürün bu mel'ûnu paşaya! Haps etsin!» deyince elçi:
- «Sen beni hapsedmeye muktedir ve me'mûr değilsin»³⁰² dedi.

Çekişme gittikçe kızıştı. Nihayet müftî kendini zabtedemiyerek adamlarını çağırıp:

- «Şu mel'ûnu huzurumdan çıkarınız!» emrini verdi.
- Elçi yumruklarla odadan çıkarılarak ahırda hapsedildi.

Ağalar, bir ecnebi devlet elçisinin bu muameleye mâruz kalmasından dehşete kapılarak kedhudâ beğ'in hanesine toplandılar ve sefirin salıverilmesini ihtar etmek üzere müderris Altıparmak İbrahim Efendi'yi müftîye gönderdiler. Bahâyı Efendi Altıparmaklı:

- «Ağalar dediğin heriflerin bu tasallutu nedir? Böyle kalır mı zannederler? Bir gün onları da, seni de Öldürürler» diye azarladığı cihetle müderris bir şeye muvaffak olmaksızın geri döndü. Kedhudâ beğ'in mahremi olan San Kâtib de şeyhülislâm nezdine gelerek:

- «Ağalar dualar ederler; diyorlar ki: Bu kadar senedir Venedik dedikleri bir balıkçı kâfiriyle uğraşılıyor. Bu kadar mal, bu kadar can telef oldu; henüz tamâmiyle galebe ol un ama di. İngiltere Kralı ise Frengistan hükümdarlarının büyüklerinden bu kadar mal ve askere, harb gemilerine sahiptir. Bize mazarrat-ı azîme terettüb ettirebilir. Onunla iş çıkarmak münâsib midir?»³⁰³ sözlerini söyledi.

Müftî, cevaben, mûtedilâne:

- «ŞKâtib Efendi! Eğer bu mel'ûnlann muahedeye riâyeti olsa, düşmanımıza yardım etmezlerdi.» dedi.

San Kâtib ise:

- «Behey efendi! Hangi müftî hanesinde elçi³⁰⁴ hapsetti?» diye mukabele etti.

Müftî bundan ve Sarı Kâtib'in diğer buna benzer sözlerinden hiddetlenerek:

- «Ağaların olacak herifler ne demek isterler? Alemi rüşvetle harâb ediyorlar; burada şeriat hükmü nasıl icra olunur?» dedi.

Hazır bulunan kazasker Kudsî-zâde bu kadar şiddet gösterilmemesini hayırhâhâne ihtar ettiğinde, Bahâyı Efendi onu da azarlayarak:

³⁰² Naîmâ'dan alınmıştır, s. 66 (Mütercim).

³⁰³ Naimâ'dan alınmıştır, s- 67 (Mütercim).

³⁰⁴ Venedik elçilerine balyos denilir. O zamanlar İstanbul'da diğer hükümet elçilerine de bu unvan verilirdi. San Kâtib de «balyos» tâbirini kullanmıştır. (Mütercim)

- «Sen kazasker olduğun halde küffârı himaye eden adamların zamanında nasıl dîvâna gidersin? Yarın hanenden çıkma, dîvâna gitme!» sözlerini söyledi.

Sarı Kâtib bu sözleri kendi hayâline göre birçok ilâveler ve süslemelerle ağalara götürdü. Ertesi gün (2 Mayıs 1651 - 11 Cumâdelulâ 1061) ağalar, - son olarak Karadeniz tersanelerinde inşâ edilip de limana gelmiş olan gemileri ziyarete gitmek bahanesiyle- Atmey-dan'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nda toplandılar. Müftünün azlini ta-leb için saraya haber gönderdiler. Valide Sultân muvafakat etmediği cevâbını verdi. Ağalar ise sözlerinde ısrar ederek Bahâyı Efen-di'nin azli suretiyle istekleri yerine getirilmedikçe, yerlerinden ayrılmayacaklarını bildirdiler. Saray, bu kadar kuvvetli bir nümayiş üzerine, ric'at gösterdi: Karaçelebîzâde Azîz Efendi saraya davet edilerek şeyhülislâm nasb olundu.

Bu tevcih Azîz Efendi'nin târihinde tamâmîyle gizlenememiş bir gurur ile beyân ettiği gibi, ilmî ehliyeti hâiz başka zât bulunama-masından değil, Valide Sultân'ın tam güvenini kazanmış olan nüfuzlu Bektaş Ağa'nın te'sîrinden kaynaklanmıştır. 50 çavuş ve 20 kapıcı-başı Azîz Efendi'nin saraya gidişinde kendisine refakat ettiler. Çamaşırlıkta kapı-ağası, kilerci-başı, saray ağası tarafından karşılandı. Kapı-ağasının odasında bir samur kürk giydirildikten sonra huzûr-u şahaneye çıkarıldı; Pâdişâh bir altın enfiye kutusu verdi. Huzurdan çıktıktan sonra 50 çavuş ile 20 kapıcı-başı hanesine kadar götürdüler. Azîz Efendi'nin bu memuriyete yükselmesi birçok tebriklere sebep olduysa da, hakkında bâzı hicviyeler de söylenmiştir ki, bunlar da -İngiliz elçisinin azlinden dolayı o makama nail olduğu için- «elçi müftîsi» denmiştir.³⁰⁵ Paradan ziyâde şân hırslısı olduğu için o zamana kadar kendinden öncekilerin «arpalık» nâmîyle aldıkları Mihaliç ve Kirmastî kazaları varidatından sarf-ı nazar etmiştir.

DîvânMa müftînin eli öpülmesi merasimi 40 seneden beri terkedilmiş olduğu halde, Azîz Efendi bunun iadesinde ısrar etmiş ve o merasimin icrası vesilesiyle huzûr-ı şahanede şeref hil'ati giydirilmiştir.

Bahâyı Efendi bir gemi ile Gelibolu'ya gönderildi: Gelibolu'dan da Lampsaki (Lapseki)'ye gitti. Orada sürgün bulunduğu müddetçe Birguş (Burgaz) köyünde Fethîçelebî-zâde Mehmed Efendi'nin (havuz ve selsebil ve yüksek kasırlarla müştemil olan) hanesinde ikamet etmiştir.³⁰⁶

³⁰⁵ «Balyoz müftîsidir Abdülazîz. mısraî târih düşürülmüştü. Bahâyı Efendi de Azîz Efendi'den söz açıldıkça «balyoz müftîsi» dermiş. Nâimâ'ya müracaat, s. 69 (Mütercim).

³⁰⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/492-495.

Melek Ahmed Paşanın Azli

Müftî'nin azlinden dört ay ve Naksos (Nakşa)'da Osmanlı donanmasının hezimetinden altı hafta sonra Melek Ahmed Paşa -akçeleri yaptığı gibi- gurusları da, 1.000 kesede 300 kese kazanacak surette, ayardan düşürmeyi düşündü. Belgrad'da, Bosna'da, Arna-vudluk'ta değeri düşük guruslar darbettirerek ticarî 118 akçe hesabıyla kabule icbar etti. Bu muameleden 120.000 altın hâsıl olarak, bu altınları da, askerin maaşlarını karşılamak üzere, Yahudiler vâ-sıtasıyla 240.000 korona çıkardı. Düşük ayarlı paralar tedavüle konuldu. Bezâzistan kedhudâsı, esnafı sadrâzam tarafından yeni mâlî karara uygun davranmaya davet etti. Esnaf kedhudâları pek zâlimce olan bu karara razı olmayıp Melek Ahmed Paşa'nın nezdine giderek adalet istediler. Sadrâzam bunların hepsine «kâfir» diye hitâb ederek, devlet müverrihinin ifâdesinden anlaşıldığına göre:

- «Yıkılın, gidin!» sözleriyle kovdu. Esnaf:
- «Hâşâ bu sözleri kabul etmeyiz! Biz müslümanız» diye bağırdılar.

Melek Ahmed Paşa'dan gördükleri muamele üzerine, şikâyet için müftîye gittiler. Azîz Efendi bu işe karı şamaya çağır m söyledi. Saraçhane kedhudâsı Ramazan Dede ile birkaç söz eri:

- «Kendinizden kürk istenildiği vakit ayağa kalkıp Sultân 1b-râhîm'i ye sadrâzamını öldürdünüz de şimdi sıra bize gelince niçin karışmıyorsunuz? Emir şeriatındır. Ya kalk önümüze düş, yâhud ki ne olacaksa olsun!»³⁰⁷ dediler.

Azîz, Melek Ahmed Paşa'ya tezkire yazacağını söyleyerek bunları yatıştırmak istedi; faydası olmadı. Ondan sonra abdest almak bahanesiyle savuşmak istedi. Lâkin esnaf müftîyi aralarına alarak bir ata bindirip saraya doğru götürdüler. Önlerinde biri dellâl gibi:

- «Ümmet-i Muhammed. Bize olan zulüm nedir? Aramıza kılıç girdi; kapayın dükkânlarınızı.» diye bağıırıyordu.

Hakîkaten bütün dükkânlar kapandı, 50.000'den ziyâde esnaf³⁰⁸ müftînin etrafını kuşattılar. Dârüssaâde'ye kadar sarayın ilk iki avlusunu istîlâ ederek:

- «Pâdişâhım, dâd!» diye sloganlar attılar.

³⁰⁷ Naîmâ'dan alınmıştır, s. 100 (Mütercim).

³⁰⁸ Naîmâ'da onbin; doğrusu bu olacaktır (Mütercim).

Pâdişâh, Dârüssaâde önünde taht üzerinde bulunuyordu. Esnaf kedhudâları bu sene zarfında on türlü teklife (vergiye) uğradıkları halde, şimdi de züyûf akçe tevzî olunmak istenildiğini zât-ı şahaneye tafsîlen arz ettiler.³⁰⁹ Pâdişâh:

- «Size böyle zulüm edilmesine benim rızâm yoktur» dedi, derhâl huzûr-ı pâdişâhiye gelmek üzere Melek Ahmed Paşa'ya bir ha-sekî gönderildi.

Ancak sadrâzam, halkın düşmanca bakışları karşısına çıkmaya cür'et edemeyerek, saraya bir telhis takdîmiyle iktifa etti. Melek Ahmed Paşa bu arızada kendini temize çıkarmaya çalışıyordu. Kâğıdı getiren şahıs (telhîsci) az daha parça parça ediliyordu. Müf-tî, Sultân Süleyman kanunuyla konulmuş olanlardan mâada vergilerin kaldırılmasını mutazammın bir hatt-ı hümayûn ile gelerek, hattı verip:

- «Artık dağılınız!» dedi.

Esnaf kedhudâları hatt-ı hümayûnu aldıktan sonra aralarında müzâkere ettiler. Daha sonra başlarına toprak savurarak:

-«Pâdişâhım, âlem zulüm ile harâb oldu. Hakikat-i hâli sana bildirmezler; sadrâzâmın saklar. Onaltı kimse vardır ki, sana Padişahlık ettirmezler; beytûlmâl'e, mîrîye âid emvali hep budarlar: Kara Çavuş, Bektaş Ağa, kedhudâ beğ, samsoncu, Sarı Kâtib, Deli Birader, filân ve filân devletini istîlâ eylediler: Âl-i Osman Devleti düşmüş ocağa, yanıyor! Bunlar öldürülmedikçe padişahlık edemezsin! Memleketten fitne ve fesâd def edilemez!» diye bağırdılar.³¹⁰

Esnaf Kiyamının Bastırılması

Esnafın ayaklanması haberi üzerine ağalar askerlerini kışlalarda toplamışlardı. Zât-ı şahane, daha doğrusu Valide Sultân biraz müsâid davranılmaya ihtiyaç duyulduğunu anlayarak, sadrâzamı azletmeye karar verdi. Harem erkânından ağalara taraftar olan bâzıları, Melek Ahmed Paşa'ya halef olmak üzere Kara Çavuş'u teklîf ettiler. Valide Sultân sadâreti tevcih etmek üzere onu davet etti. Lâkin Kara Çavuş bir türlü emniyet edemeyerek:

³⁰⁹ Bu tafsîlâtın sonra da «Pâdişâhım, bu zulme takatimiz yoktur; lalana var-duk, bize kafirler diye söğdi. Şimdi sana geldük: Hallfe-i rfty-i zeminsin, hakkımızı hakk idüp üzerimüzden zulmî kaldır* diye feryâd itdiler, müftî dahî maksûdlañm tefhim eyledi.- Natmâ, s. 101 (Mütercim).

³¹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/496-497.

- «      bana teslim olunmadıkça saraya gitmem» cevâbım verdi.

P      en mahrem zevat ile m    kere ederek bunların ve özellikle Zair  hadım Süleyman Ağa'nın düşüncesini alarak, Devlet'in m  r n  Siyâvuş Paşa'ya verdi. Abaza kabilesinden ve meşhur     Abaz n n kölelerinden olan Siyâvuş Paşa, saray hademeli i mesleğin*- alınarak s  hd rl  a kadar yükselmişti; 10 sene önce kapdân- a al  a t  yin edilerek Azak Kalesi'nin fethi için vuku bulan ilk seferinde muvaffak olamamasından dolayı azledilmi , valilikle Bu-din'e gönderilip, oradan azlinden beri kubbe vez rl  iyle Divân'a memur olmuştu.

Yeni sadrâzam ile m     isyanc ların nezdine giderek, ertesi gün D   n-  H     n'un menfaat ve arz ları ile en muvaf k şekli tercih edeceğini söyleyip, halk  dağılmaya teşvik ettiler. Bu yat  tırıcı s   ler herkesin dağılmasına yol açtı. Valide Sultân'm emri  zerine, Siyâvuş Paşa ile m     k  lalara gittiler ve a aları s   nete davet ettiler. Bektaş A a sadr zamn n ihtarlarını misli görülmemiş bir gurur ile tel  kki ederek:

- «Paşa karda ! Sen fena bir i  yapt n. Niçin m  r-i h     n  kabul ettin? Ve seni kim sadrâzam yaptı?»

Siyâvuş Paşa cevaben dedi ki:

- «Talebim olmad   halde p     h m beni sadrâzam etti; bana teklif olunan bu me'mûriyeti iki defa reddetmi tim,»

Bektaş:

- « yle ise g    ! Cenâb-  Hak m    fat n  versin; l  kin bizimle istişare etmezsen hiçbir i  göremezsin.» cevabıyla mukabele etti.

Siyâvuş Paşa:

- «Ben p     h n emrine göre hareket ederim; benim ve sizin boynumuz p     ha karşı kıldan ince olmalıdır.» dedi.

Sadr zamn n metaneti a aların  srarına galebe etti; yeniçeriler emre itaat ettiler ve ertesi gün esnaf n yeni bir kıyam n  bastırmak üzere sil hlandılar. Zab ta m    ri (ases-ba ı) kıyam erbabının gitmesini önlemek için, askeriyle birlikte saraya giden soka ın girişini tuttu. Saraya gitmek için    tal  a şart etmiş olduğunu beyân ile, hiç olmazsa saray kapısına kadar gidip de dönmek isteyen bir     y , yeniçeriler zab ta m    rinin emri üzerine kılıçla vurarak elini kestikten sonra öldürdüler. Birkaç kişi daha kati olundu. D    nlar a ıls n emriyle sokaklarda dolaşan dell  ll n halk taşlarla kovdu. L  kin sadrâzam ve m    , nihayet esnaf  s   net hâline döndürerek alı veri leriyle u   maya ikna ettiler.

Bununla beraber bu fasıla ancak zahirî idi. Esnaf, a aların kendilerini

itaate mecbur etmiş olmalarından dolayı, onlara karşı kin bağladıkları gibi, ağalar da kendilerinin başlarını istemiş oldukları için esnaftan intikam almak arzusunda idiler, tşte Osmanlı târihinin zikretmekte olduğu ilk esnaf kıyımı, hiç olmazsa muvakkaten, bu suretle sona erdi.³¹¹

İhtiyar Valide Sultanın Öldürülmesi

O zamana kadar ağalar Harem ile uyum hâlinde bulunmuş ve ihtiyar Valide Sultân, hissedilir bir surette, dâima Bektaş Ağa'nın telkinlerine göre hareket etmişti. Yeniçerilerin muvafakati olmaksızın sadrâzam tâyini Harem'de bir münazaa sırrını ve o zamana kadar hükümet dizginlerini elinde bulunduran Büyük-Vâlîde Sul-tân'ın kuvvetinden üstün bir kuvvetin varlığını ortaya koydu. Sarayda ortaya çıkan bu yeni nüfuz, IV. Mehmed'in validesi Turhan Sultân'm, daha doğrusu hadım Süleyman Ağa'nın te'sîridir ki, hadım Süleyman Ağa Enderun erkânının yardımlarıyla ihtiyar Vâlîde-Sultân'dan saltanatı koparmış ve ağalarla mübârezeye girmiştir. Melek Ahmed Paşa'mn azlinden on gün sonra, çoktan beri birbirini tehdîd etmekte olan ihtiyar ve genç valide sultanlar fırkaları, sonunda açıktan açığa husûmet göstermeye başladılar (2 Eylül 1651 -16 Ramazan 1061).

Müverrihlerin ortak şehâdetlerinden vâzihân anlaşıldığına göre, ihtiyar Valide Sultân,- yeniçeriler arasında fesadı alevlendirmeye çalışarak, genç Valide Sultân'm başlıca istinâdgâhı olanların, yâ-nî kapıağası Süleyman ve muallim-i pâdişâhı Reyhan ve musâhib îsmâîl Ağaların idamını talebe teşvik etmiş ve ilk muharrik Kösem Sultân olmadığı halde hiç olmazsa yeniçerileri bu kararda sebata teşcî etmiştir. Lâkin Turhan Sultân'm ve fırkasının saltanatına son vermek için, torunu IV. Mehmed'in katliyle, validesi kolaylıkla ta-tahakküm altına alınabilir bir kadın olduğu için,³¹² Sultân Mehmed'in kardeşi Süleyman'ı tahta çıkarmak tasavvurunda bulunmuş olması muhakkak bir şey değildir. Hiçbir delile dayanmayan bu suçlama, Kösem Sultân'dın yüksek şahsiyeti ve cömerdliği hakkında bütün müverrihler tarafından ileri sürülen takdirlerle kaabil-i telif

değildir ve hakîkaten bu kadın dört pâdişâh, yânî zevci Ahmed, oğulları Murad ve İbrahim, torunu Mehmed zamanlarında nüfuz ve kudretini

³¹¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/497-499.

³¹² Sultân Süleyman'ın validesi Dilagûb Sultân bir sAf-dil, meczûb mesreb Ur hfttundur; vâlidelik makaamının hükmünü vermek sevdasında olmaz: Hail ve akdi umur... kendülerin (ağaların) İstiklâlinde kalır diyü.... Naîmâ, s. 106 (Mütercim).

cömerdçe işlere ve hayır teşebbüslerine sarf etmiştir. Hiçbir müverrih Kösem Sultânı -men'ine muktedir olamadığı- îbrâhîm'in hal'i ve katli dâvasından mes'ûl tutmuyor. Ancak ihtiyarlığında Pâ-dişâh'ih değiştirilmesiyle işlerin idaresini yine elinde tutmaya çalışmış olsa bile IV. Mehmed'in zehirlenmesi tertibinin, fırkasının ele-. başlarına, yânî baş-kapıoğlu ânına, bostancı-başı Alî'ye, kireççi-başıya atf olunmaması lâzım geleceğinin isbâtı gerekir. Helvacı Üveys Ağa'-nın hazırlamış olduğu bir şerbetle genç pâdişâhın zehirlenmesi tasavvuru sırrına mahrem olan Melekî nâmındaki cariyenin, bu fesadı genç Valide Turhan Sultân'a haber vermiş olduğu rivayet ediliyor ki, Turhan'ın Kösem Sultânı öldürmek fikrinde bulunması da bundan kaynaklanmıştır. Herhalde, eğer ihtiyar Valide Sultân rakî-besini destekleyen Enderun erkânından kurtulmak için yeniçeriler arasında bir kıyam tertibi kurmamış olsa bile, hiç olmazsa bu kıyama müsâid bulunmuş ve Bektaş Ağa ile ittifak ederek icra mevkiine konulmasına olanca kuvvetiyle çalışmıştır.

Birkaç gün önce sadrâzam Siyâvuş Paşa'ya 10.000 yeni asker yazmak gibi zararlı bir teklifte bulunmuş olan yeniçeri ağaları kışlalarda toplandılar. Genç Valide Sultân'ın müşaviri olan üç hadım ağasının (Süleyman, Reyhan, İsmâîl)³¹³ Mısır'a sürülmelerini istemek. üzere, Dîvân'a temsilciler³¹⁴ gönderdiler. Saray, ağaların toplandıklarını ve ne müzâkere ettiklerini casusları vâsıtasıyla haber almıştı. Hademe uykuya yatmışlardı, lâkin hadımlar Pâdişâh'm nezdinde uyanık idiler. Hadım Süleyman Ağa, kendisinin ve taraftarlarının hayâtını tehdîd eden tehlikeye vâkıf olarak -askerin isteklerde bulunması kendisinin tahrikine atf edilen- Valide Sultân'ı Öldürmek için diğer 14 hadım ile ittifak edip bu hususta hepsi yemîn ettiler. Kendisine tamâmiyle sâdık olan 120 beyaz hadımı (zülüflü Baltacı'yı)³¹⁵ silâhlandırarak, hademenin birinci odası (Hâsoda) penceresinden:

- «Siz uyuyorsunuz; yeniçeriler ise hepimizi öldürmek için sarayı istilâ ediyorlar, Büyük-Vâlîde Sultân ile ittifak etmişler, Pâdişâh'ı öldürecekler, Bektaş'ı tahta çıkaracaklar, Valide de ona va-_ racak» diye bağırdılar.

Hassa hademeleri gürültü ile uyandılar. Silâhlanarak sofaya çıktılar, yine aynı şekilde uyanmış olan diğer odalar mensubu arkadaşlarını orada

³¹³ Naîmâ'da dört denilmiş ise de dördüncünün ismi gösterilmiyor; ihtimâl ki lala İbrâhîm Ağa'dir. (Mütercim)

³¹⁴ Naîmâ'ya nazaran, bunun için dîvâna tezkire değil, saraya haber gelmiş, sadrâzama da puslası gönderilmişti. Naîmâ. s. 116 (Mütercim).

³¹⁵ Hammer zülüflü baltacıları hadım, tavâşî zannediyorsa da, öyle değildir. (Mütercim)

buldular. Birinci oda hademesi yeniçerilere daha ziyâde düşman idiler.       son derecede arzu ettikleri yeniçeri a alı ı bir müddetten beri hep ocaktan yeti enlere verilerek, kendileri terakkiden mahrum kalmışlardı. Fakat bu odanın reîsi, y n  Hasoda-başı ihtiya Valide Sultân'ın şiddetle taraftan idi:  mirleri bulunduğu hademelerin gürültüye karışmamalarını tenbîh etti. Lâkin kendisi için bir felâkete yol açmak üzere, elinde bir de nek bulunarak onunla hademeye d irelerine dönmelerini işaret ediyordu. Meş lelerin verdiği kararsız aydınlık içinde hademe, has-oda-başının bu hareketini bir tehdîd olarak tel kk  edip üzerine hücum ederek parça parça ettiler.

İşyanın başlaması demek olan bu kanlı hâdise üzerine memnun olan Süleyman A a, bunların başına geçerek Büyük-Vâlide Sultânım d airesine gittiler ki, bu d ireyi üçyüz hadım muhafaza ediyordu. Baş-kapıo lanı, saldırganların kılıcı altında cansız yıkıldı. Diğerlerinden bâzıları az çok yaralandılar, ötekiler de kaçtılar. Süleyman A a takımı Valide Sultân'm d airesi önüne koştu. Kösem, yeniçerileri bekliyordu. Ayak seslerini işitince içeriden:

- «Geldiler mi?» diye bağırdı. Süleyman:

- «Evet geldiler, siz dışarıya buyurunuz» diye cevap verdi. Valide Sultân o zaman gelenlerin kim olduklarını anladı. En içerideki odalardan birinde bir dolap içine saklandı. Hadımlar, hademeler Süleyman A a ile birlikte Valide Sultân'ı aramakla u raşırlarken, sadakatli bir câriye önlerine atılarak:

- «Valide Sultân benim!» dedi. Hadımlar:

- «O değildir!» diyerek, bir tarafa çektiler.

Kapılar, dolaplar kırıldı; bedbaht Valide Sultân saklandığı yerden çıkarıldı.  zerindeki altınları, mücevherleri avuç dolusu da ıttı; lâkin bir te'siri olmadı. Mehmed nâmında bir baltacı bir perdenin iplerini keserek, Valide Sultân'ı onunla bo du. Kuvvetli ve kanlı bir yapıda olduğu için haylî zaman ölümle pen eleşti. Burnundan, kulaklarından kan seyl beleri akarak, cell dlannın elbisesini leke-d r etti.

Sadrâzam Siyâvuş Paşa samsoncu-başının, yeniçeriler    hadi-

mm başını istediklerini ve kendisini yanlarına davet ettiklerini bildirmek üzere geldiği zaman, reis efendi ve iki kazaskerle kahve içiyorlardı.³¹⁶

³¹⁶ «Akşam, vezîr-i azam kazasker Kudst-zâde ve Sab n Efendi'yi iftara E*- ırmışdı. Esn y-ı taamda i oglanlan, mehterler,  aşn   rler birbirine bakıgup bir muvahaş v lz' ile İş retleşrais olduklarından erbâb-i meclise dehşet geldi. Me er a alar toplanmış ve samsonci  mer istenilen adamlarım defter-leriyle gelmiş. Nalm ya müracaat, s. 116 ve 117 (Mütercim).

Siyâvuş ne yolda hareket edeceğinde mütereddid idi. Reîs efendi ağaların dâvetine icabet edilmesini nasihat ederek, sonraları bunun şiddetli cezasını çekmiştir. Sadrâzam yeniçerilerin is,-tekleri hakkında bir arıza takdim etti, kendisi de saraya koştu. Her tarafta kıtal ve karışıklık hüküm sürmekte olduğundan, Pâdişâh'ın irâdesini beklemeksizin derhâl ikametgâhına döndü. IV. Mehmed bir adam vâsıtasıyla hemen nezdine gelmesini emretti. Siyâvuş Paşa saraya vardığında Süleyman Ağa'dan Valide Sultân'ın vefatıyla ilgili tafsilâtı alarak huzûr-u hümayûna götürüldü. Pâdişâh:

- «Lala, ahvâl ma'lûmun olmuştur. Sadâkat ile hizmetine devam et; devlete hıyanet üzere bulunanların cezası verilsin!» dedi. Sadrâzam, sarayın etrafını dolaşarak birkaç gizli kapıyı (Oğrın-kapı, Küçükkapı) açık buldu ki, yeniçerilerin girebilmesi için Valide Sultân'ın emriyle böyle bırakılmıştı. Kösem Valide Sultân'ın emrine uymuş olan bostancı-başı ile kireççi-başı boğuldu.

Seher vakti ulemâ huzûr-ı hümayûna getirtildi. Sultân Mehmed Dîvân-ı Hümayûn'da kurulan tahtta oturuyordu. Sağ tarafında sadrâzam bulunuyordu; hademe mabeynciler, bostancılar, baltacılar ellerinde yalın kılıç, Pâdişâh'ın etrafını çevirmiş idiler. Siyâvuş Paşa'nın yanında gece Valide Sultân'ın baş-ağası lala Süleyman Ağa duruyordu. Müftîliğe tâyin olunmak ümîdiyle arkasında beyaz bir sof ile gelmiş olan Hanefî-zâde, Sancak-ı Şerif çıkarılarak bütün ehl-i İslâm'ın sancak altına davet edilmesini teklif etti.

Ulemânın bir takımı ile müftî Azîz Efendi, Pâdişâh'm irâdesi veçhile saraya mı, yoksa yeniçerilerin yanına mı gitmek hususunda epeyce mütereddid bulundukları halde, nihayet ikinci şıkkı tercih etmişlerdi. Gece yeniçeri ağası kapısında toplanmış ve görüşmek istedikleri iki kazaskeri alıkoymuş olan ağalar ile ittifak ederek, isyanın merkezi olan Orta Câmi'e gitmeye karar verdiler. Yeniçeri ağası ata bindiği zaman askerini hadımların boyunduruğundan kurtarmaya ve Valide Sultân'ın idamından dolayı intikam almaya teşvik ile:

- «Biz mutlaka Vâlide'nin kanını isteriz» demesi üzerine:

- «Sen Valide Sultân'ın vârisi mi oldun?» diye bir seda işitilmesi ve bu ustaca cevâbı derin bir sükûtun tâkîb etmesi, ağaların tertibini yeniçerilerin kabul etmemekte olduklarını kâfi surette gösteriyordu. Ağaların davet etmiş oldukları ulemâdan bir kısmı da, kendilerinin azledilmiş bulunduklarından bahsederek veyâhud başka sebepler göstererek i'tizâr etmişlerdi. Ulemâdan büyük bir kısmının saraya gitmesi üzerine âsîlere iltihak etmiş olan müftînin yerine kimin tâyin olunacağı bahis mevzuu oldu.

Süleyman Aġa ile Turhan Valide Sultân taraftarları Eb  Saîd Efendi için, sadrâzam da Bahâyî Efendi için re'y verdiler. Bahâyî Efendinin hasımları hid-detini ve kırıcı sözlerini ortaya koyarak, onun münâsib olmadığını söylediler. Ancak Ebû Saîd Efendi ilk davete icabet etmemiş olduġundan Siyâvuş Paşa,  eyh lisl mlıġın Hanefî-zâde'ye verilmesini ve B k -zâde'nin de Rumeli kazaskerliġine getirilmesini mutazammın iki hatt-ı hümâyûn yazdırdı. Ancak B k -zâde bu mansıbı kabul etmediġinden, onun yerine Hoca-zâde Mes' d Efendi t y n olundu.

Bu sırada -müftî Es' d Efendin'in oġlu ve m ft  Hoca Sa'ded-d n Efendi'nin torunu bulunan- Eb  Saîd Efendi, Süleyman Aġa'-nın ikinci bir daveti üzerine saraya gelmişti. Davete icabette g sterdiġi tereddüd üzerine, ne suretle karar verilmiş olduġunu anlamaya ehemmiyet vermeksizin Hanefî-zâde'ye tekaddüm etti; o da kendisinde mukabeleye kudret görmeyip mu't d makamına döndü. Eb  Saîd, müftî sıfatıyla Pâdişâh'in elini  pererek, Hanefî-zâde Rumeli ve Hoca-zâde Anadolu kazaskeri t y n edildi. Hanefî-zâde m f-t lik hatt-ı h m y nu istenildiġinde hanesine göndermiş olduġunu ifâde ederek, iade etmediġinden Hoca-zâde kendisindeki Rumeli hattını evvelce iade etmiş bulunduġuna teessüf etti. Pâdişâh irâdesi üzerine dell allar  hrin her köşesinde halkı Peygamberdin sancaġı etrafına davet ettiler. Bütün ahâlî Alem-i  er f altına geldikleri gibi, sip h ler, cebeciler ile yeni odalardaki yeniçerilerden ayrılmış olan eski odalar yeniçerileri de ah liye iltihak ettiler. Bu yardımcı kuvvetlerin gelmesi taht-ı saltanat m d f lerinin cesaretini artırdı. Eb  Saîd Efendi'nin re'yi veçhile, Orta C mfde toplanan âsîlere şöyle bir hatt-ı hümâyûn yazıldı:

«Siz ki yeniçeri aġalarından yeniçeri aġası ve kul kedhudâsı ve Bektaş Aġa'sız, gerekdür ki, huzuruma gelüp ayak d v nına hâzır olasız; muhalefet idersen z hakkımızdan gel r z».³¹⁷

Yeniçeri aġası Kara  avuş hatt-ı hümâyûnun h miline  u cevâbı verdi:

- «Bizden oraya giden yoktur, burada dururuz. P di  himize  s  deġiliz; üzerimize gelirlerse m d fa edip d    r z.»

Hâlbuki Pâdişâh'in irâdesi aġaların cesaretlerini sarsmı , taraftarlarının çekilip gitmelerine sebep olmuştu. Yeniçeriler toplu olarak saraya gittiler. Bektaş, yeniçeriler arasına girmiş olan fikr-i karara (herhangi bir harekette bulunmamak düşüncesine) mukavemet edebilmek ümidiyle, altm ve gümüş torbalar getirmi se de, bunlara kimse el sürmedi. Kul kedhudâsı, yeniçeri

³¹⁷ Aynen Na im 'dan, s. 126 (Mütercim).

ağasına, sâdece pintiliği sebebiyle işi bu hâle getirmiş ve artık vakit geçtikten sonra birkaç keseyi feda etmeye karar vermiş olduğunu söyleyerek, payladı. Bütün ulemâ ya saraya, ya hanelerine gitmişlerdi. Azledilmiş olan müftî Azîz Samatya'daki bahçesine çekilmişti.³¹⁸ Böyle herkesin kendilerini terk etmesi âsîlerin reislerini şaşırttı. Ağalar kul kedhucJâsı, sadrâzam ve Süleyman Ağa'ya gizlice itâat-nâme yazdılar. Ebû Öaîd Efendi'nin ihtan üzerine, kabul etmiş gibi gösterilerek, âsîler ile hükümet arasındaki mes'ele ancak kılıçla hallolunabilecek gibi görünmekteyken, hiç olmazsa muvakkaten bir anlaşma şekli aldı. Sadrâzam, evvelâ silâhdârı yeniçeri ağası yapmak niyetinde bulunduğunu izhâr etti. Lâkin Ebû Saîd Efendi, ağa aralarından seçilmez-se yeniçerilerin endişeye düşebileceklerini ortaya koydu. Bundan dolayı segbân-başı Hüseyin, ağa tâîn edilerek, üç yeniçeri kumandan muavinliği, yânı kul kedhudâlığı, segbân-başılık, samsoncu-başılık da yeniçeri zabitlerinden üç kişiye verildi.

Sadrâzam, azledilen ağa Kara Çavuş'u tamışvar valiliğine göndermeyi tensîb ederek, fesadın başlıca muharriki olan eski kul kedhudâsı Bosna valiliğine; Bektaş Ağa Bursa sancağına nasb olundu. Üç ağa, Boynuyaralı Mehmed Paşa Orta Câmî'e giderek fermanlarını kendilerine verdi; onlar da itaat etmeye mecbur oldular. Sadrâzam ve müftî ihtiyaten sarayda kalarak, yeni ağa ve kul kedhudâsı şehirde karakollar tertîb ettiler. O günün akşamı, yânî Saray-ı Hü-mâyûn'a gelmeleri için yeniçerilere emir verdiğinden 24 saat sonra, ihtiyar Valide Sultân'ın na'sı bütün saray erkânı refakat ettikleri halde Eski Saray'a nakledilerek, gasl edilip zevci Sultân Ah-med'in camiinde, onun kabri yanına defn olundu. Kösem Sultân, yüksek karakterli ve necîb yaradılışlı bir kadın idi. Anadolu'da Menemen, Zile, İzaz, Kilis ve Rumeli'de Azdin haslarının seneliği ellişer bin guruşa varan varidatını en ziyâde sitayişe lâîyk bir surette sarfederdi. Bugün Valide Sultân Hanı denilen büyük bir han³¹⁹ yapmış, Üsküdar'da bir cami inşâ ederek kendi ismini vermiş, İstanbul'da dahî bir cami yaptırmaya başlayarak, daha sonraları bu cami IV. Mehmed'in validesi tarafından ikmâl olunmuştur. Mısır'da, Kahire Halveti tekkesine Nil suyu getirecek bir su yolu yaptırmıştır. Mekke fukarasının iâşesine, kudreti olmayan borçluların hapisten çıkarılması için, onların borçlarının ödenmesi için pekçok paralar verir, dul ve yetimlere maaşlar

³¹⁸ Müftî Karaçelebî-zâde erbâb-ı isyânın husrânj üzerine kemâli heyecanla Yalı Köşküne gelmişidi. Arz olundukda kabul olunmayup bostancı-başuun yanında alıkonuldu. Sonra bırakılmakla bağçesine gidüp kapandı.» Natmâ'dan, s. 132 (Mütercim).

³¹⁹ Mercan'dan İran tüccarının bulunduğu Valide Hanı. (Mütercim).

bağlardı. Sadaka dağıtmak için adınlarma itimâd etmeyerek hastahânelere, hapishanelere bizzat gidip şefkatine lâayık derdlileri, kudretsizleri araştırdı.

Hizmetinde bulunan kadınları, cariyeleri cömertçe mükâfatlandırır, onları saray zâbitleriyle evlendirirdi. Cömertliği saraydaki kadın ve erkekleri inhisar etmez, cihazını verdiği fakır kızlara da uzanırdı. Bu hayırseverlik yalnız müverrih Mehmed Halîfe'nin değil, -Valide Sultânı devlet hazînesi zararına kendi hazînesini doldurmuş olmakla ayıplayan- Şârihül-Menâr-zâde'nin şehâdetiyle de sabittir. Kösem'in vefatından sonra hanında altınla dolu on sandık bulundu. Dairesindeki eşyası arasında 50,000 gurus kıymetinde 2.700 şal çıktı. Valide Sultân, adamlarına oldukça tatlılıkla muamele ederdi. Hadimağalardan mağrûrâne muamele görmeleri, hattâ dayak yemeleri mu'tâd olan hademe Valide Sultân'm sarayında haftanın yalnız beş günü muhafızlık hizmetinde bulunarak, iki gün serbest kalırlardı. Bu derecelerde cömertlik ve seçkinlik, -bâzı müverrihlerin düşündükleri gibi- torununun katlini tasavvur etmiş olmasına imkân vermeye müsâade etmez. Ancak böyle bir tasavvura vukufu olup da zımnen muvafakat göstermişse, bu hususta diğer büyük hükümdarlarla aynı vaziyette olarak, her hususta fazîletli bir kimse iken yalnız şân hırsa ile cinayete cür*et etmiş demek olur.

Bir nevî ihtirâm-kârâne sürgüne mahkûm edilmiş olan ağalarla taraftarları, beklenildiği gibi çok geçmeden îdâm edildiler. İdare merkezi olan Bursa'ya gidecek yerde şehirde saklanmış olan Bektaş, kapıcı-başı Boyacı Hasan'ın araştırmasından kurtulamadı. Boyacı Hasan Bektaş'ı bir eşeğe bindirip de, bu suretle halkın alaycı bakışlarına arz etmek isterdi; lâkin Hamza Çavuş, bu muamelenin yeniçerileri muğber edeceğini hatırlatması üzerine bir lagar beygire bindirilerek, halkın dilleriyle, elleriyle tahkîrâtı arasında saraya gönderildi.³²⁰ Bâb-ı Hümâyûn önlerinde Bektaş; Valide Sultân'm katili olan Kuşçu Mehmed'e tesadûf etti. Mehmed:

- «Hâin, ben sana ne yaptım ki beni de başı kesilecekler listesine yazmışsın?» demesi üzerine, ağa kaşlarını çatarak:

- «Alçak katil, yıkıl karşımdan!» demekle iktifa etti.

Bektaş, Pâdişâh'm iradesiyle boğuldu, cesedi denize atıldı, malları

³²⁰ «Çocuklar «Hani bunun şapkası?» diye bağınsırlardı. Şapkanın aslı şu ki, vak'adan birkaç ay önce, zulmünden bîzâr olan bâzı esnaf kapısına bir şapka mıhlamışlardı. Adamları bunu haber verdikleri zaman Bektaş Ağâ. Bizim Altuparmak İbrahim Çelebi'nin geceliğidir, ona verin, demişti. Altuparmak müderrislerden ağalara mensup biri olup, onları tuhaf sözlerle eğlendirirdi. Naîmâ'dan, s. 137. (Mütercim)

müsadere edildi. Hanesinde, kemer üzerinde bulunan bir havu? zun altında altın mücevheratla dolu bir iki güğüm bulundu.³²¹

Kara Çavuş, tâyinini müteâkib Tamışvar'a müteveccihen yola çıkmıştı. Takibine memur edilen Boyacı Hasan Burgaz'da yetişti. IV. Mehmed'in huzuruna çıkarıldığında Pâdişâh'ı, hıyanetini yüzüne vurması üzerine titredi, ağladı; bostancı-başı müstehziyâne:

- «Ağa hazretleri! Bu ağlamak evvel gerek idi; son pişmanlık fayda vermez!» dedi ve katline işaret verdi.

Kara Çavuş Kmîr Buhârî kabrine defn olundu (14 Eylül İJ651 -28 Ramazan 1061).

Bosna'ya doğru gitmekte olan kul kedhudâsı Malkara'da Kara Çavuş'un katlini öğrenerek, kendisinin de encâm-ı hâlini idrâk etti. O zaman Malkara taraflarında bulunan vezîr Defterdâr-zâde Mehmed Paşa, kul kedhudâsmı yakalayarak idam etmek için emir aldı. Kedhudâ, Feretic'e doğru gitti; ancak hakkındaki ferman Feretic'te okunmuş ve ilân edilmiş olduğu için, Orhan Suyu'na kaçtı. Orada, îdâm hükmünü taşıyan Şeyhoğîu yetişerek, mıntıkanın köylüleriyle üzerine hücum etti. Kedhudâ beğ şecaat sahihlerinden olduğu cihetle tirkeşindeki son oka kadar saldırganlara karşı koydu. Nihayet çoğunluğa mağlûb olup Karasu Yenicesi'nden Orhan Suyu'na gelmiş olan Defterdâr-zâde Mehmed Paşa'nın huzuruna götürülerek cellâda teslim olduğunda, necîbâne ve cesûrâne hayâtına son verdi. Başî İstanbul'a gönderildi. Bâb-ı Hümâyûn önüne konuldu.³²²

Mallarının müsaderesinden ancak 700 kese akçe hâsıl oldu: 1.000 keseden ziyâdesi yağma edildi, lâkin daha sonra defterleri mucibince dört milyon akçe daha bulundu. Son karışıklıklarda hissiyatına al-danarak yeniçeri tarafını tutmuş olan müftî Azîz Efendi, Samat-ya'daki hanesinden kaldırılarak Sakız'a gönderilmiş ve hayâtının geri kalanını sürgünde geçirmiştir.

Ağaların itaat etmelerinin ertesi günü, Anadolu muhasebecisi San Kâtib-i iştihzâlî nükteleriyle meşhur idi- hapse atıldı. Bütün malları müsadere edildi. Bu yüksek makama ağaların te'sîriyle nail olmuştu. Fakat Siyâvuş Paşa'nın sadâretinde olanların ikbâlî sönmeye yüz tutunca, gizli ittifaklarını

³²¹ «Emvâl-i firâvânî miriye kabz olup cümleden sonra oğhnun delaletiyle menzilinde olan navz-ı âb kal'e alınıp altında bir havz misâli mahzende döğ-me riyal ve iki mersûs (ağzı kurşunlanmış) güğüm flfori ve nice eşyây-ı zî-kıymet buhnup ahz olındı.. Naimâ, c S, s. 138 (Mütercim)

³²² «Saka-zâde Mustafa Ağa nakl ider ki : Vezîr-i âzam Siyâvuş Paşa'nın huzû runda idüm : Vezîr meşgûl-i kelâm idi. Ansızın bir tabakçe içinde nenüşi (?), sakalı taranmış kedhudâ beğün re's-i maktûm önüne getirdiler, müsemfe olup huzûr-t hümâyûna gönderdi.» Natmâ, s. 143. (Mütercim)

paşaya haber verdi. Siyâvuş Paşa, bu hıyanetine mükâfâten, ağalarla olan eski münâsebetini affediyordu; Sarı Kâtib, eskiden yapmış olduğu bir lâf hatâsının kurbânı oldu. Ağalar bir gün kendisine:

- «San Kâtib, nereden geliyorsun?» diye sormuşlardı. Bunun üzerine, vezirlerin ekserisi aslen köle olduğu cihetle, dîvândan kinaye olma: üzere:

- «Esîr pazanndan geliyorum» demişti.

Kendisi de Abaza kölesi olan Siyâvuş Paşa'ya bu sözden mâlû-mât verildiğinden, derhâl idamını emretti. San Kâtib bu emrin ic-râsım beklemeyerek, hançeriyle kendisini öldürdü.

Bir memuriyette bulunmayan, fakat umûmî irtikâblar sayesinde mansıb dellâllığı eden t>eli Birader, sadrâzama 120 kese akçe ve 2.000 altın kıymetinde bir kuşak takdîmiyle hayâtını kurtardı.³²³

Reîsülküttâb Mevkufâtçı azledildi. Memuriyeti tezkireci Şâmî-zâde Hüseyin Efendi'ye verildi.

Eski sadrâzam Melek Ahmed Paşa Silistre Valisi oldu; Gade* Kedhudâ, memuriyeti zamanının hesabını vermek için İstanbul'a getirildi. Bektaş Ağa'nın emvali arasında samur kürklü seksen kaftan ve mücevherli elbise içinde kırk câriye bulundu.³²⁴

Ulemâdan, müftî Azîz ile beraber yeniçeriler tarafını tutmuş olan Kudsî-zâde nefy ile haber gönderdi. Nakîbüleşrâf Seyrek-zâde Abdurrahîm Efendi ve Bosnalı Altıparmak îbrâhîm Çelebi müftî ile Ebû Saîd Efendi'nin himayesiyle sürgünden ve hapisten kurtuldular.

Sadrâzam -Melek Ahmed Paşa zamanında kendisinin sürülmesine muvafakat etmediği için minnettar olduğu- eski müftî Bahayî Efendi'yi İstanbul'a getirtti.

Et fiatlannın düşürülmesi halkın refahına ve hoşnudluğuna sebep oldu. Eskiden ağalar, koyun satışını inhisar altına almak için birçok dükkânları kapatmış, etin okkasını sekiz akçeden on akçeye çıkarmış idiler. Ağaların hezimetinden sonra, sekiz akçeye düşüp, daha sonraları yine on akçeye çıktı. Sadrâzam bundan dolayı gümrük ve koyun emini mes'ûl tutarak, ayaklarının altına ikiyüz değnek vurdurdu.

³²³ (Mütemevvüleriñ eşbehi Deli Birader firar idüp bulana bin altın ca*ı va*d ohnup münâdîler çağırđı, bulunmadı. Maldârün muini çok olur. Hafıyyen Gürcî Paşa'ya otuz kise ve anun yediyle verfr-l azanla yüz yiğirmi kise ve iki bin altın kıymetli bir kuşak virüp. Gürel Paşa ricftsiyle afiv ohndı. (Bu şahıs eğerçl ağalara varırdı, amma bir mansıba karışdığı yok; bey'ü şirftıya meşgul, hıdmeüer ahr, satar, kâriyle teayyüş ider bir ehl-i ırz (!) adamdur, ara incitmek lâıyk değüldür) diye beyaza çıkardılar.. Naîmâ, s. 150 (Mütercim).

³²⁴ «Ve kırk câriye ki her biri terbüş-ı rengâreng üzerinde cevahir dikiñmiş al sof feraceler ile, cümlesi mîrfıye kabz olındı.» Nattnâ, 154 (Mütercim).

Bayram günü askere mevâcib tevzi olundu. Ödemede gösterilen intizamdan dolayı -ağaların cebe indirmelerinin mutâd olduğu akçenin yekûnu olmak üzere- hazînede 50.000 guruş fazlası kaldı (17 Eylül 1651 - 1 Şevval 1061).

Sultân IV. Mehmed sünnet edilirken fazla kan kaybederek bayılmasına sebep olan ve bundan dolayı Mısır'a uzaklaştırılan kızlar-ağası îbrâhîm, Pâdişâh'ı öldürmek niyetinde bulunduğu bahanesiyle îdâma mahkûm oldu.³²⁵ Zât-ı şahaneyi hazırlamış olduğu şerbetle zehirlemek istediğinden mübhem bir surette şüphe edilen saray tatlıcısı, Saray-ı Hümâyûn'dan uzaklaştırıldı.³²⁶ Kızlarağası Mehmed azledilerek, makamı Valide Sultân'ın katli cinayetinin faili Hadım Süleyman'a verildi ve Süleyman Ağa topladığı dîvânda devletin büyük memurlarının tebriklerine nail oldu.³²⁷

ELLİİKİNCİ KİTAP.....

Sadrazam Siyavuş Paşa'nın Azli	
Venedik, İspanya Ve Avusturya İle Siyasî Münasebetler	
Abaza Hasan İle İbşir Paşa'nın İsyanı	
Sipahiler Kanununun İhlâli	
Derviş Mehmed Paşa'nın Kapdan Paşalığa Getirilmesi	
Mes'ûd Efendi İle Sadrazam Gürcî Mehmed Paşa Rekabeti	
Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadâreti	
Malî Tedbirler	
Kızlarağası İle Şeyhülislâmın Azledilmeleri	
Kadıızâdeliler'le Şeyh Müridleri	
Zelzele	
Sarıkamış Kazakları (Zaporog Kazakları)	
Kırım Hânı	
Tarhuncu'nun İdamı	
Sadrazam Derviş Paşa'nın İdaresi	
İdamlar Ve Müsadereler	

³²⁵ İbrâhîm Ağa güya üç defa pâdişâha suikast etmiş : Birincisi sünnet vak'ası ki, Frenk'ten müslüman olmuş cerrahlık bilir bir çoğlanı tedavisini yaparak kanı durdurmuştur. İkincisi Sultân Cem için kullanılan ustura gibi bir ustura hazırlamış, fakat ağalar işi anlayarak, bununla bir adana tıraş ettiklerinde başı şişmiş; üçüncüsü de ağaların zevaline sebep olan son vak'a. Nal-raâ'ya müracaat, s. 155-156. (Mütercim)

³²⁶ Helvacı-başı Üveys Beğ eski validenin re'yiyle pâdişâhı öldürmeyi tasarlamış, zehirli şerbeti içirmeyi taahhüd etmiş. Kezâlik (Mütercim).

³²⁷ Dârüssaâde ağası Şevvalin onbirinde azîm divân İdüp rehâm-ı azîm İle ten-niyet olındı. Kezâlik (Mütercim).

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/499-508.

Hindistan Ve Lehistan Elçileri	
Kırım Hanı'nın Moldavya'daki Akınları.....	
Venedik'le Deniz Muharebesi	
Karadeniz Sahillerinde Moskoflar'la Yeniçerilerin Hasarları.....	
Yeni Sadrazam İbşîr Paşa	
Dervîş Mehmed Paşa'nın Ölümü	
İbşîr Paşa'nın İstanbul'a Girişi	
Sadrazam İbşîr Paşa'nın İcraatı	
Yeniçeri Ve Sipahilerin Ayaklanması, İbşîr Paşanın İdamı	
Murad Paşa'dan Sonra Süleyman Paşa'nın Sadareti	
Yeniçerilerin Kıyâmı	
Siyavuş Paşa'nın Sadrazamlığa Getirilmesi Ve Vefatı	
Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın Sadâreti.....	
Hindistan Elçisinin Kabulü.....	
Lehistan Elçileri.....	
Çanakkale'de Deniz Muharebesi	
Bozcaada Ve Limni'nin Venediklilerce Zabtı	
Müftî Mes'ûd Efendi'nin Azli Ve İdamı	
Melek Ahmed Paşa'nın Uzaklaştırılması, Diğer Değişiklikler	
Köprülü'nün Sadârete Getirilişi.....	

ELLİİKİNCİ KİTAP

Sadrazam Siyâvuş Paşa'nın Azli

Sadrâzam Siyâvuş Paşa, makamının kendisine verdiği muazzam kudreti tamâmiyle kullanmak isterdi; lâkin kızlarağası Süleyman Ağa'nın baskısı, kendisine rakîb bir te'sir altında kalmayı kabul etmiyordu. Bununla beraber Süleyman Ağa, bir müddet emirlerine rica tarzı vermeye tahammül etti. Ancak sadrâzam Defterdar Emin Paşa'yı hapsedip emvalini müsadere etmek isteyince, bundan vazgeçmesini bilvasıta  mir ne bir surette tebliğ etti. Siyâvuş Paşa bu haberi alınca:

- «Bu nasıl sad rettir ki, ben bir Arab'ın mağlûb ve mahkûmu olayım!» dedi.

Münafıklar, Süleyman Ağa'nın nezdinde Siyâvuş Paşa'yı ağaların mallarının m saderesinde 500 keseden ziyâde akçeyi cebe indirmiş olmakla itham ettiler. H k metin evvelki istikl lını iade için birlikte hareket etmesi zımında sadrâzamanın tb ir Paşa'ya yazdığı mektuplar, Süleyman Ağa'nın eline düştü. Süleyman Ağa bunları Valide Sultân'a ve Pâdişâh'a göstererek Siyâvuş Paşa'nın azlını ve sadâreti zamanında istediği gibi hareket edeceğini ümîd ettiği doksanlık ihtiyar G rc  Paşa'nın sadârete tâyinini teklîf etti. Valide Sultân salim fikirli ve tecrübeli olan kedhudâsı ihtiyar Mi'm r Kaa-sım ile istişare ederek, G rc  Mehmed Paşa'nın ehliyetinin derecesini sordu. Kaasım Ağa şu cevâbı verdi:

- «Siyâvuş Paşa, Ahmed G rc 'dsn bin derece daha muktedir; eğer sadrâzam değiştirilecek ise geniş fikirli, doğru ve met n bir adam intihâb edilmek lâzım gelir.»

Kaasım, Valide Sultân'ın o evs fı hâiz bir adam tanıyıp tanımadığını soracak zanneder ve Köprülü Mehmed Paşa'yı göstermek isterdi. Lâkin  m d ettiği suâl sorulmadı. Bu konuşmaya şâhid olan bir kimse tafsilatıyla kızlarağasına ve Siyâvuş Paşa'ya yetiştirdi. Kaasım Ağa'nın sözleri sadrâzamanın nezdinde zararlı görülmemiş ise de, onun müstakbel halefinin hoşnudluğunu celbedecek surette değildi, Siyâvuş Paşa, vuku bulan davet üzerine saraya gittiğinde, kız-larağası mühr-i h m y nu istedi. Siyâvuş mührü Pâdişâh'dan başkasına tezl m etmekten imtina gösterdi; lâkin Süleyman cebren aldı ve kendisini mahbese gönderdi. Valide Sultân, Siyâvuş Paşa'nın Süleyman Ağa'nın keyfine kurbân olmasına muvafakat etmedi; yalnız malı müsadere edildi ve kendisi Malkara'ya sürüldü. G rc 

Ahmed Paşa sadrâzam oldu (30 Ekim 1651 - 10 Zilka'de 1061). İlk işi, kendisi gibi iktidarsız bir ihtiyar olan kardeşi Cafer Paşa'yı -Şâm Valiliğine tâyin etmek oldu.

Boynuyaralı Mehmed Paşa Şam'a tâlib olarak, kardeşinin ehliyetsizliğini ağır tâbirlerle sadrâzamanın yüzüne vurduğundan, Gürcî Paşa hiddet ederek:

- «Senin başını keserim!» dedi.

Boynuyaralı da:

- «Sen benim başımı kesemezsin; eğer sen halkdan utanmış olsaydın kardasın gibi bir ahmakı Şâm Vâlîsi yapmazdın.» cevâbını verdi.³²⁸

Bunun üzerine, Boynuyaralı Malkara'ya sürüldü.³²⁹

Yeni sadrâzamanın iradesiyle zulümler başladı. Gürcî, eski sadra zam Melek Ahmed Paşa'nın kedhudâsı Gade'den 1.000 kese akçe istedi. Bunun 600 kesesi Melek Ahmed Paşa'nın, 400 kesesi kedhudâ-sının malından alınacaktı. Siyâvuş Paşa zamanında hayâtını 120 keseye satın almış olan Deli Birâder'den tekrar 50 kese alınarak, eski mansıbı olan Çingene voyvodalığı verildi. En saygıdeğer vezirlerden olup eskiden Mısır Valiliğinde bulunmuş olan Tarhuncu Ahmed Paşa, kendisinden istenen 100 keseyi vermeye mecbur olur ümî-diyle Yedikule hapishanesine atıldı. Kara Çavuş'a îdâm hükmünü tebliğe memur olan Boyacı Hasan, maktulün mallarından 100 kesesini saklamış olmak bahanesiyle³³⁰ Gyula'ya sürüldü. Mîmâr Kaasım Ağa'nın sadrazamlığa en lâyük olmak üzere Valide Sultân'a tavsiye etmiş olduğu vezir Köprülü Mehmed Paşa'ya da böyle bir muamele yapılması kararlaştırıldı.

Valide Sultân, kendi kendine bir şey yapmaya karar veremediğinden bu tavsiye üzerine Köprülü Mehmed Paşa'nın Gürcî Paşa'ya muavin yapılmasını kızlarağasına teklîf etti.³³¹ İktidarından dolayı Köprülü'den korkmaya başlamış olan Gürcî Paşa, Mehmed Paşa'yı Köstendil'e sürdü; Mîmâr

³²⁸ Ca'fer Paşa, sipahi çavuşlarının başına sardığı sarık gibi yassı bir sarık sa rardı. Köşeleri dibalarla müzeyyen bir okçuoğlu kürkü giyerdi. Heriki sözde bir «faraza» yerine «pırasa» derdi. Naîmâ'ya müracaat, s. 175. (Mütercim)

³²⁹ Boynuyaralı Malkara'ya sürülmeyip Kaniye eyâletine tâyin edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Nalmâ'ya müracaat, s. 174. (Mütercim)

³³⁰ Bektâş Ağa'nın kedhudâsı Gürcî Ömer mukaddema saklanmış, bu defa meydâna çıkmış idi; «Boyacı yüzelli İtisemi aldı» diye da'vâ itdi. Kara Çavuş'un mâlinden de Bpyacı'nun cbr heğbe filon» aldığı şayi' - olmuş idi.» Naîmâ'dan, s. 176. (Mütercim)

³³¹ Validesinin Kaasım Ağa'nın tavsiyesine cevaben, «Halk arasında ismi ma'-lûm olmayan bir adam nasıl sadrâzam olur» demesi üzerine, Kaasım, «Evvelâ kubbealtı veziri yaparsınız» demişti. Valide bu sözü Pâdişâha söyledi. Pâdişâh ise kızlarağasını çağırıp ihtiyatsızca «Köprülü nâmında biri var imiş, muktedir ve sâhib-i re'y imiş, onu kubbealtı veziri edelim» dedi. Süleyman Ağa «Münâsib, ben de bir sorayım» dedikten sonra hemen Gürd'ye haber gönderdi. Naimâ'dan, s- 178. (Mütercim)

Kaasım'ı da Köprülü'den 500 kese almış diye itham ederek, evvelâ YediküVye hapsedti, sonra da Kıbrıs'a sürdü.³³²

Zayıf ve alîl olduğu için «Mumya» diye lakaplandırılan yeniçeri ağası Kara Hasan oğlu Hüseyin Ağa azledilerek, yerine saraydan rikâbdâr Süleyman Ağa tâîin edildi. Kızlarağasma maskaralık eden Galatah Mustafa emîr-i âhur, müteakiben kapıcılar-kedhudâsi oldu. Eski reîsülküttâb Mevkufâtçı Mehmed Efendi Hoca Reyhan'ın himayesinde olmak ve Reyhan Ağa için hanesinden bir Mülteka nüshası yazmakla meşgul bulunmakla beraber. Melek Ahmed Paşa'nın sadârete dönmesi için oğlu vâsıtasıyla uğraşıyordu.³³³ Bu yüzden Midilli'ye sürüldü. Defter-emîni bulunan Kaya Sultân'ın kedhudâsi Mustafa Ağa da Manisa'ya gitmeye mecbur oldu. Mevkufâtçılık'ta bulunan Pâşa-zâde nâmında, serveti ve abâ ve ecdâdıyle iftihar eden bir şahıs da, sadrâzamdan aynı tarzda şiddetli bir muameleye uğradı. San Alî, vazifesinde müstakilen hareket edemediği için, defterdarlığa nasbmdan kırkdokuz gün sonra istifa ederek, yerine Emîr Paşa tâîin edildi. El altından Tarhuncu'nun sadrazamlığına ve Sur-nazen'in defterdarlığına çalışan kul kedhudâsi Küçük Kaasım azl ve sürgün edilerek, Gürcî Paşa'nın:

«Ben doksandört yaşındayım; devlette benden ve ocakta bundan eski adam yoktur» dediği Kebeci Alî Ağa Küçük Kaasım'ın yerine, yâni bu askerin en büyük kumandan muavinliğine getirildi. Gürcî Paşa, hep sadârete rakîb gördüklerini İstanbul'dan uzaklaştırmakta olduğu için, İstanbul'un zarif kişilerinden bâzıları kendisine «habbü's-selâtîn» lakabını verdiler.³³⁴

Venedik, İspanya Ve Avusturya İle Siyasî Münasebetler

Gürcî'nin sadâreti senesinde Osmanlı târihi fevkalâde bir vak'a olmak üzere, İran Şahı ile Lehistan Kralı arasında bir sefaret teâtî edildiğini kaydetmektedir (1651). İstanbul'da mevkuf olan Venedik elçisi: Bâb-ı Hümâyûn ile Venedik arasındaki muharebeyi bitirmek üzere müzâkerelere başladı. Balyosun serbest bırakılması'sağlanarak Venedik'e gitmesinden

³³² Dârüssâade ağasıyla Gürei Mehmed Paşa, Köprülü'yü Köstendü'e gönderdikten sonra, müteakiben Valide Sultân'a gidip : .Halk, Kaasım Ağa mührü Köprülü'ye almak için sultânıma beşyüz kese para vermiş diyorlar» dediler; derhâl Kaasım Ağa'yı Yedikule'de Kanlı-kuyu'ya indirdiler; bütün ma hını müsadere edip, fakat Vâlîde'den korkdukları için öldürmediler. Nalmâ'ya müracaat, s. 179. (Mütercim)

³³³ Mevkufâtçı yazdığı nüshanın cüzlerinden bir kısmını oğluyla Reyhan Ağa'ya göndermişti. Görenler Melek Ahmed Paşa için uğraşıyorlar sandılar. NaS-mâ'dan, s. 1*2. (Mütercim)

³³⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/509-512.

sonra, müzâkerelere Fransız elçisi Lâ-hey devam etti.³³⁵ Müteferrika Ahmed'in gönderilmesine müteka-

bilen İspanya'nın Bâb-ı Hümâyûn nezdinde görevlendirdiği Ragu-zah Alegrati bir İspanyol sefareti gönderilmesinin esaslı şartı olmak üzere Katolik kiliseleri ve Mukaddes Mahaller için himaye hakkı verilmesini; Arnavutluk'ta 6.000 ve Berberiyeye taraflarında 6.000 kişi asker yazılmasına müşâde edilmesini; Venedik ile sulh müzâkerelerinin kendi eline bırakılmasını Dîvân-ı Hümâyûn'dan talep etti. Zât-ı şâhâne İspanya Kralı'na yazdığı cevapnâmede evvelce müteferrikanın söylemekle görevli olduğu dostluk hislerini yenilemekle iktifa ederek, bir sefaret gönderilmesini iş'âr eyledi.³³⁶ Yapılan tekliflere dâir hiçbir şey yazılmadığı için Madrid sarayı sefir talebine muvafakat göstermedi.

12 Nisan 1652 târihinde Jan Boris nâmında bir Transilvanya elçisi İstanbul'a Prens Rakoçfnin kurtulamayacak kadar ağır hasta bulunduğu haberini getirdi ve Dîvân-ı Hümâyûn'a hançer ve çadırlar takdim etti. Jan Boris'in gelişinden beş hafta sonra, Transilvanya tahtında hak iddia eden Segel Mozes, uzun müddetten beri tutuklu bulunduğu Yedikule'de ömrünü tamamladı (24 Mayıs 1652).

Fransız elçisi Lâhey, payitahta gelmek üzere yola çıkmış olan Venedik fevkalâde elçisi Kapello için yol tezkiresi istedi. Sadrâzam, Kandiye anahtarlarını getiriyor mu diye sordu. Ancak Kapello bu şehrin resmî surette Osmanlı Devleti'ne terkedilmesiyle görevli bulunmadığı cihetle, mu'tâd protokolün hiçbirini uygulanmadan kabul edildi ve daha sonra Edirne'de tutuklandı (20 Ocak 1653).

Venedik elçisine gösterilen şiddetli muamele -Zitvatorok Muâ-hedesi'nin tecdidine nail olduktan sonra efendisinin tasdiknamesini ve 100.000 filorin kıymetinde hediyelerini getirmiş olan- İmparator elçisi Şvarzenhornlu Şmid'in tantanalı kabulünü bir kat daha hissettirdi.³³⁷ Şmid'in kâtibi, Breyaş ilm-i hukuk müntesiblerinden Jan Meçker sefaretin seyahatini tasvir eden bir kitap yazmıştır. Şmid'in maiyyeti 42 kişiden mürekkebtî. Panayoti birinci tercüman vazifesini yapmıştır.³³⁸ Sadrâzam,

³³⁵ Fransız elçisinin Venedik Docu'na 1650 ve 1651 seneleri raporları İmparatorluk ve Kraliyet Arşivi'nde Venedik Evrakı arasındadır.

³³⁶ 12 Receb 1060 (11 Temmuz 1650) târihi olan bu mektup Reîs Mehmed Efen-di'nin İnşâsında 39 numaradadır.

³³⁷ tnp. ve Kraliyet Arşivi'nde IV. Mehmed'in İmparator'a cevâbnâmesi vardaki, elçi Şmid'in gittiğini beyân ediyor

³³⁸ İki sene sonra Panayoti Kantakuzen ailesinden bir genç Rum kıızıyla izdivaç etmiştir.

veda mülakatında Şmid'e, şu (29 Sabân 1060-27 Ağustos 1650); Hasan Pasa tarafından teslim olunan İstanbul muahedesi tasdiknamesi (20 Aralık 1650) ve sadrazam Murad Pasa tarafından IH- Ferdinand'a gönderilen Hasan Paşa'nın i'timâdnâmesi de arşivdedir.

balıkçı ve camcıların (yânî Venediklilerin) Fransa Kralı'na müracaat etmektense, împarator'un tavassutuna müracaat etmelerinin kendi menfaatlerine daha uygun olacağını söylemiştir. Türkçe tasdikname zât-ı şâhâne İmpâtor'a evvelki gibi müfred muhâtab si-gasıyla (yânî «sen» diye) hitâb etmiş, fakat bütün unvanlarına «Macaristan Kralı» ilâve olunmuş ve bunun evvelki ahidnâmede unutulması Bâb-ı Hümâyûn'câ eski reîsül-küttâba atfedilmiştir.

Saray tercümanı Askiye, Budin valisine gönderilmiş olan vesikanın münâsib surette tashih olunduğuna emîn olmak için iki defa Budin'e gitti. Paşa mührü bozamayıp, fakat herşeyin muntazam olduğuna başı üzerine yemîn etmiştir. Şmid, zât-ı şahaneden bir berât almıştır ki, Kudüs ruhbanlarını Bâb-ı Hümâyûn'un husûsî himâyesi altına koyuyordu. Şmid'in gitmesinden sonra Reninger, berât hükümlerinin icrası zımnında, Dîvân-ı Hümâyûn'dan gerekli fermanları aldı. Sınırların belirlenmesi için her iki taraftan komisyon tâyin olundu. Fakat komisyon hiçbir şeye karar vermeksizin, 3.000 Türk Raab (Yanık Kale) mıntıkasında bir akın yaptığı gibi, 2.000 akıncı Kopraniç üzerine yürüyerek birçok esîr ve hayvanât alıp dönmüştür. Meçker, bu karışıklıklardan şikâyet etmek için Budin Va-lîsi nezdine gitti. Vâlî, bu husustaki hatânın Parahan üzerine önce asker göndermiş olan Forgaç'a âit olduğu cevâbını verdi. Hâlbuki bu akın, Türkler'in daha önce yaptıkları ve bu esnada 17 köy yaktıkları diğer bir akına misilleme olmaktan ibaretti. Ancak bu muahedenin bozulması, Venedik muharebeleri ve payitaht ihtilâlleri ile meşgul olduğu için Macaristan hududunda asayişin korunmasından başka bir şeyi arzu etmeyen Bâb-ı Hümâyûn'un emir ve malûmâ-tıyla vuku bulmuş değildi.³³⁹

Abaza Hasan ile İbşir Paşa'nın İsyanı

Anadolu'da Abaza Hasan'm isyanı payitahtı heyecana düşürdü. Abaza, Kara Haydar mes'elesindeki hizmetinden dolayı, Anadolu Türkmen voyvodalığıyla mükâfatlandırılmıştı. Ancak ağalar, idarenin dizginlerini

³³⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/512-514.

ellerinde bulundurdukları zaman (Melek Ahmed Paşa kedhudâsı) Gade Kedhudâ ile ittifak ederek, eski bir eşkiya sergerdesi olan Ak Alî'yi tâ'yîn ettirmişlerdi. Abaza Hasan, boş yere adalet istedikten sonra Anadolu'da bir isyan tertîb ederek, Gerede ve Bolu arasında Bektaş Ağa'ya âit 30.000 gurus  ile bir takım deve ve atlan yağma etmiş, Kastamonu sancağında Ifkaanî nahiyesinde ele geçirdiğı yeniçerilerin burun ve kulaklarını kesmiş, K le-oğlu

nâmında eski bir şakiyi bayrağı altına almıştı. Ancak K le-oğlu Abaza'ya uzun müddet yardımcı olamadı; Bolu sakinlerinden Süleyman Ağa nâmında biriyle cengde yaralanarak İstanbul'a getirildi; sadrâzamın huzuruna çıkarıldığı zaman:

_- «Biz şehir vurmadık; kervan basmadık, zulüm define çalıştık» diye kendisini temize çıkarmaya çalıştı; lâkin bu sözlere rağmen asıldı.

Bu esnada kendisine Bolu sancağı verilmiş olan Canpolad Deli Hasan -ki Benli Hasan unvanıyla m ruftur- Abaza aleyhine sefer etmek üzere Üsküdar'a tuğ dikmiş olduğı halde, bir gece b zi adamlar tuğları kaldırıp Abaza tarafına kaçtılar.  sk darlılar:

«A Benli Hasan! Tuğlar nice oldu» diye türküler çağırdılar.

tb  r Paşa Abaza  zerine yürümek için emir aldıysa da     ile kadim dostluğundan dolayı, harek tında ağır davrandı. Bunun  zerine sadrâzam ordu kumandanlığını  b  r'den alarak, kendisini, askeri tarafından katledilmiş olan Bağıd d Valisinin yerine gönderdi; Abaza  zerine gidecek askerin kumandanlığını da Karaman Valisi olan eski     Katırcı-oğlu'na verdi.

Zile'de (Anaitis adındaki ilaheye nisbet edilen m bediyle ünlü kadîm Zela) bulunan Abaza, Katırcıoğlu'nu karşılamaya ; giderek onu hezimete uğrattı ve Konya  zerine çekilmeye mecbur etti.

* Bu zamanlara doğıru, Merdaseni (M rd   ?) Kürd aşiretinden Mirza Paşa -ki İran muharebesinde aşireti halkından yedi Kürd ile birkaç yüz Acem'i perişan etmişti- İstanbul'da uzun müddet bir mansıb talebiyle vakit geçirerek, adamlarını doyurmak için kahve ibriğini bile satmaya mecbur olması üzerine, yine onun gibi zarurete d  m   olan sabık Karaman defterdarı Nes    Efendi ve si-p    Yeğen Beğ ile beraber Anadolu'ya gitti. Sadrâzam, bunların Abaza'ya iltihak etmelerinden korkarak Van valiliğinden azledilen Mehmed Paşa'yı, Ohri beğinin ağalarından biriyle diğ r birkaç ki  yi, askerle t   blerine gönderdi. Bunlar, kaçaklara Lefke'de rastladılar. Merdaseni M    , Abaza'ya gidilecek yolun Lefke'den değıl, Sapanca'dan geçmekte olduğunu söyleyerek, Abaza'yla birleşmek arzusunda olmadığını

söylediyse de, faydası olmadı; mutaassıplar Mîr-zâ'yı ele geçirmek istediler. Merdaseni hasımlarından birini mızrakla belinden öylesine vurdu ki, mızrağın ucu öteki taraftan bir karış dışarı çıktı. Lâkin kaçarken atıyla bir batağa saplanarak, Nesîmî Efendi ve Yeğen Beğ ile birlikte tutuldu. Üçü de İstanbul'a getiri-

lirken Maltepe'de çıkagelen bir emir mucibince îdâm edildiler. Başları saray önüne konularak halkın kîl ü kaalini mûcib oldu, îbşîr Paşa ise, Bağdâd valiliğine gidecek yerde Abaza ile birleşmişti, iki âsî reîsi cebren Ankara'ya girdiler. Beği bulunan Kürd Abdûh -Bektaş'ın atlarını şehre girmekten men' etmiş olan Kadı Kederoğlu'nu öldürmüş bulunduğu için- îdâm olundu.³⁴⁰ Kalenin yeniçerileri 15.000 gurus mukabilinde hayâtlarını satın aldılar, îbşîr ve Abaza, halkı sancakları altına davet etmek için Eskişehir ve havalisine emirler yazdılar; İstanbul'a gönderdikleri bir mektupta dahî Bektaş Ağa, Kara Çavuş, Kedhudâ Beğ, Sarı Kâtib, Deli Birader, Gade Kedhudâ, Samsoncu Ömer ile tezkireci Gassâyî'nin başlarını istediler. Ağalann isyânıyla âsîlerin istedikleri sekiz baştan altısının düşmesi üzerine, sadrâzam Siyâvuş Paşa ve müftî Ebû Saîd Efendi, îbşîr ile Hasan Paşa hakkında ne yapılması lâzım geleceğini müzâkere ettiler. Müftî, meşâyîhden birinin gönderilmesi fikrini ileri sürdü; lâkin sadrâzam muhalefet gösterdi. Telhîsci (sadrâzamin arzlarını Pâdişâh'a götüren) ile bir haseki, hatt-ı hümayûn ile âsîlere gönderildi. Sadrâzam tarafından yazılan mektup:

- «Dediğiniz adamlardan sekizi öldürülmüştür; artık fitneden vazgeçip dağünüz!» diye nasihati ihtiva ediyor ve hatt-ı hümayûn cem'iyet dağılırsa istekleriniz yerine getirilir tarzında ürkütücü bir vaadi içine alıyordu.³⁴¹

Dîvân, Anadolu beğlerbeği Mehmed Paşa, silâhdâr Parmaksız Hüseyin, ile Samsoncu Mustafa'yı iki âsî reîsi ile anlaşımak üzere müzâkere için görevlendirdi. Ulemâdan biri de beraber gönderilmek istenildiği halde, müftî muvafakat göstermedi. îbşîr Paşa Bursa üzerine doğru yürümeye başlamıştı. Bu haber üzerine Anadolu eyâletine tâyin olunan Silistre'den azledilmiş Derviş Mehmed Paşa, Gelibolu Geçidi'nden askeriyle Bursa'ya gönderilerek, onbeş alay (orta) yeniçeri de yollandı. îbşîr, İstanbul'dan gönderilen zâtları Eskişehir'de mutantan bir toplantıyla kabul etti. İtaatlerine mukabil Abaza Türkmen voyvodalığını, îbşîr de Dürzîler'e olan

³⁴⁰ tbsîr Paşa. Abdûh Beg'ün emr İtdüğü zaman beğ bastını kaldırıp «Hey paşa hey! Ur boynını dirsen; ururlar, amma ben egegâmi bağlamazdan evvel sen de gelirsın» dfmş idi. îbşîr de cevaben .Keder-oglı eşegüni bağlamadan işte sen varıyorsun!» didi. Naîmâ. s. 159. (Mütercim)

³⁴¹ Naîmâ, c. 5, s. 160 ve 161. (Mütercim)

eski kininden dolayı intikam almak için istediği Haleb valiliğini aldı. Âsîler tarafından imza edilen hüccet³⁴² daha sonraları Köprülü Paşa'nın eline geçmiş ve Köprülü buna imza koyan âsîleri birer ikişer mahvetmiştir, İbşîr Paşa, itaatine delil olmak üzere -kızlarağasma âit evkafdan geçen senelerde tahsil edilip Kayseri'de kendisine gönderilmiş bulunan- 40.000 gunişu İstanbul'a gönderdi. Bu para nihayet kızlarağası Süleyman Ağa'nın hazînesine girdi.³⁴³

Sipahiler Kanununun İhlâli

Girit'te üç sene hizmet şartıyla kaydedilen 2.000 sipâhîye gündelik 6 akçe tahsîs edilmesi askerî kanun bakımından mühim bir bozulmaya yol açmıştır. Osmanlıların askerî usûlleri gereğince si-pâhîlik, iyi hizmeti görülen yeniçerilere ve saray hademesine mahsûs olduğundan, yeni kaydedilen şahısların yeniçeriler gibi muamele görmeleri, bunca zamandan beri riâyet edilen usûlü bozan bir yenilikti.³⁴⁴ Saraydan da -Pâdişâhın etrafından uzaklaştırılması, tam bir nüfuza sahip olan kızlarağasının memnun olmasını sağlayan- Muslu Ağa³⁴⁵ maiyyetinde olmak üzere, sipâhî unvânıyla ve altışar akçe tahsisiyle 120 hademe çıkarıldı. Sadrâzam Gürcî Mehmed Paşa gerek askerî kanunun bu suretle bozulmasından, gerek Bosna hududunda Mostar'da vukua gelen ve 300 kahraman Osmanlı'nın ölümüne, firar eden 300 kişinin de soğuktan dağlarda donmasına sebep olan bozgunluktan pek az müteessir oldu.³⁴⁶

Derviş Mehmed Paşa'nın Kapdan Paşalığa Getirilmesi

Kapdân Paşa, Akdeniz'de dolaşmak üzere, 40 gemiyle çıkmakla görevlendirildi. Muhassıllar (vergi tahsil memurları) ve mukaddim-tutularak aslı İbşîr'e gönderilmiş, bundan böyle yeniçeri ocağından

³⁴² Bu hüccet kazaskerle şeyhülislâm tarafından imza edilerek sureti İstanbul'da

³⁴³ Bu evkaaf Kösem Valide Sultân'a aitti. Gelen akçe 48.000 riyal olup (bak. Nalına, c. 5, s. 164) kantar 0e tartılıp Haremeyn dolabına (Vakıf idaresine) konulmuştur. Naîmâ, s. 165- (Mütercim) Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/514-517.

³⁴⁴ Daha önce yazılan 3.000 nefer hakkında da böyle muamele edilmişti. Kaakle-i kadime mucibince bu şekÖde sipahi yazılanlar için ayn defter yazılıp idare hizmetinden sonra bakiyyesi asıl deftere geçirilirdi Bu yeni yazılan sipahiler en alt derecedeki bölüklçre alınırken, devletin nizâmı bozulurarak haklarında böylesine mOsâadekârca davrandmıştır. Naîmâ'ya müracaat, s. 181. (Mütercim)

³⁴⁵ Muslu Ağa'ya vezâret de verilmişti. Natmâ, s. 100. (Mütercim)

³⁴⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/517.

hizmet mansıblarına müdâhale olunmaması ve sipahilerin eski hizmetlerinin ve vele-deşjerinin verilmesi yolunda birçok şartlan içine alıyordu. Natmâ'ya müracaat, s. 164. (Mütercim)

ler (gemici toplamaya memur olanlar), sefer için gereken adam ve akçeyi topladılar. Kapdân Paşa Boğaz'a varınca sadrâzama bir mektup yazarak, 19 gemiden mürekkep bir Venedik donanmasının Eski İstanbul (Aleksandria-Truas) önünde durarak yolunu kapatmış olduğunu bildirdi. Buna cevaben, yoluna devam etmekte sür'atli davranmasını bildiren bir emir aldığından, karanlık bir gecede gemilerinin bütün fenerlerini söndürerek Boğaz'dan çıktı. Tine (İstendil) adasını vurmaya düşündüğü halde, rüzgârın muvafık olmamasından dolayı Sakız*a doğru yelken açmaya mecbur oldu. Bir taraftan düşman donanması da görünerek, bir fırtınada iki kadirga ve üç mauna kaybetti. Kapdân Alî Paşa, hiçbir mühim teşebbüste bulunmamasından dolayı azledilerek, zincire vurulmuş olarak İstanbul'a getirildi ve 100 kesesi müsadere olunduktan sonra bırakıldı. Yerine Der-vîş Mehmed Paşa kapdân oldu.

İbşîr Paşa Haleb'e vardığında, ahâlîden kıymetli hediyeler aldı. Yeniçerilerle sipahiler arasında bir sözleşme yapılarak, her iki taraftan Kur*ân-ı Kerîm üzerine yeminler edildi. İdârî bir ıslâhat yapılmasına kani olarak, yeni bir idare usûlü kanunu yaptı ki, buna göre, bundan böyle mansıblar en çok para verene değil, en ehliyetliye verilecek, irtikâb şiddetle te'dîb olunacak, eyâletler ve kadılıklar ancak üç senede bir tevcih edilecekti. İbşîr, Ömer Paşa'yı Ta-rablus-ı Şâm eyâletini idaresi altına almaktan men' etti. Ondan sonra, gelecek sene baharında (yâni 1062 Rûz-ı Hızırında) Maraş çayırlarında atlarını otlatacağından bahsederek, orada toplanılması hakkında civar paşalara yazılar yazdı. Karaman Vâlîsi Katırcıoğlu bu kâğıdlardan birini kendisine getiren adamı tahkîr ederek kabul edip, İbşîr'i mahvetmek için boğazlarda 6.000 kişi ile bekleyeceğini efendisine bildirmesini söyledi. Katırcıoğlu, evvelki isyanlarında, tabî-atiyle vahşet ve hiddete mail olan seciyesini değiştirmemişti. Lâ-rende ahâlîsi, sipahilerden biri için istediği saraydan çıkma dul bir kadını teslim etmekten imtina ettiklerinden şehri kuşattı ve bahis konusu kadını cebren aldı. Bir gün Katırcı'nın bu türlü kötülüklerine tahammül edilmesinden dolayı taacüb eden müftîye, sadrâzam:

- «O..... oğlu için saklıyoruz»³⁴⁷ diyerek, (onu) İbşîr Paşa üzerine sevk

³⁴⁷ Naîmâ, s. 199 (Mütercim).

etmek jûyetinde olduğunu işaret etti.³⁴⁸

Mes'ûd Efendi İle Sadrazam Gürcî Mehmed Paşa Rekabeti

Her türlü karışıklıklar ve idâri hatâlar Mısır hazînesini zarurete düşürmüştü. Hüseyin Ağa-zâde Mahmud Paşa idaresinde Kansu ve Memi (Mamay?) beğlerin isyanı, Mısır'ı tam bir fetrete sokmuştu. Haydar Ağa-zâde'nin ikinci halefi Tarhuncu³⁴⁹ lâkabiyle yâd olunan Arnavud Ahmed Paşa, büyük bir servete mâlik olmak şüb-hesiyle, Devlet'e 150 kese tediye etmesi ihtar edildi. Ahmed Paşa bu paranın tediyesini vâad etti, fakat sözünde durmadı. Sadrâzam ve Rumeli kazaskeri, dîvânda, Ahmed Paşa'nın bu akçeyi mutlaka ödemesi lâzım geleceğim söylediler. Serbest ve cesur olan Anadolu kazaskeri Mes'ûd Efendi'nin, ne sebeple vermesi gerekeceğini sorması üzerine, Rumeli kazaskeri Vasfı Efendi «Kul ve onun malı efendisininindir» mealindeki hadîsi okudu. Mes'ûd Efendi o hadîsin bu maddeye münâsebeti olmadığını ileri sürdü. Bununla beraber Tarhuncu Yedikule'ye, yirmi kadar adamı da zindana³⁵⁰ atıldı.

Bir müddet sonra Pâdişâh, Mısır işleri hakkında müzâkere için, İstanbul'daki vezirlerin hepsini huzuruna getirtti; Valide Sultân kafesli pencere arkasından müzâkereleri dinliyordu. Sadrâzam Mısır valiliğinin kayd-ı hayât şartıyla verilmesini teklif etti. Lâkin Mes'ûd Efendi', bu fikre muzaffer bir edâ ile karşı koyarak, bu şeklin kabul edilmesi hâlinde az çok yakın bir zamanda Mısır ülkesinin istiklâline yol açacağını îsbât etti.³⁵¹ Ondan sonra zarurî ihtiyâç maddelerine narh konulması hakkında Gürcî Paşa ile şiddetli bir münâkaşaya girdi.³⁵² Gürcî Mehmed Paşa, sözlerine delü göstermekten âciz kaldıkça, ihtiyarlığından ve sakalının devlet hizmetinde ağardığından bahseder, duruma düştüğünden, Valide Sultân bu garîb delîl-getirme tarzından bıkarak, bir gün kendisini setr eden perdenin arkasından:

³⁴⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 517-518.

³⁴⁹ Hammer «Tarhundun «Dracunculus Hortensis» demek olduğunu yazıyor. Bnr-hân-ı Kaaü'da ctarhun», başka bir mânâyla açıklanmış ise de asıl mânâsı hakkında her İki açıklama da yetersiz kalmaktadır, (haz.)

³⁵⁰ 1062 Muharreminde Gırcî Mehmed Paşa Mısır'dan azledilmiş Tarhuncu Ahmed Paşa'yı divâna getirterek, şu kadar malı taahhüd etmiş olduğuna dâir bir hüccete istinaden 150 Mısır kesesini hazine için istemişti. Mes'ûd Efendi bunun kanunen tahsil lâzım gelirse, dîvanda şer'an görülmesi lâzım gelmeyip; şer'an görülecek ise, mültezim ancak makbuzundan sorumlu olduğundan senedin kâfi olamayacağını ileri sürüyordu. Nafmâ'ya müracaat, s. 180. (Mütercim)

³⁵¹ Baba Ca'fer Zindanı ki Asmaaltı taraflıdır. (Mütercim)

³⁵² Mısır kendi kendisini muhafaza edemeyeceğinden, bilâhare yabancıların istilâsına uğrayacağını da ilâve etmeliydi. (Mütercim)

- «Baka Paşa, bak, ak sakal, kara sakal hesapta değil; tedbîr ak sakal ile olmaz, akü ile olur; efendi ne derse hemân onu yap» demişti.

Mes'ûd Efendi, Pâdişâh'ın ve Valide Sultân'm himayesine dayanarak, sadrâzamın bütün delillerini şiddetle çürüttü ve bâtil oluşunu isbât etti, o surette ki, kendisi haysiyetini yükseltti ve hasmının itibârını mahvetti. Artık Gürcî'nin azledilmesi lüzumu aşikâr oldu.³⁵³

Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Sadâreti

Kızlar ağası, müftî, mîrâhur yine Siyâvuş Paşa'nın davet edilmesi teklifinde bulundular. Mes'ûd Efendi, bunların istedikleri adam sadrâzam olacak olursa, iktidarın dizginlerinin onların eline geçeceğini ihtar ederek, biraz evvel Yedikule'den çıkmış ve Selanik'te ikamet etmekte olan Tarhuncu Ahmed Paşa'yı tavsiye etti ve İstanbul'a dönmesi için müsâde aldı. Tarhuncu'nun ansızın İstanbul'a gelmesi Gürcî Mehmed Paşa'yı şübheye düşürdü. Lâkin zât-ı şâhâne, 12 Receb 1062 - 19 Haziran 1652 târihinde, ertesi ber-mutâd Surre çıkarılıp Ahmed Paşa'ya Şâm eyâleti için hil'at giydirileceğine dâir bir hat çıkarıldığından, sadrâzamın telâşî sükûnete dönüştü. Bu hatt-ı hümayûnun yazıldığı gün Yalı Köşkü'nde dîvân toplanarak, Mes'ûd Efendi, donanmanın mühimmatını tedârik etmediğine dâir sadrâzama haylî sözler söyledi. Dîvân esnasında Has-oda-başı Gürcî Paşa'ya bir hatt-ı hümayûn getirdi. Gürcü:

- «Ben okumak bilmem; reîsi çağırırsınlar» dedi. Müftî hattı okudu:
- «Sen k-i vezîrümsün, mührimi viresin» sözlerini ihtiva ediyordu.

poksanbeş yaşındaki ihtiyar, heyecandan titrediği halde, mührün bağlı bulunduğu kaytanı çözemedi; has-oda-başı önüne oturup çözdü, mührü eline verdi, sadrâzam yaşından ve hizmetlerinden bahse başladı. Lâkin, kendisine «ma'tûh» (bunak) diye hitâb eden Mes'ûd Efendi'nin, tahkirlerinden başka, kimseden cevap alamadı. Hasoda-başı, dîvânda hazır bulunanları Pâdişâh'ın nezdine davet etti. Gürcî Paşa da birlikte gitmek istediye de, bostancı elini paşanın göğsüne koyarak mâni olmakla beraber, dîvâna mahsûs olan sangını çıkarttı. Dîvân üyeleri, Pâdişâh'ı tahtında oturur buldular. Valide Sultân da perde arkasında hazırды. Sultân Mehmed:

- «Vezîr kimi idelüm? Ne dirsünüz?» sözleriyle müzâkereyi açtı.

Müftî, uzun bir nutukla sadrâzam seçmenin Pâdişâha âit olduğunu

³⁵³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/519-520.

söyledi. Mes' d Efendi, bu kadar mühim bir mes'eleye karar vermek için hazır bulunanların dışarı çıkmasına müsâade istedi. Hu-z r-ı şahaneye tekrar girdiğinde müftî evvelki cevâbını tekrarladı. Pâdişâh:

- «Ben mührü Girit'te serd rım Hüseyin Paşa lalama gönderirim.» deyince, müftî bunu tasvîb etmekle beraber, kaymakamlığa kimin t y n olunacağını sorduğundan, Sultân Mehmed:

- «Ahmed Paşa lalamı kaymakam nasbettim» cevâbını verdi. Mes' d Efendi, hazır bulunanların yine istişare için ikinci defa

huzurdan çıkmasına müsâade aldı. Dîvân erkânının aralarındaki m z kerede, Defterdar Paşa ile yeniçeri ağası ve bölük ağaları:

- «Eğer Hüseyin Paşa sadrâzam olursa, Girit'e en azından on-bin asker ve dörtbin y k akçe lâzım gelir» diyerek, Hüseyin Paşa'nın sadârete yükselmesine i'tirâz ettiler.

Müşavirlerin huzûr-ı hümâyûna dönüşlerinde, ortaya çıkan düşünceyi m ft  efendi, Rumeli kazaskeri olmak sıfatıyla Sultân Meh-med'e arzetti. Bunun  zerine Valide Sultân perde arkasından yeniçeri ağasına ve altı bölük ağalarına hitâb ederek, hazîne sıkışık durumda olduğundan paranın sonra gönderilmesini söyledi. Bu şekil imkân d hilinde değildir cevâbı verilmesi üzerine, müşavirler diğer birinin seçilmesi için aralarında m z kereye mecbur oldular.

Uzun bir müzâkere cereyan etti. Nihayet Mes' d Efendi'nin fikri kabul edildi. Mes' d Efendi şöyle söyledi:

- «Sadr zamd n    şey beklenir: Donanmanın tech zi, Girit seferinin devamı, askerin masraflarına gerekli olan paranın ted riki. Hüseyin Paşa sadrâzam olsa da kaymakamın onun gıyabında bu tedbîrleri alması gerekecektir. Eğer kaymakam bu    şartı icraya taah-h d ederse, niçin mührü ona vermemeli?»

 l zir bulunanlar cümleten aynı fikirde bulunması  zerine Ahmed Paşa'ya:

- «Bu    şeyi taahhüd eder misiniz?» denildi. O da':

- «Taahhüd ederim» dedi.

Mecl s tekrar huzûr-ı hümâyûna döndü. Ahmed Paşa yukarıda yazılı şartlarla sadâreti kabul etmekte olduğunu tekrar etti. Sultân Mehmed mührü Ahmed Paşa'ya verdi; Fatiha okundu.

IV. Mehmed, Ahmed Paşa'ya:

- «Dikkat et, her vezîr yalnız azl ile kurtulmaz; fena idare edersen başını keserim» dedi; Ahmed Paşa yer öperek, kendisi de şart olarak,

alacağı mâlî tedbîrlerin uygulanmasına kimse tarafından muhalefet edilmeyip, nerede para bulursa almakta serbest olmasını, ikinci olarak, kimsenin müdâhalesi olmamak üzere tam bir istiklâl ile idaresine müsbade edilmesini öne sürdü. Pâdişâh, iki hatt-ı hümayûn vererek, ikisini de vaad etti. Yeni sadrâzam hanesine giderek, orada vezirler, müftî ile kazaskerler kendisini tebrik ettiler. Ahmed Paşa bunlara hitaben:

- «Madem ki liyâkatim olmadığı halde Cenâb-ı Hakk beni bu makama getirmiştir, Devlet'te intizâmı iade edeceğim, yâhud bu uğurda hayâtı terk edeceğim.» demiş olduğundan, bu son sözler, umûmî olarak uğursuzluk alâmeti sayıldı.³⁵⁴

Malî Tedbirler

Aslen Arnayud olan³⁵⁵ Tarhuncu Ahmed Paşa hademelikte saraya girmiş ve sipahilikle çıkmıştı. Mûsâ Paşa ile birlikte o sıfatla Mısır'a giderek, daha sonraları Mûsâ Paşa'nın Budin valiliğinde ve İstanbul'a dönüşünde kedhudâsı olmuştu. Halkın vücûdunu bin parça eylediği Hezâr-pâre Ahmed Paşa'nın da kedhudâlığında bulunarak, sipahilerin Atmeydanı'ndaki hezimetlerinden sonra müftî Ab-durrahîm Efendi'nin himâyesi sayesinde başını kurtardı. Daha sonra Diyârbekir ve Mısır Vâlisi olmuş ve her tarafta doğru ve şiddetli bir adam şöhreti bırakmıştı. Sadrâzam olur olmaz ilk icrââtı, bu husustaki umûmî i'tikadı takvîye etmek oldu. Geceleyin hapishane de bâzı suçluları boğdurarak, halkın bunları nüfuzlu ve zengin şahsiyetler zannetmesi için, na'şlarını işlemeli gömlek ve kemerlerle³⁵⁶ sokağa attırdı. Bu suretle kuvvetlilere selâmet sağlayıcı bir korku telkin etmek ve zayıflara tarafsız bir adalet devri başladığını bildirmek istiyordu.

Mutbah, tersane, diğer umûmî hizmetler eminlerinin hesaplarını muayene ederek, her tarafta masrafları kıstı. Ulemâ ve büyük memurların tebriklerini ifâ eyledikleri gün, müftî'nin gümrük eminini takdim etmesi üzerine sadrâzam:

- «Matbah ve koyun emâneti de sende değil midir?» diye sordu.
- «Evet» cevâbı vermesi üzerine kaşlarını çatarak:

³⁵⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 520-522.

³⁵⁵ Debre sancağının Mat kazasından, Hadîkattî-Vfizera. (Mütercim)

³⁵⁶ «Kenarlı gömlek ve don ve sırmalı uçkur giydirilmiş idi. Fakat halk bunların tabanları altına bakarak ve cüsselerinin cesametlerini nazar-ı f tib&ra alarak ne türlü şahıslardan olduklarını anladılar.» Naîmâ'ya müracaat, s. 226. (Mütercim)

- «Ya niçin payitahta gelen koyunlar bu kadar zayıftır? Ben Selanik'ten gelirken her tarafta semîz koyun sürüleri gördüm; bunlar kimindir diye sordukça hep 'Gümrük ve koyun emininin malıdır' cevâbını aldım.» dedi.

Koyun emîni:

- «Sultânım, kasaplar için şehre zayıf veyâhud' semîz koyun satmak müsavidir, koyunun semizi olsa zayıfını niçin keserler?» cevâbını verdi.

Sadrâzam:

- «Mel'ûn, semîz koyunları da zayıf koyunlar fiatma vereceksin; yoksa seni öldürürüm.» dedi.

Müftî gümrük-emîninin lehinde müdâhale edip iyi hizmet için uğraşacağını söylemesi üzerine, sadrâzam zahiren yatışmış göründü ve eteğini öpmeye müsâade ederek:

- «Pek güzel, bundan sonra vazifeni daha iyi görürsün; fakat şimdilik üçyüz kese akçe vereceksin» dedi.

Gümrük emîni:

- «İmkâm yoktur; buna mâlik değilim» dediyse de, Tarhuncu, acı acı gülerek:

- «Ben biliyorum, sen kendine şefaatçi bulacağını ümîd ediyorsun, nüfuz sahiplerinin himayesine istinaden param yoktur diyor* sun. Asılacak herif! Himaye zamanları geçti, bugün üçyüz keseyi defterdara teslim et, eti de ucuzlat, yoksa seni dört pare ederek her pareni şehrin bir kapısına asarım!» sözlerini söyledi.

Ondan sonra hazır bulunan kapıcı-basılara hitâb ederek: .

- «Siz P&dişâh'ın rikâb ağalarısınız; fakat ahlâksız derme-çat-ma askere dönmüşsünüz;³⁵⁷ sizin ahvâlinize mukayyed olarak asıl vazifenizde istihdam ederiz,» dedi.

Bütün büyük memurları, rüşvetçilikleri hakkında ve dolayısıyla ta*rîzleri ve bundan böyle birşeye muktedir olamayacaklarına dâir

olan açıklamalarıyla gücendirdi. Gürcî Paşa'nın verdiği bütün memuriyetleri ibtâl etmek istedi. Lâkin:

- «Gürcî Paşa'nın bütün tevcîhâtı yerinde bırakılmıştır, birine muâraza ve vakti hulul ve bir sebep hudûs etmeden azl ve tebdil ile müdâhale etme!» mealinde hatt-i hümayûn çıkarıldığından, bunları feshedemedi.

Tarhuncu Ahmed Paşa, bütün vâlî ve memurlara «irsaliye» nâ-mıyla bir

³⁵⁷ «Siz pâdişâhım rikâb ağalarısınız, amma bu şehirde hemân mıklecî levende dönmüksiz. Natmfî, s- 228. (Mütercim)

vergi tarh ederek, kendisini de 20.000 gurusı ödemekle mükellef kıldı. Bu suretle umûmî varidatı 700.000 gurusı artırmaya muvaffak oldu. Her değirmene bir gurusı (bundan da hazîneye 100.000 gurusıtan ziyâde hâsılât olması lâzım gelirdi) ve her haneye iki gurusı koydu. Ancak bu son iki verginin tahsili büyük müşkilâta uğradı. Sipahiler diyorlardı ki:

- «Bizim tahsisatlarımız verilmediği halde, değirmenlerimiz için nasıl vergi vereceğiz?»

Eğer bu tedbîrde ısrar edilse istanbul'da, Galata'da, Üsküdar'da mutlaka bir isyan çıkacaktı. Binâenaleyh bundan vazgeçilmek zorunda kalındı. Sadrâzam tarafından çıkarılan diğer birkaç emir de hayalî kaldı. Bu cümleden olmak üzere, mumun okkası 22 akçeye indirilip, fakat mumcular Sa'dî-zâde Efendi'nin himayesiyle 400 dirhem olan okkanın mum satışında 340 dirhem olmasına müsâade aldılar. Ağırılığının bu surette indirilmesi, fiatımın indirilmesine eşit olduğundan, eski hâl değişmemiş oldu.³⁵⁸

Sadrâzâmın hazîneyi zenginleştirmek için vâkî' olan mesâisi bütünüyle faydasız kaldığından, devletin gelirlerinin ve masraflarının miktarlarını belirlemek için huzûr-ı şahanede büyük bir meclis toplandı (17 Şubat 1653 - 19 Rebûlevvel 1063).³⁵⁹ Birkaç senenin bütçeleri çıkarılarak on sene önce varidatın masraflardan çok fazla ve sadrâzam Kara Mustafa Paşa zamanında varidat ile masrafların denk bulunduğu ve fakat o zamandan beri masrafların mütemadiyen arttığı anlaşıldı. Vak'asını yazmakta olduğumuz şu zamanda ise, devletin varidatı iki milyardan dörtyüz akçe ve masrafları bu miktardan yüzyirmi milyon fazlaydı.³⁶⁰ Karışık bir müzâkere vuku buldu ve hiçbir netice çıkmadı.³⁶¹ Çünkü kimse tasarruf çârelerini göstermek istemez, yâhud gösteremezdi. Bu mecliste hazır bulunan müverrih Hacı Kalfa, bu müzâkereden fırsat bularak «Düstûr-ı'l-Amel fî- la-lâhi'l-Halel» adındaki kitabını yazıp, bunda birkaç senenin isfetisü-kî bilgilerini dere etmiş ve idarenin her türlü kötülüklerini gister-miştir. Ancak gösterdiği çârelerin tatbikine hiçkimse cesaret edemeyeceği için, eserini neşretmedi. Üç sene sonra müftî Hüsâm-zâd**ye vererek, o da mütalâa buyurulmak

³⁵⁸ *Bu hâl herkese sermaye-i istihza oldu. Herkes hıdmetkârına birşey almasını ısmarladukça «sakın paşa okkasıyla, Sa'dî-zâde okkasıyla ofenasun!» dirlardı.» Nalmâ, s. 253. (Mütercim)

³⁵⁹ Meclis tersane bağçesinde toplanmıştı, Naîmâ 19 RebKBflhir çarşamba târihini gösterir, s. 281. (Mütercim)

³⁶⁰ Naîmâ'nın tâbirince «Cümle memâlikl mahrûsenün senevt îrâdı yigirmidört bin yiSc akçe olup alü bin kadarı der-i devlette bakisi şâir memleketdedür; hâlâ îrftddan masraf bin ikiyüz yük kadar ziyâdedür-. s. 282. (Mütercim)

³⁶¹ Huzûr-ı şahanedeki ilk mecliste yalnız birkaç îrâd ve masrafın çıkarılmasına karar verilmişti; sonra Defterdar Paşa sarayında toplanıldı ki, bu karışık müzakere orada oldu. Naîmâ, s. 282. (Mütercim)

tavsiyesiyle zât-ı şahaneye Uk-dîm eyledi.³⁶²

Kızlarağası İle Şeyhülislâmın Azledilmeleri

Tarhuncu'nun, kendisinin serbestçe işleri yürütmesini sağlamak için, i'tinâ göstermesi, kızlarağası Süleyman'a, ikbâl ve iktidarının sona erdiğini haber vermişti. Süleyman Ağa, o vakitten itibaren, gözden düşmüş büyük hadım-ağalarının son ilticâgâhı olan Mısır'da kendisine bir uzletgâh hazırlamaya başlamıştı. Himaye ettiği Gala-talı Mehmed'in³⁶³ Mısır valiliğine tâyini için sadrâzam nezdinde her türlü teşebbüslerde bulundu. Lâkin Tarhuncu gerek bunu, gerek Hüseyin'in yeniçeri kâtibliğine iadesini reddetti. Süleyman Ağa, bu suretle nüfûzsuz kalmasına müteessir olarak, Teke Sultân'ın (Ken'ân Paşa'dan dul kalmış olan sultân) nikâhı günü toplantıda bulunan vüzerâ ve ulemâ için hil'atler istenildiği zaman:

- «Bende ne altın var, ne kürk!» diye infialini Valide Sultân'a göstermeye cesaret etti. Bu ihtiyatsız sözleri üzerine Mısır'a sürüldü ve yerine saray ağası (Bayram Ağa) getirildi.

Süleyman Ağa'nın azlinden bir müddet sonra şeyhülislâm efendi makamından ayrıldı. Müftînin gözden düşmesine, usûle aykırı olarak icra ettiği ve alenî düşmanı kazasker Mes'ûd Efendi'nin defterini Pâdişâh'a takdîm eylediği tevcihât değil, efendinin gösterdiği hiddet sebep olmuştur. Karakterindeki şiddete galebe etmesi mümkün olmadığından bir gün eski İstanbul kadısı Es'âd Efendi'yi tah-kîr etmiş ve döğüp sakalını yolmuş idi. Bu durum, hazır bulunan kişilerin nefretini celbetti. Bu hâdiseyi bastırmak üzere, Tarhuncu'nun sarfettiği mesaî semeresiz kaldı. Müftî, sadrâzam tarafından himaye edilerek, hareket tarzının neticelerini Önlemek üzere Pâdişâh'a yalanlarla dolu bir arıza takdim ettiği halde, bunlardan da fayda görülmedi.³⁶⁴

³⁶² Kâüb Çelebi'nin ifadesine nazaran Hüsîm-zâde risaleyi Kâtib Çelebi den istemiş ve «Pâdişâh'a okuduk ve cktuduk» demiş. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 522-525.

³⁶³ «Kendi terbiyesiyle kapıcılar kedhudâsı olup hâlâ ma'zûl olan BıvıkU Men med kî Galatau Kel Hasan ofclu dedükleri bî-hayâdur.. Naîmâ. s. 23. (Mütercim)

³⁶⁴ Naîmâ müftî efendinin kâğıtlarından birini aşağıdaki şekilde kaydediyor : «Benüm şevketlü pâdişâhtım, bu duâcınız abâ en cedd Pâdişâhumun müstakim ve müteşerri' duacısı olup dahi icâb ider hal yoğiken niahzâ nevalarına mu-tabaat itmediğümüz içim Es'ad nâm râş ve mürteşî gelüp bir şeyhü'1-is-lâm iken terki edeb ve hetk-i hürmet idüp bize müşâfeheden zâlim ve dinsiz diyüp bu makûle elfâz-ı kabîha ile atâle-i lisân idüp ve sakakmuza yapışup bizi darb idüp meclisden ihrftc olundukda şâir ulemâ rinde olan zorbaları - &i merhum babanuzı kati iden mücbirilerdür- ayağa kaldırup tehezzüb ve oem'iyet idüp bir alay ehl-i garaz bize eziyyet uzederürler; ve asıl murâd-ları bu bahane ile tecemmu' idüp Pâdişâh'a hücum ve sût-i

En ileri gelen ulemâdan yirmi zât ile yine ulemâdan ikîyüz kişi, hep birden saray-ı hümayûna gitmek üzere, reîsü'l-ulemâ Kara-çelebî-zâde Mahmûd Efendî'nin hanesinde toplandılar. Bu toplantı haber alınır alınmaz yeniçeri ve sipahiler ulemânın isteklerim si-lâhlarıyla tevsik etmek üzere hizmet arzetteler. Muhtelif esnaf da, tamâmiyle isyanı kendi menfaatlerine hizmet ettirmek düşüncesiyle, onlara iltihak etmek teklifinde bulundular. Ulemâ, esnafın ve askerın yardımlarını reddettiler. Lâkin dükkânların kapanmasını ve birçok ahâlînin kendi arkalarından saraya doğru gelmelerini men' edemediler. Saray-ı hümayûna doğru yolun yansını katetmiş olduk-ları halde, karşıdan kırmızı çuka dolamalı ve serâser kuşaklı bir haseki gelerek atından inip Matjmûd Efendî'nin üzengisini öptü. Ve şöyle bir hatt-ı hümayûn sundu:

«İzzetli ulemâ efendiler, benüm abâ en cedd devletlim duacıları, ulemâ-i devletümsiz (devletimsiniz); ve size zulm ve cevr oldu-ğuna ve en ednânuzun hatırı rencide oldu-ğuna kafan rızây-ı hümayûnum yokdur ve her birinüze inayet ve riâyet murâd-ı hümayû-numdur; elem çekmeyesiz. îmdi hatt-ı hümayûnum vüsûl bulduk-da cem'iyyetle bir kadem dahî ileri geîmeyüp menzilinüze dağılasız, ve her muradımız ne ise yazup bildirersiz, ve bir iki gün sabr idesiz; murâdmuz ne ise bir hâl iderüz. Zinhar mazmûn-ı hatt-ı şerîfûme mugaayir iş itmeyesiz, ve's-selâm.»³⁶⁵

Ulemâ buna itaat ettiler ve bostancı ile birlikte Mahmûd Efendînin hanesine geri döndüler. Müftî aleyhine yalan gerçek suçla* malarla dolu bir mufassal arıza yazıldı.³⁶⁶ Şeyhülislâm üç gün sonra azl olundu. Bahâyı Efendî ikinci defa olmak üzere makaam-ı me-şîhat-ı islâmîyeye geldi (17 Ağustos 1652 - 12 Ramazan 1062). Malları müsadere edilerek kendisi bu zamana kadar Yedikule'de mahbûs bulunan Gürcî Paşa'nın yeni müftî ile eski dostluğu olduğundan, onun nüfuzu te'sîriyle serbest bırakıldı ve Ohri sancağı verildi.³⁶⁷

kasddur. Bun-ların haklarından gelinüp te'dîbleri vâcib olmuştur; ve illâ yine fitne-i azime îkaz itmeleri mukarrerdür.» s. 340. (Mütercim)

³⁶⁵ Naîmâ'dan aynen. (Mütercim)

³⁶⁶ Ulemâ, arızalannı yazdıktan sonra, hasekiye yanıp yakılarak vak'ayı pâdişâha arz etmek üzere yemin verdiler. Bir aralık, kâğıdın sadrâzam ve müftî tarafından aldırılması korkusunu îzhâr etmeleri üzerine haseki «Behey efendiler, bu nasıl sözdür? Ben pâdişâh tarafından geldim, yine efendime giderim ve memur olduğum hizmeti müstakûlen edâ ederim. Benim elimden kâğıdı almağa kim kaadirdir? Ya ben başımdan korkmaz mıyım?» demeğe mecbur olmuştur. Elbette bu efendilerin çoğu haseki ağadan bu yolda sözler işitmek derecesinden yüksek bir iz'âna mâlikdiler; lâkin buna benzer topluluklarda çenesinde kuvvet olan zihnî durumlarının diğerlerine te'sîr etmesi umûmî kaaide olduğundan haseki ağa, halktan bir yığın câhillere akılcıca nasîhatlar verecek ahvâle vâkıf bir filim mertebesinde bulunmuştur. (Mütercim)

³⁶⁷ Gürcî Pasa, KÖprülü'nün sadâretine çalışmasından dolayı ihtiyar Mîmâr Kaasım'ı Yedikule'de

Türkmen voyvodası Abaza Hasan hakkında bu esnada şikâyetçiler geldi. Sipahiler, arkadaşlarından birinin bir yeniçeri tarafından katledilmesinden dolayı isyan edecektiler. Kan için kan isteriz diyerek zabitlerini taşla tuttular ve fitnenin başı olan Cinci Yûsuf ile Arab Selîm'in arkasına takılarak Üsküdar'a geçtiler. Lâkin ulemâ, kati cinayetine karşı diyet alınabileceğini söylemeleri üzerine, sipahilerin ekserisi itaat ettiler. Suç ortakları tarafından terkedilmiş olan Yûsuf ve Selîm kaçtılar. Yûsuf Eskişehir'de yakalanarak boğuldu, Selim ise Haleb'e kadar giderek kurtuldu.³⁶⁸

Kadıẓâdeliler'le Şeyh Müridleri

Bahâyî Efendi'nin müftîliğinde Kadıẓâdeliler'le Şeyh Sivâsî'ye bağlı olanlar arasındaki çekişme hortladı. Kürd ulemâsından Molla Mehmed ile Tatar ulemâsından «Tatar İmam» lakabıyla ma*rûf diğer bir zât Birgili Mehmed Efendi'nin eseri olan «Tarîkat-i Muham-mediyye»ye i'tirâzlara dâir kitaplar yazdılar. Zuhur eden galeyân üzerine Bahâyî Efendi Kürd Mehmed'i kendisini hayrına olan ihtarlarla tevbih etti ve bir müddet ortadan çekilmek üzere 20 altın verdi. Kadıẓâdeliler'in katlini talep ettikleri Tatar îmam, şeyhülislâmın nezdihe giderek düşmanlarının arzusu yerine getirilmek için katle mahkûm olursa hükm-i tlâhî'ye razı olup, ancak muhaliflerin düşüncelerine aykırı olan beyanatının isbâtına hazır olduğunu söyledi ve bir katıra kitap yükletip bunları Fâtih Câmiî'ne götürdü. Bu korkunç ilmî istihkâmın arkasında siper alarak hasımlarına: - «İşte meydân!» diyerek, hücumla davet etti.

Kadıẓâdeliler Tatar îmam'ın delillerine üstün gelecek deliller arayacak yerde, Birgili'nin Tarîkat-i IUuhanımediyye eserini redd ve inkâr etmenin dîne bir taarruz olduğunu ve buna karşı yazılan ki-tabların hepsinin yakılması için şeyhülislâma emir verilmesi lâzım geleceğini zât-ı şahaneye arz etmeyi, kendilerince daha münâsib gördüler.

Bununla beraber, Pâdişâh'ın emri üzerine ulemâ bir meclis akdederek Tarîkat-ı Muhammediyye'ye karşı yapılan taarruzların bâtil olduğuna karar verildi. Ve Tatar îmam'a da selefin büyüklerinin eserlerine taarruzdan kaçınması ve aksi halde şiddetli cezaya uğrayacağı ihtir edildi (11 Ocak 1653

Kanukuyu'ya attığı zaman, zavallının burnunu akreb sokup, açılan yara burnunun bir tarafını götürmüştü. Gürel Paşa da bu defa Yedikule'de mahbûs iken başını akreb sokarak amelî nev'inden cezasını görmüştür. Naîmâ, s. 250. (Mütercim)

³⁶⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/525-527.

- 11 Safer 1063).

Taassup fikri bu tezahürat ile iktifa etmedi. Pâdişâh köşkünden iki kişinin tütün içtiklerini görmesi üzerine bunları idam ettirmek istedi. Lâkin müftî bunlar için şefaatt ettiğinden, değnek cezâsıyla ve bir de tütün hakkındaki yasağın yenilenmesiyle yetinildi.³⁶⁹

Zelzele

Bu sırada Anadolu'da şiddetli bir zelzele oldu: Tire, Nazilli, Gev-şak,³⁷⁰ Denizli, Sultanhisarı kasabalarında birçok binalar harâb oldu, altlarında birçok adam kaldı; Güz el his ar'da şehrin yansı yerle bir oldu. 3.000 kişi enkaz altında hayâtı terketti (23 Şubat 1653 -25 Rebûlevvel 1063). Kırk gün yer sarsıntısı devam etmiş ve siyah sular kaynamış ve devlet müverrihinin tâbirine göre, güya toprak sâkinlerinin isyanından dolayı titreyerek insanoğulların haksızlıkları sebebiyle yeryüzünde büyük bir yara açılmıştır.³⁷¹

Sarıkamış Kazakları (Zaporog Kazakları)

Bu zamanda payitahtın en ziyâde dikkatini çeken ahvâl Venedik muhârebeleriyle Hatman'lan Hemielniki kumandasında Lehistan'a karşı ihtilâl çıkaran Kazaklar'm taarruzları olmuştur. Kazaklar kısa bir zaman önce Karadeniz'in şark ve garb sahillere taarruz etmişlerdi. 15 kayıkla Varna'nın alt tarafında balçığa çıkarak mıntıkeyi yağma ettiler ve yaktılar. Misiuri, Terkof, Lehile'de meydana getirdikleri hasarlar üzerine sadrâzam yeniçeri mütekaaidlerini sahilin muhafazası için Boğaziçi'ne gönderdi. Kazaklar Akkirman'a çıkarak ahâliden bir kısmını da esîr alıp götürmüşlerdi. Şahbaz Pa-şa'nın büyük bir gemi ve dört kadirga ile yaklaşması üzerine bütün esirlerini îdâm ettiler ve îstefan Burnu altında cenge hazırlandılar. 16 kayıkları, yeniçerilerin yalnız bırakmış oldukları Şahbaz Paşa'yı çevirdi. Şahbaz Paşa, iki kayığı batırmaya muvaffak olarak, oradan kurtuldu. Sinop'ta kadirgaların kumandanı Mehmed'i asmak istedi. Lâkin Mehmed yeniçeri ocağından olduğu için, şehirdeki yeniçeri miralay (çorbacısı) muhalefet etti. İstanbul'a dönüldüğünde Şahbaz Paşa Mehmed'den şikâyet

³⁶⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/527-528.

³⁷⁰ Natmâ'da «Köşktür (Bugün de aynı ismi taşıyan yerdir).

³⁷¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/529.

etti. Sadrâzam, kapdânı Tersane Dîvân-hânesi önünde astırdı; Şahbaz Paşa'yı da habsetti.

1652 Aralık ayında (Muharrem 1063) müftî, Dinyepr³⁷² Kazakları Hatmanı ve Lehistan'a karşı isyan eden Hemielniki'den bir mektup aldı ki, emri altında bulunan 300.000 Kazak'tan 40.000'ini Osmanlı Devleti hizmetine vermeyi tekîf ediyordu. Hemielniki, Osmanlılar elinde esîr bulunarak Türkçe ile ülfet peyda ettikten başka Kur'ân-ı Kerîm'i tettebbu' etmişti; öyle ki yan Müslüman bulunduğu, hattâ tamâmîyle Müslüman olduğu zannedilirdi. Şeyhülislâma mektup yazdıktan bir müddet sonra, Osmanlı usulünce kendisine hükümet berâtı verilmekle beraber, Moldavya'dan bir kısmının terkin taleb etmek üzere İstanbul'a dört sefir gönderdi. Hemielniki'nin murahasaları huzûr-ı hümayûna kabul edildiler. Hükûmetine" dâir de bir berât verilir, bunda Moldavya'dan arazî terkin dâir bir söz dere Edilmeyerek, yalnız Kazaklar'ın işgal etmekte oldukları araziden bahsedildi. Elçiler Tatar Hânı tarafından İsmail kadısına yazılmış ve kadı tarafından kendilerine tebliğ olunmuş olan bir mektubu da takdim ettiler.³⁷³

Kırım Hânı

Kırım Hânı, himâyesi altındaki birinin İsmail evkaafı mütevellî-liğine tâyin olunmasını tekîf etmişti. Lâkin yeni kızlarağası, bu vazifeyi murâd ettiği bir şahsa vermişti. Kırım Hânı kendi adamının reddedilmesinden kızarak, îsmâîl kadısına:

- «Kızlarağası tarafından nasb olunan mütevelliyi def et, yoksa seni de, mütevelliyi de öldürürüm» diye yazmıştı.

Sadrâzam bu mektubu okudu, bir şey demeksizin aldı, sakladı. Biraz önce Kırım Hânı'na kılıç ve kaftan gönderilmişti. Bunları götüren mîr-i alem Ahmed Ağa, döndüğünde, Hân'ın kılıcı hiç bakmaksızın yanına koymuş, kaftana yalnız sol kolunu sokmuş, sağ kolunu yere doğru bırakmış olduğunu ve kendisinin İstanbul'a firar eden iki esîri, İstanbul'da vükelâ tarafından satılmış olmasından şikâyet ederek, artık Pâdişâh'a esîr göndermeyeceğini

³⁷² Bu Kazaklar Zaporog ismini almışlardır ki, Dinyepr şelâlelerinden birinin adıdır. Türkler Dinyepr ve Buğ nehirleri arasında Sarı-su denilen bir bataklık münasebetiyle «Sarıkamış Kazakları» derler, edilmeyerek, yalnız Kazaklar'm işgal etmekte oldukları araziden bahsedildi. Elçiler Tatar Hânı tarafından İsmâîl kadısına yazılmış ve kadı tarafından kendilerine tebliğ olunmuş olan bir mektubu da tak-dîm ettiler.

³⁷³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/529-530.

ifâde ettiğini sadrâzama haber verdi.³⁷⁴

Tarhuncu'nun İdamı

Sadrâzam, mâlîye ile ilgili tedbirleriyle Kırım Hânı'nın, bütün büyüklerin, özellikle huzûr-ı şahaneye girip çıkanların husûmetini celb ettiği gibi, kapdân Derviş Paşa'nın da düşmanlığını tahrik etti. Geçen senenin sonbaharında, Derviş Paşa, Ahmed Paşa'nın sadâretinden beri misli görülmemiş bir debdebe ile İstanbul'a girmişti: Der-vîş Paşa'nın arkasında 2.000 süvari ve piyade ve 7.000 atlı vardı ki, bunlar Silistre'de, Bursa'da, Anadolu'daki irtikâblarının semereleriydi. Tarhuncu Ahmed Paşa, elindeki parayı en çok sipahilerin tahsisatlarının Ödenmesinde kullanır ve bahriye hizmetlerini ihmâl ederdi. Kapdân paşa bundan dolayı birkaç defa şiddetli çıkışlarda bulundu. Bir gün Tersâne'de sadrâzam ve defterdar Surnazen Mustafa Paşa'yla devlet işleri hakkında görüşürken, defterdara:

- «Mutlaka bana para vermelisin» demesi üzerine, defterdar:
- «Sana parayı taştan kesecek değiliz» cevâbını verdi.

Çekişme büyüdü. Nihayet defterdar, kendisinin de onun gibi ve-zîr olduğunu ve fakat onun gibi celâk olmamış bulunduğunu ve kapdân paşanın zulümleriyle âlemi harâb eylediğini söyledi. Kapdân paşa:

- «Ben mi celâliyim? Sultân IV. Murad gibi bir kahraman zamanında hududun durumunun tanzimi bana bırakılmadı mı?» diye bağırды.

Ancak hiddetinden nefesi kesildiğinden, sözünde devam edemedi. Sadrâzam konuşmaya müdâhale etmek istediğinden, kapdân paşa hiddetini ona tevcih ederek, vaad ettiği paraların te'diyesini te'-hîr etmek suretiyle kendisiyle oynamış bulunduğunu söyledi ve bundan sonra havale kabul etmeyeceğini, kendisine nakden 300 kesenin verilmesi lâzım geleceğini beyân etti.

Bu çekişme, üçüncü şahıslar tarafından, ağırlığı artıracak tafsilâtla Pâdişâh'a yetiştirildi. IV. Mehmed sadrâzamlı kapdân paşayı huzuruna getirtti. Kapdân paşa, nakden 20 kese almamış olduğunu isbât etti. Sadrâzam da, cevaben, havalelerin nakid hükmünde olduğunu, bunların ödeme zamanlarının girmesine kadar bekleyerek askerin maaşını kendisinin verebileceğini ileri sürdü. Pâdişâh bu izahattan memnun olmayıp, o vakitten itibaren Tarhuncu Ahmed Paşa'nın azline karar verdi. Lâkin

³⁷⁴ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/530.

sadrâzâmın düşmanları, kendisinin düşmesinden sonra tekrar hükümet dizginlerini ele almak üzere dönebileceğini düşünerek, katlinden başka şekilde hoşnûd olamazlardı. Tarhuncu'nun kapdân paşa ile düşmanlığının saltanat tahtında bir ihtilâl tertîbleyerek Şehzade Süleyman'ı tahta oturtmak tasavvurunda bulunduğu halde, bu hususta Derviş Paşa'nın muvafakat göstermemesinden meydana geldiğini Pâdişâh'a telkin ettiler. Sultân Mehmed'in şübhelerini te'yîd etmek için eski yeniçeri ağası Süleyman Paşa'yı kullandılar. Süleyman Paşa'nın sâdedilliğinden istifâde ederek, kendilerinin tahayyül ettikleri tertibin doğru olduğunu Pâdişâh'a söyleyecek olursa, sadârete yükselebileceğine ikna ettiler. Bu entrika hemen hemen tamâmiyle muvaffak olarak, Sultân Mehmed, Tarhuncu'nun bertaraf edilmesini kararlaştırdı; bununla beraber kendisine görünüşte bir emniyet vermiş olmak için, Nev-rûz'dan beş gün önce sadrâzâmın idaresi hakkında övgü dolu bîr hat ile bir samur kürk ve murassa bir hançer gönderdi.

Müneccim-başının Nevruz için hiçbir hayırlı haber vermemiş olduğu sadrâzam, Pâdişâh'ın iltifatının bu yeni delillerinden dolayı tebriklerini arzeden hey'ete:

- «Siz pâdişâhların lütuf ve kahırları muamelelerini bilemezsiniz! Bunlar hep benim idamıma mukaddimedir.» dedi.

Bir gün kazasker Hüsâm-zâde, böyle uğursuz saymanın münâ-sib olmadığını söyleyince, ona da:

- «Efendi, ben Pâdişâh'a hizmet etmek için bütün dünyâ ile bozuştum; böyle herkese mukaavemet etmekle kendimi harâb edeceğimi düşünmedim. Şimdi ekdiğimi biçiyorum.» cevâbım verdi.

Hatt-ı hümayûnun çıkmasından üç gün sonra, yâni Nev-rûz'dan evvelki ilk dîvânda, sadrâzam fena rüyalar görmüş olduğunu beyân ederek, hazır bulunan memurlara bir daha görmeyecekmiş gibi veda etti. Nev-rûz'da, Pâdişâh'a mu'tâd hediyeleri gönderdi. Zât-ı şâ-hâne bunları getiren şahsa hil'at giydirerek memnuniyetini izhâr etti. Tarhuncu, Nevruz girdiğinde hiçbir elem verici hâdis vuku bulmamış olduğu için³⁷⁵ biraz emniyet bularak, bâzı işlerin düzeltilmesi için tersaneye gitti. Ancak oraya gider gitmez hemen saraya gelmesini emreden bir kâğıd aldı. Hemen abdest alarak, yanında bulunanlara:

- «Sizi Allah'a ismarladık; âhiret hakkım helâl ediniz! Bize gadr edenler

³⁷⁵ Çünkü müneccim-başı Nev-rûz'da bâzı .kutûât ve mahâzîr, vardır demişti, Naîmâ, s. 297. (Mütercim)

de muammer olmazlar, inşâ'ali ah!» dedi ve namaz kılıp istiğfar eyledi.

Yolda, tezkirecisine:

- «Çelebi! Şimdi beni alıkoyup öldürseler, korkar mısın?» deyince, tezkireci:

- «Bu nasıl sözdür? Böyle vehimlere kapılmayınız!» tavsiyesinde bulunmuş olduğu halde, Tarhuncu, şehâdetin canına minnet olduğunu ifâde etmiştir.

Huzura girince Pâdişâh kendisini azarlayarak kaldırılmasını emrettiğinde, Tarhuncu:

- «Pâdişâhım beni gadren öldürüyorsun; Rûz-ı Mahşerde iki elim yakadadır.» sözlerini söylemiştir.

Pâdişâhın işareti üzerine bostancı-başı, talihsiz veziri boğdu; cesedi Saray'dan Demirkapı önüne atıldı (20 Mart 1653 - 20 Rebîülâhir 1063). Müteveffa Mûsâ Paşa'nın nikâhlısı olan Tarhuncu'nun kızı, babasının na'sını kaldırmak için izin alarak, Üsküdar'a defn olundu.³⁷⁶

Sadrazam Derviş Paşa'nın İdaresi

Kapdân Derviş Mehmed Paşa sadâret makamına tâî'n olunarak, işlerin idaresine başlamasını kötü mâlî tedbîrlerle ve bir takım idamlarla îlân etti. Kendisini ağır surette tahkir etmiş olan Surna-zen Mehmed Paşa'dan intikam almaya bilhassa can atmakla beraber, mâlî müzayaka şiddetli ve hazînede para mevcut olmadığı için, iki ay hizmetinde bıraktı. Lâkin bu müddet geçtikten sonra azlederek³⁷⁷ yerine ba-bâkî kulu Mustafa Ağa'yı tâî'n etti ve uhdesine beğlerbeğlik payesi verdi.³⁷⁸ Surnazen Tamışvar valiliğine ve Tamışvar vâlisî bulunan Emîr Paşa Kaniye'ye gönderildi. Eski reîs-ülküttâb Mevkûfâtçı Mehmed Efendi baş-muhâsebeci ve dâmâdı Bolulu Mecdî Mehmed Efendi cizye muhasebecisi oldu. Tarhuncu'nun düşmanlarıyla suç ortaklığı etmesine mukabil sadâreti ümîd etmiş olan Süleyman Paşa Girit'e gönderildi ve fakat Pâdişâh'a müracaatı üzerine Malatya sancağı has olarak uhdesine verildi. Derviş Paşa'nın henüz kapdân

³⁷⁶ O zaman müverrihlerinin hepsinin şehâdetiyle anlaşılır ki. Tarhuncu Ahmed Paşa doğru ve devlet hazînesinin îslâhına çalışmış bir sadrazamdır. Kendisine yüklenebilecek yegâne kabahat «msâk.dir ki, bu da «nehhâb» (çapulcu, yağmacı) ve «vehhâb» (bağışlayıcı, cömert) olmadığına delâlet eder ve lehine şehâdet eder. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 530-532.

³⁷⁷ Nalmâ, Surnazen'in defterdarlıktan azline cumâdelulanm birinci gününü târih gösterdiğine nazaran, Derviş Paşa zamanı defterdarlıkta pek az kalmış olmalıdır- Nalmâ, s. 301- (Mütercim)

³⁷⁸ Nalmâ, «emtrül'ümerâhk» diyor, s. 302. (Mütercim)

iken kendisinden bir Arab atı isteyip de alamamış olduğu segbân-başı, bu cimriliğinin neticelerinden kurtulabilmek için, istenilenle birlikte diğer dokuz atı eyerlenmiş olarak takdim etmekte sür'atli davrandı. Lâkin Derviş Paşa, vaktinden sonra ve menfaate müstenid olan bu cömertliği kabul etmeyerek, segbân-ba-şığı Ohri sancağına gönderdi.

Sadrâzâmın aslen Macar olan çaşnigîr-başısı bir mektup götürmek üzere Viyana'ya giderken Karînâbâd'da bâzı kötülöklere tevessül ettiğı halde, kadı müsâade etmemişti. Döndüğünde kadıyı döğ-müş olduğundan, İstanbul kadısı tarafından katline fetva verilerek, müftî de bunu tasdik etti. Ancak silâhdâr, vaktiyle hademededen olan çaşnigîri sahiplenerek, îdâm bedeli olarak 500 gurus alınmasına müsâade aldı. Sadrâzam bu şekli kabûî etmemek istediye de, Enderun halkının isrâriyle anlaşma kararlaştırıldı. Ancak daha sonraları silâhdâr vezâret rütbesiyle çıkarılmak istenildiğinde, müftî efendi si-lâhdârlara vezâret verilmesinin otuz yıl Enderun'da hizmet etmeye bağı olup, biri sekiz yıllık bir silâhdâr çıkmak isterse müteferrika-lık, yâhud kapıcı-başılık ile kanâat etmesi lâzım geleceğini arzede-rek, silâhdârın ümidinin gerçekleşmesine mâni oldu.

Maktul sadrâzâmın kedhudâsı Mü'min Ağa hapsolunmuştu. Kurtulmak ümidiyle 90 kese verdiye de, bunun da faydası olmadı. Nihayet kayınpederi Siyâvuş Paşa şefaât ederek 90 keseyi 130'a çıkarmak üzere kefil îtâsiyle kurtulabildi. Mü'min" Ağa'nın kabahati şu idi ki, Valide Sultân'm kahveei-başısı Şa'bân Ağa, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında 130 akçe ile tekaüd olmak istemişti; Şa'bân Ağa bu haberle kedhudâ Mü'min Ağa geldiğı zaman, Mü'min Ağa baltacılar kedhudâsının bile 80 akçe ile tekaüd edildiğinden bahsederek, meşrebi malûm olan sadrâzâmın 130 akçeye muvafakat etmeyeceğini kendisine ifâde etmiş ve hakîkaten Şa'bân Ağa daha sonra Tarhuncu'nun huzuruna çıkınca, o da kedhudâsının dediğini söylemişti.

Adana Vâlîsi tbrâhîm Paşa nâmında bir zâlim belde kadısını Öldürmeye kalkıştığı halde bunu yapamamışsa da, daha sonra adamlarından birinin ve sonra kendisinin kötü hareketlerinden dolayı, ahâlî kendisini öldürmüştür.

İbşîr Paşa, Haleb valiliğinde tehdîdkâr bir tavır göstermeye devam etti. Bu zâlim riyakâr, gaddarca hallerini takvâ-fürûşlukla Örtüyordu. Pazartesi ve perşembe günleri oruç tutar, fakat mahbûs-ları aklıktan öldürürdü. Gecenin bir kısmını namazla geçirir, fakat bütün gün halka zuhnederdi. Asla kahve içmez, mezâlim şaraba nûş ederdi. Hiç tütün kullanmaz, fakat mağdurlarının kanından çıkan dumanlarla keyif çatardı. Takva sahiplerinin

kutbu olmak isterdi, fakat istibdadın mihveri idi. Sadrâzâmın İstanbul'a gelmesi için yazdığı dâvetine karşılık itaatkârca cevap yazmakla beraber, askerini takviye etti.³⁷⁹

İdamlar Ve Müsadereler

IV. Murad zamanında îdâm edilen Urmiyeli meşhur şeyhin hem-şîre-zâdesi Şeyh Mahmûd -ki Saçlı diye yâd olunurdu- bu aralık İstanbul'a gelerek ibâdet ve tâatı ve hükümet aleyhine sözleriyle şöhrat kazandı. Aynen söylerdi ki, Devlet'e her musibet, Valide Sultân'm hükümet işlerine karışmasından kaynaklanmakta olduğundan, saraydan def edilmedikçe Devlet iktidarsızlık içinde kalacaktır; binâenaleyh ya Eski Saray'a gönderilmeli, yâhud eyâlet paşalarının biriyle evlendirilmelidir. Bir valide sultânın kocaya verilmesi gibi yeni bir fikir pek garîb görüldüğünden, Şeyh'in kendisine böyle şeyler söylemiş olduğu nakîbü'l-eşrâf ile sadrâzam arasında cereyan eden müzâkere üzerine, böyle bir mukaddes sıfat taşıyan şahsı, her-

şeyden masun olması lâzım geleceği hakkındaki umûmî fikiri yaramaksızın dedikoduya son vermek için, Şeyh Mahmûd mecnûn sayılarak, zincirler içinde Süleymânîye Camii yanındaki timârhâne-ye konuldu. Ancak dostları ve taraftarlarını toplamaya imkân bularak, onlara hakikati söylemiş olduğu için zincire vurulmuş olduğunu söyledi. Dîvân, bunun üzerine, Şeyh'i def etmeye karar vererek doğum yerine sürdü.

Mora'da beğlerbeği Kürd Ahmed Paşa ile Trapoliçe muhassıllı-ğına gönderilen kapıcı-başı Yûsuf, eyâlete girmelerine mâni olmak isteyen Halîl Ağa nâmında biriyle biraderini îdâm ettiler. Halil Ağa'-nın diğer bir kardeşi İstanbul'a müracaat ederek Uzun Yûsuf'un gadrinden ve sarıcaların zulümlerinden şikâyet etti. Yûsuf tevkif edildi ve daha sonra 130 kese vereceğini vaad etmesi üzerine parasız tah-lîye edildi. Fakat yeniden şikâyetler vuku bulması üzerine, Yûsuf:

- «Bana zâlim ve gaddar diyorlar, öyle olmasaydım me'mûri-yetimde dörtüzbün akçeyi nasıl kazanabilecektim?» demiş ve bu söz sadrâzama yetiştirilmiş olduğundan, Yûsuf boğuldu. Bu suretle sadrâzam, Yûsuf'un vaad ettiği 130 keseyi kaybetmiş ve şikâyet edenler de ümîd ettikleri tazminattan mahrum olmuşsa da, maktulün hak-etmiş olduğu şu muamele,

³⁷⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/533-534.

halkı memnun etti.

Boyacı Hasan'ın da bu aralık îdâmı umûmî hoşnudluğa sebep olmuştur. Boyacı Hasan, ağaların katlinde cellâdlık vazifesini gördükten sonra, Gyula (Güle) sancağı mutasarrıflığına gönderilmiş ve bu sene kapıcı-başılıkla Surre-emîni olmuştu. Bulunduğu yerde gaddarca zulümler yaptı. Vergi tahsiline çıktığı zaman erkekleri bulamazsa kadınları zincire vurdururdu. Hattâ zincirdeki kadınlardan biri mihnete tahammül edemeyerek can verdiğinde:

- «Ölüyü beraber taşıyıp da muazzeb olsunlar; fena koku kendilerini bir an evvel paralan ödemeye mecbur eder» diyerek, zincirin kilidini kendisi alıp saklamıştı. Zindancı daha merhametli olup, Ölünün başını keserek, vücûdunu zincirden çıkarmıştır. Babasının zeametini gasbetmiş olduğu bir çocuk Üsküdar'a gelip de Pâdişâh'a bir arzihâl takdim etmenin yolunu bulmamış olsaydı, Boyacı Hasan zulmünü daha ileriye götürecek. Lâkin bu zeamet mes'elesi îdâma mahkûm olmasına sebep oldu.³⁸⁰

Kastamonu sancağı beği Kara Şatır da zulümlerinden dolayı İstanbul'da îdâm edildi. İsyân eden ağaların icrââtına vâsita olmuş, sonra gizlenmiş olan Türk Ömer Ağa, inzivaya çekildiği yeri terk etmek ihtiyatsızlığında bulunarak, o da sadrâzâmın huzurunda Öldürüldü.

Fakat bu idamların hiçbirisi sabık kapı-ağası ak-ağalardan Abdurrahmân'ın îdâmı kadar dikkate değer ve ehemmiyetli olmamıştır. Abdurrahmân, Sultân İbrahim'in boynuna takılan felâket kemendini eliyle çekmiş³⁸¹ ve Sultân Mehmed'in cülusundan sonra valilikle Mısır'a gitmişti. Selefî Tarhuncu Ahmed Paşa'ya kötü muamelede bulunduğundan, Tarhuncu sadrâzam olunca, hakaretlerinin intikamını almak üzere kendisini İstanbul'a davet etmişti. Abdurrahmân Paşa, bin türlü bahanelerle yollarda kalarak, henüz Konya'ya geldiği sıradaydı ki, Tarhuncu'nun düştüğü haberini

³⁸⁰ Bu çocuğun babası Anadolu zatmlerinden idi; zalmin vefatında çocuk Pâ-dişh'a arzihâl verdi, babasının zeameti hatt-ı hümayûn üe kendisine ihsan edildi. Tarhuncu'nun sadâretinde Boyacı Hasan sadrazamı sıkıştırıp zeameti zabt etmişti. Çocuk bu defa Üsküdar'a gelerek. Pâdişâh câmi'e giderken arzihâl sundu. Pâdişâh çocuğu tamdı. «Benfim zeamet viröp çerâğ itdüğüm çocuk degül mi?, diye sordu. «Evet, odur» dediler ve tafsîl-i mâcerâ eylediler. Pâdişâh Boyacı'nın hemen îdâmıyle zeametini çocuğa iadesi için hat yazdı-Nalmâ'ya müracaat s. 324. {Mütercim}

³⁸¹ Sultân İbrahim'in tahttan indirilip hapsedildiğinin dördüncü günü Sofu Mehmed Paşa divândan hanesine gelip attan ineceği sırada, Abdurrahmân'ın babalığı olan kaba sakal bir kapıcı beygirle geldi, «Sultânım, kapı-ağası dualar eder, Sultân İbrahim mahbesden çıkmış, dedi. Sadrâzam hemen saraya giderek ve şeyhülislâmı davet ederek, kat! vak'asi zuhur etü. Katı sırasında cellâd Kara Alî imtina ederek feryâd ettikçe -vücûdunun bütün parçaları pâdişâhın ni'metiyle müteşekkil olan- bu hâin kocaman vücûduyle cellâda hücum ederek «Tfe bre roel'Ûn! işini gör?» diye Kara Alî'nin ensesine yumruk vurur, cellâd yumruk yedikçe yerlere kapanırdı. Nâfîmâ'ya müracaat, s. 326. {Mütercim}.

aldı. Artık kendisini tam bir emniyet içinde addederek, büyük bir sür'atle İstanbul'a geldi ve sadrazamlığı satın almak için saraydaki muinleri vâsıtasıyla Pâdişâh'a 500, Vâlide'ye 100 kese arzetti. Derviş Mehmed Paşa bu entrikadan haberdâr olarak, Abdurrahmân'dan Mısır hazînesine borcu olan 2.000 keseyi talep etmekle beraber, Pâdişâh'a bir arîza yazıp Sultân İbrahim'in cellâdı olduğunu ve cinayetinin hâtırası olmak üzere Sultân İbrahim'in kanlı bir kaftanını saklamakta bulunduğunu ve Pâdişâh'ı 500 kese para ile iğfal etmek istediğini bildirdi. Valide Sultan'a da bu yolda bir kâğıd yazdı. Pâdişâh'a ve Vâlide'ye olan kâğıdlarla, sadrâzâmın beraber göndermiş olduğu Mısır'dan gelme defter saraya vardığında, sadrâzâmın telhisi üzerine: - «Hemen kati eylesin!» diye hatt-ı hümayûn yazıldı. Derviş Paşa başka bir arîza daha takdim ederek, Abdurrahmân Paşa vezîr bulunduğu için kanun hükmü gereğince ancak sarayda cezasını görmesi lâzım geleceğini bildirdi. İşte Osmanlı Devleti târihlerinin kendisinden bahsetmekte olduğu nüfuz ve kudret sahibi hadım-ağalardan birinin sonu budur.

Abdurrahmân Paşa'nın îdâmı ve Süleyman Ağa'nın uzaklaştırılmasıyla sarayda hadımların te'siri mahvedilmiş ise de, kadınların te'siri zeval bulmamıştı. Hâmisi bulunan Büyük-Vâlide Sultân'ın kahveci-başı Şa'bân Halife'yle evlendirdiği Sultân Mehmed'in dadısı (Melekî Kadın) ile yine Büyük Valide Sultân'ın teveccühünü kazanmış bulunan ve Erzurum beğlerbeği Murtazâ Paşa'nın zevcesi olup kocasına Bağdâd valiliğini alan Anber nâmındaki câriye, Ha-rem'in son nefesini vermekte olan nüfuzunu ihya etmek tehlikesini gösterdiler.

Sipahilerin ulufe istemek üzere İstanbul'a gelecekleri, Abaza Ha-san'm da büyük bir kalabalıkla ortaya çıkacağı söylentileri yayılmıştı. Sipâhî zorbaları bakiyyesinden Yûsuf Ağa'nın Üsküdar'a gelip konduğu anlaşıldığından, kızıl-bayrak ağası Şa'bân Ağa, bölük çavuşları ve üçyüze yakın silâhlanmış sipâhî ile gönderilerek, Yûsuf Ağa tutuldu ve sadrâzama getirildi; boğuldu, cesedi denize atıldı (30 Ağustos 1653 - 6 Şevval 1063).

Müteakiben Abaza Hasan da yalnız kendi adamlarıyla İstanbul'a gelerek söylentiler kesildi.

Sadâretten ayrılmasından sonra Bu din valiliğine gönderilmiş ve bu defa yerine Ken'ân Paşa tâîîn edilmiş olan eski sadrâzam Murad Paşa kapdân-pagalığa tâîîn olundu ve kendisine sadrazam Derviş Mehmed Paşa tarafından kaftan giydirildi. Geçen sene vuku bulan. hezimetten beri Patras (Balyabadre)'da sakin bir hayâtı tercih etmiş olan eski kapdân Hüsâmbeğ-

zâde Alî Paşa, Karlı-ili sancak beği genç Abdi Paşa tarafından tutularak İstanbul'a gönderildi. Kendisinden 200 kese akçe istenilerek Yedikule'ye atıldı. Sonra hürriyeti ve malları iade edildi. Abdî Paşa, ma'hûd Yûsuf'un mezâlimini geçen vâki' zulûmlerinden dolayı, az daha îdâm olunacak iken, hâmisî olan Morali defterdarın şefaatiyle yakayı kurtardıktan başka, hakkında tahkikat yapılmasından da vazgeçilerek Tamışvar valiliğine tâyin olunmuş olan eski defterdar Surnazen Paşa'dan 200 kese tahsil etmek göreviyle Budin vâlisî nezdine mübaşir olarak gönderildi.

Sadrazamlık ümidiyle Tarhuncu'nun azline yardım etmiş olan eski yeniçeri ağası Süleyman Paşa, memuriyet mahalli olan Girit'e gitmek üzere emir almıştı. Malmövazi'ye³⁸² vardığında vefat ederek mallan hazîneye geri verildi.

Bu sırada zât-ı şahane biraderi Şehzade Süleyman'ı sarayda Şim-şirlik Kasrı'nda ikame etmiş ve bundan böyle bir dâire velâhd şehzadelerin ikametine tahsis edilmiştir. III. Mehtned zamanına kadar velâhdler valilik ile Anadolu eyâletine gönderilirdi. O zamandan beri velâhdlere sancak tevcih olunur ve fakat kendileri gitmeyip mütesellim ma'rifetiyle idare edilir idi. IV. Mehmed'den itibaren pâdişâhın oğul ve kardeşleri yalnız her türlü unvan ve me'mûriyetten değil, hürriyetlerinden de mahrum edilerek «mahbûsîn-i devlet» (devlet mahbûsları)*e benzetilmiştir.³⁸³ IV. Mehmed başka bir tedbîr daha aldı: Tek bir şahısta muhtelif memuriyetlerin menfaatlerinin birikmesini men' etti. Bu karardan ve bâzı ulemânın vefatından dolayı birçok ilmiyye hizmetleri açık kalarak, yeni terfiler uygulamaya konuldu.³⁸⁴ Vefatları vuku bulan ulemâ arasında, Hacı Kalfa'nın bir müddet kendisinden ders almış olduğu Ârac Mustafâ Efendi'yi; Hazret-i Peygamberin irtihâlinden sonra ilk defa olmak üzere recm cezasını tatbik etmiş olan Bâyezîd-zâde'yi; Azîz Efen-di'nin biraderi ve birçok cami ve medreselerin banisi Karaçelebî-zâde Mahmûd Efendi'yi³⁸⁵ ve taassubtan

³⁸² Naîmâ'da Menekşe, s. 326. (Mütercim)

³⁸³ Avrupa'da hâkim kararına istinaden değil de, siyâsî sebeplerden dolayı devletçe tevkîf olunan hükümdar ve prenslere «devlet mahbûsları» denilir. (Mütercim)

³⁸⁴ Bunu Hammer yanlış anlamıştır. Kazalara müddetlerini tamamladıkça, birbirini müteâkib zabt etmek üzere birçok hâkimler tâyin olunduğundan, zuhur eden hatt-ı hümayûn .erdâf-ı kuzât» hususunu men' ile yalnız bir hakimin müddetinin bitimine dört ay kaldığında yerine diğerinin tâyin olunabilmesini ve bir de kazaların imtihan ile verilmesini emrediyordu. Bunun boşalan yerlerin çokluğunda rolü olacağı tabiidir. Naîmâ'ya müracaat, s. 373. (Mütercim)

³⁸⁵ Naîmfî, s. 264. Karaçelebî-zâde Mahmûd ETendî'nin bir latifesini nakleder. Ulemâdan Orman! Mustafa Efendi bir gün Mahmûd Efendi'nin hanesine giderek «Bagçenizi görelim* demiş; birlikte dolaşmışlar. Bahçeye iyi bakula-manuş olmasından Mustafa Efendi «Bagçeniz ormana dönmüş» deyince, Mahmûd Efendi «Ya sizi niçin gezdiriyoruz?» cevabını vermiş. (Mütercim)

âzâde bulunan müftî Bahâyî Efendi'yi³⁸⁶ zikr etmeliyiz. Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunu Ebû Saîd Efendi, ilmîye mansıblarm en üst kademesi olan bu mansıbdâ Bahâyî Efendi'ye halef olmuştur.³⁸⁷

Hindistan Ve Lehistan Elçileri

1653 senesinde Osmanlı payitahtı Hindistan hükümdarı Cihân-şâh'tan bir elçi gelmesiyle fevkalâde temaşasını görmüştür. Osmanlı Pâdişâhlanyale Hindistan Şahları arasında mevcûd olan eski dostluk birçok durumlarda yenilenmişti. Sultân Süleyman'ın saltanatı za-mânmda Delhi Hükümdarı Bâb-ı Hümâyûn'a iltica etmiş ve Güce-rat Hükümdarı, sefaret vâsıtasıyla Sultân Süleyman'dan yardım istemişti. IV. Murad zamanında Moğol hükümdarı Baysungur Mîrzâ Osmanlı Devleti'nin himayesine girmiş ve Cihân-şâh'm gönderdiği bir sefiri IV. Murad Bağdâd seferi esnasında Musul'da kabul etmiştir. IV. Murad'm Cihân-şâh'm sefirine verdiği mektupta ihtiram ifâde eden bâzı tâbirlerin unutulmuş olmasından dolayı, Delhi sarayı pek müteessir oldu. Sultân îbrâhîm'in saltanatının başlarında ve Kara Mustafa Paşa'nın sadâretinde Moğol hükümdarı Bâb-ı Hümâ-yûn'a gönderdiği yazıda, hakkında kullanılmış olan tâbirlerden şikâyet ederek kendisinin mutlak iktidarını, memleketinin genişliğini tantanalı bir surette tafsil etmiştir.

Üç sene önce Hindistan'a seyahat için giden bir Türk Şâh'a hitaben bir nâmeyi hâmil idi kî, bundan Sultân IV. Mehmed'in cülusu haber veriliyordu. 11 Şubat 1653 târihinde yine bu Türk, Seyyîd Hacı Mehmed nâmında bir Hind elçisiyle birlikte İstanbul'a döndü.³⁸⁸ Hind sefiri, 30.000 gurus kıymetinde hediyeler getiriyordu. Kabul gününde, Seyyîd Hacı Mehmed Pâdişâhla bir nâme takdim etti ki, Özbekler'in çıkardıkları karışıklıklar hakkında tafsilâtı ihtiva ediyor ve Nezîr Hân'ın vefatı, onun oğlu Abdülazîz'in itiraz edilmeksizin hükümeti kabulünün bu duruma son verdiğini belirtiyordu. Sultân Mehmed Seyyîd Hacı'ya Cihân-şâh için bir nâme, zümrüd ile müzeyyen bir hançer, 20 güzel câriye ve rantları ve dizginleri 90 kese kıymetinde bir at verdi. Sefir, kendisi için de kıymetli kürkler, bir at,

³⁸⁶ Hoca Sa'deddîn Efendi'nin mahdumu Azîz Efendî-zâde'dir. Sırasıyle tahsflini ikmâl etmemiş ise de, tabfatı hiddetli olmakla ve zekâ ve fetânetle mevsûf, şiir yazmakta mahir idi. Fezleke'ye bakınız. (Mütercim)

³⁸⁷ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/534-539.

³⁸⁸ «Bundan akdem tarafı saltanatdan nâme-i hümâyûn ile Seyyîd Muhyiddîn Hind pâdişâhı tarafına ilçilik ile gönderilmiş idi. Hâlâ Hind pâdişâhı olan Şâh-Cihân'dan dahî Seyyîd Hacı Mehmed^ nâm flçi mükellef bedâyfiy-ı girân-bahâ ile gelüp evâhîr-i Receb'de âsitâneye vusul bulmuşıdi.» Nâmfî, s. 342, 343. (Mütercim)

6.000 altın aldı. Hacı Mehmed, vezirlerin, müftînin verdikleri ziyafette ilim ve irfandan haberdâr olduğunu gösterdiğinden, Osmanlı medeniyetini şâh'ın sarayında temsil edecek bir elçi seçilmesi için müşavere olundu. Lâkin liy kat sahiplerinden birinin seçilmesi hakkında  ne sürülen deliller, yapılacak işe karşı te'sirsiz kalarak, müteveffa sadrâzam Salih Paşa'nın biraderi olup kaba bir adam olduğu halde sefaret masraflarını kendisi hallededeğini taah-h d eden Zülfekaar Ağa bütün rak blerine tercih edildi. Zülfekaar Ağa'nın ham katini anlamakta zahmet çekmemiş olan Seyyîd Hacı Mehmed  yle bir arkadaş ile seyahat etmek istediğinden, Yemen imamı Osmanlı Devleti ile pek iyi münasebetler içinde bulunmadığından, Zülfekaar Ağa'nın kendisine refakat edemeyeceğini ifâde etti. Bu m l hazanın asıl sebebi bilinmeyerek yâhud bilinmiyor gibi gösterilerek Osmanlı sefirinin Mekke'ye kadar Hind elçisine refakat edip, oradan deniz yoluyla devam etmesine karar verildi.

29 Mart 1654 (10 Cumâdelulâ 1064) târihinde istanbul'a bir Lehistan elçisi geldi. Nikola Grizmata Bieganovski adını taşıyan bu sefirin vazifesi, geçen sene Lehistan ile Kırım H n  arasında akdo-lunan ahidn meden kaynaklanmıştı.    hafta sonra, maiyyetlerin-de on kişi ile Kazak temsilcileri  ıkageldiler. Bunlar Bâb-ı H m y n n himayesini talep etmekle beraber, Lehistan ile muharebeleri sona erdirdiği ve Fodolya kendilerine terk olduğu takdirde 40.000 altın vergi ödemeyi teklif ediyorlardı. Huzûr-ı şahaneye Lehistan elçisiyle birlikte kabul edildiler. Elçi bu muameleden şikâyet etti. Sadrâzam, Kazaklar'ı; giymiş oldukları koyun postlarından tec-r d ederek kendilerine h 'at giydirdi. İki temsilci kırmızı çukadan yapılmış birer kapaniçe, iki kâtib kırmızı ş m kumaşından birer ka-pani e, maiyyetlerindeki on kişi de yine aynı kumaştan birer hil'at aldılar.

Eflâk Voyvodası Matyas Basaraba, Moldovya Voyvodası Leopold'  ve onun d m d  THmote Hemielniki'yi mağlûb etmiş ve Timote'yi Su ava'da kurşuna dizmiş olduğu gibi, Moldovya Prensliği'ne Lo-gotet G rgiz'i bırakarak, 20.000 altın mukabilinde himaye ettiği kişinin beğliğini tasdikine dâir bir berât almıştı. Eski Moldavya Prensibin istanbul'da bulunan oğlu tarafından yapılan müracaat ve iddianın bir faydası olmadı. Silistre Vâlîsi Siyavuş Paşa Besaraba'ya, birincisinde sekizbin ve ikincisi beşbin görüş mukabilinde iki sahte Radul satmak istihzasında bulunmuştu.³⁸⁹

³⁸⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/539-540.

Kırım Hânı'nın Moldavya'daki Akınları

Kırım Hânı, Hemielniki'ye göndermiş olduğu mahremi Sefer Ağa vâsıtasıyla, Lehistan Kralı'nın külliyetli bir ordu ile Bar'da bulunduğunu ve bu ordunun içinde yalnız Almanlar'm sayısının 20.000'i bulunduğunu haber alarak, düşman toprağını istilâya karar verdi. Bah-çesaray'dan gidişinden beş gün sonra, hükümetinin hududunda bulunan Frenk-kirman'a vardı (25 Eylül 1653 - 3 Zilka'de 1063). Bfr gün istirahat ederek, ertesi gün Tatarların öz Gölü (özü Gölü) adını verdikleri Dinyepr'e vasil oldu. Ertesi gün Türklerin Aksu dedikleri Buğ nehri sahillerine geldi. Burada Pâdişâh tarafından Hân'a kılıç ve hil'at getirmekte olan Bekir Ağa, Tatar ordusuna mülâki oldu. Çarograd'da yerleştikten sonra leşkerini Bar ve «Kambinek'e (Kapaniçe) kadar bütün mıntıkeyi talan etmek üzere gönderdi. Müverrihler birçok cengler yapıldığını yazarlar ki, bunlarda nöbet nöbet gah galib ve gâh mağlûb olmuşlardır. Orini'de Telezinski kumandasında bir Lehli fırkasına galebe ettiler. Fakat Zinkovçe'de Semberg ve Mikiesa kumandasında bulunan Leh ve Macarlar'a mağlûb oldular.

Hohula nâmındaki kumandan, Smankovçe'de yapılan çarpışmada üstün geldiği gibi, bir Eflâk palatini Pötöki dahî Smonriça geçidinde Tatarlar'ı bozdu. Jan Sapieha, Tatarlardı Barçkova'dan çıkardı ve Klodinski 2.000 süvari ile Hân'ın bulunduğu Gûdrençe'ye kadar ilerdi. Lâkin hayvanlar için ot bulunamaması ve kışın yaklaşması, her iki tarafın düşmanlığa ara vermesine sebep oldu. Hân atalığı, başka bir tâbirle veziri Sefer Ağa'yı Leh ordusu generaline gönderdi, Lehistan Kralı da bilmukabele Voynikoviçi'yi görevli olarak Kırım Hânı nezdine gönderdi. Ancak gidişinden sonra üç gün geçtiği halde memur dönmediği için, ansızın Tatarlar üzerine hücum etti (4 Aralık 1653). Voynikoviçi Ocak ayının sekizinde, sulh için Kral'dan murahhas tâyinine gelen Osman Ağa ile birlikte geldi. 16 Aralık 1653 (25 Muharrem 1064) *de Lehistan murahhasları Brusiçe Palatini, Stanislas Lankoranski ve büyük-mareşal Jorj Lobomirski ve Lehistan Krallığı büyük-kançılan Etyen Koriçinski ile maiyyet-lerinde on ağa bulunduğu halde Hân'ın memurları Atalık ve Şîrîn Beğ Kaminiak Ovası'nda birleştiler. Bu mülakatta bir netice hâsıl olmadığından Kral tekrar Tatarlara hücum edip, ertesi gün Lehistan'ın her sene Hân'a muayyen bir miktarda akçe te'diye etmesi ve iki rehin vererek, bu rehinlerin her sene hediyeleri teslim etmek üzere gelecek diğer iki rehin ile değiştirilmesi şartıyla sulh akdedildi.

Lehistan generalinin oğluyla bir voyvoda rehin olarak Tatarlar'a teslim

edildi. Hân derhâl Osyatin'den hareket etti. Bu seferden ga-nîmetsiz geldikleri için şikâyet eden askerlerine mıntıkanın yağma edilmesi için izin vermeye mecbur oldu. Eski Kostantinof şehri zabt ve talan edildi. Sefer Ağa ve oğlu İslâm Ağa Dinyester Sırt sahillerine kadar bir fırka ile bu şehirde Hân ordusuna iltihak etti. Be-saraba'ıun adamı Etyen Gürne asla müdâhale etmemesi ve bunların Moldavya'ya, Eflâk'a, Transilvanya'ya (Ulah, Boğdan, Erdel) taarruzlarının önünü almakla iktifa etmesi zımnında, Dîvân-ı Hümâ-yûn'dan emir verildi.³⁹⁰

Venedik'le Deniz Muharebesi

20 Mart 1654 (1 Cumâdelevvel 1064) târihinde Bosna Vâlîsi Fazlı Paşa, Venedikliler'in Fetih üzerine taarruzlarında kazandığı zaferlerin hâtırası olmak üzere İstanbul'a iki yüzbaşı ve 200 esîr gönderdi. Osmanlı donanmasının pek mühim teçhizatı tersane kedhu-dâsımn cimriliğinden ve sadrâzam ile kapdân paşa arasındaki im-tizacsızlıktan dolayı gecikmişti. Fakat Tunus ve Tarablus-ı Garp donanmalarının gelişi Osmanlı gemilerinin tedâriklerini hızlandırdı. Ve Tarablus beğleri defalarca huzûr-ı şahaneye kabul olundu, kendilerine Pâdişâh tarafından paralar verildi. Tersane kedhudâsı kendilerine teslim etmekle görevli bulunduğu teçhizatın bir kısmını vermemek ve Pâdişâh tarafından ihsan olunan meblâğların bir kısmını da kendisi almak istediği halde, muvaffak olamadı. Deniz savaşının ne suretle cereyan edeceği hakkında kapdân paşa nezdinde birkaç defa müzâkereler olunarak, kanun hükmünce Tunus ve Tarablus gemilerinin sağ ve sol cenahı teşkil etmesine ve amiral gemisinin merkezde bulunup son derecede lüzum görülmedikçe kavgaya girişmemesine karar verildi. Mu'tâd olduğu üzere zâbitâna hil'at tevzi edildikten sonra, kapdân paşa donanmayı Barbaros'un kabri yakınından toplayarak Yedikule'ye doğru açıldı ve fakat her zaman yapıldığı gibi, geceyi geçirmek için oraya demir atmadı; kedhudânın sözlerine bakmayarak hemen Gelibolu'ya yöneldi.

Limandan üç kadirga ile çıkmış olan Alı Paşa, Akdeniz Boğazı'nı (Çanakkale Boğazı'nı) muhasara etmekte olan Venedik gemileri arasından muvaffakiyetle bir yol bularak Tenedos (Bozcaada) sahillerine varmıştı. Mısır gemileriyle Cezâir-i Bahr-i Sefîd beğle-rinin gemileri de orada toplanmıştı. Osmanlı donanmasının tamamı 45 kadirga, 6 mauna, 22

³⁹⁰ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/540-542.

birigantinden müteşekkil olup, Venedik donanması yalnız 16 büyük gemi ile 8 kadirga ve 2 galeas'dan ibaret idi Osmanlı donanması Beşiktaş'tan hareketinden beş gün sonra, He tapon mansabında Venedik donanmasına hücum etti (13 Mayıs 1654 - 25 Cumâdeluhrâ 1064). Kapdân Murâd Paşa, âdî bir gemici urbasiyla, elinde yaya ve ok amiral gemisini terk ederek bir firkateyne bindi, bütün hattı dolaştı. Her nereye gerekiyorsa yardım eder, bir taraftan da düşmana ok atardı. Ceng altı saat devam etti. Venedikliler'in kapdân gemisiyle en büyük gemilerinden biri yandı. Venedik bu muharebede 3.000 kişi ile Adriyatik Körfezi Genel Kap-dânı Françesko Morosini'yi kaybetti. Venedik müverrihleri Osman-lılar'ın zayıatlarını kendi zayıatlarının iki misline çıkarırlar; fakat Osmanlı müverrihleri ancak 500 kişinin Öldüğünü yazarlar. Kapdân Paşa, zaferini müjdelemek, asker ve mühimmat istemek üzere ked-hudâsını İstanbul'a gönderdi. Kendisine hemen 500 yeniçeri, 500 cebeci, 500 topçu, mühimmat, askere dağıtılmak ve âcil olan masraflara sarf edilmek üzere 40 kese akçe gönderildi.³⁹¹

(Ağrıboz'dan) donanma Tine'ye (İstendil'e) doğru yelken açarak, iki gün orasını tahrîb ettikten sonra, Venedik donanmasının bulunduğu Milo'ya (Değirmenlik) yönelindi. Venedik gemileri gece limandan çıkıp, ertesi gün iki donanma, rüzgârın şiddetinden yâ-hud her iki tarafın karşılıklı olarak korkmasından dolayı top ateşi teâtîsiyle birbirinin yanından geçtiler. Seydî Ahmed Paşa muhalif rüzgâr ile Malovazi'ye (Menekşe) giderek, daha sonra Sakız yoluyla Foça'ya giden kapdân paşaya iltihak etti. Çerigo (Çuka) ve Kefa-lonya adalanna gidilmek hakkındaki tasavvurdan vazgeçilerek mamur Tine (İstendil) şehrinin yağmasına karar verildi. Kapdân Paşa, yine mühimmat ve imdâd istemek üzere kedhudâsını İstanbul'a gönderdi (12 Temmuz 1654 - 26 Şa'bân 1064). Sadrâzam, kedhudâyı huzuruna kabul ederek şöyle söyledi;

- «Bir çavuşun görebileceği iş için donanmayı terk edip de yapılması lâzım gelen şeylerin hepsini yapmış olduğumuz halde, yeniden mühimmat ve asker istemek için gelmeye utanmaz mısın?...»³⁹²

Kedhudâ korkarak, tebliğ etmekle görevli olduğu hususlardan vaz geçti.

³⁹¹ Naimâ'ya nazaran (s. 403 ve 404). buraya şu fıkra ilâve edilmelidir: «Osmanlı donanması bu muzafferiyetten sonra Sakız'a vardıkta 11 Cezayir kalyonu iltihak etti. Venedikliler vuku bulan hezimet üzerine tekrar 18 çekdiri, 6 mauna, 22 porten donatarak ve yeniden bir general tâyin ederek, bunları adalar arasına gönderdiği haber alındı. Donanma Sakız'dan Iskri adasına, oradan Ağrıboz tarafına teveccüh eyledi.» (Mütercim)

³⁹² Dahası var: «Bu kadar mal ve mühimmat virdük; henüz ne iş görüldi; emir bekle, otur, bir daha paşana gitme. Yoksa sen bilirsin!» Naimâ s. 405. (Mütercim)

Kapdân Paşa, Foça'da donanmayı tâmîr ettikten sonra, Selanik, İmroz (İmroz), Skiros (İskri) ve Sakız'a giderek, Sakız'da Garb Ocakları gemilerine ruhsat verdi; tâ Girit'e kadar bütün Cezâir-i Bahr-i Sefid'i dolaşarak Rodos yoluyla İzmir'e gelip bayramı (Kurbân Bayramı) İzmir'de çıkardı. Oradan yine demir alarak, birkaç korsan ve tacir gemisi zabt ettikten sonra, muzaffer bir şekilde İstanbul'a girdi. Huzûr-ı şahaneye kabulünde alınan esirlerin beşte biri olmak üzere 800 esîr takdim etti ve üç hil'at giydi. Maiyyetin-deki memurların gelecek sene için de görevlerinde yerinde bırakılmasını isteyerek, isteği yerine getirildi.³⁹³

Karadeniz Sahillerinde Moskoflar'la Yeniçerilerin Hasarları

Donanmanın Akdenizde bulunduğu sırada İstanbul'da, Kazak-lar'ın Karadeniz'in sol ve sağ sahillerinde Ereğli ve Balçığa çıktıkları haber alındı. Başka harb gemisi olmadığı için birkaç Üsküdar gemisi alelacele techîz edildi ve içine yeniçeri neferleri bindirilerek Sevündük kedhudâsı Mahmud Paşa kumandasına verildi. Silistre Valisi Siyâvuş Paşa Balçığa çıkan Kazaklar*! vurarak bir kayıklarım almıştı. Yeniçeriler'in bindikleri gemiler Ereğli'ye vardı; yeniçeriler burada o kadar kötülükler yaptılar ki, ahâlî Kazaklar'ı aradı. Dönüşte bir gemi ile bütün bir orta neferatı battı. Mahmûd Paşa, Sarayıurnu Önünde gemilerini durdurdu. Soyulmuş ve yapılan zulümlerden dolayı şikâyete gelmiş olan sahil ahâlîsi, Paşa'nın mu-zafferiyet alayında hazır bulunmaya mecbur oldular.

Osmanlı müverrihlerinin başka başlık bulamayıp da «müteferrik vak'alar» nâmıyla sıraya koydukları hâdiseler fasılasız sürüp giden şu mezâlim ve idamlardır: Pek zengin olmak töhmetiyle suçlanan Kesendire Ağası Kayıkçı Mehmed Ağa Venedikliler'le yaptığı meşru olmayan bir ticâret sayesinde hazîneler topladığı bahanesiyle idam olundu. Eski âsî Abaza Hasan'ın hoşnûdluğunu celbet-mek için sadrâzam Sivas'ın eski sipahilerinden İstanbul'da bulunan Deli Sipâhî ile Haleb'den gönderilen Ömerbeğ-zâde Mehmed Beğ'i îdâm ettirdi. Deli Süleyman, Deli Mehmed ve geçen sene bir kervandan 20.000 gurus gasbetmiş olan bir sarıca ağası atlarını Mal-vaziya'da çayırlatmakta olan Rumeli beğlerbeği Haydarağa-

³⁹³ Hâlbuki evvelce bir takım şahıslar caizelerini verip bu mansıbları almışlardı. Sadrâzam paşa'nın kapdân paşanın muzafferiyetini ve bu caize alınmış adamların mahrumiyetini son nefesinde bile affedemedi» ileride görülecektir. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 542-544.

zâde Mehmed Paşa'nın yanına giderek kendilerinin himayesini istediler. Lâkin Haydarağa-zâde bunları zincire vurdurarak İstanbul'a gönderdiğinden, payitahtta boyunları vuruldu, Mısır Vâfisi Mehmed Paşa, donanmaya Mısır'dan gemi göndermemiş olmasına mazeret olmak üzere göndereceği gemilerin teçhizatına tahsis etmesi gereken meblâğı, Mısır kadısı Molla Abdullah'ın cebe indirdiğini ileri sürdü. Kadı zimmetini temize çıkarmak için bütün memleketten şahadetname gönderdiği halde vazifesi, sadrâzam paşaya mükellef rantlar takdim etmiş olan Ebussuûd-zâde'ye verildi.

Kızlarağası Bayram Ağa'nın nüfuzu Süleyman Ağa'nın derecesine varmıştı. Morali defterdar, kendisi sadrâzam tâîn olunmak üzere Pâdişâh'a 600 kese teklif etmesi için Bayram Ağa'yı aracı olarak kullanmıştı. Ağa, aleyhinde çevrilmek istenilen entrikayı sadrâzama haber verdi. Derviş Mehmed Paşa, defterdarı huzuruna davet ederek, bu işi sordu. Morali, bunun düşmanları tarafından uydurulmuş bir şey olduğuna yemin ederek, hareketinin müstehak olduğu cezadan bu defa yakasını kurtardı. Bir müddet sonra, kızlarağası bizzat Pâdişâh ve Valide Sultân aleyhine nüfuzunu kullanmak istediğinden, az daha me'mûriyetini kaybedecekti. Bayram günü Sultân Mehmed, Enderun'da kurulan taht üzerine oturarak an'aneye uygun surette hademe-i hâssanın icra etmekte oldukları oyunları seyrederek, gençliği sebebiyle bundan pek büyük haz duymaktaydı. Pâdişâhın hocası ihtiyar hadım Reyhan Ağa, hademenen biri Pâdişâh'ın iltifatına mazhar olur da Harem-i Hümayûn'da nüfuz kazanır düşüncesiyle, Sultân Mehmed'i hademenin içinden çekip çıkarmak için kız-larağasına ihtarlar bulund. Bayram, bu akıllıca nasihatleri takdir ederek, tahtın yanına gelip yerleşti ve Pâdişâh'a kendi dâiresine çekilmesini âmirâne bir şekilde işaret eyledi. Pâdişâh:

- «Lala, ecdadımız, hademenin mümârese (spor oyunları) ve maharetlerini gösterebilmelerine vesile olmak için, bayram günlerini burada geçiregelmişlerdir; biz de bu temaşadan mahzûz oluyoruz» dedi.

Kızlarağası mınıldanarak Valide Sultân'm yanına gidip dedi ki:

- «Pâdişâh ne için geceyi hademe ile birlikte geçiriyor? Bilmez misiniz ki, bu delikanlıların arasında, Pâdişâh'ı sizin nüfuzunuzdan kurtarmak için onun yakınlığım kazanmaya çalışanlar vardır?»³⁹⁴

Valide Sultân:

³⁹⁴ Nafmî'nin tâbirine göre «Velî-i ni'meti kıskanmak gayretine mağlûb olarak sînesi tabl-ı şâhi gibi gürlereyerek, dışarı çıkup Valide Sultân'a üst perdeden söylemeğe bağladı.» s. 421. (Mütercim)

- «Ağa» dedi, «Benim arslanım ma'sûm bir çocuktur. Bu oyunlardan hoşlanıyor. Gece yarısına kadar bırak otursun!»

Bayram Ağa hemen Has-oda'ya koşarak yer öptükten sonra Pâdişâha:

- «İçeri buyurunuz, Valide Sultân böyle istiyor» dedi. Sultân Mehmed validesine itaate alışmış olduğu için hiddetini

bastırarak tahttan indi. Fakat oyunlarına ve vukua gelen bu ânî mü-dâhaleden dolayı mu'tâd olan ihsanları kaybeden hademe-i hassa kızlarağasının etrafını kuşattılar ve kendisini tahkir hedefi yaptılar. Hattâ içlerinden biri ağaya karşı hançer çekti, Bayram, ölümden güç kurtularak baltacıların himâyesi sayesinde yakasını kurtarabildi. Hademe, son ulufe tevziinde verilen paraların mağşuş (bozuk ayarlı) olmasından dolayı çorba içmekten imtina ederek, defterdarın hanesini yağma etmiş olan yeniçeri ve sipahileri kendi taraflarına celb etmek için onlara haber gönderdiler,³⁹⁵ hadımların tahakkümlerine daha ziyâde tahammül etmemeyi teşvik için kâğıdlar yazdılar. Sipahiler, yeniçeri ağasının tütün içenler ve tütün satanlar hakkında gösterdiği şiddetli muameleden dolayı son olarak bâzı karışıklıklara cür'et etmişlerdi. Yeniçeri ağası Ken'ân Paşa, kahvehanelerin kapatılmasını ve ele geçen çubukların kırılmasını emrettiği halde, sipahiler adamlarını döğerek:

- «Eğer bir isyan dumanı çıkartmak istemezseniz bizi, tütünlerimizi içmekte rahat bırakınız» demişlerdi.

Bunlar, aldıkları kâğıdın hakîkten hademe tarafından mı gönderildiğini tahkik etmek için adamlar gönderdiler. Sadrâzam ve şeyhülislâm casusları vâsıtasıyla bu hareketten hemen haberdâr oldular. Ebû Saîd, bu türlü durumlarda hademenin tehdîdleri üzerine boyun eğilmesinin ne kadar tehlikeli olacağını söyledi; öte yandan

hademenin de öfkesini yatıştırmaya çalıştı. Nihayet, vahim neticelere müncer olması muhakkak olan bu hâdise, daha ziyâde müşkilât görünmeksizin basıldı. Hademeden dârüssaâde ağasına hançer çekmiş olan şahısla, en ziyâde tahriklerde bulunanlardan birkaçı tard edildi.

Bu sene içinde devlet hazînesi Mısır'ın en zengin adamlarından (vâris bırakmadan vefat eden); birinin servetiyle zenginleşti. Cürceli Alî Beg nâmıyla mâruf olan bu adam (emlâk ve akarından mâada), oldukça verimli elli kadar köyden senede 500 kese alır, her gün 4.000 eşek işletirdi.

³⁹⁵ Hademe-i hassa Bayram Ağa'nun yüzine karşı «Hânedân-ı saltanata hıyanet fikrinde aldığımı duymaduk mı sanırsın?, diye şehzadelere sû-i kasd iftirasında buumnış oldukları gibi yeniçeri ve sipahilere yazdıkları kâğıda dahî bu iftirayı ilâve etmişlerdi. Naîmâ'ya müracaat, s. 432 ve 433- (Mütercim)

Kızildeniz sahillerindeki³⁹⁶ zümrüt mâdenlerinden senede 1.000 kese alırdı. Servetinin büyük bir kısmı Mısır vâlî ve mollası ve âyân ve kibarı tarafından gasb olunmakla beraber, devlet hazînesine oldukça büyük bir meblâğ girdi.

1654 Eylülünün 30'unda (18 Zilka'de 1064) mızrak şeklinde bir göktaş³⁹⁷ payitaht ahâlîsini korkulara düşürdü. Bir takımı tâûnun artmasına, bir takımı da indifâna alâmet saydılar; fakat bâzıları da daha korkunç bir mânâya hamlederek, Osmanlı memleketlerini yalnız tâûnun değil, kıtlığın da şiddetini artıracığını haber verdiler.

Osmanlılar'a göre «Eflâk Voyvodası» diye mâruf olup müverrihlerin «Hinzır» dedikleri Matyas Besaraba'nın vefâtıyla hazîneye intikal eden 700 kese akçe, askerin maaşlarının kolaylıkla ödenmesine sebep oldu (8 Nisân 1654).

Üç ay sonra (Temmuz 1654), Kırım Hânı İslâm Giray irtihâl etti. Eskiden hanlıkta bulunmuş olan biraderi Mehmed Giray Rodos'ta olduğu halde, Pâdişâh tarafından İstanbul'a davet edilerek, yarımada'nın hükümdarlığına nasb olundu. Hân Tarabya'dan geçerken gümrük emini tarafından karşılanarak mükellef bir ziyafet çekildi. Tekrar gemiye binmek üzereyken, Kazakların kendisini ele geçirmek için denizi tutmuş olduklarını haber alarak, karadan gitmeyi ihtiyata daha muvafık buldu.

Mısırlı beğın ve Eflâk Voyvodasının terekeleriyle hazînesi mâ-lâmâl olan Pâdişâh, Derviş Paşa'ya eski sadrâzam Halîl Paşa'nın Alay Köşkü yakınındaki sarayını verdi. Sadrâzâmın kendi kesesinden tefriş ettiği bu güzel ikametgâh o zamandan beri -yüzyetmişiki senedir- Sadâret Dâiresi, Bâb-ı Âlî olarak kalmıştır.

İrtikâb, idarenin her şubesini ihlâl eylediği gibi, ulemâya da sirayet etmişti. Anadolu ve Rumeli kazaskerleri Memikzâde ve Kadı-zâde seleflerinin işledikleri kötülükleri fersah fersah geçmişlerdi: Tevcih etmiş oldukları kazaları, mutasarrıfı vefat etmiş diye satarlardı. Öteki kadı gelip de şikâyet edince -uygulanması hiç mümkün olmayacak- vaadlerle savuştururlardı. Bir dîvân günü Mevkufâtçı Kara Abdullah iki kazasker hazır iken dîvâna girip işini arzettikten sonra lâtife yapar gibi ellerini kaldırıp, sadrâzama duâ etti ve kazaskerleri övdü. Sadrâzam, Kara Abdullah'ın bu övgüden maksadını sordu. O da:

- «Sultânım, bir ciğer köşem kulunuz hummaya tutulmuş idi; bin ilâç

³⁹⁶ Naîmâ'ya nazaran bu mâdenler Satd içindeydi, s. 440. (Mütercim).

³⁹⁷ Aksam namazından sonra «bir mızrak kadrından uzun kol kalındığında beyaz ve berrak âteş-raisâl bir şule beynel-fDagnk vel-cenCb nftz'û otup gündüz gibi dünyâyı rûjen eyledi.» Natma, s. 441. (Mütercim)

yaptım, f ide vermedi. Nihayet hummaya «Ey sıtma, Şu çocuğu bırakmazsan Anadolu efendisi İmam-zâde*nin bütün günahları senin boynuna olsun!» dedim; hemân o saat çocuğu bıraktı.» cevâbını verdi.

Bütün dîvân gülmeye başladı. Sadrâzam:

- «Ya niçin Rumeli kazaskerinin günahlarını havale etmedin?» deyince, Kara Abdullah Şu cevâbı verdi:

- «Yok sultânım, onu böyle k  k Şeylere sarfetmem; çocuğun t  na (vebaya tutulmasına) saklarım.»

Bu kadar alenî bir tahkire karşı iki kazaskerin memuriyetlerinde bırakılmaları kabil olmadığı için, azledilerek, yerine Sinan-zâde ve Kud -zâde getirildi. Azledilmiş olan kazaskerler kendilerine verilen arpalıkları kabul etmeyip, Şeyhülislâm hakkında ağır sözler söyledikleri gibi, ortada azledilmiş olan Esîrî-zâde müftînin irtik bla-rına, yaptığı haksızlığa dâir kendisine bir k ğid yazdı. Memuriyetlerini kaybetmiş olmalarından dolayı hoşnûdsuzluk içinde bulunan oniki kadar kadı, Şeyhülislâmın kötülüklerine dâir bir k ğid yazarak, Harem-i Hümâyûn'a gönderdiler. Pâdişâh, bu sırada imzasız bir arzihâl aldı ki³⁹⁸ birçok isn dlar ve şiddetli şikâyetlerle dolu olarak, idarenin bütün kötülükleri acı bir surette tasvir olunmuştu. Sultân Mehmed, bu yazının gözü önüne serdiği tablodan müteessir olarak, ulemâdan mürekkep umûmî bir meclis topladı. Müftî ile kazaskerler öyle tertîb ettiler ki, ulemâdan yalnız s dedillikleri cihe-tyle kendilerinden korkulmayanlar meclise kabul edilerek, şikâyetlerini bey na muktedir olanlar, sıraları geldiği zaman kendileri de girecekleri vaadiyle dîvân hâricinde alıkonulacaktı.

 mz sız k ğid meclis huzurunda okundu. Şeyhülislâm bunu reddetmek üzere uzun bir nutuk çekti. Ondan sonra sadrâzam söze başlayarak hased erbabı için mukaddes sayılır bir Şey olmayıp Meryem'in ismetine bile l netli iftiralarda bulunabilecekleri mealinde, Farsça bir beyit ile sözlerine son verdi.³⁹⁹ Tâyin edilmiş olan kazaskerler, sadrâzam paşa ve Şeyhülislâm efendi hazretlerinin iyilikleri hususunda d kt rerek, bununla beraber varakada nakîb efendi hakkında yazılan sözlerin de iftiradan ibaret olduğunu söylediler. Kadılardan içeri girmelerine müsâade edilmiş olan iki

³⁹⁸ Bunun yazısı «zenne yazısına müşabih muhtelit nesih hat» imiş. Nalmft s. 431. (Mütercim)

³⁹⁹ Bu Farsça beyit:

  n has d n-ı d de-i şerm   haya berbem nehend

T hmet ft l deği ber d men-i Meryem nehend

beytidir. Natm 'da bunu sadrâzama s yletirse de, İf deyi süslemek için Na mfı veyâhud ona mehaz olan m verrihlerden biri söylemiş olmalıdır. (Mütercim)

ihtiyar adam, «ah-feşin keçisi gibi» başlarını sallayıp:

- «Biz de böyle biliriz» diye tasdik ettiler.

Müftî yeniden söze başlayarak, bu suçlama varakası, azledilmiş olan kazaskerlerle, verilen arpalıkları azdır diye kabul etmeyen diğerlerinin işi olduğunu söyleyip, Memik-zâde ve Esîrî-zâde'nin sürülmeleri gerektiğini söyledi. Sıralarının gelmesini beklemek üzere saray kapısı önünde kalmış ve müftî ile kazaskerler aleyhine nutuklar hazırlamış olan kadılar, sadrâzam ve müftî ile ve kazaskerlerin at üzerinde ve bütün maiyyetleriyle çıkıp gelmekte olduklarını gördüler. Derviş Mehmed Paşa ile şeyhülislâm, atbaşı beraber giderek zât-ı şahanenin o gün mecliste gösterdiği hakimane ve âdilâne tavırdan yüksek sesle bahsetmekte ve adamlarının gürültüleri, kandırıldıkları için öfkeli bulunan kadıların homurdanmalarını bastırmaktaydı. Azledilmiş olan iki kazasker ile taraftarlarından mâhûd varakanın kâtibi oldukları zannedilen iki kişi sürüldüler. Dîvândaki nutkundan sonra sadrâzama bir kırıklık gelmiş ve sofada mermer üzerine oturması sebebiyle fceyfsizliği artmıştı.⁴⁰⁰ Ertesi gün dîvânda makamında bulunurken üzerine bir titreme geldi, hanesine döndüğünde felce uğrayarak, bir tarafı hareketten kaldı.⁴⁰¹

Bu haber üzerine Pâdişâh Üsküdar'dan İstanbul'a dönerek başhekimî, sıhî durumundan malûmat almak üzere Derviş Mehmed Paşa'ya gönderdi (12 Ekim 1654 - 30 Zilka'de 1064). Sadrâzama bir halef tâyin edilmesi gerekiyordu. Lâkin bayram münâsebetiyle diğer devlet büyükleri gibi sadrâzamanın da takdim edeceği hediyeleri kaybetmemek için, değiştirilmesi, on gün sonra girecek olan Kurban Bayramı'na te'hîr edildi. Sarayda Pâdişâh'm bizzat Derviş Mehmed Paşa'ya bayram tebrikine gideceğine dâir bir söz çıktı. Sadrâzam böyle bir şerefe nail olmasından dolayı lâyük olduğu şekilde arz-ı teşekkürde bulunabilmek üzere yeni hediyeler hazırlamak lüzumunu gördü. Lâkin rivayet doğrulanmayıp, sadrâzam şöyle bir tezkire aldı:

«Benüm lalacığum, Allah rızâsı için bana doğru haber vir: Has-talığın kaabil-i îlâç mıdur, değül müdür? Zira dîn ü devlet umun ta'tîl kabul itmez. îlâc kaabil ise madem ki sen hayât dasın sana azl yökdur. îlâc kabul itmezse

⁴⁰⁰ Vak'a-i şikâyet Üsküdar Bağçesinde okunurken huzûr-ı hümayunda ziyâdece kıyam itmiş, yorgun dışarı çıkdıkda mermer sofa Üzerinde yarım saat oturarak bîrîftet te'sîr eylemiş idi, akşam yünekte dahi «Galatadan gelme müz'a-ferfin balık çorbasını vâtar-ı eki -eylediler.» Natmâ, s. 442. (Mütercim)

⁴⁰¹ «Dîvânda humma ile bir titreme hadis olup sarayına geldükde başdan bir canibine bir inme inip, bir eli bir ayağı hareketsiz kaldı; neuzübillâhi Teâlâ , tdc didükleri sadrâzama möbtelâ oldu.. Naîmâ, s. 442. Zilhicce evâflinde sahih olan tarafına da inme inûp tarafeyni amelden kaldı. s. 443. (Mütercim)

i'lâm eylesin.»

Dervîş Mehmed Paşa, şu şekilde cevap yazdı: «Benüm şevketli, kerametli hunkârım, mizâcum dürüstdür ve akl ü fikrümde ihtilâl ve tağyir yokdur; amma bir elümlle bir aya-ğum hareket itmez. Hukemâ felcdür, dirler; lâkin ba'zı hâzik tabîb-ler kaabil-i ilâcdur, didiler; hâlâ (şimdi) muâlceceye meşgûllerdür. Ferman pâdişâhimundur.»

Sarayın ser-tabîbi, Valide Sultân ve Pâdişâh tarafından dinle-nildiğinde:

- «Dervîş Mehmed Paşa'nın hastalığı nâ-kaabil-i tedavidir» cevabı verildi.⁴⁰²

Yeni Sadrazam İbşîr Paşa

Bundan dolayı yeni bir sadrâzam seçilmesi düşünüldü. Azledilmiş olan dört sadrâzamdaki -ki Murâd, Melek, Ahmed, Siyâvuş, Gür-cî paşalardır- doksanalı yaşında bir pîr olan Gürcî Paşa, yaşı sebebiyle hizmet kudretinden mahrum bulunduğu, diğer üçüyle, Morali defterdardan ve Haleb Valisi İbşîr Paşa'dan herbirinin sarayda taraftar ve muhalifleri vardı. Müftî Siyâvuş Paşa'yı tutardı. Lâkin Dervîş Paşa'ya halef seçilmesi için yapılan bir toplantıda, Sultân Mehmed'in nedimlerinden biri Siyâvuş Paşa'yı anmca, Valide Sultân perdenin arkasından:

- «Siyâvuş'un azameti benim arslammdan ziyâdedir, öyle mü-tekebbir adam nasıl kulluk eder ve ne hizmet vücûde getirir?» dedi.

Siyâvuş'u sevmeyen kızlarağasıyla diğer hadımlar da bu yolda söylediler.

Valide Sultân Morali Defterdar, hadımlar Melek Ahmed Paşa için rey verdiler. Lâkin Ahmed Paşa'nın düşmanları, eski Valide Sultânın katilleri hayatta ve mansıbdaki oldukça, bir sadrâzamanın tam bir istiklâl ile işleri idare edemeyeceğine dâir bir söz söylemiş olduğunu ustaca yayararak, onun seçilmesine mâni oldular. Has-odali takımı, hademelikten yetişmiş birinin sadârete gelmesini arzu ettiklerinden -kendisine Ayşe Sultân'm tezvici de vaad olunmuş olan- İbşîr Paşa için rey verdiler. Ayşe Sultân'ın baş-ağası Mercan Ağa, hadımağalarını parlak vaadlerle İbşîr'in tarafına çekmek isterdi. Pâdişâh ve Valide Sultân İbşîr ile Murâd Paşa arasında kararsız idiler. Sadrâzam bu müzâkerelerin hepsinden haberdâr olarak ve kendisinin kîni olan kapdân Murâd Paşa'nın sadâretine mâni olmak isteyerek, mührün

⁴⁰² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/544-550.

İbşîr'e gönderilmesini şeyhülislâm vâsıtasıyla Pâ-dişâh'a tavsiye etti. İşte bu suretledir ki, sadrazamlık, bu yüksek makama arzulu olanların en iktidarsızına tevcih olundu.

Büyük mîrâhor, refakatinde yalnız altı kişi olduğu halde, başında bostancı zabitlerine mahsûs külah ile⁴⁰³ mühr-i hümayûnu Ha-leb'de tîşîr Paşa'ya ulaştırdı. Mîrâhor vardığında İbşîr Paşa ayağa kalkıp kendisini karşılayarak mührü aldı ve başına götürerek Öptü, ondan sonra yerine oturup kaşlarını çatarak, mîrâhora hiddetli bir tavırla dedi ki:

- «Mühr-i şerifi dergâh-ı âlî kapıcıbaşısının kırk nefer üsküflü kapıcı ile getirmesi mu'tâd olduğu halde, bre hovarda seyis, sen kendi akranın birkaç erâzil ile menzile binüp bu levend kıyafetiyle mühür getirmek neden iktizâ etti? Başına sardığın kırmızı mukaddemi, levend libâsını çıkarmadan bu hey'et ile huzuruma gelmekten niçün utanmadın?»

Büyük mîrâhor bu şekilde kabul edilmesinden dolayı başından ayağına kadar titredi ve cevap olacak bir söz bulamadı. İbşîr devam etti:

- «Doğru söyle, mührü getirmek hizmetini kaç aaldın? Doğrusunu söylemezsen seni öldürürüm.»

Büyük mîrâhor kekeleyerek sekiz keseye aldığını söyledi. tîşîr:

- «Doğru söyledin, sen gelmezden evvel ben haber almıştım: Ya büyük mîrâhorluk mansıbını kaç aalmış idin?» dedi.

Bedbaht muhatabı:

- «Yiğirmi keseye» cevâbını verdi.

İbşîr, mîrâhora kendi ağalarından sonra en aşağıya oturmasını işaret ederek, artık bir daha ona hitâb etmedi. Mirâhorun İstanbul'a dönmesine izin vermedi. Pâdişâh'a, memlekette zuhur eden karışıklıklar kendisinin vücûduna lüzum gösterdiği için, asâyîşî iade etmedikçe gelemeyeceğini yazdı. Bu cevap umûmî bir dedikoduya yol açarak, öyle bir sadrâzâmın seçilmesi için rey verenleri pişman etti. İbşîr'in hemen gelmesini emreden bir hatt-ı hümayûn ile bir haseki Haleb'e gönderildi. Sadrâzâmın muhibleri de haseki ile aynı mealde mektuplar yolladılar.

Haseki vardığında İbşîr Paşa, hatt-ı hümayûnu dîvânda okuyarak, daha sonra hattı getirene dedi ki:

- «Baka bre bostancı, siz beni şâir vüzerâ gibi mî kıyâs ider-sinîz? Hemân istanbul'a gideyim de zimâm-ı idareyi ellerine alan nüdemân

⁴⁰³ «Başında kırmızı mukaddem, bölük başı bey'etiyle, yol libâsıyla İbşîr'ün huzuruna girdi.» Naîmâ, c- 6, s. 4. (Mütercim)

fermân-beri olarak otur derlerse oturayım, kalk derlerse kalkayım, öyle mi? Suriye, Mısır, Bağdâd, Anadolu bütün ihtilâl içindedir. Bu ihtilâlleri def etmedikçe İstanbul'a gitmenin fâidesi nedir? Bunlara gereği gibi nizâm verdikten sonra İstanbul'a gider, devlet mansıblarını satan irtikâbları ortadan kaldırırım.»

İbşîr Paşa, hasekiye bu suretle ruhsat vermesi üzerine, hasekî İstanbul için mektup verecek mi diye sormak için, büyük mîrâhora gitti. Mîrâhor ağa:

- «Maazallah! Kaç başım var ki mektup vereyim! Git, gördüğünü söyle.»

İbşîr civardaki eyâletlerin bütün alay-beğlerine, sancak-beğleri-ne, yeniçeri ve sipâhî zabitlerine umûmî yazılar göndererek, devlette rüşveti ortadan kaldırmak ve hakkaniyeti iade etmek için alınması lâzım gelen tedbîrleri hakkında müzâkere edilmek üzere, ilkbahar başlarında Konya'da toplanmalarını emretti. Sipahilere «ve-ledeş» ve «gulâmiye» vererek yeniçerilerin istihkaklarını kanuna göre düzeltmeyi, altına 120 ve guruşa 80 akçe râyic tâyîn edeceğini vaad etti. Bütün Anadolu büyük yek'yyi bekleyerek İbşîr'i -yeni bir intizam şekli kuracak ve devlet binasını sağlamlaştıracak- bir Mehdî olarak telâkki ediyordu.

Hasekinin İstanbul'a getirdiği¹ haber, sarayı ve şehri heyecana düşürdü. Artık herkesçe anlaşıldı ki, sadrâzam, Pâdişâh'a itaatten imtina etmekte olup yakında alenî isyana tevessül edecektir. Bunun seçilmesi mes'ûiyeti en ziyâde müftî ile⁴⁰⁴ Mercan Ağa'ya yüklendi, hâlen baş-muhâsebeci olan eski reîs (reîsülküttâb) Mevku-fâtçı, kaymakam mansıbına terfi ettirilmiş olan Melek Ahmed Pa-şa'ya⁴⁰⁵ hazînedan 250 kese alarak en âcil ihtiyaçların karşılanmasını ve bütün eyâlet valilerine umûmî yazılar gönderilerek, İbşîr'in isyanının ilân edilmesini teklif etti. Melek Ahmed Paşa,

⁴⁰⁴ Müftî Ebû Saîd Efendi kararlılık gösterdi, şüyu bulan sözlere hiç ehemmiyet vermeyerek kimseye izhârı ıztırab etmezdi. Meclisinde foşîr Paşa'ya dâir söz söyleyenlere tumturaklı ve korkusuzca sözlerle mûkaabe ederde «Râ»yı «Gayn» suretinde telâffuz ettiği için «Şimdi fi-nefsill-etng taşga deyince ihtilfil'i umûğ ve izhâfba vağdıg. Bu asıgda müh-g-i şeğtfun tağgâda bu-lunduğı raa'kûl oldu. Etgafda olan umûğı göğüp ba'dehu gelöğter» demekten başka söz söylemezdi.» Naîmâ, s. 12- Sultan Abdülhamîd Hân-ı Sânl devri şeyhülislâmlarından Üryânî-zâde Ahmed Es'ad Efendi merhum da bu şekilde «ra»yı «gayn» söylediklerinden --gençliğinde pederiyle arkadaşlık etmiş olduğı- ilmiye ricalinden merhum eniştem Paşmakçı-zâde Aziz Beğ'e taltîf-i vefâkârâne olarak «Neğde de o gençlik zamanlağı? Meghûm pedegta'le ağa-balağa bineğdik, Çığpıcı Çayığı'ndan 'gığ' diye gideğdik!» (Nerede o gençlik zamanları? Merhum pederinizle arabalara binerdik, Çırpıcı Çaym'ndan 'gn*!' diye giderdik.) dediklerini Aziz Beğ müteşekkîrtne hikâye ederdi. Aziz Beğ Sultân V. Murad Hân'ın saltanatı semâhesinde İmâmeti hizmetiyle şerefyyfb olmasıyle devr-i Hamldî'de İstanbul'da bulunmamağa mahkûm Olup, fakat Öryfln!-zâde Aziz Beğ'i bir niyabetten bir niyabete tahvil ederek «menfi» bulunduğunu hiss ettirmemeğe çalışmıştı. Üryânîzâde'nin İrtihâlinden sonra Aziz Beğ, ondört sene Hâteb'de ikaamete mecbur kalmıştır. Es'ad Efendi merhumun vefakarlığı bizi bu vesile ile kendisini rahmetle yâd etmeğe mecbur eyledi. (Mütercim)

⁴⁰⁵ Melek Ahmed Pasa, Melekî Hatun'a melek ber-hfinesim temlik ile bey* ve kabz-ı semen hüccetini göndermiş oMığundan kaaim-i ro»k*amhk onun şefaatiyle Ahmed Paşa'ya teveccüh İtmış idi- Natmft, s. 4.

bu cesaret isteyen harekete cür'et edemedi. Kendisi sadârete geçmek istiyor denilmesinden korktu. Valide Sultân'ın nasihati üzerine Mercan Ağa, avdeti ta'cîl ricasında bulunmak üzere, 20 baltacı ile îb-şîr'e gönderildi. İb-şîr Paşa, 1654 Aralık ayı başlarında Haleb'den Antakya'ya gitti; her uğradığı yerde Morali defterdarın icra ettiği iltizâmları feshetmekte ve İstanbul'da satılan eyâletleri kendi adam* larına vermektedir. Bu cümleden olarak, Pâdişâh'a 8.000 altın ve Valide Sultân'a «paşmak bahâsı» nâmıyla 2.000 altın vermek üzere Haleb'i Tayyar Paşa'nın oğluna verdi. Hâlbuki Haleb eyâleti 100.000 guruş caize ile İstanbul'da başkasına satılmıştı.

İb-şîr, en iyi dostları olan eski âsî Abaza Hasan'ı, Kürd Mehmed'i, Beğ-zâde İsa'yı, yanma getirmiş ve Antakya'ya kısa merhalelerle yürümüşü. Antakya'da haklarında şikâyet vâki olan kadıları azletti ve dâvalara bizzat baktı. Şâm beğlerbeği Defterdâr-zâde'yi de azlederek yerine kendi himâyesi altındakilerden Çerkeş genç Şahsuvar-zâde'yi getirdi ve onu bu münâsebetle vezârete yükseltti. Adana'ya vardığında vâlî Mahmûd Paşa'yı, belde halkının bâzı şikâyetlerinden dolayı, hapsetti. Karaman defterdarına da aynı muameleyi yaparak, sonra îdâm etmiştir. Baş-mirâhor, dönme müsâadesine maz-har olması üzerine, İstanbul'a geldi. İstanbul'da mâliye memurları, Morali Defterdar, gümrük emîni Hasan Ağa, kedhudâsı Deli Birader İb-şîr'in icraatından dolayı büyük bir endîşe duyuyorlardı. Morali Defterdar, eğer kendisi serdâr tâyin olunur ve çarhacılık Katırcıoğlu'na verilirse, İb-şîr'i mahvetmeyi taahhüd ederek, sadrazamlığa tâ-lib oldu. Bu teklif, Pâdişâh'a ve Valide Sultân arz edildi. Lâkin kap-dân paşa, Morali'nin sadrazamlığı Devlet'e İb-şîr'in yerinde bırakılmasından ziyâde zarar vereceğini düşünerek, buna karşı koydu. İb-şîr Konya'ya girdiği gün, bir Kürd beğiyle sabık Şâm valisinin ked-hudâsının başlarını kestirdi. Lâdik, Bolvadin tarikiyle gelerek Kara-hisar'ın öte tarafında bulunan Çobanlı'da, memuriyetini tebrik için yeniçeri kurmaylarının göndermiş olduğu Süleyman Ağa'yı kabul etti ve buna kanuna aykırı olarak kürklü hil'at ve iki kese para ihsan eyledi. Kütahya civarında, ihtiyar Köprülü Mehmed Paşa, İb-şîr'i istikbâle geldi. İb-şîr, Mehmed Paşa'yı iltifatlarla kabul etti ve uhdesine Tarablus sancağını tevcih ile İznik'e beraberinde getirdi. İznik'te Köprülü, oğulları Ahmed ve Mustafa Beğlerden ayrılıp Ta-rablus'a gitti; lâkin Tarablus, evvelce Pâdişâh tarafından başkasına verilmiş olduğu için, Mehmed Paşa vazgeçmeye mecbur oldu.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/550-554.

Dervîş Mehmed Paşa'nın Ölümü

Dervîş Mehmed Paşa, nüzulün neticesi olarak İstanbul'da vefat etti.⁴⁰⁷ Alî Paşa yanına defnedilmiştir. Terekesi, hazîneye 95.000 altın ve 800 kese akçe soktu. Dervîş Mehmed, aslen Çerkeş'ti. Boyu uzun ve heybetliydi, çehresinin iki tarafından yakasından aşağı iner cesîm bir bıyığı vardı.⁴⁰⁸ Dârât ve debdebeyi pek sever, fakat masraflarını, taaddiyâtından ziyâde servetini mâhirâne idare etmek suretiyle tesviye ederdi. Bağdâd'ın Sultân IV. Murad tarafından fethinden sonra, bu eyâletin ilk valisi olup, muharebeden dolayı harâb olan mintikanın zenginleşmesine ve nüfusunun artmasına görevli kılınmıştı. Basra üzerinden Hindistan ile ticâreti kendisine senede bin keseden ziyâde getirirdi. Şehr-i Zor Acem çobanlarından ehven fiatla koyun alarak Bağdâd'daki mezbahalarında büyük kazançlarla satardı. Bu yolda zahire alışverişi de yapardı. Dâiresi halkı için gerekli olan kumaşları Haleb'den kendisi getirtirdi. Bu emtiaya hiç gümrük vermediği için, hiçbir tacir paşa ile rekabet edemezdi. Dicle'nin eyâletin bir kısmını basması üzerine su altında kalan araziye kavun ve karpuz ekdirerek, bu felâketten de şu şekilde istifâde etti. Parasını yüzde beş ile borç verirdi. Hayâtı müddetince -bir siyâset adamına yakışmıyacak surette- ticâretle uğraşmıştır.⁴⁰⁹

İbşîr Paşa'nın İstanbul'a Girişi

İstanbul'da bütün zihinler İbşîr Paşa'nın gelişi mes'elesiyle meşgul idi. Gelecek mi, gelmeyecek mi; ve geldiği takdirde vergi vermeye mahkûm edeceği adamlar ne olacaklardır, azil mi, sürgün mü, yoksa îdâm mı edileceklerdir, diye sorulurdu. Akıllılardan geçinen bir adam, halkın İbşîr'den bahsetmesini men' etmek ve bunun sadrazamlığa getirilmesi vahim neticelere yol açacak yollu sözler söyleyenlere ceza verilmesi münâsib olmaz mı diye, müftî efendiden sordu. Müftî, bu türlü tedbîrlerin hiçbir faydası olmayacağını beyân etti ki, devlet müverrihi de bunun

⁴⁰⁷ Rebîülevvel 1065. Nalmâ, s. 23. (Mütercim)

⁴⁰⁸ Dervîş Mehmed Paşa köse imiş. Bir gün nedimlerinden biri hüminden kinaye ve bir taraftan da köseliğine telmih olmak üzere İstanbullulara sakal saydırdınız, demiş; sadrâzam paşa da o uzun bıyığını göstererek: «Lâkin bunu sayamazlar» karşılığını vermiş. Hadlkatn-VÜzera, s. 99. (Mütercim)

⁴⁰⁹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/554-555.

hakikate hikmete mebnî ke-lâm-ı sahîh⁴¹⁰ olduğunu söyler. İbşîr'in kedhudâsıyla rûz-nâmecî sadrâzamı karşılamak üzere Anadolu'ya gönderildiler. Reîsülküttâb Şâmî-zâde bir hatt-ı hümayûn aldı ki, Bâb-ı Hümayûn'dan vücûdunun lüzumu sebebiyle İbşîr Paşa'yı çavuş-başı ile birlikte Üsküdar'da karşılamasını emrediyordu. İbşîr îshakhya teveccüh etmişti; orada -kapdân Murâd Paşa'nın hakkında şefaât etmiş olduğu- eski hasımı Hamîd sancağı beği Katırcı-oğlu'nu iltifatla kabul etti. Ka-tırcı-oğlu, yalnızca sadrâzâmın otağına giderek ve toğulgasıyla kılıcını yere koyup ayağına kapanarak:

- «Devletli vezir, ben cürmünü i'tirâf eden bir kulunum; sana hizmet etmek için koşup geldim; işte kılıç, işte boynum; dilersen affet, dilersen katlet.» dedi.⁴¹¹

Eski bir rakibin bu şekilde bir tavır göstermesi gururuna hoş gelen İbşîr Paşa, toğulgasını ve kılıcını Abaza'ya iade etmekle beraber bir hil'at giydirerek taltif etti.

İbşîr izmit'e geldiği zaman, korku ve ıztırâb son dereceyi bulmuş ve herkes korku ve ümîd arasında mütereddid kalmıştı. Zât-ı şahane bir meclis topladı ki, niüftî, kaymakam, kapdân paşa bunda hazır idiler. İbşîr'in itaatsizlik gösterdiği için mühr-i hümayûnu ondan geri alarak sadâkatini takdir ettiği Morali Defterdarca vermek istediği Pâdişâh tarafından beyân olundu. Müftî ve kaymakam bir rey beyân etmediler. Kapdân Murâd Paşa, acele edilmemesini ve sadrâzâmın gelmesiyle bütün müşkiller düzeleceğinden o zamana kadar bir şey yapılmamasını söyledi. Padişah, müftî ve kaymakama bakışlarım çevirerek:

- «Siz ne dersiniz?» diye sorduğunda, her ikisi de:

- «Emir pâdişâhımızdır» demekten başka bir söz bulamadılar. Kızlarağasıyla diğer hadım-ağaları -ki Morali'ya dost, Murâd Paşa'ya düşman idiler- müftî ile kaymakamın sükûtlarını, kendi himaye ettiklerine müsâid bulunduklarına delîl sayarak:

- '«Pâdişâhım, Murâd Paşa'yı dinlemelisiniz; pederiniz Sultân İbrahim'in katline iştirak edenlerden biri de budur» dediler.

Bu sözler kapdân paşa ile hadımlar arasında şiddetli bir çekişmeye yol açtı. Pâdişâh toplantıyı dağıtarak çekişmeye son verdi. Meclis odasının hâricinde hadım-ağaları Murâd Paşa'nın üzerine hücum ederek, onu

⁴¹⁰ Naîmâ, s. 30. (Mütercim)

⁴¹¹ Katıraoğlu'na Kapdân Murâd Paşa tarafından öğretilmişti s. 31. (Mütercim)

hakaretlerine ve darbelerine hedef yaptılar ve han-çerleriyle gözdağı vererek, Murâd Paşa'nın yanındaki baltacıya:

- «Öldür şunu!» diye bağıldılar.

Kuvvetli ve azminde sabit bir adam olan kapdân paşa hançerini çekerek, sarayın kapısına kadar kendisine yol açtı. Orada maiyyeti adamları kendisinin çevresini aldılar. Murâd Paşa:

-- «Siz Pâdişâh'ı aldatmanızın cezasını yakında görürsünüz; bana hakikati söylemek düşer, Pâdişâh istediğini icra eder» diye bağırarak çekilip gitti.

Bostancılar^ bu gürültünün sebebini bilmeyerek, Murâd Paşa'yı tutmak istediler. Hattâ içlerinden biri Murâd Paşa'nın başına bahtasını kaldırmıştı. Bostancı-başı yetişerek, bostancıyı men' etti. O zaman bizzat Pâdişâh'ın riyaset ettiği mecliste hürriyet bundan ibaretti. İbşir Paşa'nın samimî dostu ve hâmisî olan Reyhan Ağa, son hâdiselerden dolayı endîşesini defederek yatıştırmak üzere, iltifat dolu bir hatt-ı hümayûn ve kıymetli bir hil'at ile sadrâzama gönderildi, İbşîr, Reyhan Ağa'yı büyük bir hürmetle ve dostça kabul etti ve mahremâne görüşerek dedi ki:

- «Bak ağa! Bilirim ki Pâdişâh bâzı hâinlerin telkinlerine kapılarak benim idamıma karar vermiştir. Lâkin ben Allah'a istinaden dîn ve devlete hizmet etmek isterim; onlar sonra istediklerini yapsınlar.»

Reyhan Ağa, üç türlü yemîn olan «Vallah, billah, tallah» tâbirlerini söyleyerek, Pâdişâh'ın ve Valide Sultân'ın kendisine karşı bir kötü niyetleri bulunmadığını ifâde etti. Payitahttan çıkmamak üzere emir almış olan çavuş-başı ve reis efendiyi, sadrâzam nezdine davet etmesi üzerine, bunlar ansızın çıkagelen bu emirden hayret içinde kaldılar. Fikrini almak üzere Murad Paşa'ya müracaat ettilerse de:

- «Kalmanız mümkün değildir» cevâbını aldılar.

İster istemez yola çıkarak bir gün sonra gümrük emini Hasan Ağa ile sipahiler kâtibi Kalender Mahmud Efendi kıymetli hediyelerle onları tâkib ettiler. Gümrük emini, İbgîr Paşa korkusuyla, sadrâzam tarafından iyi kabul edilmelerine delâlet etmek üzere Abaza Hasan'a Üsküdar'daki hanesini ve Kürd Mehmed ile Beğ-zâde'ye ikişer yüz altın ve diğer kıymetli şeyler hediye etti. Defter-emîni ve Murâd Paşa'nın kedhudâsı Alagöz Mehmed Efendi, efendisinden dolayı, hediyesiz de olsa iltifata mazhar olacağını ümîd etmişti. Lâkin İbşîr Paşa Mehmed Efendi'nin yüzüne bile bakmadığı gibi, bir söz de söylemedi, maiyyetinden birine misafir verdi. Çavuşbaşıyı azlederek memuriyetini nişanlısı olan Ayşe Sultân'ın kedhuciâsına verdi. Bütün sipahi

ağalarını (altı bölük ağaları) da azlederek yerlerine kendi adamlarını getirdi. Reis efendi sadrâzâmın otağına girdiğinde «Otur!» emrini almayıp, hil'ati de giydirilmeksizin soğuk bir kabule uğradığından, oda azlini muhakkak bildi. İbşîr Maltepe'ye kadar geldi. Kul kedhudâsı, ertesi gün sadrâzâmı karşılamak üzere has ağaları için bütün yeniçerilere haber verdi. Lâkin yeniçerilerden hiçbirinin Üsküdar'a geçmemesi için Valide Sultân'dan bir tezkire aldı. Herkesin hayretine yol açan bu emir, aşağıdaki durumlardan kaynaklanmıştı:

Pâdişâh, İbşîr Paşa'yı debdebesiz, maiyetsiz girmeye davet etmiş; İbşîr Paşa da makamına lâıyk bir ihtişâm ile girmek istediği cevâbını vermiş; yeniçeriler bundan haberdâr olarak ve sadrâzâmın kendi aleyhlerinde bir niyeti olduğunu zannederek, kışlarında silâhlı bir vaziyette durmayı kararlaştırmışlar; Valide Sultân'ın tezkiresi sâdece bunların arasında çatışmayı men' etmek için yazılmıştır. Yeniçeri ağasıyla dört muavini, yâni kedhudâ, zağarcı-başı, sam-soncu, turnacı gediklilerle beraber - Maltepe'den hareket etmiş olan- sadrâzâmın istikbâline çıktılar. Müftî, vezirler, kazaskerler Üsküdar'da beklediler. İbşîr Üsküdar'a büyük bir tantana ile girdi. Alayın önünde kapıcı-başılarla yeniçeri erkânı bulunuyorlardı. Onlardan sonra iki kazasker, vezirler, beyaz elbise ile şeyhülişlâm, kırmızı urba ile sadrâzam geliyorlardı. İbşîr Paşa'nın arkasında, sırmalı külâhlarıyla mahremeleri olan Abaza Hasan, Kürd Mehmed, Beğ-zâde îsâ ve diğer zorba-başılar vardı. Sadrâzam Üsküdar'da nişanlısı Ayşe Sultân'ın sarayına indi. Orada mükellef bir ziyafet hazırlanmıştı. Sofrada müftîyi sağ tarafına, kaymakam Melek Ahmed Paşa'yı sol tarafına alarak, şeyhülişlâma eski zorba olan arkadaşlarını takdim etti. Müftî efendi söz söylemekte kudret sahibi olduğundan herbiri hakkında münâsib güzel sözler buldu; İbşîr Paşa'ya:

- «Bu şahbaz ağaların şecaatlerine sizin şehâdetiniz kâfidir; hemân berhûrdâr olsunlar!» dedi.

İki gün sonra sadrâzam Edirne-kapısı'ndan istanbul'a girdi. Altmış üç ulemâ alayı küşâd ediyorlardı. Onların nihâyetinde iki kazasker, daha sonra mâliye memurlarıyla defterdar paşa, kapdân paşa, kaymakam paşa geliyorlardı. En sonra sadrâzam ile müftî atba-şı beraber diler; Teşrifat kanunu mucibince sağda sadrâzam, solda şeyhülişlâm bulunuyordu. Sadrâzâmın arkasında sipahiler, yeniçeriler, sarıcalar, levendler vardı.

Sarayına vardığında İbşîr, ulemâyâ ruhsat verdi. Ertesi gün,⁴¹² nişanlısı Ayşe Sultân ile düğünü icra olundu.⁴¹³

Sadrâzam İbşîr Paşa'nın İcraatı

Sadrâzâmın ilk icraatı düşmanlarının azli ve mallarının müsaderesi oldu. Geldiği gece -sadârete göz diktiği muhakkak olan- Morali Defterdarı azl ve hapsedmişti. Defterdarın mallarını müsadere için Kürd AhmKî Paşa'yı Mora'ya gönderdi. Müteveffa sadrâ-

zam Derviş Mehmed Paşa'nın druluk ve iffetiyle meşhur olan ked-hudâsı Alî Ağa'yı getirterek hiTat giydirmek istedi. Alî Ağa:

- «Devletli efendim, ne için olduğunu beyân buyurunuz ki, liyâkatim olan hizmet midir, bileyim» dedi.

Lâkin İbşîr, ısrar ederek, hil'ati arkasına giydirdiler. Sadrâzam da:

- «Pâdişâhımız seni baş-defterdâr yaptı» sözlerini söyledi.

Alî Ağa ayağına kapanarak bu hizmete asla liyâkati olmadığını beyân edip Allah ve Resul aşkına affını istirham eyledi. Lâkin İbşîr Paşa kaşlarını çatarak:

- «Pâdişâhımız seni bu hizmete lâyük gördükleri için tâyin buyurdular.» cevâbını vermekle iktifa etti.

Kaymakam Melek Ahmed Paşa birçok sebeplerden dolayı İbşîr1-in husûmetini celb etmişti. Vaktiyle Abaza Hasan'a Türkmen Ağa-lığı'nı kaybettirmiş, sonra sadrazamlığa tâlib çıkmış, bu memuriyeti alamadığı için Morali Defterdarın sadrâzam olmasına çalışmıştı. Kaymakam sıfatıyla idaresi sırasında ihtiyat hududlarını aşarak, yalnız âcil mes'eleleri değil, sadrâzama bırakması lâzım gelen işleri de tesviye eylemişti. Kendisini sevenlerin daha akıllıca hareket etmesini tavsiye etmelerine cevaben:

- «Ben de sadrazamlık etmedim mi? İbşîr Paşa kardeşimiz be-ğenmediğini bozar. Bostan korkuluğu gibi oturup duralım mı?» demişti.

Sadrâzam Melek Ahmed Paşa'yı davet ederek, Van valiliğini verdi ve hemen gitmesini emretti. Hattâ zevcesi Kaya Sultân'a veda için sarayına gitmesine bile müsâade göstermedi. Vâkıâ haksız da değil, korkuyordu ki, Kaya Sultân, kocasının İstanbul'da kalması için emir çıkartabilecektir. Melek Ahmed Paşa, seyahat tedârikâtı-nı görmek üzere hemen Üsküdar'a geçti

⁴¹² Rsbûlâhîrin yigirmibirinci pazar günü. Naîmâ, s- 48. (Mütercim)

⁴¹³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/555-558.

İkisi de Melek Ahmed Pa-şa'nın mahremi olan Mevkufâtçı ve reîsülküttâb Yedifeuîe mahbe-sine konuldular. Daha önce de riyasette bulunan Sıdkî Efendi, yine o makama geldi. Deli Birader ile Çingeneler vergi tahsildarı bulunan dâmâdı ve Melek Ahmed Paşa'nın sadâretinde kethüdası Gade (dâhiliye nâzin) hapsedildiler.

İbşîr gerek şiddetiyle ve gerek sikkenin ıslâhı hakkındaki vaadini yerine getirmemesiyle herkesi kendisinden nefret ettirmişti. Vâkiâ gurusu, aslî rayici olan 80 akçede idi. Lâkin terki binde gümüş kadar bakır da bulunduğu için bu kıymeti caiz değildi. Valide Sultân Morali Defterdânn hayâtına zarar verilmemesi hakkında bir hatt-ı hümayûn çıkarttırmıştı. İbşîr, defterdarın Kıbrıs'a sürülmesi hakkında başka bir hat aldı. Morali, sekiz çavuşla karadan yola çıktı. Çavuşlara samur kürkünü vererek bir nâfe kürk giydi. Dil Geçidi'nden geçerken, o kürkü de alıp bîr kebe verdiler. Küçük Dragon Irmağının Dört Geçit Tepesi'nden geçerlerken⁴¹⁴ Morali'nin hizmet için Anadolu'ya gitmiş adamlarından biri rastlayarak, kendi kürkünü vermek istediye de, çavuşlar:

- «Sen hâlâ elbise derdindesin!» diyerek mâni oldular. Güya şimdi kara toprak altına girecek vücûda elbise lâzım olmadığını anlatıyorlardı. Filhakika müteakiben sadrâzamin idâm emriyle gönderdiği iki tatar yetişti. Bu Morali hâlinin neticesini anlayarak, koynunda bulunan hüsn-i hat ile yazılmış ve müzehheb bir Kelâm-ı Kadîm'i ve diğer kıymetli eşyasını - cellâdlann ellerine düşmemesi için- çavuşlara verdi. Bundan sonra kanlı emir icra olundu. Morali, azledildiği gece, mahremlerinden birinin hanesine İki harar göndermişti ki, ağırlıklarına nazaran içlerinde para vardı. Hamalların itirafı üzerine bunların kime gönderildiği anlaşılarak, alındı. Ve içlerinde yirmibeşer bin altın bulundu.

Melek Ahmed Paşa'nın uzaklaştırılmasından sonra iki mahremi olan Mevkufâtçı ile Gade Kedhudâ, dört levend ile karadan Kıbrıs'a gönderilmek üzere Üsküdar'a geçirildiler. İznik'e varılmadan Önce, Gade'nin adamlarından görevli olarak Anadolu'ya gönderilmiş bir ağa, yirmi adamıyla bunlara rastladılar. Ağa, yeniçerileri öldürüp kendilerini kurtarmayı teklif etti. Gade Kedhudâ'nın ısrarına rağmen Mevkufâtçı muvafakat göstermedi. İdam emrini hâmil tatarlar yetiştirerek, ikisi de öldürüldüler.⁴¹⁵ İdam emrini Mevkufât-çı'ya vermişlerdi. Gade Kedhudâ'nın bunun ne olduğunu sorması

⁴¹⁴ Natmâ'da Kırk Geçit Dağlan, s. 56. (Mütercim)

⁴¹⁵ Naima İzmir'de idam olunduklarını ve daha sonra VedhTye göre Hersek'te -boğulduklarım ve mezarlarının orada bulunması lâzım geleceğini yazar s 64. (Mütercim)

üzerine, Mevkufâtçı:

- «İbşîr Paşa âhirette ikaame edeceğimiz hak dâvası için bize temessük göndermiş» dedi.

Gade İbşîr'e küfretmeye başladı. Mevkufâtçı:

- «Beddua etme, elbette onu da bizi müteâkib öldürürler; fakat bununla cezasını bulmaz, Cenâb-ı Hak onu âhirette î mânâsız göndersin!» dedi.

Hazîneye 180 kese vermeye mahkûm olan reîs, bu parayı vermek için bütün eşyasını sattı. Şâmî-zâde, ikbâl zamanında birçok dost kazanmış olduğundan Morali defterdarın îdâm olunurken:

- «Allah belâsını versin! Ben sadârete reisin iğvâsıyla tâlib oldum» dediğine dâir bir iftira İbşîr Paşa'ya yetiştirilmiş olmakla beraber, dostları sayesinde idamdan kurtuldu. Şâmî-zâde hacca gitmek için emir aldı. Lâkin bir nikris darbesini bahane ederek Üsküdar'da kaldı.

Nevruzda İbşîr Paşa, zât-ı şahaneye güzellikte emsaline nâdir tesadüf olunur üç at takdim etti ki, eyerleri kıymetli taşlarla parıldadığı gibi, üzengi ve şâir eşyası altından yapılmıştı. Yine bohça bohçe şâl ve güzel kumaşlar ve bir araba dolusu altın gönderdi. Valide Sultân'a da 20 keselik hediye takdim etti. Lâkin bu gibi hallerde sadrâzâmın cömertliğinden hissedar olan silâhdâr ve diğer ku-renâ (pâdişâhın yakınında bulunanlar) -müneccimlerin istihraç etmiş oldukları veçhile- hediyelerden mahrum kaldılar.⁴¹⁶

Yeniçeri Ve Sipahilerin Ayaklanması, İbşîr Paşanın İdamı

İbşîr'in ikbâli, kendi yetiştirdiği sipahiler, sarıcalar, segbânlar tarafından tersine çevrildi. Sırdaşı olup uhdelere Anadolu'da voyvodalıklar tevcih etmiş olduğu Seydî Paşa, Kürd Mehmed, Tayyar-oğlu memleketi günden güne artan zulümlerle tazyik ettiler. Bu mıntikalardan birçok şikâyetçi İstanbul'a geldiler. Bir taraftan da şunu ilâve etmelidir ki, İbşîr Paşa'nın sipahilere «gulâmiye»lerini ve «veledeş»lerini vermek ve hizmetler tevzî etmek hakkında yaptığı, vaadleri, hazînenin müzayakasından dolayı, yerine getirilmesi mümkün olmadığı için, sipahilerin hoşnudsuzluğu son dereceye

⁴¹⁶ Naîmâ (s. 65) : cCumadelulânun onikinci sebt (cumartesi) güm ba'del-gurûb şems evvel hamele tahvil idûp nevruz oMı. Tâli'-î sâl mizanım yigirminci derecesi idi. Şems, müşteri, zübre, utârid, cümlesi sâbi'de -ki burc-ı intifaft-dur- vâki' olraağla ahkâmını «helâk-i vüzerâ ve muznân ve ağayfin-i harem ü hâss» diyü istihraç İtmışlerdi ve zuhal-i sfln! aşerde, sünbfilede, merîn s&lisde kavsde. beyinlerinde terbi'-i nazar olmakla «hfinedAn-ı kadim ve büyütl-ı ekâbir yağma olana, diyü yazmışlar İdi. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 558-561.

varmıştı. Sipahiler sadrâzama şikâyetlerini arz ettiler. Buna dâir mektupları Orta Câmi'de okundu. Lâkin Vaiz Hüseyin Efendinin ve yeniçeri zabitlerinin nasihatları matlûb olan ittifakın doğmasına mâni oldu. Bunun üzerine sipahiler, kendilerine yapılan vaadlerin sağlanmasına delâlet etmesi için Abaza Hasan, Kürd Mehmed ile İbşîr'in diğer sevdiklerine müracaat ettiler. İbşîr, arada vâsita olanlara, bâzı sipahilerin kendi sözlerini anlamamış olduklarını, Pâdişâh'ın, isteklerinin yerine getirilmesine müsâade etmeyerek, tevkiflerini emretmiş bulunduğunu, fakat kendisinin bunları himâyesi altına almış olduğunu ifâde ederek, donanmanın azimetine kadar sabretmelerini ve o zaman isteklerinin yerine getirilmesine çalışacağını beyân etti.

Sözün böyle uzatılıp dolaştırılmasına nazaran İbşîr'in en nüfuzlu zorbaları mahvetmek düşüncesinde bulunduğunu Abaza Hasan ile arkadaşları pek güzel anladıklarından, bu cevaplardan endişeye düştüler. Bununla beraber İbşîr Paşa, eyâlet askerlerinden bir takımına sipahilik vererek, bunları Katırcıoğlu maiyyetinde Girit'e göndermişti. Sadrâzam, yalnız sipahilerin değil, def etmek istediği Kapdân Murâd Paşa'nın da husûmetini celbetmişti. Vücûdundan hoşlanmadığı bu zâtı bir an evvel uzaklaştırmak için, donanmanın tec-hîzâtını hızlandırdı. Bir gün tersanede bulunurken:

- «Paşa, bu hafta içinde donanmayı mutlaka çıkarmanız Pâdişâhımızın kat'î emri iktizasındandır» demesi üzerine, Murâd Paşa, teçhizatın ikmâli için lâzım gelen 400 keseği almadıkça yelken açmanın mümkün olamayacağını söyledi. İbşîr dedi ki:

- «Sadâretiniz zamanında hazîneden 400 kese borç almışsınız. Senediniz Pâdişâh'ın kâğıdları arasındadır; bu paranın tahsilini defalarca emrettiler; hatırinize riâyeten «şimdi donanma mühimmâtıyla meşguldür; birazını mühimmata mahsûb ederiz, küsurunu sonra verir» diyerek geçiştirdik. Ben şimdi Pâdişâhımızdan donanma için para isteyemem: Dört yüz keseği siz veriniz.»

Murâd Paşa, bu parayı çoktan ödemiş ve fakat senedini istemeye cür'et edememiş olduğunu beyân etti. Lâkin İbşîr, behemahal paranın ödenmesi hususunda ısrar etti. Kapdân Paşa, sadrâzaman kendisini mahvetmeye karar vermiş olduğunu anlayıp, İbşîr'in sözlerine inanmış gibi görünerek donanmanın yakında çıkacağını te'mîn eyledi. Hakîkten teçhizatı süratlendirerek, bununla beraber hasmının sukuutu için elinde bulunan bütün vâsıtaları kullandı. Bir gece Kürd Mehmed, 'i ikametgâhına getirterek

onu kendi tarafına aldığı gibi, sipâhî ağalarıyle Valide Sultân üzerinde ziyâde nüfuzu olan Melek  Kalfa'mn kocası şa'bân Halîfe'yi de kazandı.  bş r Fa-şa'n m eyâlet askerleriyle sipahileri Anadolu'da toplayarak, onların

yardımla yeniceileri ortadan kaldırmak niyetinde olduğunu ve kendisinin de Üsküdar tarafına geçmek için hazırlıklarda bulunduğuna dâir şehirde bir rivayet  ıktı: Bu sözleri, yeniceileri ayaklandırmak için Murâd Paşa yayıyordu. Kürd Mehmed'e, Üsküdar'a çekilmiş olan n -hoşnûd sipahilere  bş r Paşa'n m düşürülmesi tasavvurunu açarak, onlardan 500 kişiyle -Bizans İmparatoru zamanından beri- kadîm ihtil llerin sahnesi olan Atmeydanı'na gitti (8 Mayıs 1655 - 2 Receb 1065). Yeniceilere gönderilen adamlar -zorla getirilmiş gibi gösterir- birkaç yenicei zabiti ile Atmeydam'na geldiler. İki askerden iki ihtiya, aralarında ittifak akdi olduğuna delâlet etmek üzere, halk huzurunda birbirini kucakladılar, derhâl her tarafta eyâletlerde ve İstanbul'da hükmünü yürütmekte olan irti-k blara dâir sözler söylenmeye başlandı. Yapılan mez limin sebepleri hakkında ne lâzım geleceğine dâir Anadolu vil yetleri müftî-lerinden alınan birçok fetvaların okunması üzerine âsîler, kendileri ihkaak-ı hak etmeye karar verdiler. Oradan, Kürd Mehmed'in delaletiyle müftînin hanesine giderek, kendileriyle birlik olmasını istediler. şeyhülislâm, kendisinden istedikleri her türlü şeyleri vaa-detti. Ve  bş r'in sarayına giderek, hazırlanmakta olan isyandan kendisini haberdâr etmekte s Vat gösterdi,

 bş r, hemen zât-ı şahaneye bir ar za yazarak yardım istedi. Sultân Mehmed baş-m beynciyi (kapıcılar kedhudâsını) zorbalara göndererek dağılmalarını ve meşru yollardan hallerim arz etmelerini ihtar etti. Kürd Mehmed:

- «Emir P diş hımızdır; sadr zamn îdâmı hakkında arz-ı h limiz h zırdır» cevâbını verdi.

Bu fesadın ruhu olan Kapdân Murâd Paşa'nın tertibi veçhile, yeniceiler bir gece sipahileri kendi kişlarında misafir ettiler. Evvelki isyanlara dâhil olmayan ve fakat bu defa n -hoşn dlara iltihak eden topçu ve cebeciler Atmeydanı'nda kaldılar. Ertesi gün (10 Mayıs - 4 Receb) zât-ı şâhâne Murâd Paşa'n m nasihatlerine uygun olarak, Tersane Bahçesi'nden çıkıp saraya gitti. İki gün sonra bütün şehir tam bir heyecan içinde idi. Anadolu ey letlerinden başlarına hasır yakmış bir takım şik yet ilerle segb nlar, sarıcalar, sipahiler, yeniceiler Atmeydanı'nda toplandılar. Sadrâzam ile kedhud nm başlarını ister arzıh l yazıldı. Yenicei ağası Ken' n Paşa, Pâdişâh nâmına olarak,  bş r'in azledileceğim beyân edip zorbaları

dağılmaya dâyet etti. Lâkin halk:

- «Zâlim, mahlûl olmayan bu kadar yeri başkalarına veren, birçok yiğitlerin ekmeklerini ellerinden alan sen değil isin?» diye bağıştılar.

Her taraftan üzerine hücum edilerek, Ken'ân Paşa güç hâl ile atını koşturup saraya kaçtı.

Müftînin sipahiler ve yeniçeriler hakkında bir fetva vereceği söylentisi yayılması üzerine, bunların şiddeti son dereceyi buldu. Sadrâzam ile müftî saraya sığınmış idiler. Bunların haneleri, kendileri çıkar çıkmaz zorbalardan tarafından muhasara edildi. İbşîr Paşa'nın hanesinden 400.000'den ziyâde altın ve müftînin hanesinden üç batında Hâce-i Ekber Sâ'deddîn ailesinden toplanmış olan kıymetli eşya yağma edildi. Halkın kör hiddeti, hiçbir şeye hürmet etmeyerek, yolu üzerinde her ne bulduysa kın döktü.⁴¹⁷ Müftî ve sadrâzâmın hanelerinin yağma edildiği haberi saraya ulaşınca, Pâdişâh, hazır bulunanlara:

- «Ne yapmalı?» diye sordu.

Ulemâ ve vezirler sükût ettiler. O zaman -saraydan çıkmadığı ve isyanı tertîb etmiş olduğu halde, zorbalarla gizli ittifakı bilinmeyen- Murâd Paşa'nın bir işareti üzerine, yeniçeri, başka bir tâbirle kul kedhudâsı Kiçeci-oğlu huzûr-u şahaneye kadar ilerleyerek:

- «Kulların senden hoşnûddurlar; lalanı istemezler» dedi ve İbşîr Paşa'yı gösterdi.

Pâdişâh:

- «Daha kimi istemezler?» diye sordu. Kiçeci-oğlu:

- «Müftî'yi» dedi.

Yeniçeri ve sipahilere nasihat etmek üzere gidip gelmiş olan Velî Efendi:⁴¹⁸

⁴¹⁷ Velî Efendi'ye, askerle ihtilâuna mebnî «Velî Ağa. dirlerdi. Nas&ata gitdiği sırada onların amaline muvafık sözler söylemiş, hattâ Kürd Mehmed ve diğerleri birbirine «Ehli hak ulemâyı gördünüz mü? Hey babam efendi, Allâhu azîmü's-şân ilmini artırsın» demişlerdi. Naîmâ, s. 94. (Mütercim)

⁴¹⁸ «Yağma girân asker cerâd-ı münteşir gibi sarây-ı yezîre dolup yağmaya başladılar. Bu kadar seneden beri İbşîr'ün cem* ve iddiâr itdiği ve mühre nail olahtan beri cem' eylediği bî-had filori vesâir nukuud ve cevahir ve tefârik ve emû'a ve menfur u samur-ı nevadır -ki hadd ü hasrdan efzûn idi- umû-men yağma ve talan itdüler. Her şahıs götürebildiği kadar şey aldıktan sonra hamal-vârî arkalarına tahmîl idüp öyle götürdiler. İbşîr'ün hazîne kâtibi Mehmed Çelebî'den menkûldür: «Kable'l-vak'a vezir filori defterin istedi, dörtyüz bin gurusluk filorisi der-hazîne olduğu arz olundukda yüz kiselik filori ayırup hareme götürdü. Gâtibâ Sultân hazretlerine hibe itmiş. Sultân akiddeden olmağla filoriyi kendi nukuud ve cevahiri ile defin yâhûd bir ahâr yire nakl itdi dirler, ve yüzbin gurusluk fûoriyi dahi dört muhtazır sanduka yerteşdirüp sandukları birbirine rabt ile dehlizde bir nakli asan yire vaz' itdimüşidi. İrtesi gaaib oldu, T'cim götürdü, kime virildi?» malûm olmadı. Baki kalan bu kadar tuhaf ve nevâdir ve nukuud yağmacılar elinde talan okh.» diyü nakl eyledi- Hulâsa-i kelâm; vakti asradek kâr-ı yağma tamam olup vezir sarayında kun hasır büe kalmadı. Andan çıkup müftînin hanesine varmak istediler; lâkin şikârını alanlar ketm ü ihfâ için perakende olup

- «Sadrâzam ve m ft   d m olunmadıkça asker dağılmaz» diye, yeniçeri kedhud s n m sözlerini takviye etti.

 b  r, artık makamında durmanın imkân d hilinde olmadığını görerek, Pâdişâh'in huzurunda yere kapanıp mühr-i h m y nu tes-l m etti. Sultân Mehmed derhâl Murâd Paşa'yı sadrâzam ve H s m-zâde Abdurrahmân Efendi'yi  eyh lisl m nasbetti.

tb  r Paşa ile Ebû Saîd Efendi'nin azilleri askeri razı etmeye yetmediği için, Pâdişâh bunların îdâmına karar verdi. Lâkin bütün ulemâ, nak b le r f Zeyrek-zâde'nin te v ki üzerine, müftînin  d mma muhalefet gösterdiler. Sultân Mehmed,  b  r'in boğulup cesedinin saray önüne atılmasını emretti.

Ne zaman ki  b  r'in ba ı Atmeydanı'na getirildi, toplanmış olan halk arasından gök gürültüsüne benzer bir sevinç çığlığı koptu. Ba , elden ele gezdirilerek, sonra bir harbeye geçirdiler.⁴¹⁹ Sipâhî ve yeniçeriler, ertesi gün dağılmayıp başka ba lar istediklerinden, ulemâdan Bolev  ve  smeti gelerek, Pâdişâh ile sadrâzam ve m ft  n mlarına, kendilerinin itaat d airesine girmelerini ihtar ettiler ve verilen vaadlerin yerine getirileceğini söylediler.  b  r tarafından verilip Murâd Paşa tarafından yenilenen bu vaadler, #gul miye»nin verilmesi, «velede »lerin y n  sipahi evlâdının kaydedilmesi, « alıkların, y n  isimleri defterden çıkan sipahilerin hizmete iadesi idi. Buna dâir bir mukavelename tanzim edildi ve Fatiha okunarak, Kürd Mehmed, sipahilerle beraber Üsküdar'a geçti. Yeniçeriler, topçular, cebeciler kı llarına döndüler.-

Birkaç bin segbân ve sanca ile Üsküdar'da bulunmuş olan Abaza Hasan, Kürd Mehmed'in birlikte hareket edilmesi hakkmdal i tekliflerini reddetmi ti. Ancak adamlarından yarısı sipahilere iltihak ettiğinden, yanında ancak bin kişi kalmıştı.  b  r'in idamından sonra Kürd Mehmed, artık m n s z kalmış bir sad katten vazgeçmesini ihtar etmesi üzerine,

ak am dahi kar b olmağla ol i i irteye kaydılar. Ol gice alelade sipahiler yeni erilerde zatf, ve   ir asker meydanda yatup irtesi bu güruh müftünün hanesini yağmaya vardılar. Yüz elli seneden beri hânedân-ı Hasan  an'da m ddehir olan nakaayı  ve emti'a ve bus t ve kütüb-i nefise tuhaf ve nevâdir-ı n d ide ftn-ı v hidde t r c gerde-i dest b -edb n oldu. Menkuld r ki: Ref   nakle kaab  olan e yadan eser kalmadukda mimderleri paralayup yol ortasına bıraktılar; mahzenlerin timâr kapulan m ve pencerelerini ve su yollarını ve hamaili ve b zi sufufun kadd-i sütunlarını, hattâ müftünün k t bh nesi ve mahsûs odası olan mek nun sedefk r  ve Halebk rl munakka  dolab kapaklarını koparup götürdiler. Haremde olan nisv n mühimmatı ve busat ve ev nlye varınca gaa-ret itd er. Serho  er z  gaaret itdükleri eşyayı yolda rast geld klerine c z'  bah  ile f r hta adam ararlardı- Asker bu mezada cür'et itdükden sonra git-d k e cem'lyyetleri kesret bulup meramlarına m  ade olunmaksızın refleri rütbe-i muhale vardı-. Naîmâ, c. 6, s. 90-91. (Mütercim)

⁴¹⁹  b  r' n lütuf-didesi olan Kürd Mehmed' n emriyle bir sipâhî, ba ı bir harbe uc ma ge r p bütün meyd n  gezdirdi. Sonra m sterft hların tavanına rezk itd er. Gice Murâd Paşa aldrup cüssesine fl  k ile Kara Mustafa Paşa türbesine g md rdi.. Natm . s. 98. O vak t mOcevvezeli seng-i mezarı görülüyor imiş. (Mütercim)

Abaza Hasan, Kürd'ün yüzüne tükürüp:

- «Yüzün mor olsun!» demiş, yânî «boğulasın» diye temenni etmişti.

Abaza Hasan, îbşîr'in intikamını almak üzere, levendlerinin ba-
kıyyesiyle Anadolu'nun içerisine çekildi. Sipahilere verilen vaadlerin yerine
getirilmesi ve eski sadrâzam tarafından tâyin edilen memurların azli, Murâd
Paşa için bin türlü müşkülât doğuruyordu. Defterden çıkarılan sipahilerin
iadesi ve sipâhî evlâdının münhal mahallere namzed kaydı üzerine,
Tarihuncu Ahmed Paşa zamanında sipahi 25.590 ve yeniçeri 55.000 kişiye
indirilmiş iken, bu defa sipâhî 50.000'den ve yeniçeri 80.000'den ziyâde
olmuştur.⁴²⁰ Bunların maaşlarının ödenmesi ise hazînenin tahammülü
hâricindeydi. Bir zamandan beri müdhiş surette birbirini tâkîb eden vâlî
değişiklikleri dahî hazînenin sıkışıklığını ziyâdeleştirmişti.⁴²¹

Murad Paşa'dan Sonra Süleyman Paşa'nın Sadareti

Murâd Paşa, sadârete getirilişi henüz üç ayı bulduğu halde, başını
tehlikeye koymaksızın idarenin dizginlerini daha fazla elinde
tutamayacağını görerek, tekaüde ayrılarak, hac için Mekke'ye gitmesine izin
verilmesini istedi. Sadrazamlık, Ayşe Sultan'ın kocası Süleyman Paşa'ya
verildi. Süleyman Paşa'nın asli Ermenî olup,⁴²²

IV. Murad zamanında hademe-i hassaya kaydedilmiş^ Sultân İbrahim
zamanında silâhdârlığa kadar yükselerek, daha sonra eyâlet valiliklerinde
bulunmuştu. Sadârete tâyininden evvel Kubbealtı vezîrli-ğiyle Dîvân-ı
Hümâyûn'da idi.

Murâd Paşa hacca giderken hummâ-yı muhterika (ateşli humma) *ya
tutularak vefat edip, oraya defn olunmuştur.⁴²³ Payitahttaki karışıklıkların
neticeleri Devlet'in bütün memleketlerine te'sîr etmekte gecikmedi. Mur^d
Paşa'dan Türkmen Beğliği'ni almış olan Kürd Mehmed, Abaza Hasan ile
dostluk münâsebetleri olan Karaman Vâlîsi Seydî Ahmed Paşa'nın Konya'ya

⁴²⁰ Hammer'in Fransızcasındaki rakamlar yanlıştır. Me'hazi olan Naîmâ'ya göre, (c. 6. s. 108), tercümede
doğrusu yazılmıştır. (Mütercim)

⁴²¹ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/561-566.

⁴²² Ermeni olduğu malûm değil. Hadtkat'ül-Vftzerâ'da (s. 101), Malatyalı re kapı- ağam İsmâîl Aga'nın
akrabasından denilmiştir. Bu akrabalık daha ziyâde MBalüman-oğlu olduğuna delâlet eder. (Mütercim)

⁴²³ «Payas'da hastalanup hummadan vefat itmiştir.. «Hummây-ı muhterika, ve «humma» Hammer'i
şşırtmış olsa gerektir. Naîmâ, s. 110. Murad Paşa sadrâzam iken Arnavud Mehmed Paşa'nın Hama'da
kendisine türbe yaptırdığını işitip Mehmed Paşa'yı sevmediği cihetle «Ben oraya hınztr (domuz) defn it-
dirirem. demiş; sonra Hama'da Mehmed Paşa'ya misafir iken vefatı vuku bulması üzerine, Murâd Paşa'nın
domuz defnettirecek olduğu mezarı, misafirine ikram etmiştir. Hadtkat'ül-Vüzerâ, s. 91. (Mütercim)

yerleşmesine muhalefet etti. Sadrâzam Süleyman Paşa, her türlü karışıklığın önünü almak arzusunda bulunarak, Türkmen Voyvodalığını, levend-lerin başında kendisini (İbşîr Paşa'nın) intikamcısı olarak ilân eden Abaza Hasan'a vererek, Seydî Ahmed Paşa'yı Haleb valiliğine tâyin etti. Kürd Mehmed, Seydî'nin memuriyetini öğrenince Haleb'e gitti; ahâlîye, valileri olacak zâtın zulümlerine dâir bir mezâlim tablosu yaparak, kendilerini kapılarını kapatmaya ikna etti. Bundan dolayı, Seydî Ahmed Paşa şehri muhasara ettiyse de muvaffak olama-yıp, bu vak'alar üzerine uhdesine tevcih olunan Sivas valiliğini zab-tetmek üzere, o tarafa gitti. Seydî Ahmed Paşa daha Haleb önünde iken, Kürd Mehmed, kedhudâsıyla beraber Tarablus'a gidip, oradan İstanbul'a doğru hızla yola çıkmıştı. Adana'dan geçerken vâlî Ca'fer Paşa'nın emriyle hapse atıldı ve daha sonra idam olunarak başı -diğer bir âsî reîsi olan Cinci Mehmed'in kesik başı gibi- İstanbul'a kadar gönderildi.

Abaza Hâsan'ın, yanındaki 12.000 sarıca ile, Seydî Ahmed Paşa'yla müttefikan Suriye taraflarında yapmakta oldukları zulümler, Dîvân'a her ikisinin de vücûdlanm ortadan kaldırılması fikrini dü-şündürmüşse de, sadrâzam Süleyman Paşa, Abaza Hasan'ı Türkmen Beğliği'nde bıraktı ve Ahmed Paşa'ya vezâret rütbesi vererek, her ikisini de Akdeniz Boğazı'nın işgal ve muhafazasına memur etmeyi ihtiyata daha muvafık buldu.

Basra'da Afrâsyâb Arab aşireti vâlî Murtazâ Paşa aleyhine ayaklanmıştı. Basra emirleri Ahmed ve Fethî'nin davetleri üzerine, Murtazâ Paşa oraya gitmişti. Ancak belde ahâlîsinin kendisine getirmiş oldukları kıymetli eşyayı kâfi görmeyerek, Arab ve Hindistan tacirlerinin pazarını⁴²⁴ yağma etti; suçlu üzerlerine atacak mücrimler bulmak gerektiği için, iki emîri îdâm ettirdi. Lâkin Arablar*m kendisini Basra'dan çıkarmaları üzerine, maiyyetinde kimse olmaksızın, yalnız basma, Bağda d'a güçlkle kaçabildi. Murtazâ Paşa, bunun üzerine Haleb valiliğine tâyin olunarak, bu eyâletten geçtiği sırada 70 çingene rakkaseden mürekkeb bir çalgıcı takımı arkasında bulunduğu halde, her türlü kötülöklere cesaret etti. Haleb ahâlîsi, şikâyetlerini bildiren bir arzhâl düzenleyerek Pâdişâh'a göndermek için, Câmi-i Kebîr*de toplandılar, Paşa'nın sarıca ve segbânları derhâl Halebliler'i kuşatarak ve Câmi'in kudsiyetine hürmet etmeyerek, içlerinden 500 kişiyi Öldürdüler.

Bu sırada Mısır ve Habeş'te dahî başka karışıklıklar oluyordu. Sevâkin ahâlîsi, kese mukabilinde Habeş eyâletini satın almış olan Mustafa Paşa'nın

⁴²⁴ Mansab-ı Dicle'de vâkî' Kapan Hanı ki bir kal'a-i azimeti'1-bünyândur, tuc-çar-ı be&enün ekseriya emvali anda mahfuz tururdu. Katma, s. 114. (Mütercim)

iki mütesellimin! öldürdükten ve bîr cengde Mustafa Paşa'yı da mağlûb ettikten sonra, «Ebû Nûr» lâkabı verilen Mısır Valisi Haseki Mehmed Paşa'nın Boşnak Ahmed Beğ kumandasında gönderdiği askere mağlûb olmuşlardır. Lâkin Habeş'te asayişin devam etmesi için, Kahire muhafızlarının gönderilmesini gerektiriyordu. Mısır askerlerinin zabitleri, kendileri memleketin veya kervanların muhafazasına memur olup, Habeş'in muhafazası -içlerinden 30fu o zaman Kahire'de bulunan- hadım-ağalanna aittir bahanesiyle gitmekten imtînâ ettiler. Bundan dolayı asker zâbitleriyle badım-ağaları arasında çekişmeler, kavgalar ortaya çıktı. Zabitlerden bir takımı hıyanetle veyâhud bir cengde öldürülerek, bir takımı da îbrim'e sürüldü. Kızlarağalığından azledilmiş olarak Mısır'da bulunan Taşyalar Alî ve Mes'ûd Ağalar istanbul'a kaçarak, Mısır Valisinden şikâyetle îdâmı için emir çıkarttılar.

Sikke ayarının düşürülmesinin bir kat daha şiddetlendirmekte olduğu mâlî müzayaka, sadrâzam Süleyman Paşa'yı kendisinden öncekilerin uğradığı müşkilâtın içine attı. Hazîne, gurusun nizâm! rayici olan 80 akçeye ve arslanlı ekü (esedî gurus) 70 akçeye kabul edilmekteyse de, halkta hoşnûdsuzluk bakî idi. Çünkü yeni darbedi-len sikkeler, evvelce söylediğimiz gibi, gümüştan ziyâde bakırı ihtiva ediyordu. «Çingene, Meyhane akçesi» nâmiyla mâruf olan bu sikke, itibarî değeriyle değil, ağırlığına göre kabul olunmaya başladı.⁴²⁵ İbşîr Paşa zamanında defterdar olmak istemediği halde kabul etmeye mecbur olmuş olan Alî Ağa, akıllı bir adam olduğundan, istifa etti ve sadrâzam da arkasından gitti. Mîmâr Kasım, daha evvelce bir vesile ile Valide Sultân'a Köprülü'nün jadârete getirilmesini ihtar etmiş olduğu gibi, bu defa da Süleyman Paşa'ya, kendisinin halefi olmak üzere onu tavsiye etti. Süleyman Paşa:

- «Köprülü gibi servetten mahrum bir adam, bu gün devleti nasıl idare edebilir?» cevâbını verdi.

Sadrâzam, paranın, metanet ve doğruluktan ziyâde iş görür olduğuna inanmış bulunduğunu gösteriyordu. Pâdişâh'ın ve Valide Sultânın mahremleri olan hadım-ağaların reyleri mucibince, sadâ-i ret mührü, on

⁴²⁵ Nasnat-n&me sahibi daha Sultân İbrahim zamanında sikkenin tağşışinden şikâyetle der kî, bir gurus dokuzbuçuk düfaem gömüş ihtiva eder; eğer gümüştan dirhemi yalnız sekiz akçe tutacak yerde on akçe tutsa idi, bir for» dok-sanbes akçeye geçmek lâzım gelirdi. Şimdi İse yüzvirmibeg akçeye çıkmıştır. (Demek ki o zaman gurusun hakiki kıymeti 8xİta&>yetmiş altı para iken hükümet buna yfzyirmfces akçe fiat koymuştur. Güatitf akçe yalnu kü*ûr tÇ&> kabul olunacak oİsa, bundan mahzur çıkmayabilirdi; F**at tablatiyle o zamanlar «vahdet-i sikke» (para birliği) kaaidesi cari olmak göyle dursun, mi-lûm bile değildi. Teessüf olunur ki, bizde öteden beri sikke mes'eiesi anla-metnkket muharebelerden ziyâde bundan zarar görroçtİflr. (Mfttercim)

seneden beri Girit'te Venediklilerle ceng etmekte olan Hüseyin Paşa'ya gönderildi. Onun gelmesini beklemek üzere, Kapı dâni Surnazen Mustafa Paşa, kaymakam sıfatıyla işlerin yürütülmesine memur oldu.⁴²⁶

Yeniçerilerin Kıyımı

Askerlerin, uzun bir müddetten beri açığa vuramayarak içlerinde kalmış olan hoşnûdsuzlukları bu aralık meydana vurdu. Girit'ten gelmiş olan birkaç yüz yeniçeri ulufelerinin bir kısmını talep ederek, cihâd esnasında taşları yastık, toprağı yatak yapmış oldukları bağlara bağlara söyleyerek, sokaklarda dolaştılar; kul kedhu-dâsi, bunları intizâma sokmaya çalıştı ve hapisle tehdîd etti. Lâkin tahsisatlarının verilmesinden şikâyetçi olan sipahilerin iltihakıyla âsîlerin miktarı çoğaldı. Bu sipahilerin başları Mehter Hasan, Şamlı Mehmed, Karakaş Mehmed idi. Zorbalar, güneş doğarken Atmey-danı'na toplanıp, saraya bir adam göndererek ayak dîvânı istediler. Pâdişâh, biraz müsâade göstermek suretiyle isyanın Önünü alabileceğini ümîd ederek, yeniçeri ağası ve yeniçeri erkânından bâzılarını azletti. Lâkin bu tedbîrlerden hiçbir netice çıkmadı.

tsyân ateşi, gizlice bâzı devlet büyükleri ve özellikle ^-çıkarcası karışıklık sayesinde sadrazamlığa, yükseleceğini ümîd etmeü*» olan-kaymakam paşa tarafından körüklenmekteydi. Pâdişâh nâmına, âsîlere giden ihtiyar nişancı, bunları itaate getirmeye muvaffak olamadı. Ertesi gün vezir Tavukçu Paşa ile kazasker Bolevî dahî, daha ziyâde bir şey yapamadılar. Âsîler, üçüncü gün dahî ayak dîvânı talebinde ısrar gösterdiklerinden, Sultân Mehmed mutavassıt olmak üzere kendisini teklif eden Mevkufâtçı Kara Abdullah Efen-di'yi gönderdi. Bir takım sipahiler Mevkufâtçı'yı öldürdüler. Pâdişâh, halkın (yâni isyancı askerlerin) münasebetsiz isteklerinden çekinerek, benzer hareketlerde olduğu gibi, sarayda Bâbüssaâde Önünde değil, Saray-ı Hümayûn'un şehir tarafında olan köşesindeki Alay Köşkü önünde bir ayak dîvânı topladı. Bayram vb. günlerde pâdişâh bu köşkün penceresinden dışarıyı seyredirdi. Âsîler Alay Köşkü altında toplandılar. Pâdişâh, içeride demir parmaklıklı pencerenin arkasına oturdu. Dışarıda umûmî bir sadânın demir parmaklıklı pencerenin açılmasını istemesi üzerine, IV. Mehmed buna muvafakat ederek, sağında müftî, solunda kaymakam, arkasında kızlarağasıyla (kara hadımlar ağası)

⁴²⁶ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/566-569.

kapı-ağası (ak hadımlar ağası) olduğu halde askere göründü. Ancak halk, Pâdişâhın telkinlerine göre değil, kendi fikrine göre söz söylemesi için, bunların çekilmesini istediler. Müftî ve kaymakam çekilip, iki hadım ağası Sultân Mehmed'e vereceği cevâbları telkîn etmek üzere pencerenin kenarında yere oturdular.

Mehter Hasan Ağa ilerleyip idaredeki sû-i istimallere, memuriyetlerin satılmasına, iltizam bedellerinden hazînenin vaktinden evvel aldığı paralara, maaşların ödenmesinde gösterilen sonu gelmez gecikmelere, hadımların devlet işlerine te'sîr etmelerine, sikkenin bozulmasına dâir uzun bir nutk-ı mezemmet (kınama nutku)⁴²⁷

îrâd eyledi. Listesini gösterdiği başlar kesilmedikçe, bu fenalıklara çâre bulmanın kabil olamayacağını ifâde ederek sözlerini bitirdi.

Köşk'ten bir ip sallandırılıp, gösterilen defter buna bağlandı. Mehter Hasan, eşyây-ı müsbite olmak üzere bir torbadan da bir avuç kırmızı akçe aldı. Pâdişâh, Mehter Hasan'a hadımların telkîn ettikleri girizgâhlı sözleri Söyledi; kaymakam pencereye doğru ilerleyerek, Pâdişâh nâmıria olmak üzere, halka şunları söyledi:

- «Kullarım, bu defterde isimleri yazılı olanların malları müsadere ve kendileri nefy olunacaktır (sürülecektir); canlarına ilişilmesin.»

Bu müsâade faydasız kaldı. Halk gürültülü bir sadâ ile kaymakam paşaya:

- «Biz artık seni de istemeyiz!» diye bağıştılar.

Genç Pâdişâh, bu dehşet verici sadâdan korkarak hemen, samî-mî mahremi olan iki hadım ağasının idamlarına emir verdi. Ağalar boğularak köşkün altına atıldılar. Kapı-ağası ve kızlar-ağası gibi defterde isimleri geçen has-oda-başı, hazinedar ağa, Pâdişâh'ın hocası Bilâl Ağa saraydan kaçarak

⁴²⁷ Nalmâ'ya (s- 151-153) nazaran Mehter Hasan'ın nutku muntazam bir şey olduğu gibi, Devlefin o zamanki ahvâlini tasvir eder ve şâyân-ı dikkattir. Hasan Ağa'nın hamd ve senadan ve Pâdişâh'a duadan sonra dediklerinin hulâsası : «Devletli Pâdişâhım, kullarının dergâhınıza yüzler sürerek istirhamları budur ki: Artık olgunluk yaşına eriştiniz; saltanat îğlerini bizzat idareye muktedirsiniz. Girit'teki asker bu kadar zahmetler çekiyorlar. Düşmanın verdiği hasarlar size arz olunmuyor. Memleket harâb oldu. Reayanın çoğu dârülharbe kaçtı. Pâdişâh kul De, kul hazine ile kaaimdir; hazine reayadan hâsıl olur, reâyâ adalet ile mes'ûd olur. Asker ulufe yüzü görmüyor; verilen para safi bakırdır; bu da payitahtta bile geçmiyor. Vezirler, defterdarlar Devlet'e ortak çıkanların tasallutundan para tahsil edemezler. Hakl-kat-i hâli size de arz edilemezler- Ağalar, musâhibler bu kadar israflarla beraber Kaarun'un servetine mâlik oldular. Taşrada ehl-i hizmet dedikleri bir takım tamahkârlar da zü'yûf akçeyi müzâyakalı vakitlerde hazîneye vererek, hileli tezkirelere mahsus ederler. Doğru yoldan birkaç ay sonra gelecek paraları ham meyve gibi itlaf ederler- İti senelik mevâcib (maaşlar) birikti. Hazine harfîb oldu. Bunların izâlesi dîn ve Devlet'e nâfi ve başka tartka müracaatın imkânı olmadığı için, bu küstahlığa cesaretlinizi af buyurunuz. (Bir defter, liste göstererek) İşte o adamlar bunlardır; (cebinden de bir avuç zü'yûf; değeri düşük, ayarı bozuk akçe çıkararak) verdikleri para da budur. > (Mütercim)

 sk dar'a geçmeye muvaffak olmuşlardı. P di    bunların hayâtını  s lerden kurtarmaya  alı tıysa da, bir şey elde edemedi; bo uldular, cesedleri, diğer iki a anın cesed-leriyle beraber Atmeydanı'na sürüklenerek, meydandaki çınara asıldı. Bursa'da sikkenin ayarını d   rm   olan G mr k  Hasan, saray ba -muhâfızı, nüfuzlu musahibe Melek  ile kocası  a'b n Halîfe de bu isyanda kurbân oldular.⁴²⁸

Siyâvuş Paşa'nın Sadrazamlı a Getirilmesi Ve Vefatı

M ihr-i h m   n, Girit'teki ordu ba -kumandanına gönderilmiş olmakla beraber, Sultân Mehmed, sadrazamlı ı, son karı ıklıklann gizli tahrikçisi olan kaymakam Mustafa Paşa'ya verdi. Zorbalar bu terfi'den memnun olmayıp, Mustafa Paşa'ya:

- «Bizi, yalnız sen sadrâzam olmak için mi isyan ettirdin?» diye ba ırdılar.

Yeniçeri ve sipahiler, Surnazen Mustafa Paşa'nın kendisine tev-d  olunan bu mühim vazifeyi  f ya muktedir olmadığını ve yerine ondan.daha ehil birinin tâyini lâzım geleceğini P di   'a arz etmek üzere, Rum Hasan'ı görevlendirdiler. Bundan dolayı Mustafa Paşa, t y n edilmesinden dört saat sonra sadâretten azlolunarak,⁴²⁹ yerine ikinci vez r⁴³⁰ Siyâvuş Paşa t y n edildi.

Memik-zâde müftî olduysa da,    saat sonra Mes' d Efendi ona halef oldu.

Maktullerin cesedleri asılan  ınar a  acı, pekçok zamanlar devletin büyük memurlarını deh ete d   rm   t r. Bu naklett  imiz vak'alar Osmanlı t arihinde « ınar Vak'ası» ba lı ıyla zikr olunmuştur.⁴³¹ 171 sene sonra bu t arih  ağacın altında Sultân Mahmûd, yeniçerileri imha ederek ba larım kestirecektir.

Ancak 8 Mart 1656 - 12 Cum de ul  1066 tarihindedir ki, zorbalar

⁴²⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 569-572.

⁴²⁹ Surnazen Mustafa Paşa'nın dört saatten ibaret (dan sadareti müddetinde icraatı «Karagöz Mehmed. i defterdar yapmaktan ibaret olmasıyla, o karışıklık zamanlarında dahi  inazm n>dan başka birgey d   lmeyen asrın zarifleri t calı ak ( alınca) zurnasını  ıkm cebinden Karagöz» mısraını söylemişlerdir. Hadikatfil-V Mr , s. 108. (M tcrdm)

⁴³⁰ Siyâvuş Paşa ikinci vezîr deg , Silistre beglerbe i İdi. İkinci vezir Yûsuf Paga Siyâvuş Paşa'nın gelişine kadar kaymakam oldu. Naîmâ, s. 55. (Mütercim)

⁴³¹ Naîmâ, İstanbul'un şiir tarzı beğenilen bir   irinin,  u k t'ay ı nazm ettiğini yazar :
G  -ı Merih'e ir p tantana-i c hl-ı cel l Lerzen k itdi bu g ftvgaa-gede-i  f k  Old  mahmur nice mest-i m dd m-ı devlet C ft n  ikb le ne tarh itdi bilinmez s tk! B  b ft n-i felek-i k ne-g z n seyr it At Meyd n 'na dikdi  ecer-i vakv b

defterde yazılı başların hepsinin kesileceğine dâir olan vaad üzerine dağıldılar. Bütün büyük memurların değiştirilmesi, idareyi yeni esaslar üzerine kurdu. Yeni müftî Hoca-zâde Mes'ûd, el Öpmek için huzûr-ı şahaneye aîüftîlere mahsûs kisve yerine vezirlere mahsûs şeref hil'atı olan kapaniçe ile çıktı. Bu yenilik kimsenin hoşuna gitmeyip, fevkalâde hallerde söylenegelen «Filden korkmamT velâ-kin zurnapadan korkarım» darb-ı meseli tatbik olundu.⁴³² Defterdar Halıcı-zâde Mehmed, sikke tağşişinde parmağı olduğu zannedilmesinden dolayı, Yedikule'ye konulmuştu; îdâm edilerek cesedi meclis kapısına atıldı. Hahcı-zâde'nin halefi olan Karagöz, tâyininden beş gün sonra Defterdâr-zâde Mehmed Paşa'ya mevkiini terketti ve îdâm edildi. Gümrük ve tersane emînleriyle Deli Birader Ahmed Ağa, Topkapı Mustafa ile Mimar Mustafa'nın haneleri mühürlenerek malları müsadere edildi. Yeniçeriler, kedhudâyı saklandığı hanede bularak boğup, cesedini çınara astılar. Yerine Halıcı-zâde'nin dâ-mâdı Kara Mustafa Paşa tâyîn olunmuş olan eski kapdân Surnazen Mustafa Paşa ile eski sadrâzam Süleyman'dan ilki Erzurum ve ikincisi Bosna valiliğine gönderildi. Eski sadrâzamlardan Gürcî Mehmed Paşa, Siyâvuş Paşa'yı îdâm etmek istemiş olduğu halde, Siyâvuş onun Kıbrıs'a sürülmesiyle iktifa etti. Azledilmiş olan müftî Memik-zâde ve nakîbüleşrâf Zeyrek-zâde Bursa'nın iskelesi olan Mudanya'ya sürüldüler. Daha önceleri bir defa daha sürülüp Valide Sultân'ın nedimesi Melekî Kalfa'ın nüfuzu sayesinde kurtulmuş olan Ebû Saîd, Gelibolu'ya gönderildi. Mes'ûd Efendi, Bursa'da bulunan Azîz Efendi'nin uhdesindeki Sakız arpalığını, hâsılatı daha az olan Mudanya ile değiştirdi. Azîz Efendi'nin bu haksız tevcihden şikâyet ederek, hakkında şiddetli bir muameleye fırsat vereceğini ümîd ediyordu. Lâkin Azîz Efendi, men' edemeyeceği şeye itaat göstererek o hesabı bozmuştur.

Yeni sadrâzam Siyâvuş Paşa, tâyininden on gün sonra İstanbul'a gelmişti. Bir ay sonra, ölümüne yol açacak olan nikrîsten muz-tarip olduğu halde, yeni defterdar Mehmed Paşa hakkındaki kinine tam bir canlılık verdi; öldürülen yâhud sürgün edilen büyük memurlardan müsadere edilen malların onda birini hazîneye teslim etmemiş olduğunu ileri sürerek,

⁴³² Karaçelebî'Zâde'nin bu fıkra me'haz olan ifâdesi, fıkramn/ açtfttk kazanması için, naklolunur : «Müftî-i cedld kanûn-ı kadimi tecdid: içün arz odasında dest-bûs-ı sultân! ile müşerref olmak için izn-i hümayûn ricasına tefA nk'a-ı niyaz idüp ricası nazar-ı kabul ile i'zâz olunmağın Rûm-Ui valilerine mahsûs kapaniçe ta'blr ohtnur kuşakdan aşağı yakalı beyaz çuka divânı teşrif ve ol tavr-ı acib ve şekli garib ile erkâm devleti tahfif eyledi. Sâbıkaa biraderleri merhum ve cenâb-ı mahdum kasdı ile söylenen «Filden korkmam velâkin zur-napâ'dan korkaram» mazmûnı derece-i ayni'l-yakîne... vâsıl oldu.» Hammer, mezkûr mısraı darbimesel olarak naklettiği yerde zurnapî>yı <zûrâfa> diye tercüme etmiştir. Vaktiyle «balyos müftisi ta'rlzine hedef olan Azîz Efendi, bu defa Hoca-zâde için *Müftî-i fitne» terkiibini târîh düşürmüştür : 1066- (Mütercim)

bundan dolayı cezaya çarptırılması gerekeceğini arzetti. Halin hakikati, Mehmed Paşa'nın şahsî düşmanı olan müftîden sorularak, o da sadrâzamı tasdik etti. Defterdâr'ın ihtiyar validesi -ki bir sadrâzamdandır dul kalmıştır- Mes'ûd Efen-dî'nin hanesine giderek, oğlu için ricada bulunmuşsa da, faydası olmayıp, müftî:

- «Behey hâtûn! Senin oğlun ilim ve faziletten bahseder durur; onun şerrinden yerlerimizde duramaz olduk. Katli lâzımdır.» diye kadını reddetti.

Defterdarın îdâm edildiği gece, sadrâzam da bir nikris darbesiyle öldü. Garîb bir tesadüf, katil ve maktulü mezarla birleştirdi. Defterdarın cenaze namazı Süleymânîye Câmii'nde, Siyâvuş Paşa'nın Sultân Ahmed Câmii'nde kılındı. Nüfuzu büsbütün itibârî bir sadrâzamanın zamanında işlerin idaresini kendi eline almak isteyen müftî Mes'ûd Efendi'nin telkinleri sebebiyle, mühr-i hümayûn Şâm Vâlîsi Mehmed Paşa'ya gönderildi.⁴³³

Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın Sadâreti

Mehmed Paşa, Canik taraflarındaki Türkmenler'den olup Demirkazık Halil Paşa zamanında İran seferlerinde şöhret kazanmış ve kırk yara ile dönerek, bunlardan boynunda olan bir tanesi kendisine «Boynuyaralı* unvanını aldırmişti. Daha sonra sadrâzam Kara Mustafa'ya kedhudâ, Karaman'a vâlî olarak îbşîr Paşa'nın payitahtı titretmekte olduğu sırada vâki olan hizmetlerinden dolayı ve-zârete nail olmuş, sonraları birbirini müteâkib Kanije ve Şâm valiliğine gönderilmişti.

Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa tâyininden sonra kaymakam Yûsuf Paşa reîs Şâmî-zâde'nin ve defterdar Sarı Alî Efendi'nin yar-dımlarıyla şehri zorbalardan temizlemeye çalıştı. Bunlar Çınar Vak'-asından beri, takım takım tehdîd edici bir tavırla şehri dolaşırlardı, içlerinden ileri gelenleri, «Enderun ve Bîrûn ağalan»na mukabil «Meydan ağaları» unvanını alarak, her işe karışarlardı. Yeniçerilerin en çok itibâr ettikleri Kara Hasan-oğlu Hüseyin Ağa'ya mürâcaat olunarak,⁴³⁴ onun fikriyle Keçecioğlu Yeniçeri kedhudâlığına tâyin olundu. Kara Hasan-oğlu'nun yardımıyla kaymakam, müftî, defterdar, zorbaları o kadar aldattılar ki, onları kendi maksatlarına göre hareket ettirdikleri halde, arzularına muvafakat ediyor gibi göründüler; bu suretle zahiren onlar tarafından mecbur edilerek güya Seydî

⁴³³ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/572-574.

⁴³⁴ Nalmâ, kaymakam paşanın Kara Hasan-oglu ile görüşmesini yazar. Hüseyin Ağa. «Fitneleri kerih görmeyiniz, zîrâ münafıkların hasadıdır» mealinde olan hadîs-î şerîfi söylemiştir. (Nâimâ, s. 171).

Ahmed Paşa aleyhine bir sefer için Sancağ-ı Şerifi' çıkarttılar. Asker, tamamen hayâli olan bu maksatla toplanarak, zorbaların başları olan Rum Hasan, Şamlı Mehmed, Yamak Alî, Kara Osman tutulup, taraftarlarını dehşete düşürmek için kesik başları saray kapısına konuldu ve taraftarlarının dağılması payitahtın asayişini iade etti (8 Mayıs 1656 - 14 Receb 1066).⁴³⁵

Hindistan Elçisinin Kabulü

Fitne tahrikçilerinin idamından sonra Hindistan elçisi Kaaım Beğ huzûr-ı şahaneye kabul olundu. Elçinin hediyeleri 250 kapıcı vâsıtasıyla Dîvân-ı Hümâyûn'a getirilmiştir. Bu hediyeler içinde büyük mücevherlerle müzeyyen bir kılıç ve bir hançer vardı. Elçi üç teklifte bulundu: 1) Hindistan Şâhi'nın Kandehâr'ı fethetmesine yardımcı olmak üzere, bir fırka asker gönderilmesi (Kandehâr, bir asır önce, pederi Bâbü'r Şâh'ın vefatından sonra, biraderi aleyhinde almış olduğu imdâd karşılığında, Hümâyûn Şâh tarafından Şâh Tahmâsb'a terk edilmiş ve Şâh Abbâs'ın vefatında Hindliler tarafından zabtedildiği halde, tekrar İranlılar eline geçmişti); 2) Hindistan hacılarının içinde namazlarını eda edebilmeleri için Mekke'de bir bina yapılması;⁴³⁶ 3) Hâlen Hindistan mimarisinin medâr-ı iftihar olan Nûr Mahal kubbesinin inşâsı için Ahmed-âbâd'a bir mîmâr gönderilmesi.

Bu üç tekliften yalnız son teklif kabul edilerek, binâenaleyh Nûr Mahall'in muhteşem kubbesi Hind san'atından ziyâde Osmanlı yâ-hûd Rûm san'atının⁴³⁷ eseri olmuştur.

Dîvân-ı Hümâyûn, Kaaım Beğ'in sefaretine mukabil, meşhur Dürzî bedbaht prens Fahreddîn'in oğlu Maan-zâde Hüseyin'i, Hindistan Şâhi'na elçilikle gönderdi. Maan-zâde Hüseyin, gençliğinde sarayda hazîne kedhudâlığı ve kitabet vazifelerini îfâ etmiş ve daha sonra mâbeynci (kapıcı-başı) olmuştu. Çınar Vâk'asi'nın şâhid-lerinden olduğu için, buna dâir yazdığı eser, dostlarından Şârihül-Menâr-zâde'nin iktibas ettiği kaynaklardan biridir. Pâdişâh'ın Şâh'a hediyeleri yekpare büyük zümrüdlü bir sorguç, ucuna serâser (sırmalı) çullar ve birine murassa eyer vurulmuş

⁴³⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/574-575.

⁴³⁶ Bu binanın, Hindliler'in namaz kılmasına mahsûs olması bittabi doğru değildir. (Mütercim)

⁴³⁷ Osmanlı mimarî san'atı Bizans mimarîsinden iktibaslarda bulunmuşsa da ikisi aynı şey demek değildir; Osmanlı mimarîsi, diğer mimarilerden te'sîr almış olduğu halde, tamâmiyle Türk - İslâm zevkine uygun orijinal bir üslûp ve müstakil bir mimarî olarak eserler vermiş ve târihe damgasını vur-muştuE. (Hazırlayan)

dört arap atı idi. Kaa'im Böğ dönüşünde Haleb'den Basra yolunu tutup, Maan-zâde bir müddetcik sonra DiyârbekirMen Basra'ya giderek, iki sefir oradan Hindistan'a müteveccihen gemiye binmişlerdir.⁴³⁸

Lehistan Elçileri

Hindistan elçisinin İstanbul'a gelişi, Osmanlı Devleti'ni Lehistan aleyhine tahrik maksadında olan Kazak elçileriyle Lehistan elçilerinin gelişine tesadüf etmişti. Zbarad Anlaşması'nı müteâkib Lem-berg Palatinliği bayrakdârı Nikolayie Ganovski muahedenin tasdiknamesini aramak üzere İstanbul'a gelmişti. Biyeganoveski'nin sefareti, fakirliği sebebiyle, son Lehistan elçisi Zbarovski'nin mağrû-râne ihtişamı karşısında sönük kalmıştı. Lâkin o sefaret, müstakil Lehistan Kralı olup bir ecnebi ismi altında - mağlûbiyetleri kendisinin en büyük şeref unvanı olacak- bir milletin âdetlerini ve seciyesini tedkîk etmek üzere gelmiş olan Jan Sobiyeski'nin⁴³⁹ bulunmasından dolayı, şâir sefaretlerden ziyâde dikkate şâyân olmuştur.

Vak'alarmı yazdığımız şu zamanda, Alber Razboski, otuz kişilik bir maiyyet ile şehre girdi. Pâdişâh'ın huzuruna kabul olunarak, geçen sene Lehistan'a bir sefir (Mustafa Ağa, ki yolda İsveç Kralı tarafından ele geçirilmişti) gönderilmesinden dolayı teşekkür etti ve Kırım Hanı'yle Moldavya, Ulahya voyvodalarına tesadüf ettiklerinde Lehlerde yardım etmeleri için emir verilmesini talep etti. Razboski'yi Nabianski ve Bieganski tâkîb ettiler ki, her ikisi de selefleri gibi Dîvân'ı Rusya ve İsveç aleyhine kışkırtmaya memur idiler. Zât-ı şâhâne de, Rakoçi'yi Lehistan toprağına taarruz ettirmiş ve Osmanlı Devleti'ni Lehistan ile muharebe ettirmek arzusunda bulunmuş olan İsveç Kralı'nın açmak istediği müzâkerelere kulak vermedi. Üç sene önce Zbarov Anlaşması'nın tasdiknamesini Kırım Hânı'na götürmüş olan Marios Yaskolski Rakoçi'nin akınlarından şikâyet etmek için İstanbul'a müteveccihen yola çıkarılmıştı. Lâkin Rakoçi, validesinin telkinlerine uyararak, YaskolsteTyi, haydut kıyafetine soktuğu birkaç kişiye tutturarak, talimatını elinden aldı ve Silistre valisi tarafından tehdîd edilinceye kadar salıvermedi. Yaskolski İstanbul'da iyi kabul edilerek, Rakoçi'nin te'dîb edileceğine dâir vaad aldı.

Venedik elçisi Kâpello, Edirne hapishanesinde duruyordu. Onun yerine

⁴³⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/575-576.

⁴³⁹ Jan Sobiyeski, Viyaria'nın Osmanlılar tarafından .ikinci mrôâsarasında orduyu iz'âc ve tâkîb etmiştir ki, tafsilâtı ileride anlatılacaktır. (Mütercim)

kâtib Bellarino, Fransa elçisi Do Lahey ile müzakere ederek, Girit adasının Venedikliler'e iadesi için müzâkerelere girişti. Ancak orada yapılan camilerin, adayı, hiçbir şekilde değiştirilmemek üzere, İslâm fütuhâtının içine dâhil etmiş olduğu cevâbindan başka birşeye nail olamadı.

Sadrâzam Derviş Mehmed Paşa'nın Araş muzafferiyetinin (?). Fransa Kralı tarafından tebliği üzerine, köpeklerin domuzları ye⁴⁴⁰ yâ domuzların köpekleri parçalamalarının zât-ı şâhâne için müsâvî olduğunu söylemesi Mösyö Dö Lahey'e vuku bulmuştur. O zaman-, daki Osmanlı diplomasisinin nezâket derecesini bize takdir ettirebilen bu cevap «Allah köpeğe domuz üzerine kudret vermiştir» hadîsine⁴⁴⁰ istinâd ediyordu. Bu müsâmahasız taassup⁴⁴¹ fikri, mü-tekellimîn fırkasından ulemâda görünmekte olup, sabık, ve hırslı müftî Aziz Efendi, bunların başındaydı.

Azîz Efendi, târihinde hikâye eder ki, müftîlikten azl olunduktan sonra ve Kıbrıs'ta sürgünde bulunduğu sırada Dîn-i İsevî'nin Dîn-i Muhammedi'ye üstünlüğünü iddia etmek gibi bir küfre cesaret eden bir şahıs îdâma mahkûm olarak, îdâm edileceği meydanda halk tarafından hançerle yaralanmıştı. Bu yaradan kan kaybetmekte olan bu bedbahtın üzerine Azîz Efendi bizzat hücum ederek, bir kançer darbesiyle geri kalan ömrünü imha etmiş ve bu suretle cihâdın sevâblanna nail olmuş olmakla iftihar eder. Mükâfata lâîk olan bu hareketten onbeş sene sonra Azîz Efendi yine Bursa'da sürgündü; çarşıda bir tacir müşteriye:

- «Bu kadar az fiat vermek için Peygamber'den utanmaz mısın?» demiş, o da Hazret-i Peygamber hakkında münasebetsiz söz söylemişti.

Müşteri bu söz üzerine yakalanarak şehrin hâkimi huzuruna götürüldü. Hâkim, insaniyetli ve müsamahakâr bir adam olduğundan, ihtiyatsızlığının tehlikeli neticelerinden kurtarmak için mecnûn (deli) olduğunu beyân ederek hapsedtirdi. Lâkin mutaassıp Azîz Efendi, bu herif asılmayınca rahat edememiş ve Peygamber'e bu şekilde hizmet etmeyi kendisi için şeref saymıştır.

Rum Patriki Jivanişio -Mösyö Dö Lâhey'e meşhur cevâbını vermek için, dindaşlarının vahşet dolu fikirlerinden hissedar olan- sadrâzamdan güzel muamele bekleyemezdi, Jivanişio, selefi Parte-nius'u altın mukabilinde azlettirmiş ve Rusyalılar ile gizlice mektuplaşmakla itham ederek idamına

⁴⁴⁰ Hammer'de «SultaDahül-kelb alel-hinzîr. sözü tercüme edilmiş olacaktı: fakat bu sözün hadîs olmadığı aşîkârdır. (Mütercim)

⁴⁴¹ Hristiyan ve özellikle Katolik âlimleri .müsaadesiz taassup» (fanatisme into-lerant) fikrinden âzâde oldukları için (!) Endülü's'deki milyonlarca Müslüman ve Yâhudîler'den bir tek fert kalmamıştır! (Mütercim)

sebebi olmuşt . Derviş Mehmed Paşa, sâdece yeni bir aday ortaya çıkararak Patriklik için daha k llyetli akçe arzetmiş olduğu için Jivanişio'yu  id ma mahkûm etr misti. Lâkin metropolitler Jivanişio için araya girince, sadrâzam hayâtına ilişmedi. Jivanişio bir müddet sonra azledilerek, Venedik ordusuna katılıp, Rumları Pâdişâh aleyhine isyan ettirmekle Vene-dikli er'e büyük hizmetler etmiştir.⁴⁴²

 anakkale'de Deniz Muharebesi

Kapdân Mustafa Paşa, 400 kese mukabilinde Mısır valiliğini satın almıştı.⁴⁴³ Yeni kapdân Ken' n Paşa 26 Haz r n 1656 (4 Ramazan 1065) târihinde, 45 kadirgadan, 27 gemiden, 7 maunadan mürekkep bir donanma ile İstanbul'dan hareket etti. Beş gün sonra Venedik donanması karşısında Boğaz'dan  ıktı. Venedikliler'in (müennes olmak üzere) «sultânlar»⁴⁴⁴ adını verdikleri Türk gençlerinin en büyüklerinden ikisi David ve Goliat⁴⁴⁵ n mindaki iki Venedik gemisine hücum ettiler ki, bu sırada diğer Osmanlı gemileri de çıkmak üzereydiler. David ve Goliat ile Lazar ve Mo e-niko'yu hâmil olup, onun emriyle Osmanlı gemilerine diğerlerinden evvel hücum eden gemi, öte tarafın ateşi altında mahv oldular. Moçenigo'nun bir gözü  ıktı. Umûmî kapdân Marsello telef oldu. Lâkin Türk donanması baştanbaşa mağ biyete uğradı (14 Ramazan 1066 - 26 Temmuz 1656). Yetmişten ziyâde geminin bir takımı battı ve bir takımı da Venedikliler'in eline düştü. Yalnız -birinin üzerinde kapdân paşanın bulunduğu- 14 kadirga kurtuldu.⁴⁴⁶

⁴⁴² Bir r h n  reisin, velev ki pek haksız bir muamele görmüş olsun, tebeası bulunduğu b r h k mete karşı bir ecnebi devletine hizmet etmesi d ny nın her kavminde «hıyanet» sayılır. Bir hâin ise, zâten hâin olmamış olsa, hâin olamaz. Bundan dolayı Derviş Mehmed Paşa, h inlik emareleri üzerine haklı olarak öldürmek istemiş vefakat sonra parasına tam en değil, metropolitlerin ricasına ve ş h detlerine kapılarak, s dedil ne bırakmış olması daha muhtemeldir, (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/576-578.

⁴⁴³ Kapdân Mustafa Paşa, kendisinde bu hizmete liy kat ve tersanede intizam görmediği için bu işten kurtulmayı münâsib bularak, donanma te izatı için sarfedilmesi lâzım geldiği kendisince anlaşılan 400 keseyi sadrâzama ve nüfuzlu kişilere takdim ederek Mısır valisi olmuştur. (Mütercim)

⁴⁴⁴  htim  ki bunlardan b zdan Valide Sultân tarafından inşâ olunduğu için b y le isimlendirilmiştir. (Ri  le-i Mevkute-i Bahriye'nin Mart 331 tarihli nüshasının I. sn. ne nazaran bizde bahriye gemilerine isim vermek 1240 t arihlerinde zahir etmiştir. Müverrihin im li  sl bundan mütercimin  ıkarđıėına göre eskiden gemiler  Memi kapd n n süvâr olduğu gemi» gibi süvarilerinin isimleriyle tefrik olunurdu.)

⁴⁴⁵ Dâvûd ve C l t. C l t, Hristiyan kutsal t rihine göre de bir ser r olmakla beraber, onlar, C l f'un bedeni kuvveti sebebiyle gemilere bu ismi vermekten çekinmiyorlar* (Mütercim)

⁴⁴⁶ Na mfi ve Abdi. <Nalm 'n  if desinin hulâsası şudur : Abdurrahmân Paşa, tersane gemisi, yedi kalyon düşman eline düştü. Abdi Pasa, Manca  arık 1b-r h m Beğ, onbeş kadar tersane gemisi, iki mauna, yirmi kadar borton battı. Birc mle yetmişten ziyâde gemi Venedikliler'in eline düştü. Düşman bin kadar top, pekçok mühimmat, yedi-sekiz bin kadar tuvana Rus esiri aldı.) Va-Hero, biTakıs, 30 gemi, 8 mauna, 50 kadirga" 40 galiona der.

Lepanto (İnebahtı) muharebesinden beri Osmanlı donanmasının uğradığı en büyük hezimet bu idi.⁴⁴⁷

Bozcaada Ve Limni'nin Venediklilerce Zabtı

1 Ağustos târihinde Moçenigo, 360 esirle, mağlûb donanmanın sancaklarını arkasından sürükleyerek, Venedik'e muzaffer bir şekilde girdi. Geçen sene Volo (kadîm Demetrius) (Glos)'yu ansızın zabta muvaffak olan Venedikliler, Türkler'in Menekşe yâhud Be-nefşe adını verdikleri Malvaziya'yı aynı şekilde kolaylıkla ele geçirmeyi ümîd ediyorlardı. Bir Venedik deniz kuvveti Malvaziya'yı muhasara etti. Lâkin kapdân paşa, Napoli di Romania'dan getirdiği büyük çapta topların yardımıyla muhasaradan kurtardı. Boğaz Önünde kalmış olan Venedik donanması birbirini müteâkib Bozcaada'yı (Semâdirek), Limm'yi zabt etti (13 Temmuz 1656 - Ramazan 1066).

İstanbul'da gayet mahsuldar tuzlaları olmakla beraber, Bozcaada'dan ziyâde, mâlik olduğu tîn-ı mahtumdan (mühür balçığı?) Linini için büyük üzüntü duyuldu. Limni kalesi muhasaranın dördüncü günü teslim olmuştu. 150.000 koyun ve diğer her eşyadan başka, yeniçeri kumandanına âit 70.000 gurus Venedikliler'e av oldu.⁴⁴⁸

Müftî Mes'ûd Efendi'nin Azli Ve İdamı

Bozcaada ve Limni'nin kaybedildiği haberi, yeni sadrâzam Meh-nîed Paşa'nın gelişinden az sonra İstanbul'a ulaştı. Mehmed Paşa'nın düşmanları bu hezimetin vesile addederek azlini istediler. Yeni sadrâzam Şam'dan İstanbul'a gelmekte iken, müftî Mes'ûd Efendi, kaymakam Yûsuf Paşa'yı istiklâlinin muhafazasına fazlaca çalışır görerek azlettirmiş ve yerine

⁴⁴⁷ Sultan II. Selim zamanında 879 senesinde vukua gelen ve Sımfeyn donanması unvânıyla meşhur olan hezimetten beri islâm bu şekilde hezimete uğramamış ve düşman bu kadar sevinmemiştir. Nafmâ'dan telhîsen, s. 191. tşte görülüyor ki, Osmanlı müverrihleri mağlûbiyetleri sükûtle geçirtmezler. Gala-beleri büyümek, hezimetleri küçültmek san'atı bizim tarafta Avrupa'daki kadar revAcda değildi Bunu bilhassa şunun için habrlatınz İd. gelecek ciltlerde görüleceği üzere, Monte KokoHo İçin büyük bir muvaffakiyet sayılan ve nihayet bir masaldan başka birşey olmadığı asrımızda Alman müverrihleri tarafından dahî meydana çıkarılan «Sen Gotar» hezimetini, bizim ordudan küçük bir kıs-mm uğradığı mağlûbiyetten İbarete olup, müverrihleriini onları da bakkıyla yazmış, iken, Avrupa müverrihlerinin Yunanlyâne mübalâğalarla doldurmuş oldukları, Osmanlı müverrihlerinin bu defaki donanma mağlûbiyetleri hakkındaki doğru ifadeleriyle de sabit olur. (Mütercim)

Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/ 578-579.

⁴⁴⁸ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/579-580.

Haydarağa-zâde'yi tâyin ettirmişti. Yeniçeri ağası Mahmûd, Çınar'a asılmış olan yeniçeri kedhudâamn servetinin büyük bir kısmını almış olmak isnâdıyle îdâm olundu. Meydan ağalarının üzerine asker göndermek istemiş oldukları Sey-dî Ahmed Paşa, hakkında gösterilen affedici muameleyi sevinçle kabul ederek İstanbul'a gelip Silistre valiliğine tâyin olundu.⁴⁴⁹ Sadrâzam Boynuyaralı Mehmed Paşa, Haleb'den geçerken Abaza Hasan'a Diyârbekir valiliğini vererek, Türkmen kedhudâlığına da Abaza'nın kedhudâsını getirmişti. Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gelişinden henüz onbeş gün geçmişti ki, Mes'ûd Efendi bu doksanlık ihtiyarın zamanında istediği gibi işleri idare edebileceği ümidinin kırıldığını görerek, sadrâzama düşürmek için uğraşmaya başladı.

Lâkin Mehmed Paşa'nın düşmesine çalışırken kendi düşüşünü hazırladı. Haydarağa-zâde, kul kedhudâsı Keçecioğlu, Şehzade Süleyman'ın validesinin kedhudâsı ile ittifak ederek, Pâdişâh'ı tahttan indirmeyi tasavvur etti ki, bu tasavvurun icrası için herşeyden evvel sadrâzama uzaklaştırmak gerekiyordu. Lâkin Mehmed Paşa bu fesaddan haberdâr olarak, Valide Sultân'a bildirdi. Müftü, ilk toplanan dîvâna kabul olunmadı, Bursa'ya gitmek üzere gemiye bindirildi; oradan da Diyârbekir'e gönderilecekti. Şeyhülislâmlık, yeniçeri ağalarının çıkardığı karışıklık esnasında ve Azîz Efendi'nin azlinde bir gün ve az bir müddet huzûr-ı şahanede müftîlik makamında bulunmuş olan Hanefî Efendi'ye tevcih kılındı. Bursa kadısı Sadreddîn-zâde Rûhullah Efendi -ki Mes'ûd Efendi'ye şahsî düşmanlığı vardı- sabık müftînin Diyârbekir'e gitmek için segbân yazmakla⁴⁵⁰ uğraşarak gecikmekte olduğunu İstanbul'a bildirdi. Mes'ûd Efendi, gerek azîmet etmiş olsun, gerek henüz Bursa'da bulunsun, îdâmını emreden bir hatt-ı hümayûn geldi. Rûhullah Efendi hatt-ı hümayûnu aldığı günün akşamı Mes'ûd Efendi'nin ikametgâhını mahkeme hademesi vâsıtasıyla kuşattı. Efendi, bir köşkte ay aydınlığında meyve yemekte olduğu sırada, ele geçirilmesine teşebbüs edildi. Mes'ûd Efendi cesur bir adam olduğu için elinde kılıç, saldırganların üzerine atıldı. Lâkin çokluğa mağlûb oldu. Bu zât, îdâm olunan ikinci Osmanlı şeyhülislâmdir. Ertesi gün Müslümanlar şehîd gazi

⁴⁴⁹ «Seydî Ahmed Paşa, mükemmel kapısıyla (muntazam ve çok sayıdaki maiy-yetiyle) Sûistre'ye giderken Vize kurbûnde donanmanın hezimetini haber alarak bir emir olmadığı halde Boğaz'a gelerek «Küidû'l-Bahir» muhafazasına müsâraat eylediği ve gemilerden çıkan Venediklileri basarak baş ve esir aldığı anlaşılmaya taraf-ı pâdişâhiden samur kürk ve mücevher kılıç irsalimle taltif ve muhafazada devamı emr olunmuş idi. Naimâ. 193. Seydi Ahmed Paşa, Boğaz'ın İstanbul için en mühim nokta olduğunu büyük bir kumandana yakışır nüfûz-ı nazarla takdir ederek, bunun için emir beklemeye lüzum görmemişti. (Mütercim)

⁴⁵⁰ Yollar emin olmadığı için bir bayrak segbân yazıyordu. Naimâ, s. 200. (Mütercim)

sevabından istifâde etmek için, (onların iki misli olmak üzere) Hristiyanlar da üç kiliselerini yıktırdığından dolayı, uğradığı mücâzât-ı ilâhîyeye teşekkür için⁴⁵¹ na'şını görmeye gittiler.⁴⁵²

Melek Ahmed Paşa'nın Uzaklaştırılması, Diğer Değişiklikler

Mes'ûd Efendi'nin îdâmını İstanbul'da sabık kaymakam Haydarağazâde ile, hal* ve iclâs fesadında dahî parmağı bulunan Sultân Süleyman validesinin kedhudâsınm ve Karaçelebî-zâde kedhu-dâsınm katli tâkîb etti. Kara Hasan-zâde Hüseyin Ağa*nm Valide

Sultân'dan şefaati sayesinde, yeniçeri kedhudâsı hakkında kararlaştırılmış bulunan îdâm cezası değiştirilerek, Mihaliç'taki çiftliğine gönderilmekle cezalandırıldı. Eski sadrâzam Melek Ahmed, Van valiliğinden dönüşünde, son karışıklıklarda eli olduğu zannedildiği için Silistre Valiliğine gönderildi. Van'da o mıntıkanın Kürdler'i ve özellikle kendisine itaatten imtina eden Bitlis Hânı Abdal üzerine birçok muzafferiyetler kazanmıştı. Hân'ın sarayı yağma edilerek gümüşten sofra takımı ve birçok kıymetli mefruşatı ve bunlardan başka da birçok Farsça kitaplar ele geçirilmişti. Abdal'ın oğlu babasının yerine hân tâîn olundu (Temmuz 1655 - Ramazan 1065). Ahmed Paşa yedi Kürd beğini esîr ederek, diğer yedi beği de Dtvân-ı Hümâyûn nâmına kendi nahiyelerine beğ yapmıştı. Evliya Çelebi Melek Ahmed Paşa tarafından, Dünbüllü Hân'dan gasbedilen koyun sürülerinin iadesini talep etmek ve Murtaza Paşa'nın biraderinin serbest bırakılmasını ihtar etmek için, Rusya Hânına gönderilmişti. Evliya, bu memuriyetten istifâde ederek o mıntıkada azîz mezarlarını ve Katırcıoğlu'yla birlikte İstanbul üzerine yürümüş ve daha sonra Bitlisi Hân'ın hizmetine girerek Hakkâri Kürdleri aleyhine bir cengde mertçe telef olmuş olan Çomarbaş'ın kızını ziyaret etmişti. PâöUşâh'm tersaneyi görmeye geldiği bir gün, sadrâzam su-i istimal ile itham edilen tersane kedhudâsıyla tersane kâtibinin ve Çınar Vak'ası'na karışmış bulunan Türkrnen Hacı Ah-med'in îdâmmı seyretti.

Boynueğri⁴⁵³ Mehmed Paşa'nın sadrazamlığının başlangıcını işaret eden bu şiddetler, donanmanın Boğaz karşısındaki hezimetinden Limni ile Bozcaada'nın istilâsından zuhur eden umûmî hoşnud-suzluğ izâle edecek

⁴⁵¹ Kendi kanaatlerine göre. (Mütercim)

⁴⁵² Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/580-581.

⁴⁵³ Hadikattil-Vözerâ'da, s. 103, .Boynueğri.. Naîmâ'da, s. 167, «Boynuyaralı.. (Mütercim)

bir mâhiyette değildi. Ancak Venedik donanmasının Boğaz girişinde görünmesinin kendisi bakımından hiçbir endişeyi mûcib olmadığını halka göstermek için, şehrin hisarlarını yeniden boyattı ve Ahırkapısı'yla Yedikule arasındaki haneleri, şehri güzelleştirmek için yıktırdı.⁴⁵⁴ Boğaz'ı Venediklilerin muhâsara etmesi, yiyecek şeylerin fiyatlarının artmasına sebep oldu. Pirincin okkası 150 akçeye çıktı; şâir zahire fiyatı o nisbette arttı. Pâdişâh bu durumlara çâre bulabilecek vesilelere itinâ etmek üzere, Üsküdar'daki sarayından İstanbul'a geçerek (13 Zilka'de 1066), iki gün sonra bir meclis topladı. Sadrâzam ve hem-fikirleri eskiden ha-vass-ı hümayûna iltihak olunan Aydın ve Saruhan sancaklarının ve Anadolu ve Karaman eyâletlerinin -İzmir, Sakız, İstanköy vesâir mühim mevkilerin muhafazası şartıyla- bir vâlîye verilmesini tek-lîf ettiler. Bundan sonra tersanede büyük gemi (kalyon) inşâ olun-mayıp, yalnız kadirga yapılmasını teklif ettiler.

Saray hazînesinden pekaz bir şey alındı. Büyüklerden harb ver-, gisi olarak («imdâdiye» nâmıyle) para toplanıldıysa da, 100.000 guruşu geçmedi.⁴⁵⁵

Köprülü'nün Sadârete Getirilişi

Kararlaştırılmış olan tevcihâtta faydalı bir netice çıkmadı. Sadrâzam Aydın ve Saruhan sancaklarını birer adamına verdi. Anadolu ve Karaman eyâletlerini de para mukabilinde sattı. Zahire ve asker toplamak için kapıcı-başılardan mürtekb kimseleri tâyin etti. Bu tevcihlerin hepsi memleketin asayiş için kötü tefsirleri mû-cib oldu. Zât-ı şâhâne bir hafta sonra bir meclis daha akdederek sadrâzama:

-1 «Bizzat sefere gitmek isterim; lâzım gelen tedârikâtı gör» dedi.

Lâkin Mehmed Paşa, ellerini uğuşturarak:

- «Şevketli, kerametli Pâdişâhım, Hak Teâlâ ömür ve devletinizi memdûd buyursun, ortalığın karışıklığı ve askerinin intizamsızlığı zamanında sefer etmek pek müşkildir. Hazînenin zarureti ise tarif olunmaz derecededir. Azîmet-i hümayûn kararlaştırılmış olduğu takdirde taraf-

⁴⁵⁴ Hammer'in hûsn-i zannıdır. İstanbul hisarının deniz tarafında bulunan duvarı düşmana yeni ve heybetli görünmesi için bina edilmiş ve hisar üzerine binış olan binaların -hisar duvarını yıktı diye- yıkılmıştı. Naîmâ, (s. 213), ikinci tedbir için «Malcul idi, fakat böyle düşmanın hücumu sırasında değil» kabilinden bir mütâlâa ileri sürer. Halk ise bu haller üzerine dehşete kapılmış, korkaklar hanelerini ucuza satarak kaçmışlardır. Naîmâ'ya. bakınız. İstan, bul ahâlsinden bir takımı 1333 Rebîülevvelinde İngiliz ve Fransız donanma sınır -Allah'ın inâyetiyle az vakit içinde tam bir hezimete uğramış olan- taarruzları sırasında yüzelli şene evvelki tabletlerini değiştirmediklerini göstermişlerdir. (Mütercim)

⁴⁵⁵ Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/581-583.

şahanelerinden yirmi bin kese imdâd buyu-rulması lâzım gelir.» cevâbım verdi.⁴⁵⁶

Zât-ı şâhâne bu mülâhazalardan memnun olmayarak, sustu ve meclisi dağıttı. Valide Sultân'm hazinedarı, Solak Mehmed,. Hoca Mehmed Efendi eski reîs Şâmî-zâde, Mîmâr Kaasım Bozcaada ve Limni'nin kaybindan kaynaklanan hoşnudsuzluktan istifâde ederek, Boynueğri Mehmed Paşa'nm azline ve Köprülü'nün sadâretine çalışmayı düğündüler. Bpynueğri Suriye'den İstanbul'a gelirken Eskişehir'den geçtiği esnada, Köprülü'yü ihtirâmkârca kabul ederek, beraberinde İstanbul'a getirmişti. Lâkin aleyhindeki teşebbüsleri si-l&hdâr vasıtasıyla haber alarak, Köprülü Paşa'yi Tarablus'a tâîn etti ve yeni memuriyetine hemen gitmesini emretti.

Köprülü'yü sevenler, tasavvurlarını ortaya koymanın henüz vakti gelmediğini düşünerek mâhirâne bir manevra çevirdiler. Valide Sultân vasıtasıyla silâhdârı Şâm beğlerbegiliğine tâîn ve Şâm Vâ-lîsi vezîr Haseki Mehmed Paşa'yı İstanbul'a davet ettirdiler. Bu çifte tedbîr Haseki Mehmed Paşa'nm sadrâzam olacağına dâir bir rivayet yayılmasına sebep oldu. Boynueğri Mehmed Paşa, bu söylenti üzerine, rekabetle alâkalı dikkatlerini Köprülü'den ayırdı. Boy-nueğri'nin Pâdişâh nezdinde hâmisi olan silâhdâr bu suretle uzaklaştırıldı. Lâkin Köprülü'nün daha bir kudretli düşmana, yeniçeri ağasına galebe etmesi lâzım geliyordu. Bununla beraber ustalıkla idare edilen hileler sayesinde ağa azledildi ve yerine Köprülü'ye ta-raftar mirâhor Sührâb Ağa getirildi.

Yeniçeri ağasının azl olunduğu gün, Köprülü, kızlarağası vasıtasıyla gizlice Valide Sultân'ın huzuruna götürüldü. Valide, sad-râzamlık vazifesini uhdesine almaktan çekinip çekinmediğini sordu. Köprülü muvafakat şartları olmak üzere şunları beyân etti:

- 1) Kendisinin arzları, bilâ-istisnâ kabul olunacak;
- 2) Hizmetleri istediğine vermekte serbest olacak.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Naîmâ'dan (s. 217) alınmıştır. (Mütercim)

⁴⁵⁷ «Köprülü Mehmed Pasa dilfrâne söze âgaaz idüp : «Devletlü Pâdişâhtım (Bu sözler Valide SuHan'a hitâb olduğundan «sult&nim. olsalar gerektir) evvelâ huzûr-ı hümayûna her ne telhis idersem tenfiz ohnup hîlâfî buyurufânaya; saniyen ednâdan â'lâya varınca manâsıb ve merâtıb ve şâir tevcih&t hususunda kafa bir taraftan sevk ve şefaate bu kullarına ibram Duyurulmaya ki, Devleti padîşahlyc enfa' olan ricali istihdam kaabil ola. Zîrft .Kl-âffit tete-velledü mine's-şefaate» (yâni: «âfetler şeffiatlardan doğar») mefhumunca cümle ihtilâlün sebebi şefaati nâ-maltuledür. Sâlisen vüzerâ ve vükelâdan birini ya malına ragbeten veyâhûd hüsn-i i'tikaada binâen garîm ve şerik ma-kaamına vaz' idüp bu kullarımın istiklâline halel virifeneye; râbian bu kulları baklanda ashâb-ı i'tirâz; olan münâfıkme ruhsatı kelâm virilmeye; zira cümle âlem devletden hissemend olmak ister: âlemi cümleten irtâ kaabil değü-dür,' id cihetden bu mafcaam sahibine husâd ve husmâ kata (pek) çokdur, hÛ-cÛm-ı. nâssı kat* ve fesadı def itmeğe zemm S mesâvî fcapusını sedd it-mekden gayn çâre yokdur. Bu dört şurûta riâyet ile müsâade buyurulursa avn-i Hakk fle ve duamız

3) Hiçbir vezir ve nazar-ı iltifâtda olan büyük memur, kendisiyle nüfuz mücâdelesine çıkmayacak;

4) Şahsı hakkında yapılacak iftiraların hiçbiri Pâdişâh nezdinde i'tibâra şâyân görülmecektir.

Köprülü Mehmed Paşa, bu şartlar üzerine, Cenâb-ı Hak'ın muaveneti ve Valide Sultân'ın duası berekâtiyle Devlet'i eline alabileceğini beyân etti. Valide Sultân, bu arzularının kabul olunacağını söyleyerek, vaadinin yerine getirileceği hakkında nâm-ı Hudây-ı Mûteâl'i yâd eyledi.⁴⁵⁸

Ertesi gün, - (Cuma, Zilkâ'de 1066 - 15 Eylül 1650) cuma namazından iki saat evvel Köprülü saraya davet olundu. Pâdişâh, Boynueğri Mehmed Paşa'yi idaredeki hatâlarını sayarak azarladı ve mührü istedi, bostancı-başıya da habsini emretti. Ondan sonra Köprülü'nün taht odasına alınmasını irâde ederek, kendisine şu sözleri söyledi:

- «Beyân ettiğin, benim de kabulünü taahhüd ettiğim şartlarla, seni kendime vezîr ettim; göreyim, bana nasıl hizmet edeceksin!»

Köprülü, Cenâb-ı Hak'dan muvaffakiyet temenni ederek yere kapanıp teşekkür etti.⁴⁵⁹ Saray müneccimi, Köprülü'ye sadâretin tevcihi için öğle namazı vakti yükselen minarelerden «Allahu Ekber» sadâlannın tanîn-endâz olduğu vakit olacağını söylemişti. Ahkâm-ı Şer'iyye mucibince öğle namazı dâire-i nisfu'n-nehâra girdiği sırada ifâ olunamaz. Çünkü Peygamberlerin ifâdelerine göre, her gün yıldızların batışı ânında Şeytân Güneş'i boynuzları içine alır ve âlemin hâkimi tacı olmak üzere onunla kendisini süsler; lâkin

berekâtiyle hıdmeti vezâret uhdesinden gelmek mömktodir. didi. Nafmâ, s. 223.

Hulâsası şudur ki, 1) Arzları kabul olunacak; 2) Kimse hakkında iltimas olunmayacak; 3) Kimse şerik tutulmayacak; 4) Aleyhindeki telkinlere iltifat olunmayacak. Bunlar gaayet etraflı düşünülmüştür, ilk Üç şart birbirine bağlı ve birbirinin tekrarı gibi görünürse de, değildir. Arzları kabul otunu* da, kabulden önce biri hakkında şefaât edilebilir; yine arzları kabul olunmak ve şefaât edilmemekle beraber başkasının da arzı desteklenebilir. Köprülü üç şart ile istiklâlî muhafaza ediyor, dördüncü şartla rekaabeti mahvediyor. Köprülünün rü'yeü bu şartlarla nûmâyan otur. SuKân IV. Mehmed. bu rüyetkâr adama emniyet ederek Devlet'e büyük hizmet etmiştir. O zamanın ahvâl ve hâdiselerine nazaran Köprülüler sadârete getirilmemiş olsaydı, memlekette ihtilâller devam edecekti, Sultân IV. Mehmed'in saltanatı da devam edemeyecekti. (Müfterdm)

⁴⁵⁸ Köprülü, lâfzı murâd söz ile kanaat etmiyordu; Valide Sultân «Vallâhu'KArfm. bu ricalarıma müsâade olunur, cümlesini üç kere söyledi. Naimî'dan, s. 223. (Mütercim) .

⁴⁵⁹ Köprülü Mehmed Paşa huzûr-ı hümayûna davet olunup salât-ı cum'ada ha-Ub minberde iken hâtem-i vekâlet kendüye inayet buyuruldu, ve sabıkan rik-rolunan dört şartı Pâdişâh-ı âlem-penftb hazretleri ttsânen birer birer zkr eyledi; «bu şurûta riâyet olunmak üzere seni müstakiUen vezîr eyledöm; gö-reyüm seni nice mîdmet idersin* diyüp hayır duây-ı mülûkâne fle mesrur bu-yurdılar ki. Köprülü Mehmed Paşa dahî giryan olup incu dâoesi gibi gözyaşı münevvir sakallan üzerine rtzân olarak «Şevketlü kerâmeüü pâdisAhum. Hakk Teâlâ ömr Ü devktin(W ber-devâm eyleye, sıdk ve işükaametle hıdnuC-İ se rlfînûzde sarf-ı iktidar ve uğur-ı hümayûnunda bezi- cân iderem. Devletlü pâttişahuniun himroet-i aliyyesi ve hayır duası berekâtiyle Hakk Teâlâ tev-Rfc ihsan eyleye.. diyü zemin bûs itdi.. Nafmâ, s. 224. (Mütercim)

«Allahu Ekber» sad sını i idince bırakır.⁴⁶⁰ Osmanlı müverrihleri de h rs, sefahat, isyan ifritleri hunr z Murad'm, sefih İbrahim'in saltanatlarında ve IV. Mehmed'in çocukluk ya larında o suretle semt-i re's-i cenuba v s l olmuş iken,  u kadar felâketten sonra, Devlet'in bir kan selinde yıkanarak, zaafa uğramakta olan yaşama gücü yeniden tecell  etmiş ve bir adam zuhur ederek hükümetin tacını isyan Ib  s'inden kurtarmış olduğunu beyân ederler.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Hammer bunu kimb ir nerede görmüş ise garîb bir şey zannıyla ehemmiyet vermiştir- Köprülü'ye sadâret tevcihi hatlb minberde iken vâki* olduğu faalde, bu söze uymak için onu da ezan zamanına tahvil etmiştir.

⁴⁶¹ Osmanlı müverrihlerinin düşüncelerinin  zeti bir zamandan beri yıkılma a y ztutmuş olan Devlet'in, Köprülü Mefatned Paşa'nın hakimane tedbirleri  e yeniden yükselişe mad ar olduğunu beyândan ibarettir. Hammer, geçtiğimiz fıkraları en veciz şekilde özetlemek için onu bu süslü üslupla ifâde etmiştir. (Mütercim) Hammer, (Baron Joseph Von Hammer Purgstall) Büyük Osmanlı Tarihi, Üçdal Neşriyat: 5/583-586.